

DE GEHEIME LEER VAN SOENAN BONANG

(SOELOEK WOEDJIL).

INLEIDING, TEKST, VERTALING EN TOELICHTING

DOOR

POERBATJARAKA.

Inleiding.

Op blz. 58 nt. 2 van zijn Proefschrift noemt Dr. B. J. O. Schrieke een Soeloek Doelil, zijnde Ms. B. G. No. 54. Van dit geschrift zegt Prof. Vreede in zijn Catalogus blz. 320: „S(oeloek) Doelil, onderwijs van Soenan Bonang aan Doelil.” Hoe men aan den naam Doelil komt, is mij niet duidelijk. Het zou veel beter geweest zijn het geschrift den naam Soeloek Woedjil te geven; en dezen zullen wij voortaan gebruiken om het te benoemen. Want de persoon, aan wien Soenan Bonang de leer mededeelt, heet Woedjil, en bij de beschrijving van hetzelfde op een andere plaats in Vreedes Catalogus (blz. 315 - 316) komt wèl deze naam Woedjil voor.

De Soeloek Woedjil dus, die wij hierachter in tekst en vertaling aanbieden, berust op Ms. B. G. No. 54 bovengenoemd. Dit Ms. is lang 23 en breed 16½ cm., en telt 52 bladzijden oud-inheemsch papier (daloewang). De eerste bladzijde is niet beschreven; de Soeloek Woedjil begint op de tweede bladzijde en loopt tot aan het bovenste stuk van blz. 22. Wat daarop volgt is de Soeloek Darmana, een gedicht van 24 strophen *ḍangḍang-goela*, vol alliteraties doch met heel weinig zin, loopende tot het midden van blz. 30. Behoudens een klein stukje wordt de rest geheel ingenomen door een soort omwerking van de *Nītiçāstra*.

De Soeloek Woedjil telt in het geheel 105 strophen, waarvan No. 55 in bedorven, doch nog wel te herstellen *açwalita* (een Oud-Jav. metrum) en No. 56 in midjil is. De rest is in *ḍangḍang-goela*.

Het gedicht is geschreven door ten minste drie handen; strophe 1 - 37 ver-raadt een vaste hand en het schrift is dan ook keurig te noemen; 38 - 48 is wel duidelijk geschreven doch minder keurig. 49 - 54 vertoont een Soenda'sche hand, terwijl de rest weer geschreven is door de eerste hand.

Hoewel de schriftvorm en het materiaal (daloewang) voldoende zijn om aan te nemen, dat het geschrift betrekkelijk oud moet zijn, is de taal toch een degelijker argument ten dezen. De taal nu vertoont volkomen duidelijk de eigenaardigheden van het Middel-Javaansch, de taal van de Pararaton. Dit blijkt niet alleen uit den woordenschat, maar ook hieruit, dat het predicatief prefix *ra-*, evenals in de Pararaton, nog werkelijk leeft.

Nog een teken dat het geschrift dateert uit den tijd dien men tegenwoordig den Overgangstijd pleegt te noemen, is het feit dat het metrum van strophe 55 nog te herkennen is als, en dus te herstellen in, de *açwalita*, naar zijn oorspronkelijken vorm volgens de Oud-Jav. prosodie.¹⁾ In latere tijden kan zulks niet worden verwacht, omdat de kennis van de Javanen omtrent de Oud-Jav. prosodie geheel verdwenen is.

In overeenstemming met de maat, is strophe 55 vervat in het „Oud-Javaansch”. Ik behoef hierover niet langer uit te weiden en volsta met de mededeeling, dat dit stuk in woordkeus en grammaticale constructie zeer sterk doet denken aan zijn tijdgenooten, nl. de geïnterpo-

1) *Wrēttasañcaya* 94.

leerde stukken in de Oud-Jav. gedichten.

Ook de bouw i.c. de aanhef van ons geschrift doet sterk Middel-Javaansch aan. Hieronder geven wij een vergelijking van het begin van vier Middel-Jav. geschriften, waarvan twee Moslimsch en twee niet-Moslimsch zijn.

Tjalonarang.

Hana ta woewoesira
sang mahatoewa oema-
djarakē ri katatwa-
nira sira Sri mpoe
Bharadah ri sēdēngira
haneng . . . , Lēmah-
toelis.

Pararaton.

Nihan katoetoeranira
ken Angrok, moelanira
dinadekēn manoesa.

Het Boek van Bonang.¹⁾

Njan poenika tjari-
tanira Shaich al Bari,
tatkalanira apitoetoer
ḍatēng mitranira ka-
beh.

Soeloek Woedjil.

Dan warnanēn sira
ta poen Woedjil, ma-
toer sira ing sang adi-
nira.

Deze vier aanheffen zijn in woorden wel verschillend, maar in geest en ook in toon dezelfde; zij dragen alle het Middel-Javaansche karakter.

Ook een jaartal wordt in ons geschrift genoemd: panēroes tingal tataning nabi = 1529 A. J. (toen nog Çaka) = 1607 A. D. Maar het verband, waarin dit jaartal staat, geeft ons nagenoeg geen houvast. Zooals het dáár (strophe 91) staat, schijnt het in verband gebracht te worden met de vervaardiging van het Bharata-Yuddha onder Djajabhaja, hetgeen onjuist is; want het Bharata-Yuddha is gemaakt in Çaka 1079.

Is soms één strophe, waarin de vermelding van de vervaardiging van het Bharata-Yuddha stond, een strophe die met het woord „negen” begon, uitgevallen? Immers hoe licht wordt van twee of meer strophen, die met hetzelfde woord beginnen, er een overgeslagen. Zouden wij het jaartal in ons geschrift

dan toch mogen beschouwen als aangevende de vervaardiging? Het is m.i. voorloopig niet dwingend om hier verder op in te gaan.

Naar de spelling te oordeelen, moet ons geschrift afkomstig zijn uit Tjërbon. Wijst het stuk, dat door een Soenda'sche hand geschreven is, reeds in deze richting, er valt ook een eigenaardigheid van de Tjërbonsche spelling in op te merken, en wel dat men een wignjan plaatst waar dit teeken niet op zijn plaats is, b.v. r ē k e h voor rēke, salajah voor salaja; maar ook omgekeerd.

Zooals boven reeds gezegd, bestaan enkele exemplaren van de Soeloek Woedjil, nl. Codex 1795 blz. 339, waarvan Coll. Brandes No. 339 II blz. 145 een copie is. Dezen codex heb ik niet onder oogen gehad, maar aan de hand van de copie is wel vast te stellen van welken aard deze tekst is. Hij is een vernieuwing van een en denzelfden tekst als den onzen, in dezen zin, dat de verouderde woorden die de copiist niet verstond, vervangen zijn door andere, en wel geheel naar zijn goeddunken. Dat deze eigenmachtigheid de waarde van den codex mèt zijn copie tegenover ons handschrift sterk heeft doen dalen, spreekt van zelf.

Anders is het gesteld met codex 1796, dien ik wel onder de oogen gehad heb. Naar het schrift te oordeelen (kraton-schrift) moet dit Ms. afkomstig zijn van Solo. En dan moet men maar niet vragen naar de lezing van dezen tekst. Want in de meeste gevallen is de lezing van een oud geschrift dat een Solo'sche hand is gepasseerd, geheel bedorven. Dat is met den tekst in codex 1796 dan ook inderdaad het geval, zoodat wij er voor de tekstvergelijking bitter weinig aan hebben.

Hetzelfde geldt van het geschrift getiteld Sarasēdya, door R. Wirawangsa in 1921 bij Tan Khoen Swie, Kediri uitgegeven. Daarin is in blz. 28 en vlg. strophe 1 - 42 van onzen tekst

1) Proefschrift van Dr. B. J. O. Schrieke.

te vinden, doch de naam Woedjil is hier vervangen door Sēṇḍi of Soemēṇḍi; waarom weet ik niet. Deze onvolledige editie die stellig op Ms. B. G. No. 54 berust, lijdt aan hetzelfde gebrek als de meeste uitgaven door onbevoegde hand; bovendien heeft de bewerker vele letters van het Ms. niet goed gelezen!

De betrouwbaarheid van de lezing van onzen tekst kan verder ook blijken uit den eenvoud van de taal. Ondanks het Middel-Javaansche cachet is zij vloeiend en glashelder en, op slechts enkele woorden na, goed verstaanbaar. Slechts strophe No. 39 vormt een uitzondering, niet omdat zij onverstaanbaar is, maar omdat zij ons voorkomt geïnterpoleerd te zijn. De inhoud van deze strophe is nl. elders in veel beter verband reeds vermeld. En bovendien ontbreekt deze strophe in de beide Leidsche Codices. Wij plaatsten ze in onzen tekst dan ook tusschen vierkante haakjes [].

Ook lijkt mij strophe 33 zeer verdacht. Taalkundig is de samenhang van de regels stroef en de inhoud is in zijn omgeving (tusschen 31, 32 en 34) van heel weinig beteekenis, om niet te zeggen zinloos; overbodig is deze strophe zeker. Men kan wel eenigszins doorzien, dat de interpolator er behoefte aan had in dit „verheven” geschrift Mohammed te noemen. Blijkbaar begreep hij het woord *doetotama* in 35 niet; althans hij heeft het over het hoofd gezien. Dat echter de interpolatie oud moet zijn, blijkt wel hieruit, dat ze in alle Mss. voorkomt.

Zijn de taalkundige bijzonderheden van onzen tekst reeds voldoende om een uitgave te rechtvaardigen, wegens het geringe aantal ook nog van uitgegeven specimina der Javaansche taal in dit stadium, de inhoud, die uit de vertaling blijken zal, verdient evenzeer de aandacht. Immers wij maken hier ken-

nis met een van de geheime leeren van Bonang, althans een geheime leer, die omstreeks den tijd van Sultan Agoeng ¹⁾ van Mataram gangbaar moet zijn geweest en zelfs tegenwoordig bij de Javaansche goeroes zeker nog is. In tegenstelling met Het Boek van Bonang, dat stof bevat voor openbare colleges, behelst onze tekst Bonangs leer voor uitverkoren ingewijden.

Ten slotte kan het feit, dat ons Ms. een unicum blijkt te zijn, ook het zijne bijdragen tot de urgentie van de uitgave. Niet gering is dan ook onze dank aan de Redactie van „Djâwâ”, die, ondanks de moeilijke tijdsomstandigheden, het aangedurfd heeft dit werk het licht te doen zien.

TEKST

- 1 ndan warnanēn sira ta poen Woedjil,
matoer sira ing sang adi-nira,
ratoe Wahdat panēngrane,
soemoengkēm aneng lēboe-
talapakan sang maha-moeni,
sang aḍēkah ing Benang;
mangke atoer bēndoe,
sawetnja nēda djinarwan,
sapratingkahing agama kang sinēlir,
tēka ing rahsya poerba.
- 2 sadasa warsa sira poen Woedjil,
angastoe-pada sang adi-nira,
tan antoek wara'nadikane;
ri kawidjilanipoen,
sira Woedjil ing Maos-pait,
amēng-amēnganira,
nateng Madja-langoe,
tēlas sandining aksara;
poen Woedjil matoer mareng sang
adi goesti,
anoehoen pangatpada.
- 3 „poen Woedjil byakteng kang anoe-
hoen sih,
ing talapakan sang djati-wēnang,
pēdjah-gēsang katoer mangke,
sampoen manoeh pamoeroek,

¹⁾ Het jaartal 1529 (1607 A.D.) valt in den tijd van Mataram.

sastra Arab padoeka warti,
wėkasane angladrang,
anggėng among kajoen,
sabran dina rarakėtan,
malah bosėn kahoela kang angloe-
droegi,
ginawe alan-alan.

4 ja pangeran ing sang adi goesti,
djarwaning wisik aksara toenggal,
pangiwa lan panėngėne,
nora'na bedanipoen,
dene maksih atata gėnding,
maksih oetjap-oetjapan,
karone poenikoe ;
datan polih anggėng mendra,
atilar trėсна saka ring Madja-pait,
nora antoek oesada.

5 ja marma loenga ngingkis ing wėngi,
angoelati sa-rahsyaning toenggal,
sampoernaning lampah kabeh,
sing paṇḍita soen-doeneng,
angoelati sarining oerip,
wėkasing djati-wėnang,
wėkasing lor kidoel,
soeroeping raditya woelan,
rėming netra kalawan soeroeping
pati,
wėkasing ana-ora."

6 sang ratoe Wahdat mesėm ing laṭi,
„hih ra-Woedjil kapo kama-kara,
tan samanya mangoetjape,
lėwih anoehoen bėndoe,
atinira taha nanagih,
dening gėnging swa-karja, ¹⁾
kang sampoen kalėboe ;
tan paṇḍitane wong doenja,
jen adol warta toekoe wartaning
toelis,
angoer adja wahdata.

7 kang adol warta atoekoe warti,
kumisoen kaja-kaja wėroeha,
mangke'ki aṇḍe-aṇḍene,
awarna kadi koentoel,

1) Ms. sakarja.

ana tapa sadjroning wari,
mėnėng tan kėna obah,
tingalipoen tėroes,
ambėk sadoe anon mangsa ;
lir antėloe poetihe poetih ing djawi
ing djro kaworan rakta".

8 soeroeping arka aganti wėngi,
poenWoedjilanoentoemakėn wrėksa,
baḍijang aneng dagane,
patapane sang wikoe,
oedjoeng tėpinging wahoedadi,
aran dėkėh ing Benang,
saha soenja samoen,
anggajang tan ana pala
boga, angingjrakingsagaranėmpoehi,
parang rong asiloeman.

9 sang ratoe Wahdat lingira aris,
„hih ra-Woedjil mareng ke den
enggal",
toer den tjėkėl koekoentjite,
sarwi den ěloes-ěloes,
tiniban sih ing sabda wadi,
„ra-Woedjil roengokėna,
sasmita katengsoen,
lamon sira kalėboewa,
ing naraka ingsoen dėwek anglėboni,
adja kang kaja sira".

10 sigra poen Woedjil atoer soebakti,
matoer sira ing goerw adi-moelya,
sakalangkoeng panoehoene,
„sampoen rėkeh poekoeloen,
lėhėng dasih rėkeh poen Woedjil,
mandjinga ing naraka",
poen Woedjil sawėgoeng,
pan sami wroeh ing kalinga,
goeroe lan sisya tan asalajah kapti,
kapti sa-ekapraja.

11 „pengėtisoen ing sira ra-Woedjil,
den jatna oeripira'neng doenja,
jwa soemambaraneng gawe,
kawroehana den estoe,
sariranta pon doedoe djati,
kang djati doedoe sira ;
sing sapa poenikoe
wėroeh rėkeh ing sarira,

- mangka saksat wroeh sira maring 16 toewa anom kang anasir boemi,
ikoe marga oetama. jang Widi;
lakoene poenikoe kawroehana,
jen atoewa ndi ěnome,
lamon anom poenikoe,
poendi rĕkeh toewanireki;
anasir gĕni ika,
apĕs koewatipoen,
jen koewat ěndi apĕsnja,
lamon apĕs poendi nggene koewat-
neki,
tan sampoen kasapeksa.
- 12 oetamane sarira poeniki,
angawroehana djatining salat,
sĕmbah lawan pamoedjine;
djatining salat ikoe,
doedoe ngisa toewin magĕrib;
sĕmbajang araneke,
wĕnange poenikoe,
lamon ora n ana salat,
pan minangka kĕkĕmbanging salat
da'im, ingaran tata-krama.
- 13 ěndi ingaran sĕmbah sadjati,
adja nĕmbah jen tan katingalan,
tĕmahe kasor koelane;
jen sira n ora wĕroeh
kang sinĕmbah ing doenja iki,
kadi anoeloep kaga,
poengloene den sawoer,
manoeke mangsa kĕna-a,
awĕkasan amangeran adam-sarpin,
sĕmbahe sija-sija.
- 14 lan ěndi kang ingaranan poedji,
sama amoedji daloe lan sijang,
jen ora sarta wisike,
tan sampoerna kang lakoe;
jen sira'rsa wĕroeheng poedji,
den njata ing sarira,
pandjing wĕtoenipoen,
kang atoedoe ananing Jang;
pandjing wĕtoening napas jogya
kawroehi, soeksma tjatoer prakara.
- 15 tjatoer prakara anasir-neki,
boemi, gĕni, angin ikoe toja;
samana doek panapĕle,
sifate ikoe tjatoer,
kaĥar djalal djamal lan kamil,
katrapan sifating Jang, ¹⁾
wowoloe kehipoen;
lampahe poenang sarira,
mandjing mĕtoe jen mĕtoe ndi
paraneki, jen mandjing ndi parahnja.
- 16 toewa anom kang anasir boemi,
lakoene poenikoe kawroehana,
jen atoewa ndi ěnome,
lamon anom poenikoe,
poendi rĕkeh toewanireki;
anasir gĕni ika,
apĕs koewatipoen,
jen koewat ěndi apĕsnja,
lamon apĕs poendi nggene koewat-
neki,
tan sampoen kasapeksa.
- 17 miwah ta rĕkeh anasir angin,
lakoene ikoe ana lan ora,
jen ora poendi anane,
lamon ana poenikoe,
aneng ěndi oranireki;
ingkang anasir toja,
pĕdjah gĕsangipoen,
jen oerip poendi patinja,
lamon mati ndi parane oeripneki;
sasar jen ora wroeha.
- 18 kawroehana tatalining oerip,
ingkang aningali ing sarira,
kang tan pĕgat pamoedjine;
ěndi pinangkanipoen,
kang amoedji lan kang pinoedji,
sampoen tan kasapeksa;
marmaning wong agoeng,
paĕa angloeroeh sarira,
dipoen njata ing oeripira sadjati,
oeripira'neng doenja.
- 19 dipoen wĕroeh ing oerip sadjati,
lir koeroengan raraga sadaja,
bĕtjik den wroehi manoeke,
roesak jen sira tan wroeh,
hih ra-Woedjil salakoeneki,
ikoe mangsa dadija;
jen sira'joen wĕroeh,
bĕtjikana kang sarira,
awesma-a ing ĕnggon poenang asĕpi,
sampoen katjakra-bawa.
- 20 adja'doh dera ngoelati kawi,
kawi ikoe njata ing sarira,
poenang rat woes aneng kene,
kang minangka pandoeloe,

¹⁾ Geciteerd door Dr. Zoetmulder op blz. 160;
zijn vertaling is anders.

- trësna ¹⁾ djati sariraneki,
sijang daloe den awas,
pandoeloenirekoe ;
poenapa rëkeh partjihna,
kang njateng sarira sakabehe iki,
saking sipat pakarja.
- 21 mapan roesak kadjatinireki,
dadine lawan ka-arsanira ;
kang tan roesak den wroeh mangke,
sampoernaning pandoeloe,
kang tan roesak anane iki,
minangka toedoe ing Jang ; ²⁾
sing wroeh ing Jang ²⁾ ikoe,
mangka sëmбах poedjinira,
mapan awis kang wroeha oedjar
poeniki,
dahat sipi noegraha.
- 22 sajogyane mangke sira Woedjil,
den njata sireng sariranira,
jakty angajangkang tēmahe,
raraganira ikoe,
lamoen Woedjil dera lalisi ;
kang njata ing sarira,
solahe tan bēsoer,
amoerang raraganira ;
kang dadi tingal anging kahinaneki,
kang den liling nityasa.
- 23 Woedjil kawroehi ng sariraneki,
ija ikoe njata ing pangeran,
tan angling jen tan ana wa- ³⁾
dine wasitanipoen ;
ana malih kang angyakteni,
samy angloeroeh sarira,
sabdane tanpa'soeng,
amodjok saking soesanta,
tanpa'soeng kaliroe saking
parnahneki ;
ikoe kang aran lampah.
- 24 pon njata ananing hyang aneng sih. ⁴⁾
ėning kasoetjia ning pangeran ;
ana ngakoe kang wroeh mangke,
- laksanane tan anoet,
raga-sastra tan den goegoni,
anglalisi soebrata ;
kang sampoen jakti wroeh,
anangkrėti poenang raga,
paningale den wong-wong rahina
wėngi,
tanpa'soeng agoelinga.
- 25 ikoe tapakane hih ra-Woedjil ;
den bisa sira mateni raga,
adja moeng angroengoe bae,
den sajakti ing lakoe,
ajoen sarta lawan pandėling,
jen karone woes njata,
pandjing wėtoenipoen,
tan ana pakewoehira ;
tikėling pikoelan sa-ros samineki ;
beneh kang doeroeng wikan.
- 26 kasompokan denira ningali ;
karane tan katon pan kaliwat,
tanpa'rah-arrah roepane,
toewin si ananipoen,
mapan wartaning kang oetami,
jen ta ora ěnggona,
pėgat tingalipoen,
tingal djati kang sampoerna,
aningali nakirah jakti doemėling,
kang sadjatining roepa.
- 27 mapan tan ana bedane Woedjil,
dening kalindih solahe ika,
bedane tanseng poerbane ;
Woedjil sampoen tan emoet,
lamon anggoeng tinoetoer Woedjil,
nora'na kawoesanja,
sijang lawan daloe,
den rasani wong akaťah,
kitabipoen oepama proekoetoet adi,
asring den karja pikat.
- 28 raosana ing rahina wėngi,
jen ora lawan wisik oetama,
mapan ora'na gawene ;
lėwih wong mēnėng ikoe,
jen koemėdal liđahireki,
oeninipoen poenapa ;
pon sa-osikipoen,

1) Ms. krėsna,

2) Ms. ija.

3) Tegen de dong-ding, die hier de klank e eischt.

4) Ms. anisih.

ing kalboe njateng aksinja,
wédaring netra sara ¹⁾ widya
nampani,
mëněng moeni den wikan.

29 den wroeh soeroeping mëněng lan
moeni,
jen tan wroeha ikoe tanpa pala,
sampoén tan mesi ěńěnge,
jen moeni ajwa oemoeng,
kokila'neng kanigara'ndjrit,
poenikoe saminira,
nora tĕğĕsipoen ;
jen oedjar kang ginĕđongan,
sira Woedjil adja kaja bisa angling,
lingira kang sampoén-man.

30 ndi roepane wong mĕlek ing wĕngi,
sampoén kadi anda tingalira,
karonekoe tanpa gawe,
jen ora lan tinoentoen,
ing paningal ing ĥakoel jakin,
paran margane wroeha,
ing sariranipoen ;
pangroengoenisoen saking a-
sale sampoerna ikoe kalawan moeni,
tan pasoeng jen mĕńěnga.

31 ora mĕńěng ora moeni Woedjil ;
hih ra-Woedjil atakona sira,
kang ataki-taki kabeh,
sĕmbah poedji den wĕroeh,
sĕmbah akeh warnane malih,
lingira sang oetama,
wong amoedji ikoe,
sanalika'keh sawabnja,
pađa lan wong asambajang satoes
riris,
jen wĕroeh parantinja.

32 kang sampoén wĕroeh parantineki,
poedjinipoen ikoe nora pĕgat,
nora kalawan waktoene ;
wong agoeng lyan amoewoes,
pađa lawan sawidak warsi,
sampoén amradika sam-
poerna raganipoen,

ing waktoe tan kabandana,
kapradana solahe aneng djro masdjid,
apiņdah manoeck baka.

33 tan kĕna pinahido ra-Woedjil,
woewoesing najaka'dipaning rat ;
Woedjil atakena mangkĕ,
ana moedji ing daloe,
ing rahina goeng sawabneki,
kalamoen kĕna tata,
ing sasaminipoen,
pađa lan ro-wĕlas warsa ;
jogya wĕnang ra-Woedjil ataki-
taki,
sampoén tan kapanggiha.

34 ana malih kang wong angabakti,
sanalika goeng sawabe ika,
jen wikana ing toedoehe,
pađa ro-wĕlas tangsoe,
ingaranan tafakoer iki ;
jen mĕńěng ndi paranja,
takenĕna ikoe,
sapa kang atoedoech ika,
oengguh toeroening mĕńěng kala-
wan moeni,
ikoe dipoen waspada.

35 hih ra-Woedjil ing wong mĕńěng
lĕwih,
ikoe sambah-jang tanpa pĕgatan,
ikoe nora'na waktoene,
sampoerna ta wong ikoe,
raragane nora'na kari,
tĕkeng poerisa toeras ;
satoehoening lakoe,
pagoerokĕna den njata,
ing sira sang kawi-man sampoerneng
djati,
wĕkasing doetotama.

36 adja nĕmbah hih sira ja Woedjil,
jen ikoe nora katon sawahya ;
sĕmbah poedji tanpa gawe,
pon kang sinĕmbah ikoe,
aneng ngarsa wahya doemĕling,
ananta minangka a-
nanira kang agoeng,

1) Vgl. Nitisoerti str. 55 en 57.

ananing dawak pon soenja,
ija ikoe ěněnge ing wong amoedji,
njata kang sadya poerba.

nijating pingil goemělar,
nijating sambah-jang nora bedaneki,
lan nijat ambebegal.

37 lawan atakona sira malih,
mapan awis kang sajaktinira,
sakwehning poenang panggawe,
jen tan ingoelah ikoe,
poendi rěkeh nggene kapanggih ;
kang aoelah tan lepyan,
ikoe woes atoedoe,
noegrahaning djati-wěnang ;
kang tan molah atoedoe dosanireki,
kěneng papa tjetraka.

41 hih ra-Woedjil marmane wong sirik,
koefoer kinoefoeraken ing lafal,
agoenggoengan sa-elmoene,
pidjět-pinidjět ikoe,
aksarane asroe den pidi,
sawoesing asambah-jang,
magěrib poenikoe,
rame samya kabarangan,
awěkasan malik kěbyok lan koelambi,
dařtar akoeleweran.

38 lawan malih sira ta ra-Woedjil,
atakona sadjatining nijat,
adja moengakěn tjiptane,
kang anjipta aněboet,
doedoe ikoe nijat sadjati,
ewoeh kang aran nijat, ¹⁾
sěmbah poedji ikoe,
tan wroeng ²⁾ poenang pangoerakan,
kang atampa děnda kisas lawan
djilid,
ramya padoe giliran.

42 kepet kinepetakěn ing masdjid,
awěkasan pađa poepoerikan,
asěmbah-jang děwek-děwek,
poenikoe palanipoen,
sirik ⁴⁾ goegon oedjaring toelis,
tan wroeh djatining nijat,
palaning wong bingoeng,
lanang wadon pađa'ngrarah,
angoelati nijat kang sadjati-djati,
tan wroeh ing dadalanja.

39 ³⁾ pangabaktine ingkang oetami,
nora lan waktoe sasolahira,
poenika mangka sěmbahe,
měněng moeni poenikoe,
sasolahe raganireki,
tan simpang dadi sěmbah,
těkeng woeloenipoen,
tindja toeras dadi sěmbah,
ikoe ingaranan nijat kang sadjati,
poedji tanpa pěgatan.

43 aningsětana raganireki,
hih ra-Woedjil jen woes kabandana,
ajwa'keh ingoetjap mangke,
oedjar ngoedokěn kajoen,
angijakěn karsa pribadi,
ikoe marganing sasar (?) ⁵⁾
njanane kang den goeng,
angagoengakěn trěbangan,
tan wande jen trěbange den gawe
oendi,
dadi ababagělan."

40 hih ra-Woedjil nijat ikoe lěwih
saking amale poenang akařah,
nora basa swara rěke,
nijating pingil ikoe,
kang goemělar njananireki ;
sadjatine kang nijat,
nora nijatipoen,

44 meh rahina hyang aroena midjil.
tatas wetan ndan sang ratoe
Wahdhat,
angling poen Woedjil kinengken,
„hih ra-Woedjil soen oetoes,
mara sira ta den agělis,
maraeng pawadonan,
si Satpada ikoe,

1) Ms. Salat.

2) Voor wroeheng.

3) Ontbreekt in andere Mss.

4) Ms. sěrik.

5) Ms. samar.

- aglis kenēn marengkeja,"
poen Woedjil mangkat lampahira
agēlis,
prapta mring pawadonan.
- 45 ling poen Woedjil „hih manira nini,
ingoetoes angoendang mareng
toewan,
dening sang adi kang aken",
ken Satpada amoewoes,
„hih ra-Woedjil poenapa wadi,
dening endjing ngandikan,
maras atiningsoen."
„tan wikan wadining lampah,
lah mangkata Satpada dipoen agēlis.
hyoen-hyoenēn kang sinēmbah".
- 46 mangkat Satpada den tatakoni,
„hih ra-Woedjil adja salah tampa,
ki Woedjil soen atataken,
poenapa marganipoen,
olēh aran para ki Woedjil,"
poen Woedjil angling ing twas,
„iki wong asēmoe,
patakonipoen basadja,
wadining basadja anopak ing woeri,
„ijeng soen jen tan wroeha.
- 47 karane isoen aran i Woedjil,
nēnggih kang aran kalawan roepa,
datan ana prabedane,
tan amindoni lakoe,
nēm prakara rasaning djati,
pan woes kadjaladjahan,
dening soen poekoeloen,"
poen Satpada'smoe kemēngan,
„hih ra-Woedjil doedoe woedjile
wong mangkin,
widjil ing Wilatikta."
- 48 sigra poen Woedjil Satpada prapti,
aloenggw ing ngarsa angabiwada,
ingkang soedibya ataken,
„paran wartanirekoe,
he Satpada doek prapta wingi,
sira saking Djawana,"
poen Satpada matoer,
„dening raji pakanira,
sek Malaja angrakēt wontēn ing Paṭi,
lamine saptā dina."

- 49 sang ratoe Wahdat angandikani,
„hih ra-Woedjil sira'glis ameta,
sata-patra dipoen age".
tan kawarna'glis rawoeh,
sata-patra mangke tinoelis,
lawēnipoen sadaja,
ingisen djronipoen,
ramboejoet sinoereng laja,
„atoerēna sata-patra iki, Woedjil,
ing jaji sek Malaja.
- 50 iki soesoempinge wong atjrēmin
wong angrakēt pantēs anganggeja",
poen Woedjil glis mangkat mangke,
amit saha wot-santoen,
lampahira datēng ing Paṭi,
tan kawarnaeng marga,
prapta lampahipoen,
atataken ing pradesa,
lamon ana wong anggagamboeh
linēwih,
aran ki sek Malaja. ¹⁾
- 51 kang tinanjan tanggap anahoeri,
„singgih wontēn aran sek Malaja,
lagya angrakēt ing mangke,
desa Wasana kidoel,
akeh poenang aniningali",
poen Woedjil lampahira,
tan asarag rawoeh,
sek Malaja sampoen woesan,
denja ngrakēt poen Woedjil prapta
wot-sari.
angatoerakēn patra.
- 52 sata-patra tinampan toemoeli,
winēḍar ing djro mesi koesoema,
soereng-pati panggalange,
sek Malaja amoewoes,
mara sira ing poenang Woedjil,
„dahat denja moerwendah,
kang sēkar amboejoet,
sinoereng-pati winignan
wohing saga rinawid lawan malaṭi,
langkoeng sih sang sinēmbah.
- 53 poenapa wadining soereng-pati,

1) Deze strophe ontbreekt in Cod. 1796.

awoh saga koenëng sata-patra,
ra-Woedjil paran karsane",
poen Woedjil awot-santoen,
matoer „goesti nora saweksi",
sek Malaja lingira,
„hih ra-Woedjil sëmoe-
ne sang sinoehoen ing Moerya,
sagawe aso kataratejan pati,
ëntingning panarima".

- 54 poenang tarate ingiling-iling,
winatja sira sinoeksmeng drija,
poenang tika sawijose,
tyas roeksa angga trënjoeh,
roedjit dening raosing toelis,
aglar poenang sasmita,
wirasany ardja'loes,
winalen-walen winatja,
rarasing tika moenya pada kakawin,
kidoeng wëkasing patra.

Açwalalita.

- 55 i rika ta sang soemitra ri sêdëng
mahas tēkapikang soewesma siwaja.
taki-taki teng toetoer-kwa hoeni-
ngan-koe maskoe rari jan kakā ka-
tawëngan.
pilih aloepa ng sēpēt rari baliknya
hardja katoetoernya sewaka toelar
(of: sewa katoelar).
trëna lata rōēpa jar kwa ri sêdëng
katiga wara dibya noengsoeng (ing)
oedan.
- 56 kadi poespita asēhën sari,
doeh soemitraningong,
lwir bramarengsoen tan polih roeme,
wontën poespita asēhën sari,
bramara 'ngrërëngih,
arsa wroeheng santoen, ¹⁾
- 57 poenang tarate sampoen winoening,
mangë sinalah poenang poespita,
mënëng anggrahiteng twase,
poen Woedjil awot-santoen,

„paran marma mënëng tanpa'ngling,
kahoela'rsa miharsa,
woewoes kang winangoen,
sadalëmning wala-patra,"
„wijosing ling kang siniwi ing ki
Woedjil,
donisoen maring Mëkah".

- 58 poen Woedjil sigra binakta moelih,
mantoek sireng dëkëh Pagambiran,
poenang ranða toemoet kabeh,
poen Woedjil tan seng poengkoer,
tan kawarneng sopana prapti,
woes adan koekoerënan,
poen Woedjil ingoetoes,
anandjak parëng akaṭah,
woesing anandjak linorod maring
poeri,
sampoen sami anginang.
- 59 soeroeping arka sek Malaja'ngling,
„ra-Woedjil mbendjang jen sira
poelang,
matoera sa-lingkoe mangke,
sampoen rëkeh kadoeloe,
ḍapoer sabda toetoerireki,
satoetoer-toetoeringwang,
den katoer poenikoe,
dipoen katon saking sira,
adja katon sabda saking isoen
Woedjil,
sa-kabisa-anira.
- 60 karaningsoen ra-Woedjil awali,
maring Mëkah wangsoel in Malaka,
goeroe awangsoel ing Pase,
marmane kang sinoehoen,
wangsoelira kinen abali,
mara ing noesa Djawa,
kang akon awangsoel,
nënggih pawong-sanakira,
panëngran Molana ikoe Magëribi, ²⁾
kang akon awangsoela.
- 61 samana'ngling Molana Magribi,
„singgih pakanira awangsoela,
nora'na ing Mëkah rëkeh,

¹⁾ No. 55 en 56 ontbreken in Cod. 1796; in coll. Brandes No. 339 II zijn beide strophen hervormd tot Dangdang-goela.

²⁾ B. Tjerbon, blz. 14.

ing Měkah koelon ikoe,
 Měkah tiron watanireki,
 watoe ingkang kinarja,
 pangaděpanipoen,
 nabi Ibrahim akarja,
 noesa Djawa jen toewan tinggala
 kapid,
 lah toewan awangsoela''.

62 nora'na wěroeh ing Měkah iki,
 alit mila tēka ing awajah,
 mangsa tēka-eng parane,
 jen ana sangoenipoen,
 tēkeng Měkah toer dadi wali.
 sangoenipoen alarang,
 dahat dening ewoeh,
 doedoe srēpi doedoe dinar,
 sangoenipoen kang soera lagaweng
 pati,
 sabar lila ing doenja.

63 masdjid ing Měkah toelya ngiděri,
 kabatoe'llah poenika'neng tēngah,
 goemantoeng tanpa tjatjañtel,
 dinoeloe saking roehoer,
 langit katon ing ngandap iki,
 dinoeloe saking ngandap,
 boemi aneng roehoer,
 tinon koelon katon wetan,
 tinon wetan katon koelon ikoe
 singgih,
 tingalnja awalěsan

64 tinon kidoel katon lor angrawit,
 tinon lor katon kidoel asinang,
 pēpēloking mrak samine,
 kabatoe'llah poenikoe,
 lamoen ana sambah-jang sidji,
 anging kawrat satoenggal,
 jen roro tētēloe,
 anging samono ambanja,
 jadyan wong salaksa kawrat ikoe
 singgih,
 toengkēp rat pon kawawa.

65 ikoe toetoeringsoen hih ra-Woedjil
 toetoer Woedjil maring kang si-
 nēmbah,
 katona saking awake,

adja katon jen isoen,
 jen atakon sang maha-moeni,
 matoera : sahoer sēmbah,
 sēmbah ingkang katoer'',
 poen Woedjil angabiwada,
 kenas saking ngarsanira santri Woe-
 djil,
 lampahnja garawalan.

66 datan kawarnaeng marga prapti,
 sang Kaja lagy apiñda niskala ¹⁾,
 alinggih madjēng mangilen,
 poen Woedjil wroeh ing sēmoe,
 nora matoer tēka alinggih,
 prajanti kang sinaptan,
 poen Woedjil woes emoet,
 emoet asewakeng nata,
 alit mila angawoeleng sri boepati,
 nora beda mangkana.

67 trēhing karsa sinapa ra-Woedjil,
 „bagya ra-Woedjil asarag prapta,’’
 stoetinira matoer mangke,
 saksana'glis oematoer,
 „tanpa'nggošti sang pinaran ling,
 atoer sēmbah kewala,’’
 soedibya anoehoen,
 sawēkase sek Malaja,
 ka-aksama denira sang maha-moeni,
 wroeh wēkasing wasita.

68 „Wroehanira ikoe hih ra-Woedjil,
 pawong-sanak-koe ki sek Malaja,
 saking Malaka wangsoele,
 ing Garage kadoenoeng,
 amangoen reh amanting ragi,
 ingaran Kalidjaga,
 nggenira mangoen koeng,
 laminipoen limang warsa,
 pinonḍongan denira nateng Nga-
 wanggi,
 marganira'neng Dēmak.

69 wontēn poetrane ilang sasiki,
 lanang soedi(bya) manggēh ing tapa,
 angirangi pangan koele,
 jajah rena anapoe,

1) Ms. sakala.

- „,,sampoeng ge-ge maksih taroeni,””
dadya roedjit tyasira,
marma tibra'nglamoeng,
poetra loenga tan sadjarwa,
manah lampoes loenga angingkis
ing wëngi,
rena dadya songkawa.
- 70 Marmane pawong-sanakkoeWoedjil,
asalin tapoek ararakëtan,
wetning trësna ing anake,
margane anggagamboeh,
singa desa kang den lëboni,
tan etang sanḍang pangan,
wirang tan tinoetoer,
hih ra-Woedjil ing agësang,
mapan ewoeh mati sadjroning
a-oerip,
awis kang loemaboeha.
- 71 pati patitising angabakti,
nora etang Woedjil wiwilangan,
pan moelih maring djatine,
jen ana ketang ketoeng,
jakti sira tan apapanggih,
kalawan kang sinadya,
jen sira'rsa tēmoe,
sirnakëna raganira,
jen sira woes atēmoe akaron kapti,
kapti anoenggal karsa.
- 72 toenggal roepa saos namaneki,
toenggal rasa saos roepanira,
tinoenggal sarwi-sarwine,
sampoening toenggal ikoe,
saha satya pati sa-oerip,
larangane tan ana,
sanḍang pangan ikoe,
sakarsane toenggal karsa,
wong sinihan tan këna andoem
amilih,
tjihna tinoenggal karsa.
- 73 poenang kang sinoeng andoem
amilih,
ija ikoe wong kang aneng djaba,
nora wëroeh ing djërone,
sëmbahipoen den sawoer,
tan wroeh rëkeh ing dalëm poeri,
- anging warta kewala,
kang ketang kaḍatoen,
adja sira oemoeng warta,
warta ikoe anasarakën sajakti,
jen sira sisip tampa.
- 74 hih Satpada aglis amet tjrëmin,”
mangkat poen Satpada aglis prapta,
poenang tjrëmin katoer mangke,
sang goeroe lingnya moewoes,
„sanḍakëna ing kajoe tangi,
Woedjil Satpada paḍa
angilowa ikoe,”
mangkat karo sang inagnjan,
poen Satpada angling ”katja iki
Woedjil
ambane anḍap sira.
- 75 kawan kilan ambane kang tjrëmin,
paran dene amba poenang katja,
ra-Woedjil lawan dëdëge”,
poenang Woedjil ingoetoes,
„angadëga hih sira Woedjil”,
sang kinon sampoeng mangkat,
poen Woedjil kadoeloe,
kakar sa-koekoentjitira,
kadi rare wadana andjërœk wangi 1)
dening sampoeng atoewa.
- 76 poen Satpada angling „hih ra-Woe-
djil,
sira angadëg isoen asila,
paran dene paḍa mangke,
lir rare jen dinoeloe,
wadanane andjërœk wangi”,
mesëm sang adi-goerwa,
„ra-Woedjil sirekoe,
amalësa dipoen enggal,”
„oeni endjing kawoela lagi den sapih
dening poen ra-Satpada,”
- 77 poen Satpada'ngling angalesani
„goegoejone ra-Woedjil kakarsa,
atoetoek pababanjole,”
sang sinoehoen amoewoes,
sisya kalih sinoengan toeding
„ra-Woedjil awasëna,

1) Ms. wawi.

- djroning katja ikoe,
karo sira si Satpada,"
ling poen Woedjil „poeniki roepa
kakalih,
tan sah tinoenggal karsa."
- 78 poen Satpada'ngling „hih kaki Woe-
djil,
karsaningsoen lawan karsanira,
poen-ëndi rëkeh toenggale,
sira kalawan isoen,
mapan djaloe kalawan istri,
poendi toenggale ika,"
poen Woedjil amoewoes,
„nora beda ing djaloe ka-
lawan istri pon sira tinoenggal
tjrëmin,
lir roepa'na ng paprëman."
- 79 poen Satpada nora wroeh toemoeli,
poendi toenggaling goesti kawoela,
ra-Woedjil sasar idëpe,
poen Woedjil glis soemahoer,
„nora beda djaloe myang istri,
kang aneng djro pahesan,
toenggal roepanipoen,
lanang wadon jen woes toenggal,
ing pahesan tan kotjap djaloe myang
istri,
pon ikoe rasa toenggal".
- 80 poen Satpada sira angling aris,
„kalingane Woedjil andjadjawat,
lir wong awoeloes roepane",
ra-Woedjil glis soemahoer,
„nora njana oedjar poeniki,
pon sira salah tanpa", ¹⁾
mesëm sang sinoehoen,
„lah Woedjil sira mënënga,
awasëna roepa kang aneng djro
tjërmin,
tëka loenganing roepa.
- 81 roepa kang aneng sadjroning tjërmin,
lamoen mandjing poenëndi ëng-
genja,
jen loenga ëndi parane,
hih ra-Woedjil sirekoe,
- angerana woerining tjërmin,
ra-Satpada'wasëna,
roepa roro ikoe,
roepane si Woedjil ika,
ingkang ana ing tjërmin ënggene
mangkin",
ken Satpada kemëngan.
- 82 „singgih poekoeloen roepa sawidji,
poen Woedjil wontën woerining
katja,
nora katingal roepane,
kang katingal poekoeloen,
anging roepa kahoela singgih",
„ra-Satpada loengaha,
ënggonana ikoe,
ënggone si Woedjil ika,
hih ra-Woedjil mëtoewa sira den
aglis,
doeloenën roepanira",
- 83 roepane poen Woedjil den tingali,
„si Satpada, Woedjil, ana ora,
roepane ikoe samangke",
nda poen Woedjil oematoer,
botën wontën roepaning istri,
anging roepa kahoela,
poenika poekoeloen",
„aneng ngëndi si Satpada,
ing roepane", poen Woedjil matoer
abakti,
„soehoen sëmbah kahoela".
- 84 poen Woedjil matoer asahoer bakti,
„panggrahitaning kawoela miða,
toenggaling roro karsane,
orane ananipoen,
ananipoen oranireki",
sang goerw adi lingira,
„oenggahe lingikoe",
poen Woedjil asahoer sëmbah,
„tan këna moenggah raos kadi
poeniki,
anoehoen pangandika",
- 85 sang ratoe Wahdat lingira aris,
„hih ra-Woedjil bënër oedjarira.
samene ikoe oenggahe,
LA ILAHA poenikoe,

¹⁾ Ms. pon si lah rasa tanpa.

amot ¹⁾ isbat kalawan nafi,
 djatine ana-ora,
 ikoe tĕgĕsipoen,
 Pangeran asipat ora,
 ing orane sampoen awit ananeki,
 anane'koe nakirah.

86 nafi nakirah lan nafi djinis,
 mapan ikoe djinising Pangeran,
 kang nafi njateng isbate,
 nafi lan isbat ikoe,
 nora pisah pon ora toenggil,
 nafi kalawan isbat,
 nafi karonipoen,
 nafi roro winalĕran,
 dening ILA karone tan kĕna
 mandjing,
 maring lafal ILLA'LLAH.

87 hih ra-Woedjil kawroehana malih,
 kang isbat ikoe rĕkeh den njata,
 atoedoech maring moesbate,
 dalil kalawan madloel,
 ikoe rĕkeh saminireki,
 ingkang lafal ILLA'LLAH,
 moesbat aranipoen,
 moetlak ikoe isimoe'llah,
 tan kĕna lijanĕna Pangeran kalih,
 anging lafal ILLA'LLAH. ²⁾

88 hih ra-Woedjil ewĕh oedjar iki,
 mapan ewĕh rĕke ng panarima,
 pan ewĕh lalaboehane,
 marmane wong poenikoe,
 koedon-koedon oedjoengan liring,
 sami amidjĕt lafal,
 tartibe den lĕmboet
 Bajan-mani lawan Saraf,
 Nahwoe den goelang-goelang rahina
 wĕngi,
 kawroeh kaṇḍĕg ing lafal."

89 meh soemoeroep mangke sang hyang
 rawi,
 awatara toenggang ing atjala,
 matoer poen Woedjil ndan linge,
 „singgih rĕkeh poekoeloen,

wontĕn rĕkeh ngatoeri ringgit,
 wesma ing Pananggoengan,
 wastane poen Santoen,"
 „tilikana panggoengira,
 gĕbogane jen ala Woedjil salini,
 noli konĕn alĕkas."

90 mantoek ing gĕḍong sang mahamoe-
 ni,
 sampoen atataloe kang awajang,
 saha nitir gĕgĕmbinge,
 tan angangge poepoetjoek,
 ḍalang Sari toemoely angringit,
 angangge Brata-joeda,
 ing kawitanipoen,
 bikseka sang nateng Daha,
 kalaning amoedja'ngglar palane dadi,
 ra-hadji Djajabaja.

91 panĕroes tingal tataning nabi =
 1529
 sasangkala kawitan angripta,
 babakane pawajange,
 doek djawata toemoeroen,
 sang Narada, Djanaka na lwir,
 bagawan Parasoe kang
 toemoet ing salakoe,
 lakoe sang nararya Krĕsna,
 sigra midjil saking gĕḍong kang
 siniwi,
 glis sek Malaja tĕka.

92 sisya kakalih ingkang oemiring,
 ken Loewoeng-salawe Wanakarta,
 katoer sang adi tĕkane,
 ingatoeran glis rawoeh,
 sami sira sarĕng alinggih,
 ingatoeran aḍahar,
 tan arsa sang tamoe,
 sang goerw adi awasita,
 „soen pariksa sampoen tĕkeng Mĕ-
 kah jaji",
 „singgih sampoen pangeran.

93 kahoela doek tĕka ng Mĕkah singgih,
 amangoen reh doek ing Kalidjaga,
 ing Mĕkah liwat roesite,
 ombaking sagara'goeng,
 djoekoeng rĕkeh kang soen titihi,

1) Ms. lamon.

2) Geciteerd door Dr. Zoetmulder op blz. 360, zonder vertaling.

- margane maring Měkah,
tojane soemoeroep,
palwa soemoeroeping toja,
maring boemi pandoman malim tan kari,
malim saking djěngira.
- 94 sampoen liwat saking toja asin,
prapteng sagara wědy awalikan,
lir rat sangara ombake,
gěk gra'nggoernita goentoer,
liṇḍoe sajat bělah kahiring,
woekir pating goelimpang,
oemoemboel mring doewoer,
ataroeng ing awang-awang,
soerja woelan tan ana tjahjanireki,
kang wintang soemamboerat,
- 95 doek liwat saking sagara wědi,
sagara gěni mangka andoengkap,
kadi andaroe ombake,
siṇḍoeng woekir kagoentoer,
agni roepa moentap lir taṭit,
koekoesnja awalikan,
gandanja'mis aroeng,
amboene kadi soendawa,
lir walirang soemoeking gěni awalik,
lir gělap sakra laksa.
- 96 anging malim saking djěngireki,
datan sah katjěkěl aneng tangan,
loeloelsing lampah tēkane,
liwat saking i ri koe,
denja ngadji basa alami,
ewěhing basa Měkah,
tan sasaminipoen,
nora mamboe toetoelisan,
marmanipoen wong ngadji akeh kabali,
pilih wong wroeheng Měkah."
- 97 poenang awajang babakaneki,
kalane tēka ing djadjabėlan,
kinon awoesana mangke,
sek Malaja winoewoes,
sigra mangke ingadjak moelih,
maring gědong pasoenyan,
sisyane tan kantoen,
Loewoeng-salawe kalawan,
- Wanakarta katiga lawan ra-Woedjil,
sami ababar-babar.
- 98 sasampoenira sami alinggi,
„hih jaji Malaja nēḍa paḍa,
winitjara iki mangke,
poenang awajang wahoe,
lalakone poenang angringgit.
angangge Krēsna doeta,
sěmoene ki ěmpoe,
nēḍa sami winitjara,
siněmokěn agama Islam poeniki,
paḍa toeroena sabda."
- 99 sek Malaja sahoer sěmbah angling,
„datan wikan patěmoning basa,
Arab kalawan Djawane,
aksara'rab poekoeloen,
botěn bisa sisya kakalih,
tan asawala karsa,
ing atoerirekoe",
sang ratoe Wahdat lingira,
„pasěmone nafi isbat ikoe jaji,
wajang tēngěn lan kiwa.
- 100 kang kiwa poenikoe maring nafi,
kang tēngěn poenikoe maring isbat,
Paṇḍawa maring nafine,
isbat Korawa ikoe,
isbat ikoe pon asal nafi,
nafi pon asal isbat,
moesbat kang den rēboet,
Krēsna kang dadi pahesan,
Krēsna katja pahesaning ringgit kalih,
kalah mēnang ing katja.
- 101 moelanekoe arēbat nagari,
ija moesbat ikoe kang den rēbat,
moelane pěrang dadine,
nagara kang den rēboet,
Korawendra rēboet nagari,
lan djěněnging Paṇḍawa,
ikoe sěmoenipoen,
moelaning wong asawala,
nafi isbat kang den rēboet ikoe jaji,
ing mangke tēkeng kina.

102 mapan angel ing oedjar poeniki,
nora kěna ngoekoehi aksara,
kang aksara kadadine,
dadining njana ikoe,
njana nora amoeng sawidji,
njana awarna-warna,
dadine kapahoeng,
akeh anjěmbah ing njana,
paksa hrěšti sarira bisa angadji,
oedjare njananira.

103 jen sira'joen jaji wroeh ing wadi,
oedjar ikoe andoeloewa soerja,
hih jaji paran roepane,
sampoen ta kadoek sěmoe,
pađa pisan denja ningali,
atining woeloeh woengwang,

lwir gigiring poengloe.
samepa poeroesing ajam.
koeda'ng rap ing panděngan poenika
jaji.

kěmbang lo tanpa wigar.

104 mareneja jaji den agělis,
isoen kangěn jaji maring sira'',
apěpěkoelan karone,
soesoe adoe lan soesoe,
netra karna grana pan sami,
soekoe lan soekoe pađa,
sang ratoe amoewoes,
maring sira sek Malaja,
„pađa měrěm adja'na winalang
ati'',
sakědap těkeng Měkah.

VERTALING.

1 Laten wij vertellen over Woedjil, die tot zijn heer sprak. Deze heette Vorst-celibatair, wonende in het gehucht Benang. Zich diep buigend voor de voeten van den heilige vroeg Woedjil excuus omdat hij uitleg verlangde omtrent de bijzonderheden van den uitverkoren ¹⁾ godsdienst (den Islâm) met de diepste geheimen ervan.

2 Reeds tien jaar was Woedjil bij zijn heer in dienst, maar nog steeds had hij geen belangrijke mededeeling (daaromtrent) gekregen. Wat de afkomst van Woedjil betreft, hij was van Madjapait en vermaakdienaar geweest van den koning. Hij was volleerd in de grammatica ²⁾ (en kende dus ook de Oud-Jav. werken).
Met een eerbiedige sěmbah ³⁾ sprak Woedjil tot zijn voornamen heer :

3 „Uw dienaar, Woedjil, vraagt om uw genegenheid, waarbij hij u zijn dood en zijn leven aanbiedt. Ik heb van u genoeg onderricht gekregen in het Arabisch schrift. Maar nu gaan wij rondswalen ⁴⁾ om ons aan genoegens over te geven. Iedereen dag spelen wij topěng (masker). Ik ben het beu de rol van clown te spelen, ⁵⁾ een rol die allesbehalve mooi is.

4 O heer, de uitleg van de geheime leer omtrent de Eenheid [van de Letter] is zoowel in de vóór-Islâmi-

tische (op Java) ⁶⁾ als in de Islâmitische leer dezelfde. Men houdt nl. nog rekening met de „muziek” (d.i. met de maat, regelmaat, beperking). Met beide is het bij woorden gebleven. Met mijn weggaan van Madjapait, met achterlating van geliefden, bereik ik mijn doel niet, krijg ik geen geneesmiddel.

5 Immers ik ben in een nacht stilletjes weggegaan om te zoeken naar het geheim van de Eenheid, naar de volmaaktheid van alle handelen. Ik heb iederen heilige bezocht om naar de essentie van het leven te zoeken, het eindpunt van de ware Macht, het eindpunt van Noord en Zuid, het ondergaan (voor altijd) van zon en maan, het sluiten van de oogen en den (waren) aard van den dood, het eindpunt van het bestaan en niet bestaan.”

6 De Celibatair-vorst had een glimlach op de lippen : „Wel, Woedjil, wat ben jij ondeugend ⁷⁾. Je zegt ongewone dingen. Je bent zoo vermetel, dat je vergelding vraagt voor het vele, dat je reeds voor mij gedaan hebt. Ik zou in deze wereld geen heilige zijn, als ik handel dreef in de mededeeling der geschriften. 't Zou beter zijn geweest als ik geen celibatair ware.

7 Degene, die in de mededeeling (van de geschriften) handel drijft, is zelfgenoegzaam ⁸⁾ afsof hij alles precies weet. Zulk een persoon is te

1) Sinělir.

2) Sandining aksara, lett. de verbinding der letters, de sandhiregels

3) Anoehoen pangatpada ; zie T.B.G., dl. 72 (1932), blz. 156-157.

4) Angladrang.

5) Angloedroeg van loedroeg, een kluchtspel, zeer bekend in het Soerabaja'sche.

6) Pangiwa-paněngěn d.i. links en rechts; deze is thans de vaste uitdrukking geworden voor vóór-Islamitisch en Islamitisch.

7) Kamakara; dezelfde beteekenis heeft Rām, XXI, 222.

8) Koemisoen van isoen = ik.

vergelijken met den reiger, die bij een meer t a p a doet. Deze vogel blijft stil, verroert zich niet; met diepreikenden blik gedraagt hij zich vroom tegenover zijn prooi (i.c. de visschen). (Maar straks gaat hij de visschen bedriegen) ¹⁾. Hij is gelijk een ei, dat slechts aan den buitenkant wit (rein) is, doch innerlijk vermengd met geel ²⁾.

- 8 Bij het ondergaan van de zon werd het nacht. Woedjil stapelde wat hout op en stak het ter verwarming van het voeteneind van 's kluizenaars boeteplaats, op een landtong aan den oever van de zee, genaamd het gehucht Benang, dat zeer eenzaam gelegen was. Het was er schraal ³⁾ en men vond er niets te eten. Slechts de golven der zee beukten tegen de holle geheimzinnige rotsen.
- 9 De vorst-celibatair sprak vriendelijk: „Hé, Woedjil, kom eens gauw hier”. Woedjil werd toen bij zijn kuif gegrepen. Terwijl de heilige Woedjils kuif streelde, gaf hij aan dezen bij wijze van gunst de geheime woorden: „Hoor, Woedjil, naar de aanwijzing die ik je zeg. Als jij daardoor in de hel zoudt raken, dan zou ik in jou plaats gaan, niet jij”.
- 10 Woedjil antwoordde beleefd met het brengen van een sěmbah aan den voornamen leeraar, tot wien hij met grooten dank zei: „Niet u gaat in de hel, maar laat mij dan de hel ingaan”. Want Woedjil wist zich ten allen tijde (te gedragen). De leeraar en de leerling

1) Het verhaal van den reiger die visschen bedriegt, vindt men in de Tantri-Kamandaka (Bibl. Jav. 2), blz. 120; Fausboll; The Jātaka I blz. 221 en Hitopadeśa IV fabel VII.

2) Het beeld van den ei-heilige is bij de Javanen zeer geliefd; zoo in Rām. XXIII, 22 en Wedatama VI, 11.

3) Anggajang. vgl. OJ. garyang.

waren het nooit oneens, zij waren eendrachtig.

- 11 „Denk erom, Woedjil wees voorzichtig met je leven in deze wereld. Wees niet onverschillig voor iedere handeling. En weet dan met overtuiging, dat jij niet het Ware bent, noch is het Ware jij; wie nu zichzelf kent, kent als 't ware God. Dat is de voortreffelijke weg.
- 12 Het beste voor den mensch is: de ware devotie (salat), vereering en lofprijzing te kennen. De ware salat is die van Ngisa (ca. 7¹/₂ uur n.m.) noch die van Maghrib (ca. 6 uur n.m.) ⁴⁾. Zulk een salat heet s ě m b a h - j a n g ⁵⁾. welke uitgevoerd wordt als de (ware) salat er niet was. Zij is de bloem ⁶⁾ van de salat da'im ⁷⁾ en behoort nog tot de etiquette ⁸⁾.
- 13 Welke is de ware devotie? Deze, dat je geen vereering brengt als je niet weet aan wie. Want dan zul je jezelf vernederen. Als je niet weet tot wien je in deze wereld je devotie richt, dan ben je gelijk aan iemand, die lukraak op een vogel schiet ⁹⁾. Je zult den vogel toch niet treffen en het komt dus hierop neer, dat je als vereeringsobject zuivere non-existentie ¹⁰⁾ hebt, hetgeen je devotie nutteloos maakt.
- 14 En wat noemt men lofprijzingen? Al lofprijst men dag en nacht, als men de geheime aanwijzing daarvan nog niet gehoord heeft, zal die

4) M.a.w. niet het gebed vijf maal per etmaal.

5) Lett. vereering aan de godheid; hier bedoeld: het uiterlijke bidden.

6) Uiterlijke vorm.

7) Intensieve devotie.

8) Tatakrama.

9) Lett. Iemand die een vogel met een blaasroer schiet, waarbij de vele kogeltjes naar alle kanten worden gericht.

10) Adam sarpin; vgl. Het boek van Bonang, blz. 152.

handeling niet volmaakt zijn. Als je weten wilt wat de (ware) lofprijzing is, dan moet je het in- en uitgaan ¹⁾ van jezelf (of: je eigen ziel) kennen, hetgeen wijst op het bestaan van God. Het in- en uitgaan van je adem moet je begrijpen. Evenzoo de vier subtiële zaken.

15 Dit zijn de vierledige oerstoffen: aarde, vuur, wind en water. Toen God Adam maakte ²⁾, gebruikte Hij deze vier stoffen, waarvan de hoedanigheid resp. machtig, roemrijk, schoon en volmaakt is ³⁾. (Deze vierledige hoedanigheid) wordt bedield met acht hoedanigheden van God ⁴⁾. Haar betrekking tot het lichaam is, dat zij in- en uitgaat. Als zij uitgaat, waar gaat zij dan heen, en als zij ingaat, waar zetelt zij dan?

16 De oerstof aarde brengt ouderdom en jeugd te weeg. Den aard daarvan moet je kennen. Waar bevindt zich de jeugd bij ouderdom, en waar bevindt zich de ouderdom bij de jeugd?
De oerstof vuur (doet ontstaan) zwakte en kracht. Waar zit de zwakte in de kracht en waar zit de kracht in de zwakte? Dit moet je weten.

17 De aard van de oerstof wind is het bestaan en het niet-bestaan. Bij het niet-bestaan, waar bevindt zich het bestaan? en waar bevindt zich het bestaan bij het niet bestaan? De oerstof water (heeft als aard) den dood en het leven. Waar zit de dood gedurende het leven, en waar gaat bij den dood het leven

heen? Je raakt verdwaald als je dit niet kent.

18 Weet dat het houvast van het leven dit is dat men zichzelf kent, terwijl men onafgebroken in gebed verzinkt. Ook moet je weten waar de aanbidder en de aangebedene vandaan komen. Hierom ook is het, dat groote mannen zichzelf zoeken om precies te weten wat hun leven in werkelijkheid is, hun leven in deze wereld.

19 Je moet het ware leven kennen. Dit geheele lichaam ⁵⁾ is gelijk aan een kooi. Het is beter den vogel te kennen. Je raakt in het ongeluk, en je handelingen, o Woedjil, zullen tot mislukking gedoemd worden, als jij dien niet kent. Wil je hem kennen, dan moet je jezelf (of: je ziel) reinigen. Woon dan op een eenzame plaats en doe niet mee aan dit wereldgedoe ⁶⁾.

20 Zoek de gedichten (d.i. leeringen) niet te ver. Zij bevinden zich duidelijk in jezelf. Zelfs de gansche wereld is in jou. Maak jezelf tot de ware Liefde, om de wereld te zien. Wees dan dag en nacht helder met je gezicht daarop gevestigd. Want wat is de realiteit? Alles wat wij om ons heen zien, is het gevolg van handelingen.

21 (Dit handelingen-resultaat) is onderhevig aan vernietiging, omdat het is ontstaan uit je wil. En wat niet onderhevig is aan vernietiging, dat moet je kennen, d.i. het volmaakte inzicht, waarvan het bestaan

1) Pandjing-wětōe is een vaste term in de mystiek, ook gebruikt in de Tjalon-arang: pasoeek-wětōe, Hfst. I.

2) Panapël van tapël = pop. Tapël-Adam = Adams pop.

3) Kahar, djalal, djamal en kamil.

4) Ieder van de vier houdt in zich tegenstellingen.

5) Raraga van raga beteekent hier evenals in het tegenwoordige Javaansch: lichaam.

6) Katjakrabawa, van tjakrabawa, wordt overal (in KBN. Wdb. V. d. Tuuk, Oud-Jav. Woordenlijst-Juynboll en Jav. Wdb.) verschillend verklaard. Ik vertaal het woord naar de gewone beteekenis: het rad van het leven, doch niet in den zin der Buddhisten.

niet onderhevig is aan vernietiging, omdat het strekt tot het kennen van God. En het kennen van God strekt (den persoon) tot onafgebroken bidden. Maar er zijn er slechts weinigen, die dit [woord] kennen. (Wie het kent) verkrijgt de grootste genade.

- 22 Het is het beste, Woedjil, dat je jezelf kent. Je hartstochten ¹⁾ zullen ten slotte komen teliggen ²⁾, ingeval je ze den rug toe keert. Van hem, die zichzelf kent, handelen de hartstochten niet koppig langs verkeerde wegen. Want hij ziet slechts zijn onmacht waaraan hij gedurig denkt.
- 23 O Woedjil, zichzelf te kennen is het kennen van God. (Iemand, die God kent) spreekt niet, tenzij zijn woorden gewichtigen zin hebben. Er zijn er, die Hem kennen. Zij hebben zichzelf gezocht (en gevonden). Zij zeggen dat men niet in den hoek van (d.i. buiten) de zachtheid mag raken; dat men zich niet in zijn plaats mag vergissen. Dit is een (goede) wandel.
- 24 Want het is duidelijk dat God met Zijn heldere reinheid zich in de Liefde bevindt. Er zijn er die zich verbeelden Hem te kennen. (Zulk een persoon) handelt niet volgens den regel. Hij houdt zich niet aan de leer van de (bedwinging der) hartstochten, legt het vrome leven ter zijde. Maar hij die Hem werkelijk kent, bedwingt ³⁾ zijn hartstochten. Dag en nacht regelt hij zijn zien, aan hetwelk hij geen gelegenheid geeft tot slapen.
- 25 Dit nu is de grondslag, o Woedjil; wees in staat je hartstochten te

dooden, en je mag je niet alleen beperken tot dit te hebben gehoord. Wees ernstig in je wandel. Wanneer je wil en je overtuiging (reeds kloppen); wanneer het in- en uitgaan daarvan jou al duidelijk is, dan zul je geen moeilijkheden meer ontmoeten. (Het dooden van je hartstochten of: het doodgaan) is voor jou gelijk aan het breken van een juk ter lengte van een bamboegleding ⁴⁾. Anders is het gesteld met dengene, die Hem nog niet kent.

- 26 Het inzicht van dezen is zeer beperkt. De oorzaak dat Hij onzichtbaar voor dezen blijft, is omdat Hij absoluut vormeloos is. En toch is Hij. Immers, volgens de mededeeling van voornamen lieden, heeft Hij geen bepaalde plaats. Voor hem van wie het zien geëindigd is, ontstaat het ware, voornamen zien. En bij het zien van dit phaenomeen, ziet hij daarachter duidelijk den waren Vorm.
- 27 Immers, er bestaat geen verschil, o Woedjil, (tusschen Hem en dit phaenomeen. Alleen wordt Hij niet gezien, omdat Hij) op den achtergrond is geraakt door de bewegingen (van dit heelal). Het verschil ligt dus niet in den oorsprong. Vergeet dit nooit, Woedjil. Als wij daarover voortdurend praten, dan is er geen eind aan. Dag en nacht wordt door vele menschen over Hem gesproken. Hun (heilige) boeken zijn als 't ware een tortelduif met mooie stem, waarmee zij anderen vaak tot zich lokken.
- 28 Al spreekt men dag en nacht over Hem, als men de beste geheime leering niet gehad heeft, dan blijft

1) Hier heeft raga nog de oude beteekenis van hartstocht.

2) Angajangkang; de beteekenis noch het grond-

woord is zeker. De vertaling berust op het Jav. një-kangkang = uitgestrekt liggen.

3) Anangkrëti van sangkrëti.

4) D.i. van heel weinig beteekenis.

dit nutteloos. Het is beter over Hem te zwijgen. Wil men toch over Hem spreken, wat zal men dan van Hem zeggen? Immers, de roerselen van het hart van iemand die Hem kent, blijken duidelijk uit zijn oogen, welker schittering erop wijst, dat hij de quintessens der wetenschap ontvangen heeft ¹⁾). Begrijp dus wat zwijgen en wat praten is.

29 Je moet den aard van het zwijgen en van het praten kunnen; als je dien niet kent, is alles vruchteloos. Het zwijgen mag nl. niet ledig zijn en het praten mag niet in holle klanken wezen. Anders is men gelijk aan een beo, die in den kanigara-boom schreeuwt zonder beteekenis. Volgens de geheime spreuk is het aldus: doe net alsof je stom bent. Dit is gezegd door volmaakte menschen ²⁾).

30 Wat nut heeft het waken in den nacht? Maar daarentegen mag je je oogen niet sluiten als een blinde. Want beide is nutteloos. Als men niet geleid wordt om de werkelijke waarheid te zien, hoe zou het dan mogelijk zijn dat men zichzelf kent? Ik heb echter wel eens gehoord dat volmaakt zijn door praten zou zijn ontstaan. Men mag dus niet zwijgen.

31 (Maar ik voor mij geloof), o Woedjil, (dat volmaaktheid is ontstaan) door zwijgen noch door praten. Welaan, Woedjil, vraag daaromtrent aan alle vromen. Ook moet je kennen wat vereering en wat gebed is. Want er zijn vele soorten van vereering. Een voornaam per-

soon zegt dat een gebed van één stonde vele goede invloeden heeft. Dit gebed is gelijk aan (uiterlijke) sēmbah-jang van honderd jaren ³⁾), mits men het de goede richting weet uit te zenden.

32 Hij die zijn gebed in de goede richting weet te zenden, bidt onafgebroken, en wel zonder de vastgestelde tijden. Een ander groot man zegt, dat zulk een gebed gelijk is aan sēmbah-jang van zestig jaren. (Een persoon die op de juiste wijze bidt) is reeds onafhankelijk, zijn lichaam is volmaakt en hij is niet gebonden aan de vastgestelde tijden. Zijn gedrag in de moskee strekt tot voorbeeld ⁴⁾). Anders dus dan (dat) van den reiger.

33 [Het is niet mogelijk, o Woedjil, de woorden van den Leider, het licht van deze wereld (d.i. Mohammed) te ontkennen. Vraag daaromtrent. Er zijn er, die 's nachts bidden, maar ook bij dag; groot is de invloed daarvan, mits het geschiedt volgens den regel. Dit is gelijk aan uiterlijk gebed van twaalf jaren. Het is gewenscht — en je bent daartoe in staat — o Woedjil, dat je ernaar streeft tot je het vinden zult.]

34 Er zijn er, die slechts voor een oogenblik hun gebed doen; en toch heeft dit een grooten invloed, mits men het goed weet te richten. Dit, dat tafakoer (in stilte bidden) genoemd wordt, is gelijk een uiterlijk gebed van twaalf maanden.

En verder moet je vragen: waarheen richt men bij het zwijgen zijn zwijgen? Wie zal ons inlichten omtrent het alternatief van zwijgen en praten? Dat moet je weten.

1) Vertaling onzeker.

2) Sampoen-man; een eigenaardige formatie, nl. sampoen = reeds = klaar + man, verbastering van het bekende suffix-mān (nom. sing. v. mant) zooals in buddhimān, guṇamān e.a.

3) Riris = regen = warsa = jaar.

4) Kapradana van pradana, Skt. pradhāna (Mal. perdana).

- 35 O Woedjil, voor den mensch is zwijgen het beste. Dat is het bidden zonder tusschenpoozen, zonder tijd. Zulk een mensch is volmaakt. Van zijn lichaam, excrementen en urine ¹⁾ inbegrepen, blijft niets over. Dit nu is de ware wandel. Tracht hierover een klare leering te verkrijgen bij een kenner der gedichten, ²⁾ die de Waarheid als door Mohammed ³⁾ geopenbaard, volkomen kent.
- 36 En breng geen vereering, o Woedjil, als je niet met overtuiging weet aan wien. Want dan zijn je vereering en gebed van geen nut. Anders is het, als de aangebedene vóór je staat. (Maar omdat Hij nooit, vóór wie ook, staat), diene je aanwezigheid tot aanwezigheid van den Groote (d.i. God). Zelfs je bestaan moet je beschouwen als niet te bestaan. Dat nu is het zwijgen van een biddende, aan wien de OER-Wil ⁴⁾ (OER-Macht) zich openbaart.
- 37 En vraag verder omtrent het volgende; want niet iedereen kent daar den waren aard van. Nl. hoe kunnen alle handelingen tot een eind gebracht worden, als zij niet worden uitgevoerd? Wie een handeling uitvoert — (ook zonder dat deze tot een eind wordt gebracht — terwijl hij God niet vergeet, die geeft reeds een aanwijzing, dat hij de genade van den Almachtige ontvangen heeft. Wie niet handelt, geeft blijk van zijn zonde en zal door ongeluk en ellende getroffen worden.
- 38 Verder moet je vragen, Woedjil, naar den waren aard van den wil ⁵⁾. Met „wil” mag men zich niet

beperken tot denken aan . . . Het denken aan . . . , noch het noemen van . . . , is de ware wil. Het is niet gemakkelijk om te weten wat men wil noemt. De vereering en het gebed kennen geen vulgaire dingen. (Noch hebben ze uit te staan met) menschen, die beboet, gestraft en gepijnigd, noch met menschen, die voortdurend aan het twisten zijn.

- 39 [Het bidden van een voorname geschiedt zonder tijd. Al zijn bewegingen dienen hem tot bidden; zwijgen, praten en de bewegingen van zijn lichaam, zelfs zijn lichaams-haren, excrementen en urine, maken zijn bidden uit. Dat is de ware wil, een bidden zonder ophouden.]
- 40 De wil, o, Woedjil, is voornamer dan vele verdiensten. Want die is met woorden noch klanken uit te drukken. De wil tot de daad is datgene, dat je gedachte openbaart. En de ware wil heeft geen wil. De wil tot de daad is het, die deze openbaart. (Aldus) de wil tot bidden is dezelfde als de wil tot rooven.
- 41 O Woedjil, daarom is het voor den mensch een dwaling ⁶⁾ - en hij is ongelooving en als zoodanig door de „regels” beschouwd — als hij zijn kennis als de voornaamste beschouwt, de kennis waarmee men elkander tracht te overtuigen. Hij houdt zich veel te veel aan den letter. En na het avondgebed gaat men met elkaar heftig ruzie maken. Eindelijk geeft men aan zijn sjaal een andere be-

1) Poerisa toeras.

2) Kawi-man.

3) Doetotama, lett. Voortreffelijke Gezant.

4) Sadya-poerba.

5) Nijat.

6) Sirik of serik; hoewel dit woord „polytheïsme” beteekent (Zie Proefschrift van Dr. Zoetmulder blz. 95 noot), vertaal ik het met dwaling; want in Het boek van Bonang, blz. 119, regel 10, is hetzelfde woord het best te vertalen met dwaling: ikoep on maksih s̄rik tingale. (Schrieke plaatst achter s̄rik een; m.i. onjuist). Vert. „Op die wijze is zijn inzicht nog aan het dwalen.” Wat jammer dat Schrieke van zijn tekst geen vertaling geeft!

stemming, en stroopt de mouwen op, waarbij de tulband losraakt.

wil, ga maar gauw, Satpada. Hij wacht op u."

42 Zij gaan er in de moskee elkander mee slaan, en ten slotte worden ze op elkander boos en bidden dan ieder voor zich (d. i. niet gezamenlijk ¹⁾). Dat is nu de vrucht van hun dwaling (nl. het als de voornaamste beschouwen van ieders kennis) door het zich vasthouden aan den letter. Ten gevolge van deze dwaling weet men niet wat de ware wil is. Mannen en vrouwen doen een poging om den waren wil te vinden, maar weten den weg niet.

43 Bedwing je hartstochten, o Woedjil; als je ze reeds aan banden gelegd hebt, spreek dan niet veel. Woorden, waarmee men zijn eigen wil doorvoert en zijn eigen opvatting als de eenig juiste poneert, leiden tot dwaling, omdat men zijn eigen meening vergoodt. Men doet dan niets anders dan op de trëbang spelen, met het noodzakelijk gevolg dat men elkander het instrument toewerpt om elkander te bombarderen."

44 Het was toen bijna dag, de zon kwam op en het Oosten werd licht. De vorst-celibatair sprak bevelend tot Woedjil: „Hé, Woedjil, ga gauw naar het vrouwenkwartier en roep Satpada hierheen." Woedjil liep snel en kwam in het vrouwenkwartier.

45 Hij sprak (tot Satpada): „Juffrouw, de heer laat mij u roepen." Satpada: „Wat is de bedoeling, dat ik zoo vroeg al geroepen word? Ik word er zenuwachtig van." (Woedjil): „Ik weet niet wat hij

46 Satpada vertrok (en vroeg aan Woedjil): „Ach, Woedjil, neem mij niet kwalijk; waarom heet gij Woedjil?"

Woedjil, bij zichzelf: „Dit is een slimme juffrouw; haar vraag is onschuldig, maar achter die onschuld zal wel iets zitten." Hardop: „Ik zal het u zeggen, als gij het niet weet.

47 De oorzaak dat ik Woedjil heet is deze, dat tusschen naam en vorm geen verschil bestaat. Ik ben niet halverwege blijven steken, omdat de zes soorten waarheden ²⁾ door mij reeds beleefd zijn, o juffrouw". Satpada bloosde en zei: „Woedjil, gij zijt niet de eerste de beste, doch iemand afkomstig van Madjapait."

48 Woedjil en Satpada kwamen (bij den heilige), gingen, een sëmbah makend, zitten vóór den voornamen (heer), die vroeg: „Wat voor nieuws breng je, Satpada, gisteren teruggekomen zijnde van Djawana?" Satpada: „Ja, uw broeder, sek Malaja, speelt masker te Paṭi, gedurende zeven dagen".

49 De vorst-celibatair zei tot Woedjil: „Woedjil, neem eens gauw een lotusbloem". Woedjil ging, en kwam gauw terug met de bloem, op alle bladen waarvan nu een brief geschreven werd. In die bloem deed (de heilige) ook een paar oorversiersels in het fatsoen van „de heilige Soerèng-pati" ³⁾. (Soenan Bonang sprak): „Geef deze lotus aan mijn jongeren broer, sek Malaja, o Woedjil.

²⁾ Wat dit zijn, weet ik niet.

³⁾ Ramboejoet is in het Balisch ramboet geworden in de uitdrukking ramboet Sēdana. Zie Agastya in den Archipel, blz. 47, nt. 3.

¹⁾ Het gezamenlijk bidden geldt in den Islām voor verdienstelijker dan dat van ieder voor zich.

50 Dit zijn nu oorhangers van iemand die tooneel speelt. Het past een maskerdanser ze te dragen".

Woedjil, afscheid nemende met een sěmbah, vertrok spoedig naar Paṭi. Wij spreken niet over zijn reis; hij kwam aan waar hij wezen moest en vroeg aan een dessa(man) of er een uitstekende gamboeh-speler was, genaamd sek Malaja.

51 De desaman antwoordde prompt: „Inderdaad, er is een persoon genaamd sek Malaja, die thans topèng danst, in de desa Wasana, dààr in het Zuiden ¹⁾. Er zijn er velen die naar hem kijken".

Woedjil zette zijn reis langzaam voort en kwam bij sek Malaja, toen het spel juist afgelopen was. Woedjil naderde hem met een sěmbah en reikte hem den brief over.

52 Sek Malaja nam de lotus in ontvangst, vouwde ze dadelijk open en vond daarin een bloemenkrans in het fatsoen ²⁾ „Soerèng-pati" ³⁾. Hij sprak tot Woedjil: „Wat is deze bloemenkrans in de heilige Soerèng-pati toch mooi! De melati's worden afgewisseld met saga-pitten. De heer van Bonang heeft mij wel zeer lief.

53 Wat zal de Soerèng-pati wel te beteekenen hebben? Saga-pitten gevat in een lotusbloem. Wat is de bedoeling van uw heer, Woedjil?" Woedjil zei met een sěmbah: „Ik weet het niet, heer". Sek Malaja: „Woedjil, ik geloof dat de verhevene van den Moeria (=Soenan Bonang) dit heeft willen bedoelen, dat „iedere handeling

komt tot rust met als slot ⁴⁾ den dood, het eindpunt van berusting".

54 De brief op de lotus werd voortdurend onder de oogen gehouden, gelezen en ter harte genomen. De inhoud was roerend; Malaja's hart werd er ten zeerste door aangedaan wegens de vele zinsspelingen, erin te vinden, terwijl de bewoordingen zeer fijn en aangenaam waren. Hij las den brief, die tot slot een in Oud-Jav. metrum (Aḩwalalita) gesteld stuk bevatte, bij herhaling over.

55 (Dit slot luidde als volgt): „Gedurende de omzwerving van mijn vriend (d.i. gij) met achterlating van huis en familie, hoop ik dat gij mijn woorden steeds zult gedenken. En ik deel u verder mede dat ik u zoo gaarne wensch te zien. Zijt gij mij vergeten? Ik verlang naar u als de planten, die in den drogen tijd naar den regen smachten ⁵⁾.

56 Ik ben gelijk aan een hommél, mijn vriend, die de geur van de bloem vol stuifmeel niet kan bereiken. Ik verlang er naar u te zien, als een hommél naar een bloem" ⁶⁾.

57 Nadat de lotus gelezen was, legde Malaja haar neer en verzonk zwijgend in diep gepeins. Woedjil sprak: „Waarom zwijgt gij? Ik zou ook graag willen weten wat de inhoud van den brief is". Sek Malaja: „Uw heer spreekt over mijn reis naar Mekka".

58 Toen bracht Malaja Woedjil naar zijn logement in het gehucht Pa-gambiran. Vele weduwen en ge-

1) Of: aan het Zuidelijke uiteinde van de desa.

2) Panggalange is van galang, verwant met gěloeng, opmaken, fatsoeneeren.

3) Soerèng-pati lett. de held die den dood veracht.

4) Kataratejan is van tarate = lotus = toendjoeng = punt = eindpunt = slot.

5) Een vrije weergave; een zuivere vertaling is niet mogelijk omdat het stuk, van het standpunt van het Oud-Jav. bezien, vele grammaticale nonsens bevat.

6) Slechts een weergave van den zin, niet van de woorden.

scheiden vrouwen volgden hem, terwijl Woedjil achter hem liep. Men kwam toen aan in het logement waar het middagmaal dadelijk gebruikt werd. Woedjil moest samen eten met vele andere menschen. Na het maal werden de schotels naar binnen gebracht en ging men sirih pruimen.

- 59 Na zonsondergang sprak Malaja tot Woedjil: „Morgen, als gij teruggaat, moet gij alles wat ik u zeg aan uw heer overbrengen, doch zóó alsof het uw eigen mededeeling was, niet van mij dus. Gij zult wel kunnen doen voorkomen of het uw eigen woorden waren.
- 60 De oorzaak dat ik, naar Mekka gaande, tot Malaka ben teruggekeerd, en mijn leeraar tot Pasei, is deze, dat een vriend van hem hem beval naar Java terug te keeren. Deze, zijn vriend, heet Maulana Maghribi.
- 61 Maulana Maghribi zei dus: „Keer terug, want (wat gij zoekt) vindt gij niet in Mekka. Mekka, dat in het Westen ligt, is om zoo te zeggen een valsch Mekka. Het heiligdom daarin is van steen, en wel door den profeet Abraham gemaakt. En als gij Java verlaat, dan wordt gij (of: dit eiland) weer ongeloovig. Keer daarom terug.”
- 62 Niemand weet waar (het ware) Mekka ligt. Al begint men de reis daarheen ook van jeugd tot ouderdom toe, men zal het einddoel toch niet bereiken. Als men voldoende reiskosten heeft, komt men wel te Mekka, om wali te worden. Maar deze kosten zijn duur en zeer moeilijk te verkrijgen. Het zijn geen ropijen noch dinars. De kosten zijn: dapperheid en bereidheid tot den

dood, zachtmoedigheid en verzaking van de wereld (of: vrijgevigheid).

- 63 De moskee te Mekka houdt in zich den zetel van God, die zich in het midden bevindt. Deze zetel hangt zonder haak (in het luchtruim). Als men hem van boven beziet, dan ziet men den hemel beneden, als men hem van onderen beziet, dan ziet men de aarde boven. Kijkt men naar het Westen, dan ziet men het Oosten, en naar het Oosten dan ziet men het Westen. Dit is waar. Het gezicht is daar omgedraaid.
- 64 Kijkt men naar het Zuiden, dan ziet men het Noorden, prachtig, en naar het Noorden, dan ziet men het Zuiden, schitterend als de oogen van een pauwenstaart. Is er een persoon, die daar zijn gebed doet, dan is er ook slechts ruimte voor die eene. Zijn er twee of drie, dan is de ruimte ook maar genoeg voor zooveel. Zijn er echter 10000 menschen, die daar hun gebed doen, dan kan de Ka'ba ze allen ook bevatten: dit is waar. Zelfs al zou de gansche wereld erin gestopt worden, dan nog zou ze die kunbevatten.
- 65 Dat is het, Woedjil, wat ik je zeg. Zeg het aan uw heer alsof het uw eigen woorden waren, niet de mijne. En als de groote heilige naar mij mocht vragen, zeg dan dat ik hem slechts mijn sěmbah aanbied.” Woedjil maakte een sěmbah, verwijderde zich van sek Malaja en ging snel heen.
- 66 Wij spreken niet van zijn reis; hij kwam (te Bonang) aan, waar de Eerwaarde bezig was (met zijn mijmering, als ware hij) gelijk met het „niet”¹⁾. zittende met het gezicht

1) Apinḍa niskala: vlg. Arjuna-wiwaha III, 7.

naar het Westen. Woedjil, die zijn manieren kende, sprak niet dadelijk, maar ging zitten. Hij hield veel van het wachten. Want hij dacht steeds aan de regels van het dienen bij een vorst. Van kleins af diende hij bij den koning (van Madjapait); en bij den heilige gedroeg hij zich evenzoo.

67 Toen de heilige weer bijkwam, begroette hij Woedjil: „Geluk zij jou, Woedjil, wat benjegauw terug”. Met een sěmbah antwoordde Woedjil: „Hij aan wien u geschreven hebt zei niets, hij biedt u slechts zijn sěmbah aan”. Woedjil was handig in het volvoeren van het verzoek van sek Malaja, en de heilige gaf daarom zijn vergiffenis; hij kende de kern van de taal.

68 „Weet, Woedjil, dat mijn vriend sek Malaja, na zijn terugkeer uit Malaka, zich ging vestigen te Cheribon, waar hij gedurende vijf jaren zich aan ontberingen wijdde. De plaats, waar hij dat deed, heet Kalidjaga. Toen werd hij ontboden door den vorst van Awanggi ¹⁾; vandaar dat hij te Damak zijn woning heeft. ²⁾.

69 Eén zoon van hem is verdwenen: een knappe jongen, die veel van tapa hield door zijn eten en slapen te verminderen. Zijn ouders troosten hem (met de woorden): „Heb geen haast, gij zijt nog jong.” Dit veroorzaakte den jongen hartzeer, met het gevolg, dat hij altijd bedroefd bleef. Met gebroken hart ging de jongen op een nacht zonder mededeeling, heimelijk weg, hetgeen de droefheid van zijn ouders veroorzaakte.

¹⁾ In de Babads heet Demak ook Awanti.
²⁾ Cf. de Babads (Sěrat Kaṇḍa, Ms. B. G. No. 7 dl. V. zang 424 slot en 425.

70 Dat nu is de oorzaak, Woedjil, dat mijn vriend een andere „rol” heeft aangenomen, en wel die van topèng-danser. Dat hij straattooneelspeler is geworden, is omdat hij zijn zoon zoo lief heeft. Hij bezoekt ieder dorp (om naar zijn zoon te zoeken), zonder te letten op zijn eten en kleeren, noch aan de schande daaraan verbonden. O Woedjil, in dit leven is het moeilijk om te sterven als men nog leeft ³⁾. Er zijn er slechts weinigen, die dit kunnen volbrengen.

71 De dood is de juiste devotie, waarbij niets meer wordt geteld, o Woedjil, omdat men teruggaat naar zijn oorsprong. Als je het een en ander nog telt, dan zul je niet vinden Wat je wenscht. En als jij Dat vinden wilt, dan moet jij je lichaam (of: hartstochten) vernietigen. Indien je Dat al gevonden hebt, dan zul je met Dat één van wil zijn.

72 Dan zul je met Hem één van vorm zijn; de naam alleen is verschillend; dan zul je met Hem één van „smaak” (d.i. wezen) zijn, met verschil van gedaante. Je wordt met Hem dan in alles vereenigd. Na de vereeniging, waarbij je Hem je dood en je leven aanbiedt, bestaat er voor jou geen verbod ten aanzien van eten en kleeren. Al je willen is dan één geworden met het zijne. Iemand die begenadigd is, mag kiezen noch deelen ⁴⁾ (d.i. geen onderscheid maken tusschen alles), hetgeen het kenmerk is van het één van wil zijn met Hem.

73 Hij, die nog kiest of deelt, is een persoon, die zich nog buiten bevindt; den inhoud kent hij niet.

³⁾ Mati sadjroning aoerip.
⁴⁾ Andoem amilih; de Hollandsche uitdrukking is dus de letterlijke vertaling van de Javaansche!

Hij zendt zijn gebed in onbepaalde richting, omdat hij (den koning in) de kraton niet kent. Hij heeft (van Hem) slechts hooren gewagen. Daarom is voor hem de kraton de hoofdzaak, (niet de vorst). Ga niet slechts af op een bericht, want dit brengt je werkelijk op het dwaalspoor, als jij het verkeerd begrijp.

74 Satpada, ga gauw een spiegel halen". Satpada ging weg en kwam spoedig met een spiegel terug, dien zij (haar meester) gaf. De leeraar sprak: „Zet hem tegen den woengoeboom; gaat, Woedjil en Satpada, beiden in den spiegel kijken". Beiden volgden het bevel op, waarop Satpada zei: „Deze spiegel is (in schijn) grooter dan gij, Woedjil.

75 De spiegel is vier span groot, maar toch is hij grooter dan de lengte van Woedjil". Woedjil kreeg nu het bevel: „Ga eens (voor den spiegel) staan". Woedjil deed zulks en (zijn beeld) werd in den spiegel zichtbaar ¹⁾ tot en met zijn kuif; hij was gelijk aan een kind, maar zijn gezicht vertoonde vele rimpels als een djeroek-wangi, omdat hij al oud was.

76 Satpada zei: „Woedjil, gij staat en ik zit, en toch zijn wij even groot; gij ziet er uit als een kind, maar met een gezicht vol rimpels als een djeroek-wangi". De verheven leeraar glimlachte (en zei): „Woedjil, je moet het haar betaald zetten, gauw". Woedjil: „Van morgen is het pas, dat ik door Satpada gespeend ben,"

77 Satpada zeide, een uitvlucht zoekende ²⁾: „De scherts van Woedjil is wel treffend en de grap geestig". De verhevene sprak tot beide leerlingen, die moesten opletten: „Woedjil en Satpada, kijkt eens in den spiegel". Woedjil: „Wij zien daarin twee beelden, die steeds één van wil zijn".

78 Satpada: „Wat Woedjil, waar is het één zijn van wil tusschen u en mij? Ik ben toch een vrouw en gij zijt een man. Waar is dan het één zijn? Woedjil: „Er is geen verschil tusschen een man en een vrouw, want gij zijt met mij vereenigd in den spiegel als in de sponde".

79 Satpada wist niet dadelijk hoe de vereeniging is van Heer-dienaar, terwijl Woedjils opvatting onjuist was. Woedjil zei: „Er is geen verschil tusschen een man en een vrouw, die zich in den spiegel bevinden. Zij hebben een en hetzelfde uiterlijk. Indien nu man en vrouw in den spiegel één geworden zijn, dan is er geen sprake meer van een man of van een vrouw, omdat zij in wezen één zijn".

80 Satpada, langzaam: Wel, Woedjil, gij doet blijkbaar zinsspelingen op de liefde; 't is alsof gij normaal ³⁾ van vorm waart". Woedjil: „Ik heb dat niet bedoeld; gij hebt mij verkeerd begrepen. De verhevene, met een glimlach: „Zwijg, Woedjil, zie naar het beeld in den spiegel en het komen en het gaan ervan.

81 Hoe is het beeld in den spiegel

¹⁾ ~ De wordscheiding is niet zeker: kakar sa- of kakarsa? Hoewel kakar of kakarsa niet duidelijk is, laat de plaats geen andere beteekenis toe dan als in onze vertaling.

²⁾ Angalesani van lesa, OJ. leçya.

³⁾ Woeloes voor moeloes.

gekomen, en waarheen gaat het, als het verdwijnt? Ga eens achter den spiegel staan, Woedjil." Tot Satpada: „Zie de beide beelden, van jouzelf en dat van Woedjil, dat in den spiegel is geweest; (waar is dit laatste nu?)” Satpada begreep niet dadelijk (en zei):

- 82 „Wel heer, er is maar een beeld; Woedjil bevindt zich achter den spiegel, zijn beeld is dus niet zichtbaar. Mijn beeld alleen is zichtbaar.”

De leeraar tot Satpada: „Ga dan weg en neem plaats waar Woedjil nu staat.” Tot Woedjil: „Ga weg van je plaats en zie naar je beeld.”

- 83 Woedjil keek nu in den spiegel; de leeraar vroeg: „Zie je nu het beeld van Satpada in den spiegel?” Woedjil: „Ik zie geen beeld van een vrouw, wel van mijzelf.” De leeraar: „Waar is dan het beeld van Satpada?” Woedjil, eerbiedig: „Ik weet het niet.”

- 84 Woedjil sprak verder met eerbied: „Naar de opvatting van een domme zooals ik er een ben, bedoelt gij het éénzijn van twee: het niet-bestaan ervan is zijn bestaan en het bestaan ervan is zijn niet-bestaan.”

De leeraar: „Hoe kun je het verder beredeneeren?”

Woedjil, met een sěmbah: „Dat kan niet meer beredeneerd worden; wat denkt gij ervan?”

- 85 De Celibatair-vorst, langzaam: „Je hebt gelijk, Woedjil, het kan alleen

tot zoover beredeneerd worden. De LA ILAHA omvat de ontkenning en de bevestiging ¹⁾, is het ware bestaan-nietbestaan. Dat wil zeggen: het wezen van God is het nietbestaan. In zijn nietbestaan begint Hij te bestaan, en dit laatste heet: het oneindig bestaan ²⁾.

- 86 Het oneindig bestaan en het niet-bestaan (beide in eens tegelijk) vormen het wezen van God. De ontkenning houdt in zich de bevestiging. Ontkenning en bevestiging zijn niet gescheiden noch vereenigd. De beide nafi's ³⁾ worden echter beperkt door ILA en mogen (of: kunnen) niet ingaan in ILLA'LLAH.

- 87 Je moet verder weten, Woedjil, dat het bestaan een duidelijke aanwijzing moet geven omtrent wat als bestaan beschouwd wordt ⁴⁾, evenals een aanwijzing ⁵⁾ t. a. v. het aangewezen ⁶⁾. De formule ILLA'LLAH is wat als bestaan beschouwd wordt. Absoluut is de (verheven) naam (wezen?) van Allah. Een andere God mag niet naast Hem geplaatst worden. Slechts Hem past de formule ILLA'LLAH.

- 88 Welaan, Woedjil, deze kwestie is moeilijk; ze is moeilijk te begrijpen ⁷⁾; het is moeilijk ook ze tot houvast ⁸⁾ te maken. Daarom maken de menschen met elkander ruzie door hun zucht anderen te overtuigen. Zij klampen zich vast aan de letter, volgen de regels nauwkeurig op, bestudeeren dag en nacht de Bajan-mani, Saraf en Grammatica. Maar hun kennis blijft steken bij de letter.”

1) Nafi en isbat. Zie verder over de verhouding tusschen nafi en isbat: Schrieke blz. 93 en Zoetmulder blz. 95 - 97.

2) [Nafi] Nakirah.

3) In Nafi karonipoen en Nafi roro schijnt nafi te beteekenen: tegenstellingen.

4) Moesbat.

5) Dalil.

6) Madloel.

7) Panarima vat ik op als: begrijpen, niet als: berusting.

8) Lalaboehan.

89 De zon was op het punt onder te gaan. Zij stond op den top van den berg. Woedjil zei: „Er is iemand, die een wajang-vertooning wil geven. Hij woont te Pënannggoengan en heet si Sari.”

De heilige: „Kijk eens even naar de stellage; als de pisangstam ¹⁾ niet meer voor het gebruik geschikt is, moet je dien verwisselen en meteen gauw laten beginnen.”

90 De groote heilige ging terug naar zijn kamer, en het wajangspel was reeds begonnen met t a l o e ²⁾, de g ě m b i n g (?) werd onophoudelijk geslagen. Een voorspel werd niet gespeeld en Sari begon al met de lakon Brata joeda. (Dit gedicht) begint met den lof op den koning van Daha toen deze zich aan meditatie overgaf, hetgeen tot gevolg had, dat hij Djajabajagenoemd werd.

91 Het was in het Çaka-jaar 1529 (A. D. 1607) dat het (of: dit) gë-schrift vervaardigd werd.

Het fragment ³⁾ dat gespeeld werd, was de nederdaling van de zieners Narada, Djanaka en Parasoe-Rama, die Krëşņa als gezant der Paṇḍawa's naar Hastina zouden volgen ⁴⁾.

De verhevene kwam toen spoedig uit zijn kamer, en sek Malaja kwam ook dadelijk aan,

92 vergezeld van zijn twee leerlingen Loewoeng-salawe en Wanakarta. Van de komst van Malaja werd kennis gegeven aan den verhevene, die den gast deed ontbieden. Bij de ontmoeting gingen zij samen zitten. Eten werd aangebracht, maar de gast bedankte. De verheven leeraar sprak (half ironisch): „Zooals ik zie, zijt gij reeds te Mekka geweest, broer”.

De gast: „Ja heer, ik ben er geweest,

93 Ik bereikte Mekka toen ik te Kalidjaga mij inspande. Mekka is zeer moeilijk te bereiken; de golven van de zee waren groot, en ik was op een prauw. Het water van den weg naar Mekka ging onder (de oppervlakte van de zee). En mijn prauw ging ook onder water, zelfs in de aarde. Maar mijn inzicht als compas had ik steeds bij mij, inzicht dat ik van u gekregen had.

94 Toen ik de zoutzee voorbij was, kwam ik in de zandzee, waarvan de golven dwarrelden, als bij den ondergang van de wereld. Zij bulderden hevig als een berguitbarsting; de aarde schudde zich, scheurde en lag op haar zijde; de bergen vielen omver of stegen het lucht-ruim in om dààr tegen elkander te botsen. De zon, de maan gaven geen glans, terwijl de sterren naar alle kanten vlogen.

95 Toen ik de zandzee voorbij was, kwam ik in de vuurzee, waarvan de golven als meteoren waren. Door den hevigen wind vielen de bergen omver. Vuurkolommen vlamden op als bliksemflitsen. De rook dwarrelde op en neer, met een geur, stinkend en onaangenaam als die van ontbrand kruit. De damp van het vuur rook als zwavel; het knetterde als duizend en tienduizend bliksemslagen tegelijk.

96 Maar het inzicht dat ik van u ontvangen had, hield ik voortdurend vast in mijn hand, met het gevolg dat mijn reis met succes bekroond werd. Toen ik voorbij (de vuurzee) was, (kwam ik te Mekka aan) waar

1) Gëbogan, NJ. dëbog of gëdëbog.

2) Zie J. Kunst: De Toonkunst van Java I, blz. 269-270.

3) Babakan; zie Hazeu blz. 63.

4) Bharata-Yuddha zang II, 1.

ik mij de taal nog langen tijd heb moeten eigen maken. De moeilijkheid van de Mekka-taal is onvergelykbaar, omdat er niets van bestaat dat naar schrift zweemt. Hierdoor gaan vele studenten halverwege terug. Er zijn er niet velen, die Mekka kennen".

97 Het wajangspel was nu gekomen tot de episode van het terugvragen van de helft van het rijk.¹⁾ Toen moest men eindigen. Sek Malaja moest nu met den heilige mee naar het retraite-vertrek; de leerlingen gingen ook mee: Loewoeng-salawe, Wanakarta en als derde Woedjil. Men ging nu aan het uiteenzetten.

98 Nadat men gezeten was, sprak de heilige: „Wel, broeder Malaja, laten wij eens een nabespreking houden over het gespeelde wajangstuk. Men heeft de lakon „Krěṣṇa als gezant" gekozen. Laten wij nu spreken over de diepe bedoeling van den dichter en die in het kader van den Islām brengen. Brengen jullie allemaal je opvatting naar voren."

99 Sek Malaja, met een sěmbah: „Ik weet het Javaansche vraagstuk niet met het Moslimsche overeen te brengen. Ook de beide leerlingen kennen geen Arabisch. Zij zullen slechts uw opvatting volgen." De vorst-celibatair: „De rechter en de linker wajang-figuren zijn zinspelingen op de nafi-isbat, o broeder.

100 De linker figuren vertegenwoordigen de nafi, de rechter de isbat. De Pěṇḍawa's vormen de nafi, de Korawa's de isbat. De isbat dankt haar ontstaan aan de nafi, maar ook omgekeerd. Nu strijden ze om de moesbat, terwijl Krěṣṇa de rol van den spiegel speelt, de spiegel van

beide partijen. Het winnen of verliezen hangt van den spiegel af.

101 Het strijden om het rijk nu is gelijk aan dat tusschen de nafi en isbat om de moesbat. De strijd tusschen Pěṇḍawa's en Korawa's om het rijk is te vergelijken met den strijd om de moesbat. Daarom strijden de menschen van vroeger af tot nu toe, en wel om de nafi-isbat.

102 Deze kwestie is moeilijk. Men mag zich niet vastklampen aan de letter. Want de letter heeft haar ontstaan te danken aan de verbeelding. En er is er niet slechts één verbeelding, maar er zijn er verschillende, hetgeen tot dwaling leidt, omdat er velen zijn die de verbeelding vergoden. Men is al blij te weten dat men den Koran lezen kan, maar dat zegt onze verbeelding.

103 Als gij het geheim van de kwestie kennen wilt, o broeder, zie dan naar uw eigen gezicht (d.i. naar u zelven)²⁾ Hoe ziet het er dan uit? Maak niet te veel commentaar. Gij moet het zien, alsof gij ziet naar het hart van een aan twee zijden opene bamboegeleding; of naar de ruglijnen van een kogel; of naar de penis van een haan; of naar een paard dat rent, terwijl het dier op dezelfde plaats onder een afdak blijft; of naar de nooit verwelkte lo-bloem.³⁾

104 Kom hier, broeder, ik heb u reeds lang verwacht". Beiden omarmden elkander, borst tegen borst, gezicht tegen gezicht, voeten tegen voeten. De vorst sprak tot sek Malaja: „Laten wij onze oogen sluiten en niet aarzelen". En plots kwamen zij te Mekka.

1) Bharata-Yuddha VII, 3.

2) Of: „naar de zon", wat niet waarschijnlijk is.

3) Lo of ělo = ficus infectoria Roxb.

TOELICHTING.

Omtrent de persoon en andere bijzonderheden van Pangeran (ev. Soenan) Bonang of Benang kan de lezer verwezen worden naar de Proefschriften van resp. Dr. H. Djajadiningrat,¹⁾ Dr. B. J. O. Schrieke²⁾ en Dr. H. Kraemer.³⁾ Alleen wil ik nog even opmerken, dat S. Bonang in ons geschrift uitdrukkelijk Ratoe Wahdat genoemd wordt⁴⁾. Daar wa h d a t in het Javaansch: het leiden van celibatair leven beteekent kan S. Bonang dus geen kroost gehad hebben⁴⁾.

Omtrent den naam Woedjil schreef ik in de Lijst der Mss. van het Kon. Bat. Gen.⁵⁾ s. v. Doelil: „ . . . iemand met (één) uitpuilend(e) oog(en).” Deze opmerking berust op de thans nog gangbare beteekenis van het woord bidjil = widjil = uitkomen (van een (van de) oog(en) waarvan woedjil slechts een andere en oudere uitspraak is. Maar ze blijkt onjuist, omdat Woedjil in onzen tekst dwerg moet beteekenen. Het woord woedjil moet in dit geval dus in verband worden gebracht met woedjël of boedjël = kort = stomp⁶⁾.

In de Sërat Kaṇḍa wordt Woedjil ook genoemd als leerling van S. Bonang. Bij den twist tusschen den laatste en een zekeren Adjar, Blatjak-ngilo genaamd, moest Woedjil het kuikentje van zijn heer tegen den haan van den Adjar laten vechten. Na de overwinning van het kuikentje ging de Adjar over tot den Islâm.⁷⁾

Zooals bekend is vormen de mismaakten op Java van vroeger af tot nu toe de (directe) omgeving van den vorst. Dat van Woedjil gezegd wordt, dat hij een vermaak-dienaar van den vorst van Madjapait is geweest, heeft dus niets vreemds. Maar hoe men in de Së-djarah gemakkelijk promotie maakt, blijkt wel hieruit, dat Woedjil in de Sedjarah-dalëm (vorstelijke stamboom) verheven wordt tot zoon van den laatsten vorst van Madjapait⁸⁾.

Van Soenan Kali-djaga is ook al tamelijk veel bekend, mede door bovengenoemde Proefschriften en vooral door de reeks artikelen van Dr. Rinkes, hiervoren in de voetnoten genoemd. Zijn betrekking tot S. Bonang is echter alles behalve duidelijk. In de Sërat Kaṇḍa zou

Kali-djaga de oom zijn van S. Bonang⁹⁾. In een andere overlevering zou hij een poetoe-këponakan zijn van S. Bonang, d.i. S. Bonang is dan een broer van Kali-djaga's grootvader of -moeder¹⁰⁾. Hoe de familiebetrekking tusschen S. Bonang en S. Kali-djaga ook geweest moge zijn, unaniem zeggen de overleveringen, dat S. Kali-djaga een leerling is van S. Bonang. En dit klopt in zoo verre met de mededeeling van ons Ms., dat Bonang Kali-djaga a d i noemt, en dat de laatste veel eer betoont aan den eerste.

Hoewel ik mij niet capabel acht de leer van Bonang te bespreken, wil ik het niettemin doen om jongere landgenooten, die lust mochten hebben dit geschrift te lezen, eenigszins gewijs te maken. Zooals men ziet, is de leer van Bonang aan Woedjil er een, die men mystiek pleegt te noemen. Voor de mystiek verwijs ik naar Prof. W. J. Aalders in diens Mystiek, haar Vormen, Wezen en Waarde. Niet minder leerzaam, voor ons, Javanen vooral, en met het oog op Bonangs leer, is R. Otto's West-Ostliche Mystiek, waarin de auteur duidelijk aantoon, zoo niet de gelijkheid dan toch de groote gelijkenis tusschen Westersche en Oostersche mystiek. Aan de hand van dit werk zij het mij veroorloofd enkele vergelijkingen te maken tusschen Bonangs leer en de mystiek van het Westen¹¹⁾.

Men herinnert zich wel, dat Bonang sterk den nadruk legt op zelfkennis om tot het Hooge te komen. En hier in Indië weet men ook dat de kernspreuk van de Vrijmetselaars is: „ken u zelve”. Ook Bernard van Clairvaux „wordt niet moede zijn monniken in te scherpen, dat zelfkennis, waarbij de mensch zich afwendt van hetgeen buiten hem is tot hetgeen hij binnen zich vindt, het a b c is van alle geestelijk leven.” „„Mij zoeken zij”, laat Bernard God in een van zijn preeken uitroepen”, die zich zelve nog niet gevonden hebben”¹²⁾. En wat zegt onze tekst. str. 18? „En hiervoor is het (nl. voor het vinden van God), dat groote mannen zichzelf zoeken om precies te weten wat hun ware leven is, hun leven in deze wereld”.

1) Critische beschouwing op de Sadjarah Bantën.

2) Het Boek van Bonang.

3) Een Javaansche primbon uit de Zestiende Eeuw.

4) Cf. Rinkes. De heiligen van Java IV in T.B.G., dl. 53. blz. 474; V in Ibid. dl. 54. blz. 161, nt. 3. Vgl. Babad Dëmak, ed. Djokdja (?) blz. 142.

5) Jaarboek Kon. Bat. Gen. I, blz. 308.

6) Men neme verder in acht de groote gelijkenis tusschen de teekens voor de i en ë in oudere Mss.

7) Ms. B. G. no. 7 dl. V blz. 226 b. (zang 411 str. 19 vlg.)

8) Rinkes in T. B. G., dl. 53, blz. 481.

9) Sërat Kaṇḍa zang 405 str. 42.

10) J. Kunst: De Toonkunst van Java I, blz. 15, waar, in tegenstelling met de andere tradities, Kali-djaga de leermeester van S. Bonang genoemd wordt.

11) Omtrent eenige hoofdlijnen der (Jav.) mystieke geschriften zie men H. Kraemer, Hfdst. V.

12) Aalders' Groote Mystieken: Bernard van Clairvaux blz. 24.

Ander citaat: „Daarom dringt Böhme voor alles aan op zelfkennis, concentratie, inkeer in zich zelve” ¹⁾. Mag men nu niet aannemen, dat zelfkennis met het daarbij beoogde doel algemeen-menschelijk is, althans doel is in de mystiek zoowel van het Westen als van het Oosten? ²⁾.

Dit zoeken naar, vinden van, God in het diepste verborgene van den mensch noemt Otto de „Innenschau” tegenover of naast de „Einheitschau.” Tot deze laatste behoort wat in str. 26 gezegd wordt: „Voor hem van wie het zien geëindigd is, ontstaat het ware, voorname zien. En bij het zien van dit phaenomeen ziet hij daarachter duidelijk den waren Vorm.” D.i. in het vele wordt het Eene gezien ³⁾. Zoo behoort de mystiek van Bonang zoowel tot de „Innenschau” als tot de „Einheitschau”, en dit is geen bijzonderheid van Bonangs mystiek, omdat beide Schauen „intusschen onderling vaak verbonden zijn en tot zekere eenheid opgeheven worden” ⁴⁾. Bonangs mystiek is dus geheel volgens den regel.

In str. 24 wordt gezegd dat God zich in de liefde bevindt, dat Hij de liefde zelf is. Dezelfde opvatting vindt men passim in de mystiek van het Westen. „Hij is . . . niet slechts geliefd of liefhebbend, maar de liefde zelve. De liefde is niet eene eigenschap, maar met de goddelijke substantie één” ⁵⁾. „Mij dunkt”, zegt Teresa, „de liefde is te vergelijken met een pijl, dien de wil afzendt. Als de laatste al zijn krachten samenvat, zich van alle aardsche dingen losmaakt en geheel ter beschikking van God stelt, dan moet hij waarlijk zijne Majesteit treffen, zoodat hij zich in God zelve, die de liefde is, verplaatst, en vandaar met de grootste winst terugkeert” ⁶⁾.

Str. 22: „Van hem, die zichzelf kent, handelen de hartstochten niet koppig langs verkeerde wegen. Want hij ziet slechts zijn onmacht”. Het zien van eigen onmacht, na zichzelf gekend te hebben, vindt zijn tegenhanger in Tauler in omgekeerde richting: „en tot deze (de Waarheid)”, heet het daar, „komt niemand dan door kennis van eigen nietigheid” ⁷⁾.

S. Bonang zegt, dat het 't beste is over God te zwijgen. Ook Augustinus spreekt niet, zwijgt

niet over God, maar jubileert ⁸⁾. Is dit niet zwijgen over God? Pseudo-Dionysius Areopagita zwijgt eveneens over God ⁹⁾. „Laat ons de boven ons verhevene verborgenheid met zwijgen eeren” ¹⁰⁾. Nog dit. 'Gott ist eher ein Schweigen denn ein Sprechen!; 'dieser âtman ist stille', das Schönste, was der Mensch von Gott sagen kann, ist, dasz er in der Erkenntnis inneren Reichtums schweigen kann. Darum kläffe nicht von Gott”, so sagen Eckehart und Sankara ¹¹⁾.

In str. 21 wordt gezegd; „En wat niet onderhevig is aan vernietiging, dat moet jij weten, d.i. het volmaakte inzicht,, omdat het strekt tot het kennen van God”. 't Is alsof de diepe zin van dit gezegde, evenals het voorgaande, overgenomen was uit Eckehart en Sankara beiden. „Denn”, zegt Otto, „eigentlich und im letzten Sinne seiner Lehr ist für Sankara die Vidyâ selber überhaupt nichts Zeitliches. Sie ist das Jñana selber, das ewig, ungeworden, unvergänglich ist, und vom âtman selber unabtrennlich”. En Eckehart:

„Die Seele hat etwas in sich, ein Fünkeln übersinnlicher Erkenntnis, das nimmer verlischt. Dieses Erkennen ist zeitlos und raumlos, ohne hier und jetzt.” ¹²⁾. Men ziet dus dat het sampoernaning pandoe-loe, het volmaakte inzicht van onzen tekst, volkomen beantwoordt aan het Jñana van Sankara en de übersinnlicher Erkenntnis van Eckehart.

Wij mogen niet verder gaan met deze droge vergelijkingen, maar verzoeken den lezer ons er nog een te gunnen. Men ziet nl. dat S. Kali-djaga Mekka beschouwt als liggend op Java, neen, in den mensch. En wat zegt Bernard t. a. v. Jerusalem? „Als gij het weten wilt: Jerusalem is Clairvaux” ¹³⁾. En Eckehart zegt „dat Jerusalem mijne ziel even nabij is als de plaats, waar ik nu sta” ¹⁴⁾.

Hierna kunnen wij wel veilig de gevolgtrekking maken, dat de leer van Bonang van algemeen-menschelijk mystieken aard is, ook in de terminologie.

De mededeeling van S. Kali-djaga (str. 63) omtrent „Mekka” met den zetel van God, welke zetel in het luchtruim zweeft, is in de traditie gebleven, maar dan zoo verhaspeld, dat de oor-

1) Aalders' Groote Mystieken: Jacob Böhme blz. 15.

2) Ook Hamzah Pansoeri roept in zijn eerste gedicht (Proefschrift van Dr. J. Doorenbos) drie maal: „kênal dirimoe” = ken u zelve.

3) Otto blz. 52 en 56.

4) Aalders: Mystiek blz. 25.

5) Aalders' Groote Mystieken: Bernard van Clairvaux blz. 17.

6) Aalders' Groote Mystieken: S. Teresa blz. 28.

7) „ „ „ : Tauler blz. 9.

8) „ „ „ : Augustinus blz. 48.

9) Aalders' Groote Mystieken: Ps. Dionysius Areopagita blz. 18.

10) „ „ „ „ blz. 48.

11) Otto blz. 41. Zie nog Bataviaasch Nieuwsblad van 21 Sept. 1936 Vierde blad. 4de kolom. „Van Dieren naar Mystiek”.

12) Otto blz. 46.

13) Aalders' Groote Mystieken: Bernard blz. 8.

14) „ „ „ : Eckehart blz. 4.

spronkelijke diepe zin betreffende het in de lucht hangen van het heiligdom onzin wordt. In de reeds bovengenoemde Babad ed. Djokdja ¹⁾ zang 20 str. 5 (blz. 150) is de mededeeling van S Kalidjaga omtrent zijn reis naar Mekka een beschrijving geworden van die reis. In vertaling luidt deze beschrijving als volgt: „Nu spreken wij weer over Seh Malaja, die de hadj wilde doen. Hij is de zee overgestoken en kwam aan op Poelo Oepih. Hier ontmoette hij Seh Maulana Mahribi, die hem vroeg: „„Jongen, waar wil jij heen, dat jij de zee overgestoken bent?““

Seh Malaja: „„Ik wil op reis gaan naar Mekka om de hadj te doen!““ Maulana Mahribi: „„Je wilt van voren afaan beginnen! Je hebt de genade reeds ontvangen, je inzicht is al helder, je gemoed al gevormd en je wilt nog de hadj doen naar Mekka! Te Mekka bevindt zich niet de ware ka'ba. Het Mekka (dat jij op het oog hebt) is een vals Mekka, met als gedenkteken een steen die in de lucht hangt zonder hengel. Dat is het „spoor“, waar Iskak geboren werd. (Dit Mekka) werd gesticht door den profeet Ibrahim om de sarengat ²⁾ te volgen. Voor hem die de ma'ripat ³⁾ bereikt heeft, bevindt zich de ka'ba daar, waarheen de persoon zijn gezicht richt. Deze (ware) ka'ba heeft als oorsprong de echte Geheimenis, die zich in jouzelf bevindt en die (de loop van dit heelal) regelt. Zij heeft in jou haar spiegelbeeld. Als jij b. v. in den spiegel kijkt, dan schijnt het alsof er twee personen zijn. In waarheid is er maar één. (Wat men in den spiegel ziet) is maar een beeld. En men ziet graag naar dit beeld, omdat men Dengene, die in den spiegel ziet, niet ziet. Ga daarom terug (naar Java).“

Het is moeilijk te ontkennen, dat de maker van de Babad de passage van ons gedicht, zij het ook vaag, voor den geest had, toen hij zijn mededeeling neerschreef. Zelfs de laatste helft van de 30ste strophe van dezen zang bevat bijna dezelfde woorden als die van de laatste strophe van ons gedicht.

In een ander geschrift, de Soeloek Seh Malaja, ⁴⁾ wordt van de reis naar Mekka ook gewag gemaakt, maar dan in een ander verband. Het verhaal wordt nl. als aanloop gebruikt om de Dewaroeji met een ander „lintje“ uiteen te zetten. Hieronder laten wij den korten inhoud van bedoelde Soeloek volgen.

De schrijver is bekoord door het verhaal van Seh Malaja, toen deze, naar het volmaakte strevend, in de leer kwam bij S. Bonang. Van dezen kreeg Seh Malaja, na reeds langen tijd leerling geweest te zijn, steeds maar niet het laatste onderwijs. Hij moest al maar door tapa doen; o.a. om in een groot woud gedurende één jaar een waringin-boom te bewaken. Daarna moest hij in een kuil kruipen, ook voor één jaar. Eindelijk moest hij zich vestigen in het gehucht Kali-djaga, naar welk gehucht hij tot nu toe genoemd wordt. Hier bleef hij één jaar. Toen S. Bonang eens weer bij hem kwam, sprak deze: „Staak je observantie en word het „sluitstuk“ van de wali's. Volg nauwkeurig den godsdienst, door den Profeet ingesteld met de wondervermogens Gods. Jij moet de sarak regelen (d. i. invoeren), volgens je overtuiging, met de leiding Gods. Groot zal Zijn genade zijn. Met de genade Gods ben jij in alles meester: onfeilbaarheid, macht en onkwetsbaarheid in den strijd zijn alle het gevolg van Zijn genade, ben je de beste van de besten. 't Beste voor jou is als je ziet naar de Oer-wil (Oer-kracht ⁵⁾), die jou kracht geeft. Macht heb je, maar kracht heb je niet, die behoort Hem. Daarom wees Hem onvoorwaardelijk gehoorzaam.“

Seh Malaja zei met dankbaarheid: „Leg mij meteen uit het wezen van den verheven Soeksma. Wat is Hij? zeg mij dit zoo duidelijk mogelijk. Als het bij woorden blijft, dan zou ik mij aan een echo moeten onderwerpen. Kom ik te sterven, dan zal (mijn ziel overal rondgaan) als damp.“

S. Bonang: „Mijn opvatting is deze: wat men berusting noemt, is dat men steeds denkt aan den „Maker.“ Voor je geboorte was je ook niet gelijk aan een wolk, maar je was als idajat wëning ⁶⁾ of als iman idajat ⁷⁾. Je hadt toen den waren vorm. Maar weet, dat deze (vorm) niet met de gedachte bereikbaar is, noch is hij vast te stellen met het vleeschelijke oog. Ik zelf ben als jij; ik wil graag de idajat in haar tastbaren vorm zien, maar ik heb haar ook nog niet gezien. Ik onderwerp mij slechts aan een mededeeling, die het Woord Gods is.“

Seh Malaja: „Is er dan een wezen zonder naam of een naam zonder wezen? Zeg mij dit als laatste houvast.“

S. Bonang: „Als jij naar het laatste houvast

1) Zie nog: A Statement concerning Muhammadan Mysticism. in. J. R. A. S. Mal. Branch, Sept. 1937, blz. 1 vlgg.

2) De wet voor het uiterlijk opvolgen van den godsdienst.

3) De hoogste trap der gnosis.

4) Uitgave „De Bliksem“ Solo 1931.

5) Vgl. Strophe 36 van ons gedicht.

6) Idajat of hidajat beteekent: „leiding op de rechte weg van God door zijn openbaring.“ Het komt mij echter voor dat aan idajat hier de beteekenis van „geheimenis“ toegekend wordt. Idajat wëning = de reine geheimenis.

7) Iman idajat = hoofdgeheimenis (?)

streeft, dood dan je lichaam, oefen je in den dood, nu je nog leeft. Ga in de eenzaamheid in het groote woud, kom niet in aanraking met menschen."

Daarna ging S. Bonang van Kali-djaga weg. Seh Malaja volgde hem een poos, maar ging toen verder het bosch in, om er als een kidang te leven. Na een jaar kwam S. Bonang naar hem kijken. Maar Seh Malaja gedroeg zich als een kidang, was wild geworden en wilde niet dicht bij menschen komen. Het gelukte den S. Bonang hem eindelijk te „vangen”, door drie maal een bal rijst op hem te werpen. S. Bonang zei toen tot den „mak” geworden Seh Malaja, dat hij de hadj naar Mekka moest doen om het zemzem-water (in de plaats van de toja-marta van de Dewaroetji) te halen bij de ka’ba en tevens om van den Profeet zege te erlangen. Seh Malaja brak op naar Mekka langs bosschen en bergen. Aan de kust gekomen, wist hij geen raad hoe verder te gaan. Toen verscheen sang Marboedeng-rat (Nabi Kilir) enz. enz. — bijna woordelijk als de Dewaroetji, e.d. Kramaprawira zang 4 str. 18 — 32, met enkele, zeer geringe veranderingen en weglating van str. 20, 24 en 25. Schaamteloos!

Nu komt weer een stuk genomen uit de Babad:

Nabi kilir zei tot Seh Malaja: „Als gij de hadj wilt doen naar Mekka, wat wilt gij daar uitvoeren? Te Mekka heeft men slechts een overblijfsel. Daar vindt men een steen, die in de lucht zweeft. Wilt gij dien aanbidden? Dan aanbidt gij een afgod, gelijk bij den dienst der Kafirs, die bij hun bidden, zich richtende naar de taopekkong ¹⁾, allerlei verbeeldingen hebben. Zelfs een hadji, als hij niet weet wat het doel is van de hadj (hoe dan?). De echte ka’ba is geen stuk aarde noch een stuk hout. Om daar te komen behoeft men niet van plaats te veranderen. Wil men de ware ka’ba zien, dan is deze de juiste overtuiging met de leiding Gods. Kom, ga in mij” enz. enz. als de Dewaroetji zang 5 en volgende ²⁾.

Zoo ziet men dat de Soeloek Seh Malaja een groot stuk van de Dewaroetji is in Moslimsch gewaad. Wij zouden vervallen in de bespreking van dit laatste geschrift, indien wij dieper ingaan op de andere bijzonderheden van de Soeloek Seh Malaja ³⁾. Men kan volstaan

1) Chineesch Godenbeeld.

2) In mijn Soeloek-Ms. komt na de 24ste strophe een inlassching van twee zangen: Pangkoer van 28 str. en Sinom van 19 str. Hierna sluit de 25ste strophe weer aan. Na str. 32 heeft de ed. De bliksem een inlassching van twee zangen: Mas-koemambang en Midjil, resp. van 32 en 22 strophes. Str. 33, die met 34 tot één strophe gecondenseerd wordt, sluit zich daar weer aan. Ed. Kramaprawira en Soeloek loopten t/m str.

met te constateeren, dat de beschrijving van de reis van Soenan Kali-djaga naar Mekka, evenals die in de Babad, een zwakke nagalm moet zijn van dezelfde in de Soeloek Woedjil. Tusschen de Soeloek Seh Malaja en de Babad bestaat, op het punt van den in de lucht zwevenden steen te Mekka, een opvallende overeenkomst. Beide geschriften hebben het dienaangaande n.l. misverstaan en doen het voorkomen als zou die zwevende steen zich werkelijk in het geografische Mekka bevinden. 't Was dan ook de eerste vraag die men eenen terugkomenden Mekkaganger deed of deze den miraculeuzen steen wel gezien had. Het antwoord was nooit positief, doch min of meer ontwijkend. Men zei dat die steen thans (d.i. toen) op het punt was de aarde te raken. En als hij op de aarde zal rusten, dan wordt het leven nog ellendiger dan het ooit was.

Keeren wij thans terug tot de Soeloek Woedjil. Enkele strophes (no. 89-91 en 99-100) verrassen ons met een kleine doch zeer belangrijke mededeeling omtrent de wajang. Op het rapport van Woedjil dat er iemand komt om een wajangvoorstelling aan te bieden, beveelt S. Bonang zijn leerling om de panggoeng (stellage) na te zien; den pisangstam, als deze reeds ala = slecht = leelijk = ongeschikt voor het gebruik was, nl. door weekheid wegens verrotting, te verwisselen. Wat leeren wij uit dit paar woorden? Dit, dat S. Bonang een permanente stellage voor de wajang had; dat de stellage gescheiden moet zijn van de plaats waar men een gast pleegt te ontvangen, i. c. de pëndopo of voorgalerij.

In menig opzicht dezelfde opstelling—natuurlijk niet met een permanente stellage—vindt men op Java, voor zoover ik weet, nog maar uitsluitend in de hoofdstad Batavia, en wel als de voorstelling wajang Poerwa is ⁴⁾. Door deze opstelling worden de toeschouwers verplicht uitsluitend de schaduwen der poppen te zien, zoodat zoowel vrouwen als mannen zich aan de schaduwzijde plaatsen. De poppen zelf kan men bij een echte Batavia'sche wajangvoorstelling, zeer in het algemeen gesproken, niet zien, omdat de vloer van de stellage in de meeste gevallen meer dan een manshoogte boven den grond geplaatst wordt. Bovendien wordt de betreffende kleine ruimte

46 parallel: terwijl Kramaprawira verder nog maar 3 strophes heeft, heeft de Soeloek nog 27 (zegge: zevenentwintig) strophes. Mijn Ms. eindigt met str. 38 van Kramaprawira: kanggo ing kene kana, een prachtige zin voor een slot. Ook str. 36 en 37 ontbreken in mijn Ms.

3) In dezen zij men verwezen naar de bewerking van de Dewaroetji, die naar gehoopt wordt, spoedig verschijnt.

4) De wajang golek eischt een andere opstelling.

van de stellage volgepropt met kist, gamëlan en bescpeler daarvan. Kortom, bij de Batavia'sche wajang kunnen uitsluitend de schaduwen der poppen door het publiek gezien worden ²⁾. En het is m. i. buiten iederen twijfel, dat deze opstelling vroeger op Java de algemeene was. Immers de gegevens door Dr. Rouffaer verzameld ²⁾ wijzen alle (behalve de conclusie van Serrurier) in deze richting. Zeer terecht vraagt Rouffaer zich af: „Een raadsel blijft slechts, hoe deze zede (nl. dat èn de vrouwen èn de mannen zich aan dezelfde schaduwzijde bevinden) zoo algemeen en betrekkelijk spoedig over bijna geheel Midden- en Oost-Java verbasterd kan zijn tot het tegenwoordige gebruik" (vrouwen van de mannen gescheiden).

Steunend op de inderdaad indringende vraag van Rouffaer, werpt Rassers loc. cit. blz. 365 allerlei theoriën omtrent de rol van het scherm op. Wij kunnen tot onzen spijt hem niet in heel zijn redeneering volgen; wij citeeren slechts de wonderlijke uitlating van Rassers omtrent de rol van het scherm: „Het sacrale terrein, waarop zich het Javaansche drama afspeelt, is derhalve oorspronkelijk een omheinde, door muren afgesloten ruimte, — en wel een zoodanige, waarin alleen de mannen worden toegelaten, maar waaruit de vrouwen streng worden geweerd. Slechts een conclusie is thans mogelijk: de plaats achter het scherm, waar de vertooner met zijn fraai versierde met religieuzen eerbied behandelde poppen, en ook de mannelijke toeschouwers zich bevinden, hebben wij ons te denken als iets in den trant van het interieur van een sacraal mannenhuis, en het uitgespannen doek is oorspronkelijk de wand die, zoodra de geheime ritus gaat beginnen, de open voorzijde van een dergelijk gebouw voor de vrouwen afsluit. Van heel de ommuring van het terrein is thans alleen deze vóórwand overgebleven, en dit scherm is bovendien nog transparant geworden, zoodat . . . " enz. enz.

Na een diepe zucht, die ik na dit citaat heb moeten slaken, wil ik met den meesten nadruk opmerken, dat de tegenwoordige plaatsing van het scherm, en dus ook van de gansche voorstelling, onmogelijk de oude kan zijn, en wel op grond van de feiten die nu nog in Batavia en wellicht ook op Bali en Lombok, te constateeren zijn, en tot voor kort te Solo; waarbij nu de mededeeling van de Soeloek Woedjil gevoegd kan worden, dat het

scherm niet de rol speelde als door Rassers uitgedacht. De plaatsing van het scherm, zooals tegenwoordig in de echt Javaansche landen, moet zijn een nieuwigheid. Het onderzoek naar zijn rol moet dus in de eerste plaats gericht worden naar de vraag: hoe komt het scherm aan zijn tegenwoordige plaatsing? Is deze vraag opgelost, dan eerst kan men conclusies trekken over de eventueele rol van het scherm.

Wij mogen wel aannemen, dat de Javaan vroeger nooit een gebouw van groote ruimte gekend heeft. Wat hij thans aan dergelijke gebouwen kent, heeft hij van vreemden geleerd, eerst van de Mohammedanen voor den bouw der moskeeën, daarna van de Hollanders. Huizen, ook van grooten, waren vroeger klein. Een Javaansch hof bestond uit een complex van kleine huizen, van elkander gescheiden door open ruimten, evenals tegenwoordig nog op Bali het geval is. Eerst met de centralisatie van macht en rijkdom door de vorsten van Mataram verrijzen in de hoofdstad gebouwen van groote ruimte, in den beginne voor de vorsten, daarna voor de grooten, en ten slotte ook voor den kleinen man die daartoe het noodige bezat.

Nemen wij aan dat de Javaan vóór Mataram nooit een gebouw van groote ruimte gekend heeft, dan vloeit hieruit vanzelf voort de veronderstelling, dat allerlei godsdienstige plechtigheden en feesten in de open lucht gehouden werden. Men denke slechts aan den Boroboe-doer, Prambanan en Panataran. De godsdienstige plechtigheden en feesten bij en voor deze heilighdommen moeten zijn gehouden in de open lucht op het tempelterrein, evenals tegenwoordig nog op Bali. Die feesten werden dan grootendeels na zonsondergang gehouden, omdat de warmte 's middags op Java moordend kan zijn.

Na het ontstaan van de groote gebouwen werd en wordt de wajang, eerst in de hoven, niet langer in de open lucht gespeeld, doch daar waar het de geschikste plaats daarvoor leek, nl. vóór de groote deur. Deze groote deur was vroeger, en is thans nog altijd, de streng doorgevoerde grens tusschen het mannelijke en het vrouwelijke terrein. Een vrouw, of een bepaalde categorie van vrouwen, b. v. jonge of voorname vrouwen, mag zonder noodzaak de groote deur, met de daaraan verbonden ommuring van de tjěpoeri (miniatuurharem), niet uitgaan. Evenmin mogen de mannen, buiten den heer des huizes en onvolwassen zoons,

1) Alleen stoute jongens klimmen dikwijls in de stellage om de poppen te zien.

2) Door Dr. Rassers aangehaald in zijn: „Over den oorsprong van het Javaansche tooneel" in B.K.I.,

dl. 88 (1931), blz. 351 — 353. Vgl. The Kelantan shadow-play (wayang kulit) by Amker Rentse, in Journal As. Soc. December 1936, blz. 284 vlg.

het vrouwelijke terrein binnen gaan, tenzij daartoe door den heer des huizes bevolen. En nu het scherm voor de wajang vóór de groote deur geplaatst wordt, vormt dit schijnbaar de scheiding tusschen mannen en vrouwen. Schijnbaar zeggen wij, omdat het in werkelijkheid niet het scherm is, dat de scheiding bewerkt, maar de groote deur. Ook al wordt er geen wajang gespeeld, dan nog blijft de groote deur de scheiding.

Wat de snelle verbreiding van dit nieuwe gebruik betreft, kan worden oggemerkt, dat wat de vorst doet, spoedig navolging vindt bij de grooten, en op zijn beurt doet de kleine man, die daartoe in staat is, dezen weer na. Want iedere Javaan met gezin, van de regenten af tot de desa-hoofden, beschouwt of beschouwde zich in zijn omgeving als een vorst. Voor zoover het niet van hooger hand verboden dingen en handelingen geldt, doet een Javaan zijn grooten en zijn vorst gaarne na. Dit verklaart de snelle verbreiding van het (beter: ieder) vorstengebruik in streken die gemakkelijk contact krijgen met de Vorstenlanden. In streken echter, die geen of weinig contact hebben met de Vorstenlanden, is de opstelling van de wajang gebleven zooals zij was, nl. in Batavia.

Ondanks het feit, dat de wajang in de Java-landen thans vóór de groote deur gespeeld wordt, noemt men de opstelling nog altijd de panggoengan, d.i. lett. een (niet-permanent) torentje = stellage. Dit woord panggoengan, bij deze gelegenheid, bevat tegenstrijdigheden. Want een panggoengan kan niet even hoog zijn als de omliggende vlakke (zooals wel het geval is met de tegenwoordige panggoengan wajang) doch moet aanmerkelijk hooger zijn. En vóór de groote deur kan om technische redenen kwalijk een vlakke aangebracht worden, die aanmerkelijk hooger is dan de gewone, dagelijksche ligging van den vloer. Ook de naam Panggoengan wijst ons dus nog duidelijk hierop, dat de wajang oorspronkelijk in de open lucht en op een stellage gespeeld werd, met de toeschouwers, mannen en vrouwen, aan de schaduwzijde door elkaar. De theorie van Rasseners omtrent de rol van het scherm dient m.i. grondig herzien te worden. Colin McPhee had dan gerust kunnen schrijven ¹⁾: "The Javanese tradition, in which the men sit on the same side of the screen as the dalang, and the women sit, excluded, on the other side, and in which, for Dr. Rasseners, the screen plays such a significant rôle in dividing the sexes, has never happened at Bali" in plaats van: "has, if ever observed, long since disappeared."

1) Djawa 1936 blz 3.

Het scherm heeft dus vroeger en thans een strikt technische, zij het ook tweeledige functie: ten eerste als steun voor de poppen en ten tweede als vlak om de schaduwen „vast te houden" op dezelfde wijze als het witte doek in de bioscoop.

Nog een sprekend bewijs, dat de schaduwen hoofdzaak zijn voor de belanghebbenden, de toeschouwers, is het feit, dat S. Bonangs benoeming van de wajang kiwa en wajang têngen geheel tegenovergesteld is aan de tegenwoordig algemeen geldende. Gesteld dat de verdeling in wajang kiwa en wajang têngen oeroud is, waarbij de Paṇḍawa's thans nog altijd de wajang têngen en de Korawa's de wajang kiwa genoemd worden, dan kan de averechtsche benoeming der Paṇḍawa's als wajang kiwa en de Korawa's als wajang têngen door S. Bonang uitsluitend worden verklaard, doordat S. Bonang de voorstelling van de schaduwzijde moet hebben gezien. Een andere verklaring is niet denkbaar.

Met een nieuwe (of beter oude, althans een andere dan de tegenwoordig gangbare) opvatting over den strijd tusschen Korawa's en Paṇḍawa's om het rijk verrast ons de nabespreking van S. Bonang. Terwijl de tegenwoordig heerschende opvatting dien strijd als dien tusschen het slechte en het goede zonder meer beschouwt, waarbij het goede ten slotte zegepraalt, ziet S. Bonang er den strijd in tusschen de nafi en de isbat om de moesbat ²⁾, waarbij Krēṣṇa met den spiegel vergeleken wordt, van wien de overwinning of nederlaag afhangt. Daar ik op het gebied van de theologie een volkomen leek ben, wil ik deze kwestie gaarne aan bevoegden overlaten.

Ook is de lakon, die vóór S. Bonang gespeeld wordt, alleszins merkwaardig, en wel hierom, dat die lakon, een fragment uit het Bharata-Yuddha, in de wajang-traditie der Javanen, althans in de Vorstenlanden, de grootste taboe is, die men maar denken kan. Naar men gelooft gebeurt bij het opvoeren van het Bharata-Yuddha altijd een ongeluk: brand, sterfgeval of iets anders. Eens heeft men het te Solo, als ik mij niet vergis in 1934, gewaagd het Bharata-Yuddha op te voeren bij gelegenheid van een schoolfeest in het gebouw, dat vroeger bewoond werd door den Rijksbestierder, K.R.A. Sasradiningrat, na zijn pensioeneering, welk gebouw meer bekend staat onder den deftigen naam „Indraprasta." En wat gebeurde er? In den nacht, omstreeks drie uur, het ernstigste tijdstip voor een wajangspel, werd men opgeschrikt doordat drie of meer leerlingen, jongelieden, zich plotseling onwel voelden en kort daarop bloed opgaven.

2) Zie boven.

Een dokter werd erbij gehaald. Ik weet echter niet of er slachtoffers te betreuren vielen. Maar het is toch wel een groot toeval te noemen, dat zoiets voorviel tijdens het opvoeren van de lakon Bharata-Yuddha. Op Bali is deze lakon echter gelijk aan de andere.

Ten slotte wil ik den lezer nog herinneren aan wat Schrieke op blz. 81 van zijn Proefschrift zegt omtrent den arbeid van S. Bonang zooals deze uiteengezet is in Het Boek van Bonang. „Wanneer wij”, zegt Schrieke, „nu nog eens op den arbeid van Pangeran Bonang terug zien, dan kunnen wij zeggen, dat die in veel opzichten te vergeefs is geweest. Bedoelde hij inderdaad de ketterijen te bestrijden ook wanneer hij met ingewijden alleen was, — en we zagen, dat dit waarschijnlijk niet het geval is geweest, — dan moet hij wel betreuren, dat er onder het tegenwoordige Javanendom nog veel van de ketterijen voortleven, waartegen hij gekampt heeft. De oorzaak daarvan is echter te zoeken in het „Javanisme.” ”

Begrijpen wij Schrieke goed, dan bedoelt hij met ketterijen de verbeelding van de pantheïsten, d.z. menschen, die zichzelf als God beschouwen, zich met God vereenzelvigen of

gelijkstellen, of voor het minst menschen, die zich verbeelden het goddelijke in zich te dragen. Inderdaad leven deze ketterijen onder de Javanen nog voort, dank zij het feit, dat ieder Javaansche „goeroe” de z. g. ngelmoe kasampoernan, de geheime leer, die in de meeste gevallen pantheïstisch getint is, leeraart. Ook S. Bonang leert aan Woedjil, blijkens onzen tekst, hetzelfde. Op deze wijze treedt het groote verschil tusschen Het Boek van Bonang en zijn geheime leer aan Woedjil duidelijk voor den dag. Immers het eerste was bestemd voor openbare colleges, zooal Dr. Schrieke zelf opmerkt, terwijl de geheime leer slechts aan ingewijden gegeven werd. Met zijn Boek bestrijdt Bonang dus niet de ketterijen — want dan zou hij zijn eigen leer aan Woedjil hebben moeten bestrijden — maar geeft daarmee alleen wat hij aan het publiek geven mag.

Al zijn er in de Soeloek Woedjil nog enkele punten, die een bespreking waard zijn, men veroorlove mij het hierbij te laten, in de hoop dat het geschrift met mijn gebrekkige toelichting, waarvoor ik mijn verontschuldiging aanbied, de belangstelling moge verwerven van mijn jongere landgenooten vooral. Zoo zij het.

JAVAANSCH GĚNDING'S BIJ LAND EN BIJ SEELIG

door

J. S. en A. BRANDTS BUYS - VAN ZIJP.

(Vervolg van Djâwâ XVI, blz. 231 en 242.)

De oempa^{*1)}. Verloopt gewoon in acht kwartnoten; de slotnoot kan wel een halve zijn. Natuurlijk géén interrumpeerende rust en géén herhaling van die gongnoot. De 12 tûschen twee themanoten.

De moenggah. Kan, bijvoorbeeld, in halven loopen. —

Land (& Gr.), **A 15**, blz. 71, „Sekar tédjô”, (Sléndro Měnjoerâ).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Sëkar tédjâ”^{*2)}, (Sléndro Měnjoerâ);

Seelig, No. 35, blz. 35, „Sëkar”^{*3)} tedjo dawah Lompong kěli”, (Sléndro Sângâ); zie onze Aanteeken. 10!

Mardi Raras, (notatie n. z. spel), „Sëkar tédjâ”, (ladrang, Sléndro Měnjoerâ).

Mardi Raras, (id. id.), „Sëkar tédjâ”, (kětawang, Pélog Barang).

De boekâ (bij Land). De eerste drie noten 8sten. De overige kùnnen ook 8sten zijn, danwel het worden kwarten (of ze worden telkens vervangen door twee gelijke, even hoge, 8ste noten). Het lang nemen der inleidingsnoten moet op een breede voordracht van het (ladrang)thema zèlf duiden.

De gěnding dus doorlopend in kwartnoten. Of zelfs in „halven”; (aldus de Ruitjesschriftlegger. En ook, grootendeels, de Měnjoerâ-lezing van Mardi Raras; maar de baloenganinstrumenten figureerden toen (quasi secundair) het thema dóór in 8sten; althans gedurende sommige der kěnongan's). —

Land (& Gr.), **A. 16**, blz. 72, „Wani-wani”, (Sléndro Měnjoerâ),^{*4)}.

^{*1)} Van Land (& Gr.) **A. 14**, blz. 71, (Lobong).

^{*2)} Sëkar tédjâ = Wilde kaneelbloem (Jansz).

^{*3)} Feitelijk staat er, bij vergissing, „Sehar”. Lompong kěli = Talěsstengels (d.i. zekere groente, wegdrijvende. In het opschrift bij Seelig staat, ten onrechte, „Lămpăng”).

^{*4)} Voor de doorgenummerde Aanteekeningen zie men achteraan!

Vergeleken:

Santiswârâlegger^{*5)}, „Wani-wani”.
Ruitjesschriftlegger, „Wani-wani”, (Sléndro Nēm); zie onze Aanteeken. 11!
Ruitjesschriftlegger, „Wani-wani”, („gěnding tlèdèqan”).
Mardi Raras, (alsvoren), „Wani-wani”, (Pélog Nēm).

De boekâ (bij Land). Dit inleidinkje is in den Ruitjesschriftlegger veel korter dan bij Land, en voor de controle van diens lezing dus niet goed bruikbaar; de Santiswârâlegger hééft ook hier géén (quasi-)instrumentale bēboekâ. Maar er is niet veel tegen, op de slotnoot na alle boekânoten een 8ste lang te nemen; men krijgt dan één 8ste „Auftakt”. Aangezien echter een, niet al te korte, boekâ het nauwelijks buiten een stuk of wat lange noten schijnt te kunnen stellen, kàn men desgewenscht van de derde noot (f) wel een kwartnoot en voorts van de negende (a) een kwart-met-een-stip, en van de tiende (d) een kwartnoot maken; er liggen dan in de boekâ ook nog wat méér elementen metrisch op dezelfde plaatsen als in de gěnding. (De negende een kwartnoot, en de tiende een kwart-met-een-stip, kan ook.)

De gěnding. De eerste 12-noot wordt een 8ste, de eerste en derde gongan-slotnoot zijn kwarten. De derde, vierde, achtste en de laatste 11 vallen op de twééde 8ste van hun noot of rust. Van Land's ngěntjot's in 16den trekke men de 8ste rust bij de vorige (n)-noot aan.

^{*4)} „Wani-wani” = Driest.

^{*5)} Notaties in m.s. van den tekst en de melodieën der eigenaardige slawatanachtige gezangen met Javaansche woorden en wijzen, die wijlen R. Ad. Ar. Sasrădiningrat IV, de vorige Rijksbestuurder van Soerakartâ, placht te laten uitvoeren door ee), groot mannenkoor, met „băwă swârâ” d.i. voorzanger(en en tamboerijnen).

Vgl. voor „slawatan djawi” Dj. XIII, blz. 208. (In den rechter kolom moeten de eerste twee letters van r. 12 vervallen.)

Zie voorts voor dien bundel met quasi-slawatangezangen Dr. Th. Pigeaud in Dj. XII op blz. 123. Te oordeelen naar de steekproeven waarover we beschikken volgde men bij het zingen de corresponderende gamēlanstukken werkelijk van nabij. (Vgl. Dj. XIII, 220.)

Dan volgen de twee, afgedempte, 16den en de, ongedempte, 8ste, (deze laatste op de eerste helft van Land's kwart rust). Van de ngëntjot's die volgens Land in 32sten zouden verlopen, vermoéden we dat de eerste der gedempte 16den op de voorafgaande n-noot valt, en de heldere 8ste op den „tweeden” tel (van een „volltaktige” maat); de „derde” tel is weer een gewone themanoot. —

Land (& Gr.), A. 17, blz. 72, „Taroe pâlâ” *¹⁾, (Sléndro Mënjoerâ).

Vergeleken:

Soelardi, No. 39, blz. 50, „Taroe pâlâ”, (Sléndro Sângâ; zie onze Aanteeken. 12!)

R. Tirtânâtâ *²⁾, „Taroe pâlâ”, (Pélog Barang).

De boekâ. Deze behóéft o.i. geen wijziging, kan gewoon verlopen in 8sten. Maar neemt men de eerste twee noten ieder ter lengte van een kwartnoot, dan komt die aanhef wel aardig syncopisch te zweven, en dat doet zoo'n inleidinkje graag aan zijn begin.

De kêtawang. Het is geenszins onwaarschijnlijk dat deze geheel in lange noten („kwartnoten”) verloopt. De ngëntjot's zouden we willen lezen, eerst, drie malen na elkaar: twee gedempte 16den en een heldere 8ste nēm (a). Bij hetgeen er vóór staat en er op volgt sluit de heele groep onmiddellijk áán, (dáár dus géén rusten). Maar onderling zijn de afzonderlijke ngëntjot's door kwartrusten gescheiden. Ze beginnen successievelijk op een gong-, een t1-, en een (kēm)p(oel)-slag. De kēm poel vóór de andere ngëntjot's, (die op de f: dā dā), valt op de twééde helft van die „halve”-rust. Onmiddellijk ná de kwartnoot van de kēm poel zelf, en dirèct op elkan-der volgend, (dus nu zónder rust ertusschen) komen dan die, elk een kwartnoot ruimte vullende, twee ngëntjotfiguren. —

Pélog Barang.

Het verdient aanbeveling, in alle barang-gending's de goeloe te lezen als fis (en niet als f *³⁾).

Land (& Gr.), A. 18, blz. 73, „Djē-lēntar”, (Pélog Barang).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Djēntar” *⁴⁾.

De boekâ. In 8sten, maar de eerste noot een kwart; de vierde óók. De zevende een

halve; de achtste een kwart; de elfde óók. De veertiende een kwart-met-een-stip. De vierentwintigste een kwart. Tusschen de negentiende en twintigste zou, volgens den Ruitjesschriftlegger dan altijd, Land een stuk ter waarde van acht 8sten verdonkeremaand hebben, luidende: kwart-met-een-stip g, 8ste fis, 8ste fis, 8ste d, 8ste d, 8ste fis. Maar ook zónder die twee „maten” klinkt de „boekâ” niet onmogelijk of onvolledig. De slotnoot is natuurlijk lang.

De mérong. Kòrt worden: de t4-noot van den dèrden kēnongan; die eene kwartnoot (nēm) midden tusschen de volgende t1 en t2, (vgl. den Ilden gongan I); de corresponderende t3-noot, (een g, dā dā); de eerste dáárna opduikende kwartnoot, (een fis, goeloe vlak voor een ngëntjot); de eerste kwartnoot d (barang) in den Ilden gongan (vgl. gongan III); al de drie kwartnoten van het groepje g fis d; de eerstkomende t4-noot erna, (vgl. kēnongan 3); dan in den 4den kēnongan van dezen Ilden gongan, (vgl. den Isten!), de t2-noot (d.w.z. er staat wel een 8ste rust na); en, tenslotte, ook nog de volgende t3-noot. Vervallen moet de 8ste rust na de t1, gongan II, kēnongan I; en voorts die 8ste noot c, vóór de dubbele ngëntjot vóór de corresponderende t3. — Alle ngëntjot's beslaan weer met hun twee gedempte 16den, en hun ééne heldere 8ste, een gewóne, níét syncopisch liggende kwartnoot. Dubbele ngëntjot's hebben géén rust tusschen zich en beslaan dus een halvenoot aan tijdsduur. Land's quasi in 32sten staande ngëntjot-variant heeft geen realiteit. In de eerste twee kēnongan's van den Ilden gongan wil Land en een enkele, en een dubbele 32sten-ngëntjot hebben liggen. Die dubbele beslaat eventueel weer heel gewoon twee maal een kwartnoot tijdsduur, maar de c ervóór moet dan, als gezegd, vervallen; de enkele, iets eerder, moet er evengoed een met gewone 16den wezen, en vult een kwart. De dan nog overschietende, enkele, in den Isten gongan, is óók niet reël; de f (gl) ervoor moet een 8ste wezen, maar dan heeft de ngëntjot ook gewoon een kwartnoot ruimte. Anders hebben, als we wel zien, alle ngëntjot's, enkel, of dubbel, in dit stuk een kwart noot vóór zich, die, of er, bij Land al correct stond, óf het noodig maakt een 8ste rust ter verlenging van de 8ste noot der notatie te gebruiken, óf een 8ste rust, die zich tusschen

* ¹⁾ Muskaatboom.

* ²⁾ Deelnemer aan den muziekschriftwedstrijd van het J.-I.; woonachtig, indertijd althans, te Gēmawang onder Tēmangoeng.

* ³⁾ Zie Dj. XIV, 152 vv.

* ⁴⁾ Met de staart in de lucht („rechtuit een weinig opwaarts gestrekt”).

Djēlēntar de frequentatief hiervan.

Bij djēntir zou daarentegen, volgens het Hwb., naar Wilkens, de staart stéil de lucht in wijzen!

de voornoot en de ngëntjot heeft gedrongen, te schrappen. In gongan II, kēnongan 3, de tweede helft van de dubbele ngëntjot op de d (br) door een gewone 8ste d vervangen. — In den IIIden gongan de lengte der noten, de ngëntjot's enz. te verbeteren naar den IIIden. Hoe L a n d eigenlijk aan die drie kwartnoten in het tweede vierde deel van dien kēnongan wil gekomen zijn, die ook nu weer moeten worden verkort, is ons niet gebleken. Het R u i t j e s s c h r.-afschrift ofschoon ter plaatse zelf corrupt, heeft daar geen spoor van, en er is ook geen innerlijke, muzikale noodzakelijkheid, die er toe dringt. Integendeel! Ze hebben L a n d juist tot die, ònlogische, 32sten ngëntjot's ^{*1)} gebracht; hij hanteert zijn ngëntjot's, N. B., bijwijze van „sluitpost"! Nog een grief tegen L a n d is, dat hij soms een bepaalde plaats in den eenen gongan goed, maar precies dezelfde, gelijke, in een anderen foutief heeft staan; (ook in deze gēnding!), en hij blijkt zich geen rekenschap te geven van den zin der ontstaande verschuivingen en incongruenties. Noch van hun gevolgen.

De oempa. Van de 31 noten in dien vierden kēnongan moet alléén de eene, middelste, a (pl), vlak vóór de t3, een „halve" zijn. Al het andere, inclus ook die „heele" noot worden kwartnoten-volgens-L a n d. Men ziet, de kētoeq's liggen dan „goed"; te weten: 8, 16, 16, 6 ^{*2)}, 6, 8 en 4 8sten van een vorigen interpunctieslag af. Dat wil zeggen, in „M a s K o e m a m b a n g", dat even breedledig is als „Djēlēntar", óók mērong-kēnongan's heeft van 64 8sten lang, zouden de getallen in dat overgangslid alle maar hālf zoo hoog, en dit zelf 32 8sten lang zijn. Dus dit laatste lid maar hālf zoo lang duren als de gewone mērong-kēnongan's. De R u i t j e s s c h r i f t - l e g g e r wil dit óók in „Djē(lē)ntar" zoo laten gebeuren. We houden het ervoor, dat allebei de manieren mogelijk zijn ^{*3)}. Wij hebben dat comprimeeren, of beter gezegd: contraheeren van zulk een overgangslid meer dan eens geconstateerd als realiteit. Maar de gelegenheid tot contrôle doet zich niet váák voor. Onze persoonlijke voorliefde voor zulke breede gēnding's en hunne onmiskenbare grootschheid van allure schij-

nen we met slechts betrekkelijk weinigen onder de Javanen te deelen. Het doen samenkrimpen van zulk een laschlid heeft ongetwijfeld goeden zin. Bij het normaal gebruikelijk concertante mērongtempo, — en dansen doet men niet op zulke vormen van gēnding's, — bij teltijden, dus 8sten-à-la-L a n d, van nauwelijks méér dan 30 per minuut, duurt een kēnongan al twee minuten. Een gong valt er dan pas na acht minuten, dat is dus uit een oogpunt van muziek: na een ééuwigheid. Dat pàst nu inderdaad zeer wèl bij het diepe wezen van den gongklank. Ofschoon wijzelf de sensatie der oneindigheid, die zulke gēnding's schenken, aesthétisch waardeeren, vinden we den afkeer, die tot ethisch mysticisme geneigde Javanen, gelijk onze oude vriend S o e m a r s ā n ā, — K i T j ā k r ā d i r d j ā, — voelen jegens de (wufte) kleine gēnding-vormen, volgestopt met gongslagen, — alsof die maar níets zijn!, — heel begrijpelijk; . . . al deelen we hem geenszins. Men is nu eenmaal aestheet, of is het niet. Maar wie het is, kan niet anders dan in de muziek féder ethos waardeeren. Op zijn tijd. En bovendien zijn er onder de kēta-wang's zeker overoude, magisch geladene ^{*4)}.

Wat nu echter de praktijk aangaat, — dat men, door de oempa te verkorten, als het ware zijn maatregelen treft om niet in de moenggah, geneigd als die is om nòg weer langere geledingen te vertoonen dan de mērong, buiten alle oevers te raken en van schoone oneindigheid in vermoeiende eindeloosheid te vervallen, is te billijken. De questie van het al-dan-niet samendrukken, (van het féttelijke tempo) nu daargelaten, is het duidelijk, dat met zijn 32 noten, en niet 16, — gelijk b.v. in M a w o e r, — deze oempa idealiter een dubbel zoo vlotte figuratie heeft als de andere. En dus ook géén kētoeqslag tusschen de noten!

De moenggah. Zijn rusten trekke men aan bij de noten ervoor. Na die w3-plaats en voor de, eenige, ngëntjot schijnt er een kwartnoot, een fis, weg te zijn gevallen. Dat ornamentje neemt óók een kwartnoot in, en moet op den t5-slag beginnen; ná die nm-ngëntjot volgt er dan eerst nòg een kwartnoot nm, c; de t6-noot moet gewoon een kwartnoot zijn. —

^{*1)} Vgl. Aanteekening 15)!

^{*2)} Vgl. Dj. XV, 179. We hoorden in den Jogjaschen Kraton onlangs zulke kētoeq's wel degelijk op ternaire afstanden leggen. Maar ze moesten het jongmaatje i.q. worden gesouffleerd. De speler in den gamēlan van een zéér hoog Jogja'sch rijksfunctionaris verwaarloosde bedoeld detail laatst echter gehéél. Soms

gaf hij tegen het eind van de oempa heelemaal geen kētoeq-slagen meer; elders speelde hij in de oempa nèt zoo als in de mērong. De kennis van de finesse i.q. dreigt werkelijk verloren te gaan.

^{*3)} Vgl. Dj. XV, 177, 178.

^{*4)} Vgl. Dj. XIV, 148.

Land (& Gr.), **A. 19**, blz. 75, „Ranoë-menggolo”. (Paṭṭet ??).

Land (& Gr.), **B. 9**, blz. 100, (Ranoë-měnggoelā^{*1)}, (Pélog. Laras nēm).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Ranoë-měnggoelā”. (Paṭṭet Limā).

We willen liever met de Pakoe-alamansche lezing **B. 9** beginnen. Die heeft, vooral tonaal, wat minder haken en oogen dan Land's Kratonsche. Overigens zal, wat dat betreft, de Rschr.-l. wel gelijk hebben, dat deze gēṇḍing, binnen Pélog Bēm (en dus met fen niet met fis!), tot de Paṭṭet 5 hoort. Dat blijkt al wel uit haar groote verwantschap met Pēngrawit^{*2)}.

De boekā. Die kan wel zoo blijven, met al haar gelijke noten. Maar ze is, met dien „volltaktigen” aanhef, dan nogal een beetje stijf. (De, Jogjasche, Rschr.-lezing heeft een veel langere, en veel mooiere bēboekā. D.w.z., die begint met een echte boekā o(e)paq-o(e)paq; enwel, praktisch-gesproken dezelfde als we, in den, Sālāschen, Trappenschrift-bundel, bij Pēngrawit hebben zien gebruiken^{*3)}. De Pakoealamansche bēboekā knapt overigens gedeceideerd op, wanneer men daarin de paren op gelijke hoogte liggende kwarten telkens vangt door een halve-noot.

De mērong. (Aanhef met een pl vlak bij het begin, evenals Pēngrawit. En veel méér punten van overeenkomst; maar alles nogal in het flauwe. Pēngrawit is veel imposanter!) Alleen op te merken, dat, naar men gezien heeft, deze Pakoe-alamansche notaties géén lāmbā-aanhef plegen te geven, ineens beginnen met het hadi-stadium. En dat, indien Land als 15de en 16de noot inderdaad heeft staan f, e (gl, bm), dit zal moeten zijn g, f (ḍḍ, gl), gelijk op de latere analoge plaatsen.

De oempaḡ. Na den tweeden kēnongan, (dus den tweeden dubbelen streep) van den Ilden gongan, komen er eerst nog vijf gewone noten. De zesde (een b, lm), wordt een lange. De zevende eveneens, en dan verder ook al die (elf) noten, die er nog resten vóór den gongslag. De n3-noot is de achtste der noten, terugtelende, vóór haar; (een c, nm). Wanneer men de 32 noten van de moenggah ná haar als elk vier tellen lang neemt, dan wordt de noot-

met-gong dat zèlf ook. — Moenggah. De noot drie plaatsen voor het slot zal een ḍḍ (g) moeten zijn.

De Kraton-lezing, (**A. 19**). Wat er precies met de paṭṭet van deze versie aan de hand is, weten we niet. Maar ze kàn geen Pélog Barang zijn. Weliswaar werkt de lāmbā-aanhef den toon pl weg, — de Ruitjesschrift-lezing heeft hem daar wel degelijk! —, maar de typische in Pélog Bēm thuishoorende manier waarop die toon is aangebracht in den Ilden en Ilden gongan, en zijn wisselspel met den ḍḍ maken een opvatting als Barang totaal onmogelijk. Men moet maar eens hooren hóé zot die gongan's klinken met fis en niet f! Bovendien zouden de tonen bm in Barang óók al een zeer reëel obstakel zijn, terwijl omgekeerd de tonen br in Pélog Bēm geen wezenlijk kwaad doen. Al blijft het wel merkwaardig, dat **B. 9** ze geheel vermijdt, en dat daarentegen **A. 19** er niet alleen véél heeft, maar bovendien zijn bēboekā, en zijn Isten gongan tot vier noten voor het eind, zorgvuldig zónder bm schrijft. Dus typisch moeite schijnt te doen om zich een air van Barang te geven. Misschien is dat ook wel de oplossing van het geval: Dat er hier een opzettelijk, en dan waarlijk niet-ongeestig spel met dubbelzinnigheden wordt gespeeld^{*4)}.

De boekā. Hiervoor geldt hetzelfde als voor die van **B. 9**. Maar de noten worden nu, in het hier gevolgde notatiesysteem „8sten”.

De mērong. Die kēnongslag, de eerste de beste, vallende op een „blank beat”, op 'n twééde helft van een themanoot, lijkt ons niet bijster waarschijnlijk. Misschien moet die n1-noot gewoon een kwartnoot worden, en is er een kwartnoot nm (c) voor weggevallen. Of men kan, beginnend met de t2-noot drie kwartnoten f, g, f (kēnongnoot) lezen. De n2-noot wordt een 8ste. Er zijn enkele ngēntjot's, op lm (b), aangeduid. Ze beslaan (ieder) twee 8sten ruimte, beginnend op een kētoeqslag, en hebben nóg een 8ste na zich liggen. Onder de n1-noot van gongan III schijnt een n2 bij toeval weggevallen. De eerstkomende t1 daar na, wordt een kwartnoot.

De oempaḡ. Juist zoo te verbeteren als die van Titipati, **A. 3** of Mas koemambang **A. 1**^{*5)}.

De moenggah. Accoord! Het kunnen, als gezegd, allemaal „halven” worden. De Rschr.-legger schrijft pantjër voor; in den

^{*1)} Ranoë-manggoelā. Naam van een meer?

^{*2)} Zie Djāwā XIV, 138.

^{*3)} Djāwā XIV, 133, 137.

^{*4)} Vgl. voor bm in Barang nog Aanteeken. 5), Dj. XVI, 235, en voorts Dj. XIV, 154.

^{*5)} Zie Dj. XV, 179.

derden kēnongan met dd; overigens met lm,*¹⁾. —

Land (& Gr.), **A. 20**, blz. 75, „Rangoe-rangoe” *²⁾, (Pélog Barang).

Géén schriftelijk materiaal ter vergelijking. Gecontroleerd met behulp van twee Jogjasche nijāgā's.

De boekā. Gespeeld met alle noten gelijk. (Vermoedelijk echter allemaal „kwartnoten”. Immers onze aantekeningen zeggen: „de kwarten ad 36”, en maken voor de bēboekā géén uitzondering.) Het hoofdt tempo was: de „8sten” 72 per minuut. Ze speelden dus in danstempo en zullen dan, om die inleiding niet te jachtig, te vliegerig te krijgen, de tegenstelling tusschen de bēboekā- en de lāmbā-noten hebben opgegeven. Bij concertante voordracht moeten dus de noten der inleiding weer „8sten” zijn. Ze lieten de 1ste, de 8ste, en de 9de noot van Land weg. Dit alternatief lijkt ons niet beter dan wat er staat, maar ook niet slēchter.

De gēṇḍing. Enkele, niet belangrijke en zeker ook niet verplichte, afwijkingen in de themalijn. Zoo b.v. kort voor het eind van den Isten gongan, vlak na die (overigens liever bij de vorige noot aan te trekken) 8ste rust en vóór de kēmpoelslag, te lezen: d, c, b, g. We zouden vergeten: die eerdere n2-noot natuurlijk een 8ste. De ngēliq-variant, de IIIde gongan, begint met een, karakteristieke maar voorloopig nog al bête, kudde van ngēntjot's op d (br). Mak genoeg om er vijf in de beschikbare 10 8sten ruimte te perken, wat de notatie van Land toch schijnt te willen, zijn ze echter nauwelijks. Ieder zou dan precies een kwartnoot tijdsduur krijgen, maar deze quasi syn-copisch, haar helft dus „auftaktig” liggen. Vermoedelijk is het beter de voorafgaande noot-met-gong „lang” te nemen, en dan vier ngēntjot's, waarop dan nog één 8ste d (br) volgt en vervolgens de c (nm) en de b (lm) met t2, die er staan. Voor de ngēntjot's op b (lm), twee kēnongan's later dan die andere groep is vór 8sten minder ruimte beschikbaar; men krijgt er dus maar twéé, maar behandel ze overigens nèt zoo; dit alles geldt ook voor de groep op c (nm); de solitaire op dien toon kan geen moeite geven, ze begint op de tr. —

Land (& Gr.), **A. 21**, blz. 76, „Pri-jābā dā” *³⁾, (Pélog Barang).

*¹⁾ De aanduiding van den „kēṇḍangan”, (de trom-bespeeling), zal bij Land te lezen zijn niet „sēm ar” doch sēm ang. (Dit is letterlijk: veinzen; maar ook de naam van een gēṇḍing.) Bovendien echter geeft de R. schr.-l. een anderen kēṇḍangan op, n.l. sār-joedā. (Letterlijk: strijdpijl (?), maar ook weer naam van een gēṇḍing, en zie voor het overige het J.N. Hwb.).

Vergeleken:
Eene Ruitjesschrift-lezing, (Pélog Barang); zie onze Aanteeken. 13!
Een Ruitjesschrift-lezing voor talè-dēq-dans.

De boekā. De éérste noot een kwart; al de andere 8sten, maar de gongnoot een halve.

De gēṇḍing (ladrang). De eerste n1-noot wordt een kwart; de twééde t2 in den Vden, en die in den VIIIsten gongan vallen op de helft van de noot waar ze onder zijn gezet; de slotnoot IIden gongan moet lang, een halve, zijn; alle rusten trekke men aan bij de noot er voor *⁴⁾. —

Land (& Gr.), **A. 22**, blz. 77, „Goe-noeng sari”, (Pélog Barang).

Vergeleken:
Notaat naar spel van Mardi-Raras, (Pélog Barang).
Een Ruitjesschrift-lezing, (Sléndro Mēnjoerā),
Een Ruitjesschrift-lezing, gēṇḍing tlèdèqan, (Sléndro Mēnjoerā),
Seelig, No. 102, blz. 88, „Gunungsari”, (Sléndro Mēnjoerā); zie onze Aanteeken. 14!

De boekā. Drie noten 8sten; volgende zes noten kwarten; vervolgens weer 8sten; slotnoot halve.

De gēṇḍing (kētawang). De tweede p2-noot, de derde n1-noot, de vierde n1-noot, worden kwarten. De derde p2-noot en de vierde p2-noot worden 8sten. (Of de kēmpoel valt op hun tweede helft.) Tusschen de slotnoot IIIden gongan en de t2 ervóór moet er een 8ste zoek zijn geraakt; zeg: een noot dā dā (g) onmid-dellijk vóór de gongnoot. — De ngēntjot's. Wil men niet minder van die ornamenten toepassen, dan Land er aanduidt, dan zal men er werkelijk moeten nemen bestaande uit twéé 32sten en één 16de. In **A. 20** wilden we dat niet, omdat onze muzikanten er geen van dien spoed in spéelden. Maar we bedenken, ze speelden toen 72 „8sten” per minuut. Wórdt er ditmaal een tempo met 36 „8sten” in de minuut gekozen, — wat overigens, gegeven die extra lange beginnoten niet zoo bijster waarschijnlijk is, — dan zouden de „32sten”-ngēntjot's nú, en de „16den”-ngēntjot's tóén, éven vlug loopen. (Zie onze Aanteeken. 15!) Te beginnen met Land's „G3” zou men dan dus („voll-

*²⁾ Rangoe-rangoe is: Bezorgd, besluiteloos.

*³⁾ Pri-jēmbā dā: Liefkoozen.

*⁴⁾ De kleine afwijkingen tusschen den VIden plus VIIIden eener-, en den IXden plus Xden gongan anderzijds, houden we niet voor finessen doch voor slordigheden. Maar mógelijk zijn de beide lezingen.

taktig" rekenend) van die ngëntjot's krijgen op de derde, zesde en zevende 8ste. (Die noot-met-gong zelf een kwart; vóór de ti een 8ste d, óp de ti één 8ste rust. Te beginnen met de „G4" ngëntjot's op de zesde en zevende 8ste. (De ti-noot één 8ste.) De reesteerende ngëntjot's kunnen waarschijnlijk óók het best vallen op een zesde en zevende 8ste, geteld beginnend met een kēnong. (Dan de ti's 8sten, en de kēmpoel's midden op een themanoot.) —

Pélog Nēm.

Van hier af aan de goeloe gewoon als f te lezen!

Land (& Gr.), **A. 23**, blz. 78, „Gondjang", (Pélog Nēm).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Gondjangganēm", (Pélog Nēm).

Mardi Raras, „Gondjang anom", (Pélog Nēm).

Seelig, No. 46, blz. 44, „Godjang anom bēdājā", (Pélog Nēm); zie onze Aanteeken 16!

Ruitjesschriftlegger, „Gondjangnganom", (Sléndro Mēnjoerā).

Djakoeb & Wignjaroemēksā, No. 120, blz. 186, „Gondjang anom", (Sléndro Mēnjoerā).

Ruitjesschriftlegger, „Gondjang", (Sléndro Mēnjoerā).

Soelardi No. 8, blz. 24, „Gondjang", (Sléndro Mēnjoerā).

Ruitjesschriftlegger, „Gondjang sērèt", (Sléndro Mēnjoerā);

Seelig No. 130, blz. 100, „Gondjang seren", (Sléndro Mēnjoerā); zie onze Aanteeken. 17! —

*1) Jogja'sch. Zie Dj. XIV, 163.

*2) Zie Aanteekening 8), Dj. XVI 242, 241.

*3) Dezen naam wel aangetroffen in het register, maar bij de notaties hebben we de gēnding niet kunnen vinden en haar dus ook niet vergeleken.

*4) Géndjong (of Gindjo(e)ng) behoort tot de woorden, die alleen bekend zijn als naam van gēnding's. Naar een philoloog ons deed opmerken, moeten dat ongetwijfeld zeer oude namen wezen, en mogelijk éven oude gēnding's. (Echter valt er rekening te houden met de kans, dat een oude naam op een nieuwe compositie overschuift.) Blijkens het J. N. Hwb., i.v., komt naast Géndjong goling ook Géndjong DOJONG (Waroe géndjong) als gēnding-naam voor. (Trouwens, we vonden ook een gēnding Waroe DOJONG). Waroe is de bekende boom, goling beteekent: omgeslagen, gekanteld; DOJONG: overhellen. (Vgl. ook het miring, scheef, in den naam Gondjing miring.) Naar die, verduidelijkende?, toevoegsels te oordeelen, zouden we met het woord géndjong werkelijk nog in de sfeer zijn van gondjing (of ginondjing): wiggelen(d), kantelen(d) („over één zijde" Hwb.); en gondjang-gandjing: héén-en-wéér kantelen. Het simplex gondjang schijnt weer niet anders voor te komen dan als gēndingnaam. Het is natuurlijk volstrekt niet gezegd, dat namen, met ginondjing samengesteld, noodzakelijk gēnding's aanduiden, die met de gēnding Ginondjing samenhangen. Allerele kan immers realiter schommelen, wiebelen, wiege-

Ruitjesschriftlegger, „Gondjang-gandjing", (Sléndro Sāngā);

Ruitjesschriftlegger, „Gondjang-gandjing létoq tlèdèqan", (Sléndro Sāngā);

Soelardi No. 3, blz. 21, „Gondjang-gandjing", (Sléndro Sāngā).

Gamēlanleerboekje^{*1)}, I No. 9, blz. 32, „Gondjang-gandjing", (Sléndro Sāngā).—

Ruitjesschriftlegger, „Gondjing", (Sléndro Sāngā);

Seelig^{*2)}, No. 111, blz. 92, „Godjing miring", („Sal").

Ruitjesschriftlegger, „Ginoendjing", (Sléndro Mēnjoerā).

Soelardi, No. 26, blz. 36, „Ginondjing", (Sléndro Mēnjoerā).

Ruitjesschriftlegger, „Mas-ginondjing", (Sléndro Mēnjoerā).

Seelig^{*2)}, No. 106, blz. 90, „Ginondjing", („Pel").

Mardi-Raras, „Ginondjing", (Pélog Nēm). —

Mardi-Raras, „Wēni-gondjing"^{*3)}, (Pélog Nēm). —

Ruitjesschriftlegger, „Giwang-gondjing", (Sléndro Mēnjoerā). —

Ruitjesschriftlegger, „Géndjoeng", (Sléndro Mēnjoerā).

Ruitjesschriftlegger, „Géndjong", (Sléndro Sāngā).

Soelardi, No. 20, blz. 32, „Géndjong", (Sléndro Sāngā).

Djakoeb & Wignjaroemēksā, No. 80, blz. 134, „Géndjong", (Sléndro Sāngā).

= Seelig, No. 181, blz. 132, „Géndjong", (Sléndro Sāngā); zie onze Aanteeken. 18!

Mardi-Raras, „Gindjong", (Sléndro Sāngā).

Seelig, No. 56, blz. 54, „Gindjong", (Pélog Nēm); zie onze Aanteeken. 18! —

Djakoeb & Wignjaroemēksā, No. 59, blz. 103, „Géndjong^{*4)} goling", (Sléndro Sāngā); zie onze Aanteeken. 19!

len; bijv. haren (wēni); of (iets van) parelmoer (giwang). (Er wordt in het laatste geval toch niet ook bedoeld op een zin: afhelling e.d. van dat tweede woord?) Maar de gēnding Mas-ginondjing, met haar naam die een toespeling lijkt op Mas-koe-mambang: Wiebelend-goud naast Dobberend-goud, bleek toch eenvoudig aan de gēnding Ginondjing gelijk. Toevoegsels als anom, anēm (jong), sērèt (rand, streep), sērèn (? wisselen, aftreden), létoq (! met een vinger 'n lik van iets nemen), verduidelijken de gēndingnamen niet bepaald, (al lijkt 'nom, gezegd van de helling van dak of ladder, wel: steil te kunnen beduiden). Mogelijk willen ze ook geen verstaanbare samenstellingen opleveren, doch op vrij willekeurige manier bepaalde vormen of varianten onderscheiden met muzikantenjargon-termen. Overigens blijkt het Gondjang anēm van den R.sch.-I. met Land's Goendjang identiek. — Soeroeng is: (het) duwen, dajoeng: roeriem.

Met het opnemen van een gēnding in bovenstaande lijst, gaven we niet te kennen, dat ze aan Gondjang verwant is, doch alleen, dat bij een grondiger en definitiever onderzoek dan onze voorloopige verkenning zijn kon, nagegaan zou moeten worden, hoe groot de mate hunner eventuele verwantschap, door op elkaar lijkende namen gesuggereerd, realiter is.

Soelardi, No. 34, blz. 44, „Géndjong goling”, (Sléndro Sângâ),

Ruitjesschriftlegger, „Géndjong goling”, (Sléndro Sângâ).

Mardi-Raras, „Géndjong goling”, (Pélog Nêm),

Lëbdâpradânggâ & Djatiswârâ „Géndjong goling”^{*1)}, partituur, (Pélog Nêm).

Seelig, No. 80, blz. 75, „Gédjong goling”, (Pélog Barang); zie onze Aanteekenen. 19!

Atmâsoemartâ & Wirâwijâgâ, I No. 9, blz. 24, „... Géndjong goling minggah... Soeroeng dajoeng”, (Pélog Nêm); zie onze Aanteekenen. 19!

Bëboekâ. Haar melodische lijn wijkt nogal af van den R. s c h r. - l. Ook de aanbrenging der lange noten dus niet direct bruikbaar als voorbeeld. Deze dus slechts gegist. Als volgt: De eerste noot een „kwart” en de vierde een „halve”; de vijfde een „kwart”, de achtste een „kwart” en de negende drie-„8sten”; de zeventiende, achttiende en negentiende „kwarten”; overigens „8sten”^{*2)}.

Iste gongan. De noot dd (g) vóór zijn eerste 8ste (lm, b) wordt zelf een 8ste. Na de n2-noot (8ste nm, c) en de volgende noot (8ste lm, b), komen er vijf kwarten gevuld met pl (a). Op de eerste kwart na, deze ontbonden te denken in ngëntjot's van het bekende type. Vóór op de eerste dáárvan valt de t1. De t2-noot (lm, b) wordt kort, de noot vóór de n3 een e (bm). De t3 van den vierden kënongan valt halverwege een dd (g).

IIde gongan. Rusten altijd liever aantrekken bij de noot er vóór. Vermoedelijk moet de eerste t2-noot (nm) lang, en de nm twee noten later kort. De n2-noot is een kwart geworden; onmiddellijk daarna schijnt een 8ste nm (c) te ontbreken. De t1 moet een 8ste éérder liggen, (op een gl, f); de t2 eveneens, (op een lm, b). Na die kwartnoot nm (c), halverwege dien derden kënongan, ontbreekt wéér een 8ste nm. De t3 moet twee plaatsen eerder liggen, (op een gl), de t4 óók, (op een lm). L a n d's noot met de t4 (dd) en de volgende 8ste moeten geheel vervallen. De noot-met-gong wordt een kwart^{*3)}.

^{*1)} Dj. IV, 1, 4.

^{*2)} Die rekking op de grens van boekâ oepaq² en boekâ gëndjing (zie Dj. XIV, 137), wordt zodoende wel wat lang. In ieder geval beduidt die noot nm daar een vaag point d'orgue en geen syncope.

^{*3)} Men ziet, dat van den derden kënongan bij L a n d beide helften nagenoeg dezelfde reeks tonen zouden hebben, den tweeden keer echter één 8ste naar voren geschoven in de maat: De eerste helft begint met haar bm op een „derden” tel, de tweede helft op een „tweeden”. Pikant is dit wel, ondenkbaar niet, maar zeker allerminst. De copie naar den R u i t j e s s c h r. - l., die wij hier volgen, laat beide, gelijke, helften op een „vierden” tel beginnen met die bm. En deze lezing is waarschijnlijker, mag dus niet opzij ge-

IIIde gongan. De tweede noot bm (e) een 8ste; (deze verandering ook aanbrengen in de beide volgende halve-kënongan's). De derde noot dd (g) een kwart; (óók in de ééne volgende halve-kënongan). Ngëntjot's enz. veranderen als in gongan I en dezen ook volgen bij kleine afwijkingen; het afwijkende slot kan wel blijven zooals het er staat.

IVde gongan. Drie maal moet een t-slag vallen op de tweede helft van een dd (g), een maal op die van een br (d) en twee maal op die van een bm (e). In den tweeden kënongan de eerste dd na de t2 lang nemen en de t4-gl kort. Wat de oempa^q betreft, men weet dat daar gewoonlijk aan het eind, — het rallentando nu nog daargelaten —, de beweging in kalmeert, er reële langere noten in staan. Dit is ditmaal zoomin in den R. s c h r. - l. het geval als bij L a n d. Die laatste twaalf noten moeten alle gewone 8sten wezen.

De moenggah. Die „G1” is weer een-en-dezelfde slag als die „G5”, en zou een 8ste moeten zijn. (Maar de R. s c h r. - l. schrijft dit tweede deel dubbel zoo breed als het eerste; en dat lijkt eigenlijk wel verkieslijk.) — Staat de eerste t3 inderdaad twee 8sten te laat, (en niet alleen in ons afschrift)? De derde t3-noot moet een gl (f) zijn; geen bm (e).

Overwegende, dat dit deel mogelijk in te korte noten is genoteerd, zouden we daarin wel ngëntjot's met 32sten kunnen accepteren, die dus ieder één „8ste” der notatie vullen. Bij die drievoudige ngëntjot's op gl (g), worden in-het-geheel zeven 8sten met die toon gevuld; de er aan voorafgaande dd (f) moet een 8ste zijn, en geen kwart. Van die zeven 8sten zijn dan de evene gevuld met zoo'n ngëntjot, de onevene gewoon gaaf^{*4)}; op de laatste dáárvan valt de t7. Die ngëntjot's zouden dus op zwakke 8sten vallen. Zoo ook die solitaire op bm (e). Maar die eene solitaire op dd (g), schijnt op een zwaar deel (een w-plaats, dus halverwege een kënongan) te willen vallen. Tegen het eind staan er een paar op lm (b) misschien vlak na elkander, op een zwakke 8ste en op een t5.

schoven worden met een beroep op de slechte kwaliteit van dat afschrift. (Vgl. Dj. XIV, 142, en voorts het hierachter opgemerkte bij den Isten post-moenggah-gongan van A. 28.)

^{*4)} Gehóórd hebben we zulk een reeks met om-en-om een ngëntjot en een gewone noot nooit. Multiple ngëntjot's plegen vlak na elkaar te liggen. Waarschijnlijk verdienen ngëntjot's-met-16den dus ook nu de voorkeur. Bij de drietallen zou de middelste dan op t6 beginnen. Dat páár ngëntjot's op de lm wordt een enkele, beginnend op de w4 en gevolgd door een gewone 8ste lm met den t5-slag; nog andere ngëntjot's zouden beginnen op een w-moment; die eene enkele op een w2 moet een gewone 8ste worden.

Vgl. nog Aanteekenen. 15!

In den IIIden post-moenggah-gongan moet de noot twee plaatsen vóór de n₃ een pl (a) zijn, de laatste t₅ een kwart, en de noot volgende op de t₇ een 8ste. In den tweeden halve-kénongan van den IVden, dezelfde laatste twee correcties. De t₂ even later wordt een kwart (zie den vorigen kénongan), de t₃ valt onder een lm (b), en de volgende lm wordt een 8ste. De vóórlaatste halve-kénongan te wijzigen naar dien drie gongan's eerder: de t₂-noot krijgt géén 8ste-„rust” na zich, en de t₃-noot een kwart-„rust”. —

Land (& Gr.), A. 24, blz. 81, „Dèndang”.

Géén vergelijkingsmateriaal; zie onze Aanteeken. 201

Bëboekå. Raadpleging van de tweede helft van gongan I toont als waarschijnlijk aan, dat de zevende, de tiende, en de laatste noot kwarten moeten zijn; de rest 8sten.

Iste gongan. De derde t₁-noot een 8ste; de slotnoot een kwart.

IIde gongan. De eerste t₁-noot nm (c) een 8ste. De eerste 8ste bm (e) een kwart, de ngëntjot bm vult twee 8sten; de t₂-noot erna wordt een 8ste. De noot-met-gong een kwart.

De oempa. De n₃ nu onder een kwart. De resterende acht noten alle kwarten; (óók de vierde noot, die quasi „heele”, in twee helften genoteerd). De t₂ valt tusschen de derde en vierde. Men kan ook vragen, of de eerste en derde dier acht (dd, g) niet beter respectievelijk een gl (f) en een lm (b) kunnen zijn: Men vergelijk de achtste en de zesde noot van-achteraf van de post-moenggah, over welke we verder niets hebben op te merken. (Die „Gr” vervalt natuurlijk.) —

Land (& Gr.), A. 25, blz. 81, „Tloetoer” *1), (Pélog Nëm).

Vergeleken:

Djajèngoetårå *2), „Tloetoer”, (Pélog Nëm);

Ruitjesschriftlegger, „Tloetoer bëlang-bëlang”, (Pélog Nëm);

Seelig, No. 32, blz. 32, „Tëlutur”, („Pel. 9”) [Pélog Nëm]; zie onze Aanteeken. 211

*1) Het woord tloetoer zou iets beteekenen van: voortgevoeld, gewekt (een genegenheid), verschoten (van kleuren). Voorts ook, volgens Jansz, een kleine dubbele waterlelie. De naam Tloetoer voor een gënding schijnt ook wel Toetoer te kunnen luiden. (J.N. Hwb.) Voor tawon toetoer wordt de betekenis: een soort van kleine wesp opgegeven, en zou zou tloetoer bëlang-bëlang nog wel eens een wit-en-zwarte wespesoort kunnen beduiden.

Ruitjesschriftlegger, „Tloetoer lårå nangis”, (Sléndro Sångå);

Seelig, No. 174, blz. 128, „Tlutur dah wah ladrangan”, (Sléndro Sångå); zie onze Aanteeken. 211

= Djakoeb & Wignjåroemëkså, No. 72, blz. 123, „Tloetoer minggahipoen ladrangan”, (Sléndro Sångå).

Land (& Gr.), A. 30, blz. 89, „Tloetoer”, (Pélog Limå);

Zie bij dat No. ook de opgave van verdere lezingen van Tloetoer in Paṭṭet Limå.

De boekå. Voor het rhythmeeren van de éérste helft dezer lange inleiding, (een boekå *3) oepaq-oepaq), volgen we den R. schr. -l. in Tloetoer bëlang². De tweede helft is gelijk aan het slot van den IIIden gongan dier zelfde lezing. We zouden willen raden, lang, als een kwart, te nemen de derde, zesde, zevende, achtste noten en de slotnoot der bëboekå. De rest kort, 8sten.

Gongan I. Die 8ste rust vervalt. De derde noot, geteld te beginnen met de n₁ is een kwartnoot dd (g). De t₁-kwart, en de volgende kwart ieder te vullen met een gewone ngëntjot op dd (g). De noot dáarna, de lm (b) wordt een 8ste. — Gongan II. De t₁ valt hálverwege een kwartnoot. De slotnoot wordt een kwart. — Gongan III. Die eerste noot, a, die in-haardóóie-ééntje voor de hééle gënding de extra toontrap pl zou moeten representeren, is niet zeer waarschijnlijk, ofschoon niet bepaald onmogelijk. Men kan haar vervangen door dd (g). De ngëntjot's, nu op bm (e), vallen net zoo als die in gongan I. De noot erna (gl, f) is ook weer een 8ste. Geteld met de n₁ als eerste zijn de derde plus de vierde, en de vijfde plus de zesde 8sten weer met een ngëntjot (op gl, f) gevuld. De t₁ valt ditmaal op het begin van de twééde, die door nog een 8ste gl wordt gevolgd. — Bij de herhaling dezer drie gongan's wordt die derde n₁-noot een kwart; daarop volgt dan de oempa van nóg acht kwartnoten, beginnende met de, thans als 8sten genoteerde, dd, gl (g, f). Land heeft ditmaal, om raad-selachtige redenen, de éérste, de reële, zijner gewone twee overgangsverbredingen achterwege gelaten. Die kwart rust vervalt, maar de t₂ blijft ook nu tusschen twee noten liggen. De slotnoot is vervolgens een „halve”. — De moenggah. Die „Gr” vervalt. De eerste n₂-noot

Of moet men verband leggen tusschen de beteekenissen van het eerste woord: verschoten van kleur(?), en het tweede: zwart-wit-geringd? Zeer waarschijnlijk lijkt dit niet! Lårå nangis is: het juffertje schreit.

*2) Een der deelnemers aan den muziekschriftwedstrijd; Jogjaër; Zie Dj. IV, 1 en 13.

*3) Dj. XIV, blz. 137.

wordt een 8ste! In den IIden en den IVden postmoenggah-gongan moeten de eerste en de tweede tr's halverwege een noot vallen. Bij de kleine verschillen tusschen den IIden en den IVden p.m.-gongan (vierden kēnongan) lijken ons de lezingen van den IIden verkieslijk. —

Land (& Gr.), **A. 26**, blz. 82, „Onang-onang manis" *1), (Pélog Nēm).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Onnangngon-nang manis", (Pélog Nēm),

Mardi Raras, „Onangonang", (Pélog Nēm);

Ruitjesschriftlegger, „Onnangonnang manis pantēng tlèdèqqan", (Sléndro Sāngā);

Ruitjesschriftlegger, „Onnangonnang", (Sléndro Sāngā),

Seelig, No. 55, blz. 53, „Honnang hon-nang", (Sléndro Sāngā); zie onze Aanteeken. 22!

Seelig, No. 178, blz. 131, „Honang hon-nang", (Sléndro Sāngā); zie onze Aanteeken. 22!

= Djakoeb & Wignjaroemëksā, No. 77, blz. 131, „Onangonang", (Sléndro Sāngā).

De boekā. Zeg: de slotnoot èn de vijfde en zesde lang, een kwart; de rest 8sten. Maar nóódig is het lang nemen dier eerstbedoelde twee noten niet. — De ladrang. Géén aanmerkingen. —

Land (& Gr.), **A. 27**, blz. 83, „Laras ati" *2), (Pélog Nēm); zie onze Aanteeken. 23!

En zie Djāwā, jg. XV, blz. 185! Die ngēntjot's zouden dus respectievelijk op den G3 en de tr moeten beginnen.

Pélog Limā.

Land (& Gr.), **A. 28**, blz. 83, „Djelāgrā" *3), (Pélog Limā).

Vergeleken:

Oude-Jogjasche-Kratonschrift-legger *4), „Djlāgrā", (Pélog Limā),

Ruitjesschriftlegger „Djlāgrā", (Pélog Limā),

Trappenschriftbundel, „Djelogo", gēṇḍing bonang, (Pélog Limā),

Trappenschriftbundel, „Djelogo", gēṇḍing rēbab, (Pélog Limā).

Bēboekā. Lang (een kwart), vermoedelijk: de 8ste, 9de, 10de, en 13de; èn de slotnoot. Waarschijnlijk moeten de 2de, 6de, 12de en

14de noten gelezen worden als e, bēm, en niet als c, nēm.

Mérong. Iste gongan. De laatste lange noot in den tweeden kēnongan (c, nm) wordt kort. In den derden kēnongan vallen de tr en t3 op de twééde helft van een kwart. De eerste ngēntjot, op gl (f), vóór een t3, is correct, mits men die 8ste rust, liever, bij de vorige noot aanrekent, en de éérste dier twee 8sten gl in twee (gedempte) 16den ontbindt. — IIde gongan. De drie volgende ngēntjot's vullen precies zoo de kwart vóór een kētoeq-slag. En dan heeft onze copie in het Oude-Jogjasche-Kratonschrift er ook nog een, op den laatsten t3-slag beginnend. De noot br vóór deze br-ngēntjot wordt een kwartnoot, er na komen 8sten br (d) en nm (c), en een 8ste (niet een kwart) lm (b); de laatste zeven noten van den gongan leze men zoo als ze er staan. Eerder in dien vierden kēnongan moet de rust met de tr er onder een 8ste lang zijn, de bm (e) vier plaatsen daarna wordt een kwart, de bm met de t2 èn de noot erna 8sten. De derde tr van dezen gongan valt halverwege zijn kwart. — IIIde gongan. De kētoeq-slagen, voorzoover onder kwartnoten staande, vallen weer op de twééde 8ste daarvan. De tweede helft van den gongan komt overeen met die van den Isten en worde daar aan gelijk gemaakt. — IVde gongan. De eerste drie kēnongan's gelijk te maken aan die van gongan II. Ook voor de eerste helft van den laatsten kēnongan, dus tot-en-met vier noten ná de t2, die op een bm komt, geldt dat. De streep als aanduiding van het midden van den kēnongan staat ook een 8ste te laat. De 8ste en de kwartnoot dd moeten er beide achter staan. Vervolgens komt de kētoeq-slag t3 op het begin van een dd-ngēntjot, en daarna de laatste elf notenteekens, beginnend met nog een dd (g), die er staan. — Vde gongan. De eerste tr op de tweede helft van „zijn" kwart. Vier plaatsen later wordt de nm (c) een kwart; weer twee plaatsen dáár na de dd (g) een 8ste. De t3 weer op de tweede helft; vier plaatsen later een kwart, nm. De t4 op een 8ste; níét halverwege een kwart! Op de dd-tr zullen weer twee kwartnoten lm moeten volgen, met de tr op de helft van de laatste. Vier en vijf plaatsen later moeten er kwartnoten nm en lm staan. (De eerste drie halve-kēnongan's zijn dus, op enkele begin- of slotnoten na aan elkaar gelijk.) Tweede helft van den gongan gelijk aan het overeenkomstige deel van den IIIden. — VIde gongan. Gedu-

*1) Onang beduidt: droevigheid; manis: zoet; pantēng: strak gespannen(?).

*2) „Laras drijá" beduidt: „In harmonie met de zinnen".

*3) Van djāgrā of djāgā, bewaken.

*4) Zie hierachter op **A. 30**.

rende drie kēnongan's gelijkaan den IVden. De noot waar bij Land de laatste t2 onder staat, wordt een 8ste (nm), maar die kētoeqslag valt pas er ná, op het begin van een nm-ngēntjot; daarna komen nog een kwartnoot nm (c), een 8ste bm (e) en een id. gl (f), en verder veertien noten zooals ze er staan, beginnend met een kwartnoot gl (f). — VIIde gongan. In orde tot-en-met de t3-noot van den vierden kēnongan. Vervolgens is Land met het uiteindelijke overgangs- of lasch-lid extra in de war. Dat overkomt hem méér wanneer de gēnding daar feitelijk in het geheel géén langere noten heeft. We geven hier dat overgangsslot; (de cursieve tonen hebben een kētoeq-slag onder zich; de t3-noot is de eerste ervan; de ng(ēntjot op) nm neemt weer gewoon een kwart, dus twee teltijden, in beslag): /lm gl dd lm /ng nm lm nm /dd nm br nm / LM np (np np) /

De (post)moenggah *1). Iste gongan. Aangenomen, dat die lange noten van dit tweede deel reëel zijn, kan men die ngēntjot's gewoon lezen als vullende één kwartnoot, (vlak vóór een kētoeq). Staat de t7 van den tweeden kēnongan wel onder een lm (b) ?. Men vgle den láátsten gongan. Overigens vermijden de R.schr.- en de Tr.schr.-legger hier de br, schrijven niet lm, br (b, d) maar nm, lm (c, b). De noot vóór de vierde t2 lezen R.schr. en O.Kr.schr. als dd (g), en niet als nm (c); id. id. de noot ná de vierde t3. Ook in den semi-kēnongan één gongan later leze men óveral dd's en géén nm's, (al vinden we die nm's wel móóier!) —

Eigenaardig is het gesteld met den láátsten halve-kēnongan. Al de andere lezingen willen deze blijkbaar gelijk hebben aan ieder der eerste drie halve-kēnongan's van den vólgenden gongan. Ook bij Land's voorbeeld, de Oude-Kratonschrift-lezing is dat vermoedelijk het geval. Dáár, in het begin van dien nieuwen gongan, komt Land vrijwel tot hetzelfde resultaat als de Ruitjeschrift-legger. Maar aan het eind van den Isten heeft hij heel iets anders. We hebben ons afgevraagd of hij wellicht de, zélf corrupte, zóó als ze er staat géén goeden zin opleverende, notatie van den Ouden-Kratonschrift-bundel, twee keeren geïnterpreteerd heeft; in onderling afwijkenden zin. In het door ons geraadpleegde exemplaar staat:

Wělá 4	djonggā
Napas	o—(—o
Kētoeq 5	gangsal djonggā dāđā gangsal nēm bēm djonggā
Ngratjaq	dāđā ⊙
Kētoeq 7	djonggā ⊙ bēm ⊙ nēm ⊙ gangsal dāđā djonggā dāđā
Kētoeq 8	
Gongsā 2	djonggā,

en dit kan niet juist zijn; want, aangenomen, dat de aanwijzing „Ngratjaq” de noot zélf, en de noot ervóór kōrt maakt, (waarover zoostaks méér), is de afstand van t6 tot t7 nu drie tellen (in plaats van vier), en die tusschen t8 en den Gong(sā) 2 ook drie tellen (in plaats van twee). Dit komt allemaal in orde wanneer men de aanwijzingen Ngratjaq, Kētoeq 7, en Kētoeq 8, alle één plaats in den linker kolom laat zakken *2). De tweede keer is het met die aanwijzingen precies zoo gesteld. Den derden en vierden staat die láátste kētoeq op de juiste hoogte! de twee andere aanwijzingen nog verkeerd. — Wat dat „Ngratjaq” betreft, als we ons niet vergissen hebben Land & Groneman op „Ngratjiq” (= Ngratjaq?) staan: „een tijdelijke versnelling (breking) der saronmelodie, weldra door lāmbā gevolgd”. Die tijdelijkheid zou dan zoo kort mógelijk zijn; en dat „weldra” zoo vlug als denkbaar intreden, immers die breking slechts één lāmbānoot betreffen. Ook bij den zin, die het J. N. Hwb. sub „ratjaq” geeft: „alle [dus eventueel ook bēde?] gelijk”, schijnt de term „ngratjaq” niet slecht gekozen om daarmee een tweetal hālf-zoo-korte noten, tusschen gewone lange in, voor te schrijven. De, objectief o.i. niet onmogelijke, lezing van het slot van dezen gongan door Land, is ook in zooverre niet te wraken, dat immers zijn voorbeeld wēkelijk een f, gl (djānggā) op de t7 schijnt te eischen.

En de Sālāsche Trappenschrift-bundel *3), — enerzijds van die Jogjasche lezingen stellig onafhankelijk, en anderzijds natuurlijk buiten den gezichtskring van Prof.

*1) Deze heeft iets werkelijk rondoachtigs, doordat éénzelfde karakteristieke thematische gedachte in al zijn onderscheiden gongan's terugkeert als derde kēnongan. In Goendjang, A 23, besloeg het refrein- of ritornelachtige gedeelte telkens óók nog de laatste helft der twee kēnongan's.

*2) Zie Dj. XIV, 130.

*3) Zie Dj. XIV, 133, 163, 165.

Land gebleven, — leest den questieuzen halve-kënongan, maar dan ook alle keeren, óók in het begin van den Ilden gongan, als volgt: / dd lm / lm np / np lm / dd lm / nm bm / gl bm / nm lm / dd gl / GL, zoodat de laatste drie maten (auftaktig) met het gonganslot bij Land overeenstemmen. (En óók met het slot van diens Ilden p.m. gongan.!) De quasi kanonische verschuiving van het thematische materiaal, is inderdaad een verschijnsel, dat de Javaansche muziek vaak genoeg realiter te hooren geeft, zij het dan binnen een enkele lezing of bij de vergelijking van twee onderscheidene *¹⁾. — Maar in ieder geval blijft die, wellicht hybridische, lezing van Land twijfelachtig: men vervange den aangevochten semi-kënongan dus werkelijk door den daarop volgenden. De w4-noot krijgt evenals de „G2”-noot, een (quasi-)rust na zich, de t5-, t6-, t7- en t8-punten worden identiek met de volgende t1-tot-en-met t4-momenten. Zoo ook de overige noten. — IIde gongan. Tweede kënongan. Na die halve-noot nm komt er eerst een ngëntjot op nm, en dan die nm met t6, die echter een halve-noot moet zijn, (këtoeqslag op het begin); de over-de-streep-heen-verlengde halve-noot gl moet een gewone halve-noot worden. — IIIde gongan. Deze heeft géén transcriptiefouten. Als tenminste de n2-noot een nm (c) is. Onze copie naar den Ouden Kraton schrift-bundel teekent echter aan het eind van den eersten kënongan aan: „Titi awit nēsēg badé dawah ladrang”, en na den tweeden: „Titi dawah ladrang tē[k]sih toetoegan gēnding”, dus eerst den aanloop tot, en daarna het intreden van een ladrang aankondigend. M. a. w., we hebben hier te maken met zoo ’n driédeelig complex als we al eerder ontmoet hebben *²⁾. Op laatstbedoelde plaats schijnt dan al wel het ladrangthema in te treden, maar nog niet de ladranginterpuncties(?). Overigens teekenen zoomin Land als de Oude Kraton schrift-bundel de këmpoel’s factisch aan. Ze blijven eenvoudig w(ěłā)’s schrijven, d. w. z.: gapingen, plaatsen waar een interpunctieslag, c. q. een këmpoelslag zou hebben kunnen komen. — IVde gongan, die dus vermoedelijk de, te herhalen, ladrang vormt. Inzake de eerste drie kënongan’s géén bezwaren. Voor den vierden kënongan heeft Land nagenoeg hetzelfde staan als in den vorigen gongan. Men leze liever heelemáál hetzelfde. Ons afschrift Oude Kraton schr. heeft echter heel iets anders, n. l.: / Lm np lm np / lm np lm dd / gl np np gl / dd lm nm dd /

lm np lm gl / dd lm lm np / dd nm lm dd - gl np dd nm / LM. — De Ruitjes/schrift-legger heeft bédde varianten en schijnt aan te toonen, dat Land een la Volta, en het zooëven getransscribeerde de Ultima Va van dat ladrangslot geeft (?). —

Land (& Groneman), A. 29, blz. 88, „Sawoeng galing” *³⁾, (Pélog Limā).

Vergeleken:
Ruitjesschriftlegger, „Sawoeng ga-loeng”, (Pélog Limā),
Oude-Jogjasche-Kratonschrift-bundel, „Sawoeng galing”, (Pélog Limā), Gamēlanleerboekje II, blz. 29, No. 3, „Sawoeng galing”, (Pélog Limā).
Seelig No. 137, blz. 103, „Ladrangan Sawung galing”, (Pélog Barang); zie onze Aanteeken. 24!

Bēboekā. Zeg: De eerste, tweede, derde noot kwarten; de zesde noot een „halve”: de zevende, achtste, negende kwarten; de twaalfde een „halve”, waarna een 8ste rust wordt ingeschakeld; ook na de vijftiende noot een 8ste rust; de eenentwintigste noot een kwart; en natuurlijk ook de laatste noot. Alle overige een 8ste.

De mērong. Iste gongan. Als gewoonlijk de laatste der lāmbā-noten, (hier volgend op de derde t1), kòrt nemen. — IIde gongan. De n2-noot een kwart, de volgende kwart gevuld door een bm-ngëntjot, vervolgens nōg een bm-ngëntjot, met op het begin de t1, daarna nōg een zonder; een 8ste f (gl); ten slotte van dien kënongan de laatste zeven noten die er staan. Vierde kënongan: de derde noot is een 8ste nm (c) zōnder t1 onder zich. De t1 valt op het begin van een nm-ngëntjot. Tot slot van den gongan nog tien noten zooals ze er staan. — IIIde gongan. De eerste t2-noot is een 8ste pl, de kwart ervoor een pl-ngëntjot, de noot dáárvor een kwart pl. De tweede kënongan wordt aan de eerste gelijk. Dus de laatste vier noten gewoon 8sten; en géén kwarten, (als die er inderdaad staan!). — IVde gongan. Drie kënongan’s gelijk aan de eerste drie van gongan II. (De éérste kënongan zou volgens ons afschrift bij vergissing ontbreken?). De n3-noot een kwart, en de vierde kënongan heel gewoon gevuld door acht kwartnoten; na het vervallen van die rust, en met de t2 tusschen twee noten in, vallen de këtoeqslagen dan goed. Dien, dramatischen, sprong bm-br (e — d) zullen we wel moeten missen *⁴⁾. De

*¹⁾ Vgl. hiervoor de voetnoot bij gongan II van A. 23.

*²⁾ Dj. XVI, 233, 240.

*³⁾ Zou volgens Wilkens, zie het J.N. Hwb., kunnen beduiden: vechthaan.

*⁴⁾ Vgl. nog Aanteeken. 16!

bēm zal foutievelijk voor nēm (c) zijn gelezen. Zie slotkēnongan postmoenggah. (En ook de andere lezingen.)

Postmoenggah. In orde. D.w.z., in den Isten gongan hééft ook de Oude-Jogjasche-Kratonschrift-bundel die tr op dd (g), ná een n3 op pl (a). Het Gamēlan-leerboekje vertoont niets dergelijks. En gelóóven doen we er niet aan; we stellen dus voor boven die tr, mèt den Ruitjesschriftlegger een lm (b) te lezen. Want wat er nú staat, een toonladder, ònonderbroken néér van br tot gl, en daarin dus, náást de legitieme stap lm-pl, óók de, in Pélog Bēm geheel abnormale, pl-dd, is vooral dáárom ongeloofwaardig, omdat die buitenmodelsche ladder daar met zoo'n onverschillige nonchalance is opgezet, alsof het volstrekt niets òngewoons betrof, waardoor het geval heelemaal het air van een slappe banaliteit krijgt. Men vergelijkte dáármee eens de, intuïtieve, intelligentie, die er aan diezelfde verbinding te pas komt in „Pēngrawit”, (zie Dj. XIV, 150). Iets anders ware het, indien zoo'n kēnonganslot een duidelijker insnijding gaf, dan het feitelijk doet, en in casu b.v. door een rust ondersteund ware; dan zou het dáárná kalm betreden van die gevaarlijke en verboden sport niet zonder pikanterie zijn. En men kan zich ook wel een gēnding denken in Pélog Bēm, maar die, gelijk dat vaak gebeurt, een tijd lang den tóón bm zorgvuldig, ja koppig vermijdt, en dan, om de dubbelzinnigheid ten top te voeren, één maal de verkéerde verbinding pl-dd of dd-pl gebruiken zou; (maar dan niet de normale (pl-lm) daárnáást!). —

Land (& Gr.) A. 30, blz. 89, „Tloetoer”, (Pélog Limā).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Tloetoer”, (Pélog Limā),

Oude-Jogjasche-Kratonschrift-bundel^{*1)}, „Tloetoer”, (Pélog Limā),

Gamēlanleerboekje II, blz. 44, No. 5, „Tloetoer”, (Pélog Limā),

Trappenschriftbundel^{*2)}, „Tloetoer minggah ladrangan Plajon limā”^{*3)}, (Pélog Limā);

Seelig, No. 8, blz. 12, „Tēlutur bedājā”, („Pel. 9”) [Pélog Limā]; zie onze Aanteeken. 25!

Land (& Gr.) A. 25, blz. 81, „Tloetoer”, (Pélog Nēm).

Zie bij dat nummer ook de opgave van verdere lezingen van Tloetoer in paṭēt Nēm.

De boekā. Vermoedelijk alleen de vijfde noot „lang”, enwel een „halve”; en de laatste, als gewoonlijk, een kwart. De overige 8sten. (Of wellicht, op die slotnoot na, alles ter dubbele lengte van het zooëven aangegevene.)

Gongan I. De laatste van de kwarten moet een 8ste zijn, de slotnoot een kwart. — Gongan II. Tellende van de „G2” af (inclus), kan men de derde plus vierde 8sten vullen met een gewone ngēntjot. De eerstkomende tz (dd, g) wordt een 8ste, de slotnoot een kwart. — Gongan III. De voorhelft gelijk maken aan die van den Ilden. In de tweede helft moet de derde 8ste, (geteld met de n1 beginnende), een kwart worden; de dáárop volgende kwart heeft op zijn begin de tr en wordt gevuld met een ngēntjot; dàn komt er nóg een 8ste gl (f), en daarna de laatste tien noten van den gongan zooals ze er staan; alleen wordt de slotnoot lang. — Gongan IV. Voor de rhytmiek van den aanhef vergelijkte men den Ilden of IIlden. De tr-noot ook nu een 8ste! De n1-noot wordt een kwart, met nóg een kwartnoot gl (f) achter zich. De rest van den gongan is gelijk aan die van den IIlden. — Gongan V. Kan ook weer beginnen met een ngēntjot, (ná een kwartnoot „G5”). De tweede helft precies op dezelfde manier bewerken als die van den IIlden gongan, al heeft Land zijn ngēntjot's hier quasi anders gerhythmeerd. — Gongan VI. Aanhef als eerder. De tweede helft weer net zoo bewerken. Haar eerste vier noten, inclus de n1-noot, worden dus 8sten bm (e), gl (f), dd (g), lm (b); daarna de tr-kwart lm mèt ngēntjot, daarna nog een lm-8ste, dan, te beginnen met die nm (c) wat er staat; (maar slotkwart). — Gongan VII. Aanhef als voren. Op de tr valt een 8ste noot nm, daarna komen twaalf 8sten zooals ze er staan. Tweede helft bewerken als voren. De slotnoot is dus een kwart. — Gongan VIII. De eerste twee noten (na die kwart-met-gong) zijn de 8sten gl, dd, (f, g), de tr valt onder een kwartnoot lm (b), daarna komen een ngēntjot lm en nog drie 8sten lm; vervolgens de laatste zes 8sten die er staan. De tweede helft bewerken als voren. Vóór de tr-ngēntjot staat dus een kwartnoot gl (f), er ná twee 8sten gl; die kwartnoot dd (g) moet een 8ste wezen. — Gongan IX. De tr valt op een kwartnoot nm (c). Daarna een ngēntjot op nm, dan een 8ste (géén kwart) bm (e), en vervolgens wat er staat; (d.w.z. de tweede tz-noot is een gl). — Gongan X. Wat er staat; maar de slotnoot een kwart. — Gongan XI. De tr-noot weer, als zoo vaak, met een

^{*1)} Zie hier vóór A. 28, en voorts Dj. XIV, 130 vv., 162, 165.

^{*2)} Dj. XIV, 133, 163, 165.

^{*3)} Plajon zou kunnen zijn: vluchteling; maar ook: loopen voor plezier. Dat er aan toegevoegde woord limā zal allicht slaan op de toonsoort.

ngëntjot (op dd); daarna nog een kwartnoot dd (g), een 8ste lm (b), en vervolgens acht 8sten die er staan. De tweede helft net op dezelfde manier bewerken als in den VIIden gongan, maar de slotnoot is een 8ste. — Gongan XII. (Men zie bij Gongan XX en Gongan XXI, en het later over de volgrees der gongan's op te merkene! Vermoedelijk moet Gongan XII tweemaal gespeeld worden.) De 8sten nummeren s.v.p.; beginnend met de „Gr12”. Dan krijgt men op de tweede een rust, op de derde twee 16den dd (g), op de vierde twee 16den lm (b), op de vijfde twee zestienden dd en de t1, op de zesde twee 16den lm, op de zevende een 8ste dd, op de achtste een 8ste lm, en dan verder de laatste negen noten die er staan, waarvan de kēnongan-slotnoot een 8ste rust na zich krijgt, (die, als steeds, bij haar wordt aangetrokken). De tweede kēnongan van dezen gongan is aan den eersten gelijk. — Gongan XIII. „Volltaktig” beginnend te tellen als zooëven, krijgt men: (gong)8ste dd, 8ste lm, kwart lm, ngëntjot op lm en de t1, 8ste lm, 8ste dd, en dan de laatste negen 8sten van den kēnongan, die er staan. Tweede kēnongan, zooals die er staat. (Zie ook Gongan XXII.) — Gongan XIV zooals die er staat. — Gongan XV. „Volltaktig” gerekend, komen er eerst een 8ste bm (e, „Gr15”), een 8ste nm (c), en een kwart nm; daarna is men aan de t1 plus de ngëntjot op nm toe. Voor de rest is de gongan gelijk aan den VIIden, en het verschil in aanhef heeft niets principieels. — Gongan XVI. (!). Gelijk te maken aan den VIIsten. — Gongan XVII is gelijk aan den IXden. — Gongan XVIII. Gelijk aan den Xden. D.w.z., de gongan, in ons afschrift van het boek van Land & Groneman op den XVIIden volgende, en die dus bij het door hen (en door het Oude-Jogjasche-Kratonschrift) gevolgde systeem van gong-nummering aan het eind had moeten hebben staan Gr9, heeft daar echter Gr8, évenals de XVIIde. Dat zal dus in Gr9 moeten worden veranderd. De gongan die thans in ons afschrift, en (als we ons niet ten eerste vergissen, ook in het gedrukte voorbeeld) aan het eind factisch „Gr9” heeft staan, is geheel gelijk aan den hem in die notaties onmiddellijk voorafgaande. Daar de Oude-Jogjasche-Kratonschrift-lezing hier géén twee gelijke gongan's na elkaar heeft, zal er dus één, (bij Land thans reikende van Gr8 tot Gr9), moeten vervallen. — Gongan XIX, (die dus volgt op Gr9). Gelijk aan den XIden. (De éérste noten, auftaktig,

zijn dus twee 8sten: gl, dd; f, g.) — Gongan XX. Gelijk aan den XIIden. — Gongan XXI. Gelijk aan den XXsten, en aan den XIIden. N.B.! — Gongan XXII. Gelijk aan den XIIden. N.B.! — Gongan XXIII. Gelijk aan den XIVden. — Gongan XXIV. (Dit is de „dadi”-vorm, andersgezegd: de gefigureerde lezing, van Gongan I.) Gl-ngëntjot op de t1-noot; daarna 8ste gl (f) en dan tien 8sten die er staan. Den tweeden kēnongan nēt zoo behandelen, maar hier de slotnoot een kwart. — Gongan XXV. De t1-noot een 8ste. De slotnoot eersten kēnongan een kwart. (De eerste helft is gelijk aan die van Gongan II.) De twééde kēnongan is de oempa. Van de dertien noten, die Land hier heeft staan moeten de eerste, de tweede, en de laatste kwarten zijn, maar de overige acht: 8sten; óók die drie quasi „halven”. In dezen laatsten kēnongan zijn de successieve afstanden *1) der interpunctieslagen nu, naar behooren: 4, 3, 3, 4, en 2 teltijden, (8sten). Eigenaardig is alleen, dat déze oempa wel bij haar intreden, volgens gewoonte, lange noten heeft, maar in haar verdere verloop, tégen de gewoonte, kórte.

De moenggah. Gongan I. Die „Gr” vervalt. (Vóórtaan sans dire!) De n2-noot kort; de p3-noot lang; de slotnoot kort. — Gongan II. Vóór de t1-noot nog een 8ste gl (f) inlasschen. Op de t1-noot begint een gewone gl-ngëntjot. Dadelijk daarná komen de laatste elf 8sten van den kēnongan, zooals ze er staan. Aanhef van den tweeden kēnongan gelijk aan dien van den eersten. Rest gongan is correct. — Gongan III. De eerste zes 8sten (volltaktig) komen rhythmisch nēt zoo te verlopen als in den IIden gongan, inclus de ngëntjot. Daarna komt er één kwart (of een ngëntjot), en drie 8sten (of nóg een ngëntjot, plus een 8ste,) alles op lm (b); en dan nog de laatste zes 8sten van den kēnongan zooals ze er staan. In den tweeden kēnongan worden de noot vóór de ngëntjot op t1 en die vóór de p1 kwarten gl (f). De p1-noot zelf wordt een 8ste. Rest van den gongan in orde. — Gongan IV. Na die t1-ngëntjot nóg een 8ste bm (e), daarna de laatste tien 8sten van den kēnongan zooals ze er staan. Het verdere van den gongan is in den haak. Indien tenminste de noot volgende op de n3 een lm (b) is. D.w.z. onze copie O. K. r. s c h r. heeft gl (g), maar de R. s c h r. I. niet, en die onregelmatige verbinding gl-pl is hier weinig waarschijnlijk *2). —

Enkele opmerkingen: Wie de verwantschap tusschen den Limā- en den Nēm-vorm van

*1) Vgl. b.v. Titi pati, A. 3. Bij een langledigere gēnding, als b.v. Mas Koemambang, A. 1,

wordt dat, naar bekend is, : 4, 8, 8, 3, 3, 4, 2. Zie ook Dj. XV. 179, 180.

*2) Vgl. o.a. de p.moenggah van A. 29.

Tloetoer wil constateeren, vergelijkte: van den laatstbedoelden, (A. 25), de fragmenten bestaande uit a) ééne maat vóór, en vier maten ná de „G₂”, b) twee-en-een-halve maat vóór de „G₃”, c) (het begin en) het eind van den gongan voorafgaande aan de „G₄”, met, van eerstbedoelden vorm, (A. 30), de analoge fragmenten: a) omtrent de „G₁₂”, b) vóór de „G₉”, c) vóór de „G₁₁”. Modale of tonale verschuivingen blijken daar niet in het spel.

Naar we reeds hebben aangeduid vertoont de lezing Oude-Jogjasche-Kratonschr. of Land in de gongan's XV-XXIII een herhaling van de gongan's VII-XIV. Maar dat zijn in het eene geval négen, en in het andere acht gongan's. Dat komt, de gongan XX keert onmiddellijk terug als gongan XXI; van gongan XII echter ontbreekt een dergelijke directe weerkeer. De vraag is nu: Tautologie, of ommissie? — Wijvoor-ons nemen eer een blok van negen gongan's aan als te herhalen kern der gënding, dan een van acht. Omdat we in twee andere lezingen, onderling en van de Jogjasche onafhankelijk, n.l. die van Seelig No. 8 en die in het Trappenschrift, óók zulk een negental aantreffen als romp van Tloetoer patët Limá. En omdat we voorts in een tweetal lezingen van Tloetoer patët Nëm driedeelige kernen hebben aangetroffen, namelijk in die van Land (A. 25), en Seelig (No. 32). Een derde, van het Ruitjesschrift, Tloetoer lârâ nangis, schijnt vijf gongan's te herhalen. En het kan slechts welkom zijn, althans in zulke kortledige, kêtawangachtige gënding's de, op den duur soms nogal drukkende, quadratische symmetrieën van de architectuur der gróóte Javaansche gënding's ontkend, en zoo niet overwonnen dan toch verwaarloosd te vinden! Zékerheid omtrent de éigenlijke architectuur der gënding en de wellicht noodzakelijke correcties, in dit opzicht aan te brengen in de onderhavige lezing van Land, kunnen we niet geven: De lezing van den Ruitjesschr.-legger klopt weer niet precies daarmee, maar loopt in den vorm, die wij er van bezitten, als gemeenlijk, zèlf niet vrij van verdenkingen^{*)}. Ze heeft vóór het te herhalen blok maar vier gongan's, en Land-Kratonschrift vijf; het kan zijn, dat er in de R.schr.-lezing een gongan is weggevallen, ten onrechte versmolten geraakt met de bëboekâ. Maar in dien romp tellen we bij haar acht gongan's, waarvan ze mogelijk de eerste groep van twee, en de laatste van zes, ieder voor zich wil herhaald hebben.

Bij het commentarieeren der lezingen van

Prof. Land thàn's, voor de in Pélog Limá staande gënding's, herhaaldelijk over notaties beschikkende, welke gelijk, of nagenoeg gelijk moeten zijn aan die waarnaar de genoemde geleerde gewerkt heeft, valt het gemakkelijker zich een concreet inzicht te vormen in de oorzaken en den aard van de onvolkomenheden, klevende aan zijn transscripties. Bij het hanteeren van het Oude-Jogjasche-Kratonschrift blijkt het noodzakelijk, rekening te houden met een aantal stilzwijgende vooronderstellingen, waaromtrent de Javaansche zegslieden van Dr. Groneman dezen onderzoeker niet zullen hebben ingelicht, zoodat hij ook zijn medewerker in Holland daar niet op kon opmerkzaam maken.

Één van die conventies, dat n.m. de aanwijzingen lãmbã, d.w.z.: in lange noten, en ngrangkëp: in korte noten, óók reeds den toon of noot treffen één plaats hóóger dan die waarnaast ze stáán, hebben we reeds eerder gesignaleerd. Maar er zijn er méér.

Zoo wordt, wanneer bij één notenwoord, toonnaam, twéé nadere aanwijzingen noodig zijn, zeg: dat er een kêtœq-slag samenvalt met dien themaslag, èn dat die themanoot dubbele lengte heeft, de ééne aanwijzing in de linker, de aanwijzingen-kolom, één plaats hóóger gezet dan de toonnaam in de rechter. De rechter krijgt dan dus een gaping, die Land niet zelden met een, onjuiste, rust heeft beantwoord. We doelen op gevallen als:

Kënnong 1	djonggã
	bëm
Napas	bëm
Kêtœq 1	
Ngëntjot	bëm ©
	bëm ©
	djonggã

waar dus op een met een kënong-slag gepaarde 8ste noot gl, („djãnggã” is de krãmãvorm voor goeloe), eerst een 8ste noot bm en vervolgens een kwartnoot bm volgt, maar onmiddellijk dáárna het éérste nootje van een (zich over een kwartnootsduur uitstrekkende) ngëntjot-op-bm valt, met welk nootje een kêtœq-slag samenvalt. Op die ngëntjot volgen dan twee gewone 8sten bm en gl. (Wat het teekentje © wil zeggen, waarvan er een tweetal iedere ngëntjot begeleidt, is ons nog steeds een raadsel. Voor een correcte transscriptie schijnt die wetenschap echter ontbeerlijk.)

Niet zelden staat van twee aanwijzingen bij één toonnaam, dus van drie woorden, die naar den zin gerekend op één hoogte zouden moeten staan, er ook één lãger dan de toon. Maar

^{*)} Zie Dj. XIV, 142.

in dāt geval wordt er geen plaats in den toon-naamkolom léég gelaten, doch deze gevuld, de metrische waarde er alshetware van gedóód door een apart teeken. Voorbeeld :

Kětoeq 6		dāđā
Napas		o—)—o

waar die dāđā dus samenvalt met een kětoeq-slag, en twee tellen duurt.

Heeft de noot, één plaats ná een gong (of kěnong), een aanwijzing als Napas of Ngěntjot vóór zich, die haar twéé tellen doet gelden, dan wordt de noot-met-gong blijkbaar óók lang gerekend. En er kunnen nog wel méér conventies zijn, die, bij veronachtzaming ingevolge onbekendheid, onheil moeten stichten.

Maar naast deze schuldelooze zonden door, incidenteele, onwetendheid ter eenre, en de gevallen van onmiskenbare inconsequentie of illogica ter andere zijde, vertoonen de transscripties bij Land & Groneman in een aantal gevallen ook fouten, die ongetwijfeld hun oorzaak vinden in vergissingen van hun voorbeeld, de notaties in het Oude-Jogjasche - Kratonschrift, zélf. En dan schijnen die feilen vaak al in het origineel begaan te zijn, reeds de babon, de kloek misvormd te hebben, waarvan de kiekens, de nakomelingen in Land's of in onze collectie, ze hebben geërfd: Herhaaldelijk bleek het op plaatsen, waar men niet begrijpt, hoe Land ze zóó kan hebben gekregen, dat er ook in onze indirecte copieën naar die Kraton-origineelen dingen uit den haak zijn geraakt. Soms geeft dan een analoge plaats, éérder, of láter, de correcte lezing, soms echter repeteert de fout zich met noodlottige consequentheid, heeft de auteur klaarblijkelijk bij zich herhalende melodische phrases zichzelf nageschreven. Wat de gebruikte copieën betreft, hoewel die blijkbaar ten opzichte van elkander zich wel éénige zelfstandigheid veroorloven,—het afschrift dat ons is ter hand gekomen geeft bijvoorbeeld nóóit twee ngěntjot's na elkander, terwijl zulke „paren” bij Land's onmiddellijke voorbeeld talrijk schijnen te zijn, maar het onze geeft er solitaire waar dat van Land er heelemaal geen blijkt te hebben,—we hebben bij onze correcties hierboven het onze, dat ons bereikt heeft via den Heer Djáđadipoerá, inzake de ngěntjot's laten beslissen,—hoe dit zij, het door ons gebruikte afschrift heeft meer dan eens zélf een onjuistheid, waar Land in de war is, ja soms precies dezélfde fout. Het is duidelijk, dat in díé gevallen Prof. Land geenerlei verantwoordelijkheid treft. Gegeven het toenmalige peil

der musicologische wetenschap, was het niet te eischen, dat hij de eenige bron, waaruit hij Javaansche muziek kon putten, eerst zelf critisch van onzuiverheden reinigde.

We kunnen hier de aangetroffen onjuistheden niet gaan opsommen; dat heeft geen zin. Maar we gaven reeds een voorbeeld onder A. 28. Enkele voorbeelden meer mogen dus volstaan. Voor het overgangslaschlid, de oempa of van A. 30, staat er in dien Ouden-Kratonschrift-bundel:

Kěnnong	1	běm
Lombā		běm
Kětoeq	1	něm
		běm
Kětoeq	2	běm
Ngrangkěp		djonggā
		běm
		djonggā
Kětoeq	3	dāđā
		gangsal
		dāđā
		djonggā
Kětoeq	4	běm
		djonggā
Gongsā	26	běm.

Zóó als er het staat, krijgt men van kěnong tot gong (= gongsā) achttien tellen, dus twee te veel. De eenvoudigste correctie is, in den rechter kolom de vierde bēm weg en zijn plaats léég te laten. Dan geldt dat voorschrift „Kětoeq 2,” naar we gezien hebben, voor de goeloe (= djānggā), die één niveau lager staat. Daar de, welbekende, terugwerking van een voorschrift als „Ngrangkěp” nu de dèrde bēm treft en deze kòrt, maakt, hebben we inderdaad twéé tellen weg gewerkt. Blijkbaar heeft Land's copie in dit geval zoomin de juiste lezing gegeven,—want dan had hij wel, naar gewoonte, de t2 tusschen twee noten in gekregen,—als de fout van „ons” afschrift,—want dan ware die kětoeqslag onder een bēm (e) beland en niet onder een goeloe (f).

Voor de dèrde der themanoten heeft Land een bm (e), en niet een nm (c), zooals de lezing hierboven. Maar ook andere lezingen hebben wel een bm. Men mag dus kiezen! (Acht de Lezer deze gratuiete permissie een nonchalante lichtzinnigheid? Hij geloove ons: in haar details is de Javaansche muziek levend, en dus variabel genoeg, om ze niet als kleinzeerig kraakporcelein te behandelen!)

Als voorbeeld der onzuiverheden in, vermoedelijk, de babon van het Oude-Kratonschrift, die we vroeger werkelijk te gunstig schijnen te hebben beoordeeld, moge

nog het begin van den XIIde gongan worden geciteerd:

Gongsā 12	ḍāḍā
Napas	o—(—o
Mindjal	ḍāḍā gangsāl
Kětoeq 1	ḍāḍā gangsāl
Ngrangkěp	ḍāḍā gangsāl nēm bēm djonggā bēm
Kětoeq 2	nēm

We krijgen hier de beste resultaten, aannemende, dat de eerste kětoeq een plaats te láág staat in den linker kolom, en voorts de ḍāḍā en gangsāl (= limā), volgende op de noot met het Ngrangkěp, (dat hier niets doet dan het Mindjal opheffen), schrappende. Daar echter overige lezingen in dit geval geen bruikbaar materiaal voor directe controle leveren, — o.a. vertoonen ze geen „Mindjal” *1) —, willen we de plaats i.q. óók nog geven volgens ons, als steeds in pélog-stukken, niet erg betrouwbare Ruitjesschrift-afschr. We krijgen dan: DD lm ḍḍ lm / np lm ḍḍ lm / nm bm gl bm / nm —

Land (& Gr.), A. 31, blz. 147, „Kěmong-kěmong” *2).

Vergeleken:
Oude-Jogjasche-Kratonschrift-bundel, „Kěmong-kěmong”, (Pélog Limā),

Ruitjesschriftlegger, „Kěmong-kěmong”, (Pélog Limā).

De běboekā. Alléén de slotnoot lang. — De ladrang. Iste gongan. De p1-noot een 8ste. Op de laatste twee t1's beginnen ngěntjot's. De noot, twéé plaatsen vóór de p3 is een gl, f. De slotnoot wordt een kwart. — IIde gongan. Een ngěntjot vóór de eerste t1; deze zelf wordt een 8ste. De gl (f), vier plaatsen later, een kwart, de n1-noot een 8ste. Den derden en vierden kěnongan gelijk maken aan die van den Isten gongan. — IIIde gongan. De eerste kwart ná de kwart-met-gong: een ngěntjot; de tweede: een ngěntjot plus de t1; de derde een kwartnoot; de vierde een ngěntjot, — dit alles op lm (b). Vervolgens de laatste zeven 8sten van den kě-

nongan, zoo als ze er staan. (Als gezegd, onze copieën in het Oude-Kratonschrift hebben in het algemeen véél minder ngěntjot's dan Land; de Ruitjesschr.-legger ongeveer even veel als hij.) Tweede kěnongan. De noot vóór de t1 een kwart, er op een ngěntjot, er ná weer een kwart, — dit alles gl (f). De p1-noot een 8ste. Verderop: de nm (c) ná de p3-noot een 8ste. — IVde gongan. Op de eerste t1-noot een ngěntjot; erna een 8ste bm (e) en dan de laatste tien noten van den kěnongan zooals ze er staan. De derde kěnongan en de vierde zijn gelijk aan die van gongan II. (De noot vóór de p2 kan beter bm (e) dan ḍḍ (g) luiden.) —

Land (& Groneman), A. 32, blz. 151, „Djoeroe demoeng” *3), (Pélog Limā),

Land (& Groneman), B. 8, blz. 100, „Djoeroe demoeng”, (Pélog Limā).

Vergeleken:
Ruitjesschriftlegger, „Djoeroe demoeng”, (Pélog Limā),
Oude-Jogjasche-Kratonschrift-bundel, „Djoeroe demoeng”, (Pélog Limā).
Mardi Raras, „Kinanti djoeroe demoeng”, (Sléndro Měnjoerā).

Een móóie gěnding! Men lette er op, hoe het schoone hoofdmelodiemotief (van Gongan III, en IV) over de kěnongcaesuren héenschrijdt: bm ḍḍ bm / Gl lm nm bm / (np) bm ḍḍ bm / Gl lm nm bm /.

De běboekā. De eerste, vierde, vijfde, zesde en de laatste lang. — De ladrang. Iste gongan correct op het eind na. Boven de t2 moet een ḍḍ (g) staan; daarná pas een gl (f) en dan de slotnoot, een kwart ḍḍ. Eigenlijk is er geen bepaalde reden om hier de eenheden der beweging dubbel zoo lang te nemen als in de andere stukken, en ook in den vorigen ladrang: als kwarten en niet als 8sten. Of het zou moeten zijn, dat men de lengte der kěnongan's niet hālf zoo lang wil krijgen. Schrijft men den ladrang in 8sten, dan moet ook de slotnoot běboekā een 8ste zijn. — De slotnoot van gongan II moet evenmin als die van I dubbele lengte hebben. — IIIde gongan. De eerste t1-noot moet lang, (zeg dus: een halve), worden. Daarop kan dan een ngěntjot volgen, die twee kwarten (c.q. 8sten) in beslag neemt. Dan de t2, die er maar één lang is. In den tweeden kěnongan is de noot ná de t1 er twéé lang, en valt de p1 dan op haar tweede

*1) Zie Dj. XIII, 229. Als aanwijzing in notaties zal de term zeker beduiden dat tot nader order elke noot in twee gelijke, half zoo lange, moet worden gebroken, zonder dat de twee helften om en om door twee verschillende spelers hóéven gespeeld te worden.

*2) Of, en waarom, deze gěnding naar het zeer kleine hangende slagbekken „kěmong” heet?

*3) Djoeroe demoeng beteekent: demoeng-speler.

helft. Één teltijd later komt dan nog een gewone korte *bm*; vervolgens de *tz*, onder een gewone korte *dd*. Derde *kənongan* als de tweede. — IVde *gongan*. De eerste, tweede en derde *kənongan's* zijn gelijk aan den tweeden van den vorigen *gongan*. — Vde *gongan*. Die *gl* moet gewoon één eenheid lang zijn. Voor gehalvéerde eenheden is hier geen reden. De *dd* heeft dubbele lengte, maar de *tr* moet gewóón onder háár vallen. De volgende drie noten, (*lm*, *gl*, *dd*), zijn gewóón noten van één teltijd, (en niet van resp. $\frac{1}{2}$, 2, en 2), onder de *dd* valt de *tz*. De *p3* valt midden onder zijn *nm*. —

Om meteen de lezing *Land* (& *Groneman*) **B. 8** even af te doen: In het inleidinkje géén lange noten; eerste twee noten zijn „*Auftakt*”. In den IIde *gongan* zal van de drie gelijke *kənongan's*, (als die er inderdaad staan), er één moeten vervallen. De slotnoot eersten *kənongan*, láátsten *gongan* worde *dd*: *g*. In den derden *kənongan* ervan lassche men na de derde noot (*nm*) nóg drie *nm's* in. Dan komt die *lm* (*b*), en vervolgens op de noot *nm* die er reeds staat de *kənongslag*. De eerste drie noten van den slot*kənongan* zullen moeten zijn *bm*, *gl*, *bm*, (*e*, *f*, *e*). —

* * *

Land (& *Groneman*), **B. 1**, blz. 94, „*Krawitan*”^{*1)}, (*Sléndro Nēm*).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „*Krawittan*”, (*Sléndro Nēm*);

Ruitjesschriftlegger, „*Krawittan ringgitan*”^{*2)}, (*Sléndro Nēm*);

Soelardi, No. 33, blz. 41, „*Krawitan*”, (*Sléndro Nēm*),

Djakoeb & Wignjaroemëkså, No. 11, blz. 26, „*Krawitan*”, (*Sléndro Nēm*),

Seelig, No. 1, blz. 5, „*Krawitan*”, (*Sléndro Nēm*); zie onze Aanteeken. 26!

De *běboekå*. Vermoedelijk moet de zesde noot vervangen worden door vier kwartnoten *br* (*c*). De noten ervóór worden 8sten; die erná kwarten. — De *mérong*. Na de nootmet-*běboekågong* zes kwarten. Daarna twee 8sten (*dd*, *gl*, — *e*, *d*). Daarna 9 kwarten, waarvan de laatste, een *nm*, (*a*, — de eerste van vijf), *kənonganslotnoot* is. Daarna nog zeven kwarten, (laatste een *lm*, *g*). Daarna zeventien 8sten, waarvan de laatste de *gonganslotnoot* is. —

*1) *A wit* beduidt: begin. *Rawit*: fijn, *ngrawit*: fijn maken, in fijne reepen snijden, fijn bewerken. *Krawitan* dient inderdaad als begin, als „openingsstuk” bij het *wajang*-spel, (vandaar „*Krawitan ringgitan*”), en het is werkelijk in veel onderdeelen gedeeld.

IIde *gongan*. Geheel in 8sten. Als ons, (meerdere malen gecollationeerd,) afschrift correct is, dan staan hier bij *Land* zes-en-zestig noten in, dus twee te veel. Wij hebben als veertiende plus vijftiende, en als zestiende plus zeventiende noot („*auftaktig*” gerekend) *br*, *gl*, (*c*, *d*); een van die koppels moet vervallen. — De IIIde, IVde en Vde *gongan's* zijn correct. Men kan ze eenvoudig door het aftellen van twee *kənongan's* ad twee-en-dertig 8sten begrenzen. De *G*, teeken van het IVde *gonganslot*, schijnt bij toeval te ontbreken. Ook de notatie van den VIde *gongan*, met dat „*piu lento*” er bij geschreven, (waar dan vermoedelijk wel een „*piu mosso*” aan had mogen voorafgaan), die dus de *gongan* met de *oempa* is, de overgang naar het tweede gedeelte, vertoont geen eigenlijke fouten. (D. w. z. de noot, 9 plaatsen na den vorigen *gong*, kan beter een hooge *br*, *c*, zijn; en geen *lm*, *g*). Maar er schijnen nogal wat indeelingsstrepen verkeerd te staan. Een streep ter begrenzing van de helft van den eersten *kənongan* moet na zestien noten staan en niet na vijftien, en komt dus ná de eerste *nm* (*a*) van dat groepje; en niet er vóór. En als het de bedoeling is vervolgens vierde gedeelten van *kənongan's* aan te duiden („*auftaktig*”), dan moeten de volgende strepen telkens acht noten van elkander staan, zoodat ook in het laatste part acht noten zijn; en geen negen.

Hierna begint het tweede deel. Een *ladrang*. In den Isten *gongan* ervan, die dus in vier *kənongan's* van ieder acht noten kan verdeeld worden, heeft *Land* er maar één-en-dertig staan. De veertiende daarvan, een *gl* (*d*) moet door twee 8sten vervangen worden. Zeg *gl* plus *br* (*c*). — Terloops gezegd, naar getuigenis der andere lezingen, kan die *ladrang* eigenlijk beter in dubbel zoo lange noten, (tellen) genoteerd worden, dan de *mérong*. De *Ruitjesschrift*-lezing schrijft overigens *pantjër* met *barang* voor; *Soelardi* schrijft eenzelfde *pantjër* uit. — IIde *gongan*. Correct vier maal acht noten. — IIIde *gongan*. De zestiende tot-en-met de drieëntwintigste noot krijgen ieder twee tellen lengte; de slotnoot niet. — IVde *gongan*. Deze slot*gongan* is correct. —

Land (& *Groneman*), **B. 2**, blz. 95, „*Girang-girang*”^{*3)}, (*Sléndro Nēm*).

Land (& *Groneman*) **C.**, blz. 105, „*Girang-girang*”, *partituur*, [*Sléndro Nēm*].

*2) Wel in het register van het afschrift vermeld, maar niet onder de notaties aangetroffen, en dus niet vergeleken.

*3) *Girang-girang*: uitgelaten blijdschap.

Vergeleken:
Ruitjesschriftlegger, „Girang-girang”,
(Sléndro Nēm).

Běboekå. Twee noten „Auftakt”. Géén lange noten. Tenzij men aanneemt, dat de ladrang zèlf in noten van twéé tellen verloopt. In dit geval duurt de slotnoot der inleiding twee tellen. — De ladrang. In orde! —

De partituur, „Bijlage C”. Zie de hoofdstukjes VI en VII van Land's Voorrede, en vgl. Dj. XIV, blz. 133. Het niet slagen, of het misverstaan der poging om aan partijen, genoteerd in het Pakoealamansche toonschrift, rhytmisch-metrisch een bepáálden zin te geven, heeft in deze oudste partituur van Javaansche gamēlanmuziek tot zeer zonderlinge resultaten geleid. Het geheel is een vreemdsoortige fata morgana geworden, een fantastisch luchtkasteel, chateau en Espanje, maar dan toch een Alcazar ná bombardement en mijnontploffingen, ocharme! Bijna niets bevindt zich meer op de oorspronkelijke en behoorlijke plaats, en het ware waarschijnlijk makkelijker, een nieuwe geschematiseerde partituur te schrijven, — immers deze-hier zou ook zónder misverstanden nog maar een zeer vereenvoudigde voorstelling van de ornamentale figuraties hebben gegeven, — dan de oude gehéél te herordenen. Hieronder dus slechts a.h.w. wenken ter verduidelijking der situatie.

Inleiding. We hebben te kennen gegeven¹⁾, dat we niet veel geloof hechten aan het meespelen van van-alles-en-nòg-wat in een běboekå. Vermoedelijk wordt déze běboekå, althans normaliter, gespeeld door een bonang alléén. Voorts is ze hier in te lange noten genoteerd. Ze moeten of gelijk zijn aan die van het thema in den ladrang, of maar hálf zoo lang. De herhaling van die eerste phrase dient te worden nagelaten; die „rust” aantrekken bij de eerste noot.

Iste gongan. Hierop is relatief niet veel aan te merken. Móóí is de erin gegeven voorstelling van zaken niet, en juist ook niet, maar dat ligt grootendeels aan het gehalte der partijen zooals Prof. Land ze moet hebben ontvangen. De bovenste bonang lijn geeft trouwens in dit stuk heelemáál niet veel van de karakteristieke manier-van-beweging, die ze factisch pleegt te vertoonen; men mist die onnadrukkelijke synopen, waardoor haar gang het midden kan houden tusschen zweven en kreupel-loopen. Maar de notator heeft haar danook grootendeels eenvoudig overgeschreven van zijn gëndèr-partij. De tjělèmpoeng-partij heeft zóó stereotyp als

éérste van vier 16de noten de dēmoengnoot, dat men mag aannemen, de weinige afwijkingen van dien regel berusten op een verschrijving, behalve op de dood-enkele plaats waar die afwijking gesanctioneerd wordt door de rēbab. Terloops gezegd, haar in ieder viertal als derde-en-hoogste noot een br te geven, benevens als tweede en als vierde een nēm, ware zeker niet noodig geweest. Tegen de bonang-pēnē-roes-plus de gendèr-partij hebben we nog de verdenking, dat ze zich bij het begin van den tweeden kēnongan, daar waar de gendèr van kwarten tot 8sten overgaat, een 8ste hebben verlaát. (Of die octaafverdubbelingen om de vier noten reële betekenis hebben, weten we niet. Maar ze zouden, een 8ste vervroegd, althans op zware deelen vallen.)

Over het uiterst primitieve résumé van een kēṇḍang-stem zullen we ons niet, hier, incidenteel, in bespiegelingen begeven; maar er blijkt b.v. al dadelijk aan het eind van de boekå het sein om in te vallen voor de massa der instrumenten, te ontbreken. De kardinale fout in den Isten gongan echter ligt in de partij van de diepe bonang, de bonang pēnēmbōeng, (zijn „Bonang III”). Gelukkig beschikken we over goede directe en indirecte gegevens, die een correctie gemakkelijk maken. De groote bonang immers is het instrument, waarvan de Jogjasche Ruitjesschriftlegger de partij vastlegt naast die der eigenlijke cantus-firmus-instrumenten. En in het Gamēlanleerboekje der Sálāsche Kratonnijágá's geven ze, (op blz. 114 van deel II), een voorbeeld van zulk een orkestpartij, die te Sálå echter niet door een basbonang, doch door een slēṇṭēm pleegt te worden geslagen ²⁾. Bij het slaan volgens het eigenlijke thema, het „toeṭoeqqan malakoe manoet lagoe ning gēṇḍing”, — tusschen háákjes zetten de Heeren auteurs, als verduidelijking der laatste twee woorden, het Hollandsche „Melodie”! — luidt een (dēmoeng)partij bijvoorbeeld: / NM ḍḍ ḍḍ np / np nm lm ḍḍ / gl np br nm / lm br gl br / [Nm]. Het „toeṭoeqqan nibanni (Tegenmelodie)” van slēṇṭēm (of bonang pēnēmbōeng) zal dan luiden: / Nm np ḍḍ np / nm np ḍḍ np / gl np br np / Nm. — Naar men ziet, is „tegenmelodie”, contrapunt, een wat groot woord voor dit geval. En ook wanneer, in Girang-girang, zooals de bedoeling is, de basbonang tegenover het / (GL) ḍḍ gl ḍḍ / lm ḍḍ lm nm / GL van de dēmoeng (in den eersten kēnongan) stelt: / (GL) np ḍḍ np / lm np ḍḍ np / GL, of (in

¹⁾ Dj. XVI, 232.

²⁾ Het over het niet (?) voorkomen van zulke

partijen te Sálå opgemerkte, (Dj. XIV, 162), is dus onjuist.

den IVden gongan, derden kĕnongan), tegenover: / (Dd) gl br nm / br dd gl lm / Dd het volgende: / (Dd) np gl np / br np gl np / Dd. Maar het heeft er toch wel iets van. — De per kĕnongan beschikbare basbonang-tonen der transscriptie L a n d moeten eenvoudig op gelijke afstanden gelegd worden, en hier „halve” noten zijn.

IIIde gongan. Terwijl Prof. L a n d in die eerste twee gongan's, (de IIde is aan den Isten gelijk), een polyphoon element ten onrechte elimineert, door, bij vergissing of willekeur, juist zooveel en zoodanige rusten tusschen de noten van de basbonang in te lasschen, dat deze met de dĕmoengpartij alleen octaven, maar géén „dissonanten” of andere tweeklanken opleveren, introduceert hij in den IIIden een s y s t e e m van polyphonie, waar de werkelijkheid der Javaansche toonkunst níét van af weet. Naar het schijnt, heeft de Pakoealaman-sche muzikant, die de voor deze partituur bestemde partijen opschreef, zich vergist met het aantal der gongan's en hun herhalingen. Immers terwijl dĕmoeng plus rĕbab plus gam-bang (kadjĕng) plus tjĕlĕmpoeng, en gĕndĕr plus bonang - pĕnĕroes de volgende constructie vertoonen: A, A, B, B, — geven de partijen van bonang-pĕnĕmboeng plus saron[-baroeng] en bonang-baroeng het volgende schema te zien: A, A, A, B, B'. Elders, in den Ruitjes-schriftlegger vonden we eenvoudig: A, A, A, B, B. Dus vermoedelijk, (we hebben momenteel de Javaansche opschriften van deze lezing niet ter beschikking), dezelfde constructie als de twééde der zooëven aangeduide, strijdige, mogelijkheden, echter minus de, niet zeer uitgebreide, en mogelijk ook niet reële, niet correcte, afwijkingen tusschen de twee versies van den gongan met het nieuwe, wijder uitgrijpende, thema-materiaal (B). Maar dit nu daargelaten. De vermenging dier eerste twee schemata heeft dus in den IIIden gongan opgeleverd A en B als onderscheiden principia naast en tegen elkaar gesteld. We kunnen ons levendig het geïnteresseerde genoegen denken waarmee Prof. L a n d deze tegenover-elkanderstelling opgemerkt, en aanvaard heeft. Dáár, en nog wel juist in het midden der gĕndĕng, had men dus, zij het ook in beknopten en eenvoudigen vorm, een combineeren van onderscheiden thematische beginsels, dat immers, als „Durchführung”, verwerking, een zoo centrale positie in de klassieke Westersche instrumentale muziekarchitectuur inneemt. De Javaansche muziek nu, vertoont op principieele punten váák genoeg verschijnselen, overeenkomende met Westersche, — al heeft, helaas, L a n d deze meestal niet onderkend, — dat óók nog déze overeenkomst allerminst ondĕnkbaar ware

geweest. In aanmerking genomen, dat voorts de wortel van niet weinig exotische veelstemmigheid, waarschijnlijk, het combineeren van oorspronkelijk onderling geheel onafhankelijke muzieken is, zou het tegelijk spelen van verschillende thematische elementen heel goed een restant dáárvan kunnen zijn. Maar desalniettemin, er dient, jammer genoeg, te worden vastgesteld, dat het voorgespiegelde verschijnsel in de muziek der Javanen géén werkelijkheid wordt; al mag men soms dan bijvoorbeeld opmerken, dat de solozangeres bij een gamĕlan, als inleiding eener gĕndĕng een, daarvan onafhankelijke, klassieke, zangwijze, s ě k a r a g ĕ n g, gezongen hebbende, zich in de gĕndĕng zelf, bij haar borduren van versieringen over de themalijn, *bepaalde elementen* uit die zangwijze blijkt te herinneren, en (al of niet bewust en opzettelijk) *te pas te brengen*. Net zoo kan dat ook gebeuren met elementen uit een kleine, moderne zangwijs, wanneer die in zoo'n uitgebreid, suiteachtig maar continu, concertant complex door een rustige ajaq-ajajan wordt gevolgd, en dan in de zangpartij daarvan nog náresonneert. Maar een oppositioneele combinatie van onafhankelijke grondbeginselen als L a n d door een samenloop van omstandigheden te aangeduid plaatse heeft geconstrueerd, bestáát in de Javaansche muziek niet wĕrkelijk. Wĕl kunnen dergelijke quasi-contrapunctische tegenstellingen als er bij L a n d b.v. tusschen gĕndĕr en bonang(s) optreden, realiter voorkomen, maar dán door het uiteenstreven van twee een zĕlfde principe verbloemende lijnen. (Als zóódanig blijven er bij L a n d verscheidene voortbestaan ook na de aanbrenging der door ons voorgeslagen verschuivingen, die trouwens vermoedelijk niet álles hebben in het lid gebracht.) — Over dien IIIden gongan valt voorts nog aan te tekenen, dat van haar intreden af de zinverdeelende slagen, k ě t o e q, k ě m p o e l, k ě n o n g, en ook de g o n g, door onnaspeurlijke oorzaken een 8ste verláát, bij den cantus firmus (van de d ě m o e n g) ten achter raken. Men vgl. nog onze Aanteeken. 27! Wat voorts de saronpartij betreft, wanneer men, — op grond bijvoorbeeld van die Ruitjesschrift-lezing, die immers ook driemaal jachtereen het éérste thematische gegeven heeft, — aan déze mocht willen geloof schenken, en niet aan de dĕmoengpartij, dan zal men toch haar rhythmiek niet kunnen aanvaarden. Op zich zelf is die niet onaardig. Wat bij L a n d een groote zeldzaamheid is: dat hij, zich vergissende, een, abstract musicaliter beschouwd, wel bekoorlijken vorm krijgt, is hem hier overkomen. Maar saron-baroeng-partijen, gelijk hij er hier een schetst, bestaan bij ons weten niet, (en

allerwaarschijnlijkst buiten ons weten evenmin!). En hóé hij er toe is gekomen de saron-partij, samen met die van den basbonang aldus rhythmisch te vervormen??

Ligt de óorzaak misschien in de partij van de bonang-baroeng („Bonang II”), die, — gelijk reeds aangeduid, — aan basbonang en saron verbonden, tot partij heeft, wat de kleine bonang een gongan éérder had?

IVde gongan. De interpunctieslagen liggen nóg een 8ste verkeerd. Van de acht basbonang-slagen in den eersten kénongan liggen er zes op dezelfde manier verlaat, maar het moeten weer gewoon allemaal op zware deelen vallende halve-noten worden. Wat de saron-partij betreft, die begint, — nu het materiaal van den gongan in de verschillende partijen weer inderdaad bijeenhoort, — kalm genoeg, door namelijk aldoor, náklappende, den toon van de dëmoeng over te nemen. We hebben dat nooit hooren gebeuren; geschiedt er binnen de groep der cantus-firmus-instrumenten iets dergelijks, dan plegen het, zooniet twee instrumenten, die in eenzelfde octaaf liggen, de dëmoeng en de slēntēm te zijn, die hun tonen aldus doen afwisselen, en daarbij het láágste instrument het láátst te slaan. (Vgl. het Gamēlanleerboekje, deel II, blz. 115.) Maar véél is er niet tegen zulk een afwisseling als hier door Prof. Land quasi vóórgeslagen wordt. Toch zal in werkelijkheid de bedoeling van den notant wel geweest zijn, dat de saron-baroeng héél gewoon gelijk-op met de dëmoeng speelde, óók in de latere kénongan's, waar de onderlinge verschuivingen bij Land weer sterker en onregelmatiger zijn. Overigens schijnen die onregelmatigheden er het gevolg van, dat ook nu, ná het herstel van de homogeniteit in het thematisch materiaal, de saron nauw verbonden blijft aan de bonang-baroeng. In de laatste twee kénongan's is overigens de saron-partij als identiek met die van de basbonang genoteerd. Ze zal heel gewoon in allemaal gelijke noten moeten loopen en aan de dëmoeng-partij gelijk zijn.

Vde gongan. Het is aanvankelijk niet duidelijk, welke beteekenis deze laatste gongan heeft voor het gehéél van dit stuk muziek. Het zwijgen van een aantal der instrumenten heeft niets implausibels in algemeen muzikaal opzicht. Het kan een klankversterf beduiden, één der aspecten van een generaal morendo. Maar uit een oogpunt van Javaansche muziek, is het nogal vreemd, wat hier zou gebeuren. Want die muziek kent eigenlijk maar twéé gevallen, dat van een gamēlan een belangrijke groep instrumenten zwijgt. Namelijk bij het typische fòrsche, het z.g. sabētan-spel, de zachte in-

strumenten, dus i.c. rēbab, houten-gambang, gēndēr en tjēlēm-poeng; maar dàn zwijgen níét, zooals Land's partituur wil, de dëmoeng en de hoogste twee bonang's. Of hij gedēmt spel, zonder het zwáre slagwerk. Maar dan zouden niet, gelijk hier, de typisch zachtzinnige instrumenten zwijgen en een zwaar slaginstrument als de basbonang en een vrij schel als de saron-baroeng spreken. De zaak blijkt, after all, echter vrij eenvoudig, wanneer men heeft opgemerkt, dat, de interpunctie-instrumenten nu daargelaten, het net precies de saron(-baroeng), de basbonang en de bonang-baroeng zijn die óver blijven. Andersgezegd: de groep instrumenten, die in dien IIIden gongan het oude thema-materiaal hebben behouden, terwijl de andere instrumenten nieuw kregen. — Met andere woorden: doordat dat drietal daar, hetzij terecht, hetzij ten onrechte, één keer vaker den A-gongan heeft gespeeld dan de overigen, zijn díé al aan het eind gekomen, terwijl de drie nog een gongan te spelen overhouden! — Wil men die drie stemmen overigens juist krijgen te liggen, dan legge men de twee-enderdige noten van de saron-partij, de zestien van de basbonang, en de vier-enzestig van de bonang-baroeng, — alles gerekend van de dubbele streep af, maar waarbij er van dit laatste instrument eerst één 8ste naar vóór de streep verhuizen moet, — zoo eenvoudig mogelijk, zonder rusten, op gelijke afstanden. —

Land (& Groneman), B. 3, blz. 96, „Láhēlá”^{*)}, (Sléndro Sāngá).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Láhēlá”, (Sléndro Sāngá),

Seelig, No. 33, blz. 33, „Láhēlá”, (Sléndro Sāngá); zie onze Aanteeken. 28!

Seelig, No. 170, blz. 126, „Helā helā dawah Ladrangan”, (Sléndro Sāngá); zie onze Aanteeken. 28!

= Djakoeb & Wignjaroemēksá, No. 67, blz. 115, „Ēlā-ēlā minggahipoen ladrangan”, (Sléndro Sāngá).

Djakoeb & Wignjaroemēksá, No. 69, blz. 118, „Ēlā-ēlā kali bēbēr”^{*)}, (Sléndro Sāngá).

Mardi Raras, „Ēlā-ēlā kali bēbēr”, (Pélog Nēm).

Ruitjesschriftlegger, „Láhēlá tingkir”^{*)}, (Sléndro Sāngá).

Ruitjesschriftlegger, „Lālā lēdoq”^{*)}, (Sléndro Mēnjoerā).

^{*)} Ēlā-ēlā beduidt: lof, toejuiching e.d. Kali: rivier; in (m) bēbēr zal iets van overvloeien (overstroomen?) zitten. Tingkir, singkir houdt iets in van: afwijken. Lēdoq beteekent: Hol(te), dal enz.. Maar de met die woorden samengestelde gēndingnamen...? Vgl. echter het lētoq in den gēndingnaam Gondjang-gandjing lētoq. (Zie eerder, sub A. 23.)

Běboekâ. Correct. Alle noten even lang. Er zijn drie noten „Auftakt”.

Mérong. Iste gongan. Correct. (In deze eenvoudige notatie, de Pakoelamansche, die geen lange noten heeft, zijn deze vaak aangeduid door het herhalen van gewone korte noten. Dit geldt ook voor de ngëntjot's.) — IIde gongan. In de eerste halve-kënongan mankeert een noot. Er had eerst moeten staan: dd, br, dd, en dáárna de vijf nm's. — IIIde gongan correct. — IVde gongan. Hier zijn op raadselachtige wijze drie noten zoek geraakt; en wel onmiddellijk aan het begin. Daar moet staan: nm, br, gl, en daarná de br plus de rest. Alle deelstrepen, ter „auftaktige” afscheiding der kënongan's en halve-kënongan's moeten dus verlopen. — Vde gongan. Correct. — VIde gongan. In de eerste halve-kënongan is een noot weggevallen; er moeten n.l. niet vier lm's zijn maar vijf. De volgende indeelingsstrepen dienen dus één plaats naarvoren te schuiven. Staat de eindgong er? Of niet? Ze valt onder de éérste van vijf successieve lm's. — VIIde gongan. In orde. D.w.z., de indeelingsstrepen moeten nog steeds een plaats naarvoren. Dan heeft de laatste halve-kënongan ook acht tellen, zooals het behoort, en niet zeven; de gong staat goed.

De moenggah. De twee gongan's, à vier kënongan's, zijn correct. —

Land (& Groneman), **B. 4**, blz. 97, „Oeloek-oeloek” *¹), (Sléndro Sângâ).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Oeloek-oeloek”, (Sléndro Sângâ),

Djakoeb & Wignjaroemëksâ, No. 58, blz. 101, „Dârâdasi, minggahipoen ladrang Oeloek-oeloek”, (Sléndro Sângâ), = Seelig *¹), No. 167, blz. 120, „Dorodasi, dawah ladrang Huluk Huluk”, (Sléndro Sângâ),

Seelig *¹), No. 37, blz. 36, „Wangsâ gunâ dawah Huluk huluk”, (Sléndro Sângâ),

Seelig *¹), No. 120, blz. 96, „Huluk huluk”, (Sléndro [Sângâ]),

Soelardi *¹), No. 15, blz. 28, „Oeloek-oeloek”, (Sléndro Sângâ),

Mardi Raras, „Oeloek-oeloek”, (Sléndro Sângâ). —

De běboekâ. De eerste drie noten kort, 8sten. („Auftakt”). De overige lang, kwarten.

De ladrang. Deze, maar zestien noten tel-

*¹) Zie de Aanteekening 11!

lende, gongan's, die niettemin in vier kënongan's verdeeld moeten worden, (en níét in twéé), zullen stellig lange noten moeten hebben (kwarten, d. w.z. twee teltijden). Verder niets op te merken. —

Land (& Groneman), **B. 5**, blz. 98, „Montro”, (Sléndro Mënjoerâ).

Voor deze gënding, en voor de vergeleken andere notaties of verwante stukken, zie men op Land (en Groneman), **A. 12**, (Dj. XVI, 230). De tiende noot van den tweeden kënongan zal een nm (a) moeten zijn en geen dd (f). —

Land (& Groneman), **B. 6**, blz. 98, „Ladrang pëngantèn” *²), (Sléndro Mënjoerâ).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Ladrang pëngantèn”, (Sléndro Mënjoerâ).

De běboekâ. Alle noten kunnen gewoon kort blijven; er is dan dus één 8ste „Auftakt”. — De ladrangan zelf zou wel geheel in lange noten (ad twee teltijden) kunnen verlopen. (Dan is de běboekâ-slotnoot er ook een). De Sâlâsche lezing gaat wat anders te werk, wat betreft de distributie der gebruikte gongan's (herhaling enz.). Er zijn soms kleine melodische divergenties. Maar de Pakoelamansche lezing heeft toch niets verdachts. — D.w.z., het verschil tusschen haar Ilden en haar Viden gongan (in de derde kënongan's) vinden we wel mooi, maar we vreezen toch dat het aan een toeval, een verschrijving, is te danken! —

Land (& Groneman), **B. 7**, blz. 99, „Rârâdjâlâ” *²), (Pélog Limâ). Vgl. Dj. XIV, blz. 162, 163, 165. De běboekâ heeft drie noten „Auftakt”. Gelijke noten make men tot één langere. Er is daar in jg. XIV doorlopend gerekend met een dubbel zoo breede notatie. Men reduceere die desgewenscht. In de tweede maat vóór den gong van den Isten gongan moet een nm (c) staan, en geen lm (b).

In tweede instantie nog vergeleken:

Seelig, No. 13, blz. 17, „Lârâdjâlâ”, (Pélog Limâ); zie onz. Aanteeken. 29! Trappenschriftbundel, „Lorongdjolo” (sic!), (Pélog Limâ).

Santiswârâlegger, „Rârâ ndjâlâ”, (Pélog Nēm!) *³).

*²) Pëngantèn is: bruid, bruidegom; hier: bruidspaar. — Lârâ is, zoogoed als rârâ: meisje, juffertje. Laran of raran zou volgens Jansz' woordenboek een „reidans van meisjes” zijn. Loronglorong volgens Gericke & Roorda's Hwb.: flikkeren (van juweelen). Djâlâ beduidt: werpnet.

*³) Verwantschap van dit stuk met **B. 7** staat geenszins vast!

Zie voor het overige dus Djāwā XIV *¹). —

Land (& Groneman), **B. 8**, Blz. 100, „Djoeroe dëmoeng”, (Pélog Limā).

Zie onder Land (& Groneman), **A. 32**, hier vóór. —

Land (& Groneman), **B. 9**, blz. 100, „Ranoe-mënggoelā”, (Pélog Nēm).

Zie onder Land (& Groneman), **A. 19**, hier vóór. —

Land (& Groneman), **B. 10**, blz. 101, „Lārā sati” (sic!), (Pélog Nēm).

Zie onder Land (& Groneman), **A. 11**, en **A. 27**; Dj. XV, blz. 185, en hier vóór in dit opstel.

Nog vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Larasati”, (Pélog Nēm);

*²) Trappenschriftlegger, „(Semang-gieto) Larassatie”, (Pélog Limā).

Ruitjesschriftlegger, „Larasdrijā”, (Sléndro Sāngā); vgl. Aanteeken. 30!

Djakoeb & Wignjaroemëksā, No. 27, blz. 52, „Larasati”, ladrang, (Sléndro Nēm).

= Seelig, No. 150, blz. 111, „Larasati”, (Sléndro Nēm).

De noot direct na de n3-noot moet in gongan I èn in gongan II een b (lm) zijn; de noot vijf plaatsen na de n2 in gongan IV èn gongan V een c (nm). Als slotnoot voor de pélog-lezingen is een c (nm) toch wel het waarschijnlijkst. —

Land (& Groneman), **B. 11**, blz. 101, „Bandilori” *³), (Pélog Barang).

Vergeleken:

Djajèngoetārā *⁴), „Bandil hori”, (Pélog Barang).

Seelig, No. 78, blz. 74, „Bande lori”, (Pélog Barang); zie onze Aanteeken. 31!

De bëboekā. De eerste twee noten zijn „Auf-takt”. De derde en vierde, èn de achtste en negende noot kort, (zeg: 8sten). De rest lang, (zeg: kwarten). — De gënding: De Iste gongan is in orde. — Van den IIden gongan is de eerste

helft aan die van den Isten gongan gelijk. De derde kënongan zal na de vier lm's (b) twéé nm's (c) moeten hebben. Het ziet er uit, alsof daar reeds een oempa q om te moenggah begint, die eigenlijk in noten van dubbele lengte, (zeg: „halven”), verloopt, maar daar zet, als gezegd, het Pakoealamansche schrift telkens twee gelijke enkele voor in de plaats. — IIIde gongan. In de eerste twee maten (volltactig) zullen geen dd's (g) moeten staan maar lm's (b). Vgl. de eerste gongan's; ook Djajèngoetārā heeft dd's. Aan het slot, boven dien G(ong), zal factisch ook één, lange („halve”) noot staan. Die tweede kwart fungeert dus alleen maar als verlengings-teeken, en zal in geen geval geslagen worden. (We kennen maar één gënding, waarin de figuratie níet eindigt met het vallen van den slot-gong, alshetware om dezen in stilte te laten uitklinken. N.l. de gënding Tjālāpitā, (vgl. Dj. XIII, 218), het aan de persoon van den Soesoehoenan verbonden gamēlanstuk. Daar duurt ze, met een allermerkwaardigst effect, nog een oogeblik, — tot het eind van den teltijd ?, — voort.) —

Land (& Groneman), **B. 12**, blz. 102, „Ardjoenā mangsah” *⁵), (Pélog Barang).

Vergeleken:

Ruitjesschriftlegger, „Ardjoenā mangsah”, (Pélog Barang).

Seelig, No. 103, blz. 88, „Rëdjunā māngsah”, (sic), (Pélog Barang); zie onze Aanteeken. 32!

De bëboekā. Oók in den Ruitjesschriftlegger heeft deze gënding zoo'n ellenlange inleiding. Als men de eerste noot, (als eenige), lang neemt, en wel dríe 8sten, geeft ze zelfs een gehéelen gongan. — De gënding. Van den IVden gongan heeft de derde kënongan als vierde noot een noot gl (f) van dubbele lengte, (òf 1er moeten twéé gewone gl's staan). De kenongnoot komt dan onder een nm (c), en niet lm (b). Aan het begin van den laatsten, Vden, gongan ontbreken er twee noten, n.l. dd en lm, (g, b). Zestien noten aftellend, vindt men als slotnoot van den tweeden kënongan een gl (f). Maar de volgende kënongan moet daarna met nòg twéé gl's beginnen. (Net als in den IIIden gongan.)

gënding (en dans?). Voor het „kawi”-woord „gitā” vindt men niet slechts: lied, zang (skr.), maar ook een zin: gejaagd(heid), agitatie. Of er in den samengestelden gëndingnaam eenig logisch verband is tusschen de twee bestanddeelen, en welk, ontgaat ons.

*³) Ri bandil is volgens Jansz' Wb. een gedoornde heester, bandil een werpslinger. Maar bandil ori? Een werpslinger kan toch niet goed gedoorn zijn!

*⁴) Zie onder **A. 25** hier vóór.

*⁵) Ardjoenā mangsah: Ardjoenā rukt op.

* ¹) Blz. 163, l. reg. 5 v. o. leze men: van het thema

Blz. 163, r. reg. 4 v. b. leze men: op dezelfde plaats

Blz. 163, r. reg. 33 v. b. leze men: een Jogjaschen

* ²) Voor het „kawi”-woord „sēmang” geven de w.bb. betekenissen op als: twijfelen(d), ongerust, in onzekerheid, ook: veinzend. Men zegt ons, dat het woord zonder-méér eveneens voorkomt als naam van een oude

Voor de totale constructie van dit stuk vindt men: (A); A, A, *A, B, *A. De lezing bij Land stemt geheel overeen met die van den Ruitjesschrift-legger. Behalve op één punt: deze heeft tusschen die eerste twee A-gongan's van de eigenlijke gënding nog een B-gongan staan. Mogelijk zou men bij Land tusschen den Isten en den Ilden gongan dus nog eens den, huidige, IVden moeten inlasschen. —

Land (& Groneman), B. 13, blz. 103, „Lokânântâ" *1), (Sléndro Nëm?).

Vergeleken:

Djakoeb & Wignjaroemëkså, No. 40, blz. 72, „Lokânântâ", (Sléndro Mënjoerå); zie onze Aanteeken. 33!

Ruitjesschriftlegger, „Lokânântâ", (Sléndro Nëm).

De bẽboekå. Twee noten „Auftakt". De zevende noot (br, c), de negende (id.), de dertiende (d, gl), de zestiende en de zeventiende, (g, c: lm, br), lang. — De gënding.

*1) Lokânântå, letterlijk iets als „Oneindige Wereld" beteekenend, is voorts (o. a.?) de naam van een mythischen gamelan.

Slotnoot derde kënongan, Isten gongan een nm (a), géén br. Als vierde noot van den volgenden kënongan staat er toch wel een dd (f) tusschen een gl (d) en een nm (a)? — IIde gongan. Aan het begin van den vierden kënongan moet er, ná den vorigen kënongnoot br, maar één br (c) staan. — IVde gongan. Na twee kënongan's à zestien noten, schijnt al gauw de Ultima Volta om te moenggah te beginnen. Men completeere de „volltaktige", maat van de kënongnoot met de drie noten die er op volgen, kòrt genomen; maar daarna nemen de noten lãng. Boven de zevende daarvan, een br, valt de derde kënongslag. Acht noten later, onder een nm (a) de gong. Weer acht noten later, ná die lm (g) met kënong, schijnen er ons drie noten te veel te staan: gl, nm, lm, (d, a, g). Wil men ze niet schrappen, dan zou men daar desnoóds zes noten kunnen kort nemen, beginnende met die lm, onder dien eersten kënong, (maar we raden dit níét aan). — VIde gongan. In dezen laatsten gongan schijnt bij vergissing de derde kënongan dubbel te staan. Men schrappe dus het overtallige lid. —

CORRIGENDA.

Djåwå jg. XV.

Blz. 176, r., reg. 45 v. b. leze men: Isten en Ilden.

Blz. 177, l., reg. 28 v. b. leze men „nësëg",

Blz. 182, r., voege men na reg. 14 v. b. in: Bij de tweede ngëntjot-plaats becommere men zich niet om die 32sten. Na de gl, dd, lm (d, f, g) komt er eerst een 8ste nm (a), dan één gewone ngëntjot-met-16den op nm, dan nog een 8ste nm, en vervolgens de lm (g), die er staat.

Blz. 183, l., reg. 4 v. b. voege men na de 8, in: 8,

Blz. 183, r., reg. 26 v. b. leze men: een limå (g), en geen nëm (a)

Blz. 183, r., reg. 31 en 32 v. b. leze men: nongan de n1-noot lang, in den 2den kënongan den t1-noot kort nemen, in den 3den valt de t1 op de tweede helft van een kwart. —

Djåwå jg. XVI.

Blz. 231, r., reg. 1 v. b. leze men: de t2

Blz. 235, l., reg. 1 v. o. leze men: Ondanks

Blz. 241, l., reg. 35 v. o. leze men: spreken over

Blz. 242, l., reg. 18 v. o. leze men: de (volltaktige) maten.

Blz. 242, r., reg. 28 v. o. leze men: éérste helft de tetratonie.

Blz. 242, r., reg. 25 v. o. leze men: echter de éérste tetratonie.

AANTEKENINGEN.

9) Zie Dj. XVI, blz. 242. De combinatie van Seelig's No. 63 (blz. 61): Lobong plus Kinañti, komt inderdaad vaak voor. Ook Mardi Raras speelde haar dikwijls. Gelijk gewoonlijk bij dergelijke gevallen blijkt er een duidelijke thematische verwantschap tusschen de twee gecombineerde stukken te bestaan. Zoo'n familietrek zal zeker wel het primair „gegevene” zijn, dat tot het naast elkaar zetten der stukken i.q. geleid heeft; maar omgekeerd zal de eenmaal gangbaar geworden combinatie op haar beurt de onderlinge gelijkens ook weer versterkt hebben, een neiging hebben doen ontstaan, de twee thematische gegevens quasi naar elkander toe te buigen, en verder ook door een overeenkomstige omwikkeling met figuraties de muzikale homogeniteit van het heele complex te bevorderen. Zoo kan het gebeuren, dat men bij het hooren, of na het op gehoor noteren, nog zekere moeite heeft, de twee bestanddeelen te scheiden. De 32 maten, tusschen de herhalingssteekens en ná de boeká, moeten ongetwijfeld twee gongan's van Lobong zijn, van welke de tweede een meer ngëligachtig air heeft. Beide eindigen ze op een g, een nm; (Land noteert, naar men weet, een toon hooger). Vervolgens komen er nog 45 maten, en dáárna pas 32, opnieuw tusschen herhalingssteekens gezette, maten, die uitdrukkelijk als Kinañti worden gewaarmerkt. Maar als men begint en van die intermediaire 45 maten de eerste 16 afsnijdt, dan vindt men achter de laatste maatstreep daarvan een nm, die héél goed ligt voor een gonginterpunctie, en die 16 maten zelf vormen heelemaal een voortreffelijken gongan.

Het grootste deel daarvan, 12 maten, blijken voorts gelijk aan het overeenkomstige gedeelte van Lobong, waarbij de door hen gegeven lezing het midden houdt tusschen den eersten en den tweeden gongan van de mérong. De resterende 4 maten daarentegen zijn wezenlijk identiek met het slot van Kinañti en dus van het heele complex. Ze geven er alleen een gladderden, binnen het octaaf gehouden, vorm van. M.a.w. hebben we, wanneer we een gong op de plaats i.q. leggen, den gongan om óver te gaan, dien met de oempa, bepaald.

Er resten van die „intermediaire” 45 maten dus thans nog 29. Dáárvan blijken nu vervolgens de laatste 26 geheel gelijkwaardig met de laatste 26 van het totale complex, andersgezegd van Kinañti. De onderlinge afwijkingen blijven binnen de perken van de normale variatiebreedte en verhoogen de levendigheid; het voornaamste verschil vormt de verdubbeling, herhaling dezen eersten keer, van die culminatie, kort voor het einde, op de hooge goeloe (c). Zoo resten er ons van dat tusschenstuk nog 3 maten, en mankééren er ons 3 andere om den gongan vól te maken. De eerstbedoelde 3 blijken bij nader bezien een, naar den inhoud getrouw genoeg, maar naar de bewegingsexpressie sterk afwijkende variant van het op dezelfde plaats liggende drietal in het gestabiliseerde Kinañti. Voor het neerhangen der krulletjes van die 16sten, komt hier glad rízend élan in de plaats. Men kan niet, om dat manco van nog 3 maten te vullen, deze 3 hier dubbel zoo langzaam nemen. Dat zou ze bederven en een lamme plek veroorzaken. Eerder nog mag men eenvoudig de éérste 3 maten van daarginds bij het wóórd Kinañti, inlasschen na den (tot een kwartnoot verlengden) gong hier. Dan blijft die klein-kruilige beweging dus in-het-geheel 8 maten lang voortduren, en die overbruggen den gongslag. Wat zeker niet onmuzikaal of onjavaansch is. Maar voorzichtiger is het toch wel, dien eersten 3 maten van den nieuwen gongan een gladderden vorm te geven, daarbij zoo ongeveer den aanhef van het Kinañti in Seelig's No. 76 tot voorbeeld nemende, (dat daartoe echter van Barang naar Mënjoerá moet worden overgezet). Men krijgt dan iets als: ... dee cee / aaa ... cee aaa /

gee ... dee cee / aaa (en dan verder wat er staat; in 8sten).

En zoo zouden we dan No. 63 hebben afgedaan, indien er niet nog een wijziging te opperen ware, die echter volstrekt géén nóódzaak is. We zouden namelijk wel willen voorslaan, de laatste maat van den zesden balk te vervangen door haar aequivalent: de tweede van den tienden. Het hier besproken nummer van de collectie Seelig immers geeft een bizónder aardige lezing van Kinañti, en deze vertoont haar curieuze karakter nog iets gaver mèt die verwisseling: Die elimineert namelijk de éénige „f” (à la notatie-Seelig, welke tot de sléndro-notaties-Land in eenzelfde verhouding staat als de lage stemming tot de hóóge stemming, — vgl. Dj. XIV, 246 —, bij een sléndrogamélan met zéventoetsige cantus-firmus-instrumenten), — die vervanging schakelt de éénige limá van den héélen ladrang (Kinañti) uit. Wil men die noot daar, bepaald houden, dan kan men er als het ware een herinnering in hooren aan de vele nm's van de mérong (Lobong) en dus een het verband nog 'n weinig versterkend moment. Maar de samenhang is tòch al reeds sterk genoeg. Wij voor ons kiezen dus den vlèkkeloos viértonigen sléndro-variant van Kinañti. Viértonige gedéélten, bijvoorbeeld een kénongan durende, komen in sléndro-gëñding's niet zelden voor, en ze kunnen zóózeer een éigen spheer scheppen, dat men het, vervolgens alsnóg aan de vier tóévoegen van den vijfden toon, afschóón die in het figuurwerk al voortdurend te hooren was, toch nog haast als een inbreuk op de tonaliteit gewaar wordt, veel minder plezierig dan de andere mogelijkheid, dat namelijk de viertonigheid zich dadelijk herstelt en een andere toon de positie van afwezige overneemt. Het resultaat pleegt dan immers een modale verschuiving te zijn. (Vgl. voor de viértonige modi binnen Balische gamélanstukken Collin McPhee: Dj. XVI, 21, 49. Voor tetra-tonie in de Javaansche muziek zie men verder, hierachter, Aanteek. 11). En ook Aanteek. 8), Dj. XVI, 242.) De onderlinge relatie der vier tonen heeft in dit geval nog iets eigenaardigs. D.w.z. over het algemeen zal zulk een stel van vier tezamen gebruikte sléndro-tonen, naar den zin zijner quintrelaties, positie in den quintencyclus beschouwd, wel een sámenhangend fragment van deze blijken, dus vier successieve quint-tonen (drie quintschreden) omvatten, en níét een vijftonig fragment, met daarin een gaping gevallen. M.a.w., door in die maat („volltaktig”) met de hooge c (gl), op den laatsten balk van Seelig's No. 63, dat moment van figuratie in 16den weg te werken, (de lage c weg te laten), ziet men hoe nauwkeurig die maat het verband tusschen de vier gebruikte tonen demonstreert, als volgt: gl — nm — dd — br. O.i. is dus ook hier, evenals we het in Aanteek. 6) sub (2) voor Gandroeng mënjoerá betoogd hebben, de br de positieve quint van de dd, en niet de negatieve van de (i.c. bovendien nog ontbrekende) lm. (Dj. XVI, 234). In dit Kinañti heeft dan ook de br wederom een niet onaanzienlijk tonaal poid. — Door dergelijke verschijnselen ziet men zich dus verplicht sommigen sléndro-tonen, — om dit hier in het voorbijgaan nog nader aan te stippen, — een dubbelzinnige positie toe te kennen. Dat betreft dan, behalve de br, de, aan het andere uiteinde van het gebruikte quintenspectrum gelegen, dd, (+Qnt van nm, —Qnt van br). Naar zijn quasi-harmonischen zin, anders gezegd: doordat ieder van zijn tonen in quintrelatie moet kunnen gedacht worden tot twee zijner andere tonen, schijnt er wel wat aan te zijn van de gelijkredigheid van den sléndro-toonladder. Praktisch echter, gehoord de ónmiddelíjk te observeeren melódische successies, lijkt ons dat aequigrade sléndro toch wel aanvechtbaar. (Vgl., Dj. XVI, 10, McPhee voor het

Balische sléndro; en voorts nog Dj. XIV, 246.) Die poging om den quintencirkel niet binnen dertien octaven, (23 van Von Hornbostel's „blaasquinten"), en ook niet binnen zeven octaven, (12 gelijkzwevend getemperde quinten), doch binnen drie octaven, (5 sléndro-quinten) te perken is volstrekt niet in alle opzichten verkwikkelijk.

Ook over de andere, hierboven trouwens reeds even aangetipte Kinan̄ti-variant van Seelig, zijn No. 76, (blz. 72): „Loedirā madu dawah Kinan̄ti", moge hier iets worden aangeteekend.

De curieuze naam die daarbij opduikt, brengt ons echter te binnen, dat de naam Lobong hier nog niet is vertaald. Gericke & Roorda's Hwb doet dit met: bloem zonder vrucht (dus mannelijke bloem?) van de tjémé, (zekere klimplant; een cucurbitacee). Maar indien de beteekenissen, aan vormen als nglobong toegekend, óók al op gezag van Wilkens, n.l.: met geschenken of vleivoorden overladen of verlokken, juist, en voldoende algemeen bekend zijn, dan mag men wel aannemen dat die begrippen bij het hooren van den naam dezer gēnding althans is de hoofden van ouderwetsche, nog door wangsalan's in het associeeren getrainde, Javanen zullen mééresonneeren. — Wat Kinan̄ti zelf betreft, dit moet: Tot gezelschap dienende, beduiden. — Loedirā betekent: bloed, en die naam bij Seelig zou dus: Honigbloed moeten beduiden. Maar het Hwb. noemt als gēndingnaam: Loedirā madoerā, wat ook zoo bijster veel zin niet geeft!

Om tot het Kinan̄ti in No. 76 te komen, het stemt goed overeen met dat van No. 63, maar is niet zoo koket dóórgeornamenteerd. — Het telt 34 maten en dus zijn er blijkbaar 2 te véél. Door vergelijking met dat No. 63, en met geheel óngeornamenteerde lezingen, die van den Ruitjesschr.-l. b.v., blijkt al gauw waar de fout zit: de tweede tot en met de vijfde maat van den zesden balk op blz. 73, zijn uit het lid geraakt; men spele ze dubbel zoo snel. Wel ontstaat er dan één, eenzaam, 16de krulletje, maar dat doet geen kwaad; desgewenscht kan men het ook wég strijken.

Van Loedirā madoe (?) kunnen we nergens elders iets vinden. En daar zijn 56 maten (buiten de boekā) min-of-meer den indruk maken, dat daar tusschen een bom is ontploft, schatten we onze kans, deze gēnding eenigszins solide te restaureeren, niét zeer groot. Maar de poging moge gewaagd worden. — Het stuk staat in Pélog Barang. De tweede mol aan den sleutel, de es, schrappe men liever en leze den toon gl dus als e. Tonen pl komen er niet in voor. — Door 16 maten af te grenzen na den boekāgong, belandt men achter de derde maatstreek in den eersten balk op blz. 73. Die gl (e) daar, zou wel een gonginterpunctie kunnen dragen, al speelt de rēbab er dan ook quasi overheen. Op den derden balk vindt men achter de zesde maatstreek een aan dat gongmoment oogenschijnlijk analoge plaats. Maar daar de afstand 25 maten is, blijft de situatie voorloopig questieus. Daarna zijn er, tot aan Kinan̄ti, nog 15 maten. Dat kan dus allicht een gongan wezen, die 1 maat kwijt is geraakt. Maar over die eerste vier balken van blz. 73 vindt men een handvol uitgestrooid van zekere eigenaardige en bekende rēbabfiguur: Maten met een 8ste rust plus twee even-hooge noten: eerst een 8ste en dan een kwart. Die punteering ziet er tamelijk luchtig uit, maar klinkt dat allesbehalve. Het is eer een zwaar-op-de-handsch ziege-zagerig snikken of zuchten, en die indruk, (het kan totaliter iets subjectiefs van ons zijn, maar hij blijft nóóit uit!), dat gevoel van een zich-ergens-niet-van-kunnen-losmaken, zich-over-iets-niet-kunnen-heenzetten, wordt mee veroorzaakt, doordat er nóg een streek op dienzelfden toon, een (vrij) lange noot, aan pleegt vooraf te gaan, en doordat er van dat koppel: 8ste-kwart, méér na elkander staan. U ziet zoo'n taaig relletje, met al de vermelde eigenaar-

digheden hier op den éérsten balk van de blz.. Voorts een éven compleet op den overgang van den tweeden naar den derden balk. En óók weer een op dien van den derden naar den vierden. Den eersten keer zijn het lm's (a); den tweeden nm's (bes); den laatsten br's (c). De duidelijke climax in de distributie is effectvol genoeg; het schaaft ook niet, dat die verzuchtingen op nm een keer wéérkeeren éér ze tot br stijgen. Maar het is weinig aannemelijk, dat er naast die drie volledige hijgerijen, één defecte staan zou. Véél korter gezegd: Na de tweede („volltaktige") maat op den tweeden balk zal er nog nèt zoo een maat ontbreken. En telt men nu, ná die tusschenvoeging, 16 maten verder, dan die vermoedelijke gongplaats gl (e) in den eersten balk, dan komt men terecht op die eene lage kwartnoot nm (bes) in den tweeden balk, (achter de, thans, 8ste maatstreek), en dat is klaarblijkelijk wéér een heel goede plaats voor een gong. Van daar tot de, eventuele, gl-met-gong in den derden balk, (achter de zesde maatstreek) zijn er echter maar 10 maten. Van den laatstbedoelden waarschijnlijk gong terugtellend, zou men willen concluderen, dat de maat volgende op den vermoedelijken gong in den tweeden balk, geen 1ste doch de 7de maat van een gongan is. Telt men nu ook van den gong onder de nm (in balk twee) zél', 10 maten terug, dan vindt men inderdaad een moment, namelijk dien „Auftakt" br dd (c f), nauwkeurig overeenstemmende met (den inzet van) die veronderstelde 7de maat achter in den tweeden balk. Van die overeenstemmende punten af verloopt deze rēbabpartij in beide gevallen zelfs 4 maten lang gelijk, om zich vervolgens in de twee gevallen naar verschillende kanten te wenden en respectievelijk op de reeds aangewezen gonganslotnoot nm (bes) in den tweeden, en gl (e) in den derden balk uit te komen. We mogen dus (tamelijk) veilig aannemen, dat die aanhef br dd (c f), niet ver voor het eind van den tweeden balk, inderdaad het begin van een „7de" maat is. Daarvóór zouden ons dus 6 maten („auftaktig") ontbreken. Dit wil vermoedelijk zeggen, dat achter de gonganslotnoot nm (bes), die er nu in de notatie onmiddellijk aan voorafgaat, een dubbele-streek met een terugziend herhalingsteeken had moeten staan. Vervolgens had eventueel de balk onderbroken moeten zijn, waarna een „kattokop" als aanwijzing van het einde eener uitgebreide, bij de Ultima Volta over te slane, passage kon zijn gezet. De andere kattokop, om het begin aan te duiden, zou dan 6 maten ná den boekāgong moeten geplaatst zijn; dus midden in de („volltaktige") 5de maat van den ondersten balk op blz. 72. Rest nog de ontbrekende maat in den laatsten gongan te zoeken. Daar deze gongan aan zijn eind nauwelijks een poging doet op het slot van Kinan̄ti te lijken, ontbreken de feitelijke gegevens. Maar er is geen goede reden om een mankement aan te nemen in het begin. Zelfs kan men héél goed drie maal vier-maten (kēnongan's) afsnijden, en de derde kēnong, het 12de maatzwaartepunt, laten vallen op die dd (f). De 13de („volltaktige") maat die dáár mee begint, blijkt dan juist een quint lager te liggen dan de 13de van den 11den gongan. In het weinige wat er dan nog resteert, zijn er óók geen (on)melodische hiaten aan te wijzen. Dát overkomt den Heer Seelig niet! (Vgl. Dj. XV, 184.) Maar men zou, om het metrisch nu eenmaal noodzakelijk quantum te halen, ná die „13de" maat er wel eene kunnen inlassen, eenigszins gevormd naar het voorbeeld van de „14de" van dien 11den gongan. Zeg, dus iets als het volgende: /cee bes aaa bes/, dat is dus: br, nm, lm, nm (in 8ste noten). — Maar éven goed kan het zijn, dat het „gat" b.v. een maat eerder ligt, en dan te vullen ware, zeg met twee noten dd (f), successievelijk drie en één 8ste lang.

10) Sēkar tédjá plus Lompong kēli, (Seelig No. 35, blz. 35). Ditmaal staan de eindnoten der hoofd-deelen niet achter de dubbele-strepen, doch achter de maatstreek één plaats eerder; de caesuren liggen dus één

kwartnoot vóór zoo'n kapitale streep. De boekâ-gong valt onder de (tweede) lage a (br), de volgende-gong onder die a voor het eind van den tweeden balk. Correct 16 maten later is er nèt zoo'n slotval en komt er wat nieuws, zoodat dáár, — één kwartnoot na de vierde maatstreep in den vierden balk, — het eind van S. t., en het begin van L. k. moet liggen. Maar het duurt dan nog 16 maten (en een halve) eer de notatie weer dubbele-strepen heeft. De daarna nog restende, 20, maten, staan tusschen herhalingsteekens. Het eerste deel ervan, 11 maten tellende, is geheel gelijk aan de eerste 11 maten van die 16 er vóór; en de laatste maat, (eveneens „voll-taktig” gerekend), bevat de slotnoot, plus, voor de eerdere keeren, een figuurtje om de herhaling te bewerkstelligen. Daartusschen liggen nog 8 maten, beginnend met een kénong onder een f (lm). En bij vergelijking met de 4 maten die nog over waren vandat vóorige gedeelte, („voll-taktig”, vóór den gongnoot), zal men bevinden, dat telkens 1 daarvan gelijkwaardig is met, denzelfden inhoud heeft, als 2 van die latere. Maar die latere lezing geeft er een uitvoerig uitgewerkten, fijner gedetailleerden vorm van, dien men pas in zijn ware gedaante herkent door zijn 8 maten dubbel zoo vlug te spelen, ze te comprimeeren tot 4. De maat erná blijve ongewijzigd. Seelig heeft hier m. a. w., een van die „uitgeschreven”, door het gebruik van langere noten weergegeven, ritardandi welke we bij Land telkens aantreffen, en die, ter vermindering van vergissingen, beter kunnen worden vermeden. (Vgl. Dj. XV, 177, 178.) Die gerekte notatie is in het gegeven geval te minder op haar plaats, omdat het hier een slotrallentando betreft, dat dus alléén geldt voor den laatste keer dat het deel tusschen de haken gespeeld wordt; niet de éérde keeren. — Gezien een R. schr.-lezing moet er in Lompong kéli een kénong vallen, om de 2 (ongerekte!) maten van deze notatie hier. Wat Sëkar tédjâ betreft, het verband tusschen de, zeker wel Sálásche, gënding volgens Seelig, en de, onderling identieke, Jogjasche notaties (Land en R. schr.) kan men verdedigen, maar óók ontkennen; m. a. w. is het zwak tot miniem. Van de vèrdere Sálásche stukken onder dien naam lijkt op het Jogjasche nog het meest die këtawang. Tusschen de Sálásche zelf zien we ook al niet veel verband.

Er is voorts in den R. schr.-legger ook nog een mënjoerâ-stuk, een ladrang, onder den naam „Tédjâ” (sèc), dus: „glans”; en als het bepaald móét maken we ons sterk daarvan den samenhang met die onderscheiden „Sëkar tédjâ”'s te verdedigen. Maar de Lezer zal ons dat wel willen schenken en ons niet maken tot advocaat van een miinstgenomen uiterst twijfelachtige zaak.

11) Men ziet, dat van de schriftelijke bronnen, die zich daarover uitlaten, — beide Jogja'sch, — Land & Groneman de gënding Wani-wani Sl. Mën j., en de R. schr.-l e g g. haar Sl. 6 noemen. Het Sálásche Mardi Raras, dat haar in Pél. 6 speelde kan moeilijk de decisie geven. Hoewel de verhouding tusschen de sléndropatet's duidelijk genoeg is, in dézen zin, dat men een en dezelfde gënding in twee er van voor zich hebbende, nooit zou hoeven te twijfelen aan de tonale positie van elke lezing, — bij een ligtingsverschil van één toontrap ware de hoogste Sl. Mën j., de laagste Sl. 9, bij een van twee trappen de hoogste Sl. 9, de laagste Sl. 6, bij een van drie de hoogste Sl. Mën j., de laagste Sl. 6, (vgl. hiervoor Aanteeken. 6), kan de beslissing bij een opzichzelf staande gënding moeilijk zijn, ja kan men, deze op de beste gronden treffende, achteraf door de bij de Javaansche nijgâ's levende traditie worden gelogenstraft, zónder daar steeds de oorzaken van te onderkennen. — De Heer Déwantiâ heeft in de patët's Sl. 9, Sl. 6, en Sl. Mën j., successievelijk met de l van zijn tooncijferstelsel gekenmerkt de lm, de gl, en de nm, (à la Land dus de g, de d, en de a), en zoodoende

dus hun relatieve ligging in den quintencyclus aangegeven. Hij kent die positie aan de tonen i. q. toe op grond van hun slótkracht. De Heer Walter Spies, de éérste Westerling, die op het gehoor de gënding's, naar hun patët kon onderkennen, merkte in elk ervan twee of meer hóófdtonen op, daarbij echter níét uitsluitend lettende op hun kracht van finales der gongan's, doch hun totále tonale gewicht in aanmerking nemende. Dit waren dan: in Sl. 9: de lm en de gl; in Sl. 6: de lm, de gl, de nm en de dd; in Sl. Mën j.: de nm en de dd. Patët Nëm krijgt dus ook hier een tusschenpositie, die echter meer een hybridisch karakter zou beteekenen. Het voornaamste van beider opvattingen valt te ver-eenigen, door aan te nemen, dat in ieder der drie patët's een *quint* de eigenlijke kern is, en wel in Sl. 9: lm-gl, (zeg „g-d”); in Sl. 6: gl-nm („d-a”); in Sl. Mën j.: nm-dd („a-e”). (Terloops gezegd is dit een der redenen, dat we voor dd véél liever e lezen, dan, mèt Land, f; immers deze laatste opvatting verbergt de *quint*-beteekenis van dit domineerende interval.) Hóé men nu de onderste en de bovenste tonen van die kernquinten in zijn technische terminologie wil kenteekenen, is after all van niet zeer veel beteekenis. We zouden geen wézenlijke bezwaren weten te noemen tegen Déwantiâ's neiging, in den laagsten der twee tonen een „grondtoon” te zien. En wanneer men in overeenstemming daarmee den hóógsten „dominant” wil noemen, hebben we daar ook vrede mee, — op welke wijze deze dan ook, in het algemeen of in een bepaald geval, overheerschen, domineeren moge. Misschien zou men voor dezen laatste toon ook den ouden Westerschen term „repercussa” wel kunnen bezigen. Aan Déwantiâ's l-en centrale beteekenis toe te kennen, lijkt redelijk, wanneer men opmerkt, dat herhaaldelijk ook de *quint*toon, aan hun andere zijde liggend, (zeg nu maar: de subdominant), een aanmerkelijk tonaal gewicht krijgt. In Sl. 6 dus de lm, — zie hierboven de zwaartepunten van die toonsoort volgens Spies; — maar in de andere toonsoorten is het verschijnsel evenmin ongewoon. Zien-de dat Spies echter óók, en terecht, in Sl. 6 aan de dd groot tonaal gewicht hecht, wordt men te meer geneigd te stellen, dat als kern, als spil van een patët niet een enkele tóón, doch een heele *quint* moet beschouwd worden, (zie ook Aanteeken. 8), Dj. XVI, 241), die dan geflankeerd ware door een onderquint, hangende aan zijn ondersten, en een bovenquint, staande op zijn bovensten toon. Zoo zouden de *patët's* in hun hart *viertonig* zijn, — wat wellicht, au fond beduiden kán: ietwat schromen kleur te bekennen omtrent het slechte sluiten van hun *quint*enstelsel, — en dit nog weleens doen blijken ook. Men zie bijvoorbeeld de béboekâ en verderen aanhef, en het grootste deel van de moengagah der Sl. 6-gënding Mārāsāndjā; No. 1 bij Dj. k. & Wignjā.. Kwader is, dat een periphère onder die vier tonen zichzelf, als het zoo uitkomt, centrale beteekenis kan toekennen blijkbaar. Aldus de dd in Dandoen, (Dj. & W., No. 2), die gedurende het gróóste deel van die, als Sl. 6 te boek staande, gënding, op alle manieren, die men maar kan bedenken, melodisch overheerscht; en nog concludeert óók. Men mag zijn gemoed koelen, door de toonsoort van dit stuk een geëxalteerd Sléndro Nëm te noemen, (vgl. Aanteeken. 6), Dj. XVI, 234), maar niet vergeten, dat men over géén objectief middel beschikt om het van Mënjoerâ te onderscheiden. —

Wat echter Wani-wani betreft, daarmee is het zoo erg niet gesteld. De gënding heeft nu eenmaal twee gongan's die, tot aan hun tweede kénong's, niet slaafs maar wel getrouw, elkanders afspiegeling in de *quint* zijn. (Overigens toch misschien niet getrouw genóég. De twee helften van den eersten kénongan in den eene, — men strijke er den vouw uit, denke zich de nm, a, laag! — zijn elkanders omkeering. En het geeft een gevoel van teleurstelling, deze fraaie constructie in het begin van den anderen gongan te missen. Door dáár voor die derde en vierde

lm, g, een br, c, te nemen, ware dit hersteld. Een bepaalde reden om zoo pantjërchtig aan die lm te blijven hangen, heeft die gongan oogenschijnlijk niet. Maar op die manier demonstreert ze wel een eigen karakter. Zij het ook geen flattant! Weliswaar doen de twee gongan's achteraf, in hun tweede gedeelte, alle mogelijke moeite om hun afwijkingen ongedaan te maken, ja gaan in dien ijver zoo ver, dat ze aan hun eind van positie hebben geruild. Ligt in zijn eerste helft Land's IIde gongan een quint hóóger, de toon waar zijn gong onder valt is juist een quint láger. Anders gezegd, de Iste gongan belandt halverwege op een lm, g, en aan het eind op een gl, d, — bij den Ilden is dat net omgekeerd. Maar dat neemt niet weg, dat, al naarmate er met den éénen, of met den anderen gongan wordt begonnen, en ook de bëboekâ zich dus naar den éénen, of naar den anderen richt, men in het eene geval zich voorloepig een verdieping lager in den quintencyclus voelt, dan in het andere. En nu beginnen inderdaad Land en de R. schr. - legg. bij een verschillenden gongan, en wel Land een quint lager. Besluiten doen ze beiden met denzelfden gongan en toon. Wij voor ons zouden geneigd zijn Land's bëboekâ-aanhef te verstaan als Sl. 6, met in het eerste begin de noten van zijn kenmerkende *tetratonie* geëtaleerd, en door begin- plus eindtoon der bëboekâ: gl plus lm, (den g), den nadruk gelegd op den ondersten quint van de toonsoort. En zoo zouden we, net precies langs dezelfde wegen, door de boekâ van de R. schr. - l. tot de conclusie: Sl. Mënj. worden geleid. (In het *tetratone motto* van de eerste maat zou dan die br opgevat zijn als bovenquint van de dd; dus quasi als b, niet c.) Wat allemaal mooi en wel is; maar helaas! opteeren de opschriften der twee lezingen precies in den omgekeerden zin. Alles bij elkaar genomen gelooven we echter, dat de Ruitjesschrift-legger gelijk heeft. Begint men op de manier van Land's lezing, dan zal men inderdaad de boekâ, om de door ons aangevoerde redenen, als Sléndro Nëm verstaan, en gedurende den Isten gongan heel gewoon in die toonsoort blijven, — zijn laatste drie maten leggen nog weer eens de kenmerkende *tetratonie* vast, — vervolgens de eerste helft van den Ilden gongan voelen cadenseeren in de richting van Mënjoerâ, maar zijn tweede helft voelen terugkeeren naar en concludeeren in de hoofdtoonsoort: Sléndro Nëm. Begint men als de R. schr. - l., dan zal men dat begin vermoedelijk wel als Mënjoerâ voelen, maar die opvatting na een halven gongan worden gecorrigeerd, de situatie „omge-deutet” en aan die gewijzigde interpretatie ook verder vastgehouden. Die, gewraakte, quasi-pantjër met de gl, d, kan nog weleens een, instinctieve, veiligheidsmaatregel zijn om vergissingen te voorkomen; de nadruk valt er extra door op den onder-, den 6-kant van het heele stelsel! (Men vgl. nog het over Gondjing miring opgemerkte in Aanteeken. 8), Dj, XVI, 242.)

Van de gënding's die min of meer neiging tot *tetratonischheid* laten bespeuren, kan men ook wel zeggen, dat ze een constitutioneel zwakken toon hebben. In Sl. 9 zal dit de dd wezen; in Sl. 6 de br. In Sl. Mënj. moet het o.i. normaliter de lm zijn. Een goed voorbeeld is dat Kinan̄ti van Seelig's No. 63, (zie Aanteek. 9), en deels ook zijn Gondjing miring, No. III, (vgl. zelfde Aanteek.). Opgemerkt dient overigens te worden, dat zulk een toon met zwakke constitutie, (we hebben dat al eens gezegd naar aanleiding van de z.g. bijkomstige tonen in Pélog, — zie Dj. XIV, 149), door zijn ongewoonheid sterk kan de aandacht trekken, effect maken, ja het hoogtepunt der expressie van een gënding worden. De Mënjoerâ kêtawang Poespâ warnâ, bij Soelardi, blz. 20, (Allerhande bloemen), heeft zoo in zijn ngëliq enkele lm's liggen, maar is overigens geheel *tetratonisch*, en het valt niet te ontkennen, dat die aanvulling tot vijftonigheid daar den indruk maakt van een bekroning; óók al omdat de lm het hoogste punt

van het thema'tje is. Het slot is daarna weer viertonig. (Vgl. inzake *tetratonie* en het karakter van den vijfden toon nog Aanteeken. 17.)

De ladrang Srikaton, óók Mënjoerâ, Soelardi, blz. 20-21, hanteert zijn schaarsche lm's nèt zoo. Alleen vormen ze in dit geval geen toppen, (S. verlegt de nm nu niet naar het lage octaaf). (De naam beduidt: Schoon-zicht, zou ook kunnen beteekenen: De Vorst vertoont zich. Dat een Javaansch zegsman het sierlijke kwik- of waaiersaartje zoo wil noemen, kan wel eenvoudig door een vergissing komen. De gewone naam van dat vogeltje immers is sikatan.)

Voor Sléndro Sângâ zie men den ladrang Gondjang-gandjing, (beteekent: Wankelen, schommelen). Soelardi blz. 21, waar de dd precies zoo behandeld is als de lm in de zooëven genoemde stukken. Alleen heeft ze nog iets meer de kracht van toppunt der thematische expressie, daar ze nog wat länger blijft en dus door het naderen van het slot iets van slotkracht méé krijgt.

Een éven goed voorbeeld voor Sléndro Nëm, kunnen we niet vinden. Dat wil zeggen, de ladrang Babat këntjeng, (De gespannen pens!), Soelardi blz. 21, 22, is toch werkelijk erg aardig. Soelardi, die zijn bëboekâ's graag, hetzij in hun geheel, hetzij in hoofdzaak, hetzij althans in hun aanhef *tetratonisch* schrijft, en dan wel inderdaad meestal daar de voor de patët i.q. kenmerkende zwakke toon bij laat ontbreken, welks ietwat uitmiddelpuntige, opzienbare karakter wij zooëven hebben gekenschetst, — laat hij een anderen die rol van interessanten afwezige spelen, dan blijkt nogal eens de hééle tonale positie van de gënding onzeker of paradoxaal, — houdt i.c. zijn voorspelletje tot twee noten voor den gong vrij van de br. Dát hij hem daar introduceert komt doordat hij met het eind van dat inleidinkje, op de gebruikelijke manier, het slot der gënding zelf na- of beter gezegd vóórbootst. Want daár, na zës kënongan's van *tetratonie*, en opgespaard tot in de slotformule zelve, heeft de gënding een br staan. Het hééle stukje overziende, zal men zich mèt ons vermoedelijk afvragen, of dat-daar niet wellicht eigenlijk de éénige legale br is. De andere br's namelijk, drie in den éérsten kënongan, (en dus nóg drie in den, daaraan gelijken, tweéden), waaronder zoo waarlijk de beginnoot van de gënding, maken met hun pantjërchtige positie een dusdanig onorganischen indruk, dat het er uit ziet, alsof in hen eenvoudig die br van het einde der bëboekâ is blijven hangen. Quasi passief dus. Maar ondertusschen. . . ! We kunnen het niet helpen, maar zooals die aanhef, met dat demonstratieve vooropzetten van die noot daar staat, doet hij ons onweerstaanbaar denken aan het Duitsche adagium: „Wenn schon, denn schon”; anders gezegd: Als er dan hier moet gevloekt worden, dan maar flink; en dadelijk!! We hebben er waarlijk den Heer Soelardi van verdacht dat die br daar, zijn note personelle was. Maar achterafsché controle doet ons zien, dat dat toch niet juist is. Niet alleen staat die aanhef nèt zoo hij den Heer Tirtânâtâ, (wat niet veel bewijst, want de notatie door dezen deelnemer aan de muziekschriftprijsvraag, — zie Dj. IV, 1, 15, — lijkt ons nauwelijks origineel!), maar ook de Jogjaschel, Ruitjesschrift-legger heeft br's in het begin der gënding staan, d.w.z. alleen als beginnoot van den eersten en van den tweeden kënongan, die nu niet kunnen zijn blijven nasleepen uit de bëboekâ, want die heeft ditmaal een slot zónder br, is zúiver viertonig.

Ook valt die begin-br ditmaal rustiger in het oor, niet op zoo'n zwak pantjërchtig moment. (De notatie is trager dan die door Soelardi, geeft maar vier noten per kënongan en geen acht.) Indiën óók de Jogjasche lezing met zijn gongslag onder de lm eindigt (en niet met den anderen gongan, op gl, —, wat we, momenteel, niet kunnen nagaan), zou men van háár dus kunnen zeggen, dat ze zich uitspant tusschen een br aan haar begin en

eene bij haar einde, en daartusschen dien toon vermijdt. Als de R.schr.-l. nu maar geen pantjër, geen geregelde doorspekking van het thema dezer gëndjing voorschreef met br. Overigens zijn wij niet geneigd daar opzet in te vermoeden. Daarentegen zijn we, gegeven de geringe frequentie van het pantjër-gebruik in Sălă, nog zoo zeker niet, dat de hardnekkige pantjër barang, die de Heer Soelardi nadrukkelijk voorschrijft, uitschrijft in zijn moenggah-ladrang van de, — in Sl. 6 staande, overigens geenszins tetratonische, — gëndjing Krawitan, (No. 33, blz. 41, 43), niet een opzettelijk, paradoxaal, den nadruk leggen beduidt. — Maar om weer te keeren tot Babat Këntjeng, het deed ons bepaald plezier, tenslotte, bij Seelig een aardige lezing der gëndjing te vinden, die smetteloos *tetratonisch* is bijna! Men zal haar aantreffen op blz. 21 van zijn bundel, als laatste deel van z'n No. 18: „Lĕlănă (sic) dawah ladrangan Babat Kentjeng”. Ze moet wel Sălă'sch zijn, maar blijft vrij ver van Soelardi's lezing. Wat br's betreft, (bij Seelig ook nu a's), daarvan heeft zijn begin geen spoor, (een eigen boekā voor de ladrang is er hier natuurlijk niet). En wat die ééne br, als onontbeerlijke culminatie, voor het eind van de gëndjing betreft, deze is, zeer geestig, gereduceerd tot een voorslag! — De ladrangan begint drie noten vóór de dubbele-streep.

De ladrang Montjër, Soelardi, blz. 23, is een goed voorbeeld van de mogelijkheid waar we in Aanteeken. 9) op doelden: een *verschuivende tetratonie*. De eerste helft der bëboekā van deze Slëndro Nëm gëndjing mist behoorlijk haar br. De tweede helft echter niet deze maar de gl, wat geen, een andere gangbare patët karakteriseerend absenteïsme is, doch past in een Hyper-mënjöerā, (vgl. Aanteek. 6), Dj. XVI, 234). Ook het begin van den ladrang zelf laat de gl ontbreken, en dat blijft dan zoo afwisselen, op één kënongan, den derden van den ngëliq-variant, na, die compleët pentatonisch is. De *cadence* bestrijkt hier dus een breedte van twee quintschreden. Van den zóóveelsten kënongan gesproken, — volgens Soelardi schijnt Montjër het veritabele schaaap met de vijf poten te zijn. Tenminste, aldus meenen we zijn „bis” onder den éérsten kënongan te moeten verstaan; trouwens in de ngëliq schrijft hij er werkelijk vijf uit, den tweeden ook nu aan den eersten gelijk. Een andere ladrang met vijf kënongan's per gongan is Toendjoeng karoban; zie Djak. & Wignjā, No. 16, blz. 36, een Sl. 6 stuk. (Vgl. Dj. XV, 179.) (Het woord montjër kan beduiden: zwaar neerhangen, van rijstaren e.d., maar ook: uitvoerig, wijdloopig zijn. Misschien is het dus wel letterlijk te nemen, in den laatsten zin. Men zou dan dus ook wel, iets minder letterlijk, kunnen zeggen: Het breed laten hangen. Toendjoeng karoban is: De overstroomde, (ondergedompelde) waterlelie. Lĕlănă is: Dolende.)

Anders dan in Montjër, kan men aan de heen-en-weer-schuiving, verwisseling van tetratonie, in den ladrang Oeloeg-oeloeg, Soelardi No. 15, blz. 28, wel een normaal tonalen zin toekennen. Beurtelings ontbreken de dd en de br, wat dus correspondeert met een cadenseeren van Sl. 9. naar Sl. 6. (Oeloeg-oeloeg beduidt: sein of waarschuwing.)

Wat de gëndjing's betreft, die ook bij Seelig voorkomen, zijn Lĕlănă, No. 18, blz. 21, verwijst naar het Lănă, dat bij hem als No. 153 op blz. 113 staat en identiek is met Djak. & Wignjā, No. 42, blz. 75. De laatstbedoelde lezing is correct in beide bundels. (Men lette er op, dat in het grootste deel van de moenggah de toon br ontbreekt; het is dan ook een Sl. 6. gëndjing.) Maar de zelfstandige lezing van den Heer Seelig ! Dat is nu werkelijk een geval om den schrik beet te krijgen! Hier heeft die bewerker nu

eens gehéél acceptabele aantallen maten in zijn hoofd-afdelingen staan: 32 maten binnen het stel herhalings-teekens; vervolgens 16 niet te herhalen maten, en tenslotte nóg 16, die weer moeten worden herhaald. Den slotgong zouden we dus gekregen hebben onder de zware e (lm) sub 2 of sub. 1. Den eindgong van Lĕlănă één maat vóór de eerdere dubbele-strepen, (wat in orde is), den moenggah-gong één maat voor de dubbele-strepen in balk 4, (wat — naar men zien zal — niet deugt, een maat te vroeg is!), den vórigen gong onder de tweede d (dd) op den 3den balk, (id. id. id.!), en den bëboekā-gong één maat voor de éérste dubbele-strepen, (id. id. id.!) We zouden er dus fëéstelijk zijn „ingetoerd”; en ook achteraf hadde daar allerwaarschijnlijkst geen musicologische haan naar gekraaid, indien er niet die andere notatie geweest ware. De van hun plaats geraakte gong's en kënong's zouden niét hebben gewaar-schuid; die waren óf onder eenzëlde noot, of onder een als geledingsnoot éven goed mógelijke, gevallen!! Nu ziet U! Als men het weet, is de zaak overigens eenvoudig genoeg: We laten de derde, vollaktige, maat van de boekā nu dáár; wellicht is ze eigenlijk te veel, maar toch niet onmogelijk, en in ieder geval onschadelijk. Maar na de twééde maat achter de volgende dubbele-streep moet er nog nèt zoo een komen; en de vijfde plus zesde maat op den 2den balk moeten tot één enkele worden gecompriëerd. De laatste maat van den 4den balk moet weer worden herhaald. Van de moenggah is de tweede helft een normaal ekstrakt uit de tweede helft van den 1sten mëröng-gongan. Waarom de éérste helft ónuitgetrokken is overgenomen, weten we niet. Maar misschien kán het weleens zoo worden gespeeld door de rêbab. Maar dan toch vermoedelijk niet de keeren dat de moenggah wordt herhaald; want dat deze werkelijk zónder herhaling zou blijven, daarvoor zien we geen reden.

Seelig No. 30, blz. 31, Tudjung (ten rechte, Toendjoeng) Karoban dawah ladrang Manggu; (misschien moet dit Mangoe wel Manggoe zijn; we hebben gezien, dat béidé woorden: weifelend schijnen te kunnen beteekenen; ook is Seelig's No. 119, blz. 96 een Ladrang Manggu). Volgens Seelig zou Tandjoeng Karoban in Slëndro Sângā, volgens Djak. & Wignjā in Slëndro Nëm staan. Het gelijk ligt ongetwijfeld bij laatstgenoemden. Boekā en eigen aanhef van de gëndjing zijn Nëm, met den kernquint gl-nm, en met in belangrijke themabestanddeelen de br ontbrekende. Zooók het eind van de mëröng. Het middelstuk cadenseert naar Sângā, met den kernquint lm-gl. In de moenggah gaat het nèt zoo. — Van Seelig's No. 30 is het hoofddeel alvast goed, klopt uitstekend met de mëröng van Djak. & Wignjā. No. 16. Blijkbaar zijn er ook hier vijf kënongan's in dien gongan. De boekā-gong staat twee kwarten vóór de dubbele-streep. Hoe dat zit met dien ladrang is niet zóómaar duidelijk: Bij Djak. & Wignjā zijn het tweede veertigtal maten klaarblijkelijk een gewóne, quasi-extraherende, moenggah bij de mëröng; ook is er een aparte ultima volta, oempa. Seelig heeft óók vijf maal acht maten na het eerste deel, maar die daarmee niet in zoo'n eenvoudige verhouding staan, en ook niet doorlopend met de moenggah van de andere lezing overeenstemmen.

Toch is er wel verband, en zelfs in alle richtingen: Het láatste 8tal maten van beide lezingen zijn, op de figuratie na, identiek. En de vier 8tallen die daar bij Seelig aan voorafgaan, het eerste aan het tweede gehéél, en het derde aan het vierde nagenóég gelijk, blijken alle een, niet getrouwe, maar ongetwijfeld herkenbare transfiguratie van zijn derden mëröngkënongan; nu echter aan het slot naar de gl (c) gewend, en niet naar de lm (f). Die tweede veertigtal maten bij Seelig zullen vijf maal den ladrang geven; den laatsten keer in een ngëliqachtigen, of schoon niet hoog gelegen, variant. Gehoord de uitgebreidheid van

den gongan ervóór, lijkt die ladrang overigens zóó wel héél beknópt.

De reeds genoemde ladrang Manggoe, Seelig, No. 119, staat in Pélog (Běm); het interval *bm-gl*. — dat overigens als zoodanig in het stuk nauwelijks voorkomt, — ware genoteerd als *d-es*; de *g* moet de toon *pl* zijn. De eerste 8 maten correspondeeren goed met de eerste 8 van het tweede deel in No. 30. Daarbij schijnt er van Sléndro 6 naar Pélog Běm zóódanig te zijn overgezet, dat iedere toon door zijn gelijknamige equivalent is vervangen, de *bm* echter door de *br*. Onze Aanteek. 6) te vergelijken en voorts Aanteek. 16). Met de herhalingsteekens is het niet in orde: Bij het terugwijzende aan het eind ontbreekt het vooruitziende equivalent. Mogelijk is de bedoeling, dat het tweede gedeelte op zichzelf herhaald dient te worden. Mogelijk echter ook, dat de hééle ladrang, (met daarin het herhaalde eerste gedeelte), opnieuw dient te worden gespeeld. In het eerste geval zou de ladrang vermoedelijk zės maal 8 maten komen te omvatten; in het tweede viér maal. Moeten het er, in overeenstemming met „Toendjoeng karoban”, soms vijf maal 8 zijn, dan zouden we er niets anders op weten, dan het eerste deel maar éénmaal en het tweede tweemaal te laten spelen. Verondersteld is, dat het tweede deel niet 14 (!) maten omvat doch 16. Van achteraf tellende, bevindt men dat de laatste 6 maten („auf-taktig”) van het stuk, overeenstemmen met de eerste 6 van het tweede deel, (gerekend ná dien octaafsprong op *bes*). Ook slút die overgang naar het tweede deel, met succesievelijk een quint-, een octaaf- en een quart-sprong, eigenlijk nogal slècht. Nu liggen de 2 maten („auf-taktig”) van vóór de laatste 6 voor de hand om die gaping daar te dichtten. Men kan ook hun hoogte onveranderd laten mits onmiddellijk achter de dubbele-streep twee 8ste noten *es* (*gl*) schrijvende, met een octaafsprong tusschen zich in. Het eind van het invoegsel is dan ook niet een kwartnoot *bes* (*nm*), maar de octaafsprong op die noot, die nú vlak achter de dubbele-streep staat. Van de, thans évenwichtige, helften van het tweede gedeelte, kunnen telkens de laatste 6 maten beschouwd worden als een vrije variant der laatste 6 van het eerste deel. De eerste 2 maten echter vormen een soort van ngěliq-variant van de overeenkomstig gelegene in dat deel; maar de verschuiving wordt pikant gecompliceerd door de introductie van den toon *pl*. Vergelijking met de 2 er op volgende maten doet zien, dat de volledige évenwijdigheid is: *gl*, *bm*, *nm*, *lm*, *dd*, (*es*, *d*, *bes*, *a*, *f*) en *lm*, *pl*, *gl*, *bm*, *nm*, (*a*, *g*, *es*, *d*, *bes*).

Oeloeg-oeloeg. Seelig No. 120, blz. 96, („Huluk huluk”). De boekā-gong op de noot ná de dubbele-streep. Kěnong's om de 2 maten, gong's om de 8. Géén herhalingsteekens voor en achter het tweede gedeelte. De máát ná die met de 2. (sec. volta) moest er twee keer staan. Sléndro blijkbaar anders genoteerd dan meestal. Géén patět opgegeven. Als het Sléndro Sāngā wil wezen, gelijk de andere lezingen, dan moet de toonladder van *br* tot *br* zijn weergegeven met *c*, *d*, *f*, *g*, *bes*, *c*; dus, evenals bij Land, in de hóóge ligging, maar de *nm* niet met *a*, doch met *bes*. Maar het zou ook Měnjóerā kunnen wezen, met die toonladder als *bes*, *c*, *d*, *f*, *g*, *bes*; zoo als Seelig's sléndronotatie naar absolute hoogte gewóónlijk ligt, dus lāge ligging; maar nu met *bes* en niet *a* voor de *br*.

Seelig No. 161, blz. 120, Dorodasih (ten rechte Dārādasih, d.i.; Droomuitlegging) dawah ladrang Huluk Huluk; (identiek met Djak. & Wignjá, No. 58, blz. 101); Sl. 9, de sléndrotoonladder door Seelig op zijn gewóne, lage, manier weergegeven. De dawah-gongplaats is die *lm* na de voorlaatste dubbele-streep; ná die noot begint de ladrang, die correct is getranscribeerd. Óók wat betreft de eigenaardige in-

deling van Dārādasih is de overzetting in orde; Djak. & Wignjá. hebben het nēt zoo, maken in hun bovenschrift nog extra opmerkzaam op de abnormale aantallen kětoeg's, die uit de ongewone, ongelijke lengten der kěnongan's resulteeren. De Heer Seelig geeft geen kětoeg's. Djak. en Wignjá. hebben ze hier overal (tot aan den ladrang) vier maten uitéén liggen; d.w.z., de éérste, en de laatste, twee maten van een gong af. Bij Seelig moet vóór aan den zevenden balk die *f* onder de *c*, en dat gongteken onder de *f* vervallen.

Wat echter den zin van deze onregelmatige architectuur: een gongan bestaande uit één kěnongan van 32 tellen (8sten), twee van (ieder) 64, en één van 48, betreft, — die ontgaat ons. We hebben nog de denkbaarheid overwogen, dat deze gěnding van herkomst een kětawang zou zijn, met dertien gongan's à 16 tellen, die later op een tamelijk willekeurige manier in een gěnding gědē ware omgezet. Maar we vinden hier geen bewijzen voor. De andere lezingen van Dārādasih helpen ook niet, want die zijn geheel regelmatig van architectuur. Ze staan in Pélog Limā. (Daarvoor blijft de, na te noemen, Trappenschriftbundel borg; en ook de Ruitjesschriftlegger. Seelig zelf heeft in zijn register bij abuis „Pel. 9”) Die bij Seelig, No. 6, blz. 10, is heel goed. We vermoeden zoo, dat deze „gěnding sangking Sasraninggratan”, (sic; dus: afkomstig uit, volgende de traditie van de dalēm van een Sālāschen regent Sasraningrat), naar een schriftelijke fixatie is bewerkt. Ze is niet identiek met, maar lijkt wel veel op die in ons bezit, welke gebruik maakt van het z.g. Trappenschrift. (Vgl. Dj. XIV, 133, 163, 165.) Deze bevestigt b.v. ook die (rěbab)sprong over twee octaven; (zie eind zesden balk)! Men kan beter *gis* dan *g* schrijven voor de *lm* (aequivaleerend met Land's *b*). *Cis-d* is hier *bm-gl*, de *fis* een *pl*. (Men lette op haar wisselspel met de *dd*, *e*, en dus van twee concurrerende tonaliteiten. Echt iets van Limā! — Vgl. Dj. XIV, 149, 151.) Overigens hebben we geen aanmerkingen. Alleen zouden we dat woord Ladrangan liever 8 maten later hebben staan. Want pas die kwartnoot *cis* (*bm*), links onder die swastika, krijgt den moenggahgong. Die 8 maten hebben wel al thematisch materiaal van den ladrang, en óók al wel, (blijkens den Trappenschriftbundel), de „enge”, geserreerde opeenvolging der kětoeg's, maar voorzoover we weten nog geen kěmpoel; ze vormen de oempa op te moenggah. De moenggah-ladrangan treedt echter pas in ná den gongslag op die *bm*. En herháald wordt de ladrang ook van dit punt af. De éérstvolgende gong ligt 16 maten verderop, onder die *d* (*gl*). Wil men het verband tusschen ladrang en mērong controleren, dan vergelijke men de vier maten voor, plus de vier maten beginnende mēt dezen toon, en die, juist zoo gelegen tenopzichte van de *d*, (óók een gongplaats), scheef rechts boven de éérste swastika. Maar interessanter en werkelijk intrigant, is de vraag van het verband tusschen de twee Dārādasih's; deze Pél. - 5 - gěnding No. 6, en de Sl. - 9 - gěnding No. 161. De eerstgenoemde heeft zijn bēboekā-gong liggen onder de *gis* (*lm*) aan het eind van den eersten balk. Zijn volgende kěnong onder de *cis* (*bm*) op den eersten tel der vóórlaatste maat van balk 2. Den schuin-links daar onder staande noot-met-gong *d* (*gl*), hebben we al geobserveerd. De eerstvolgende kěnong dáarna valt op die gekooide (overigens heel gewone!) noot *gis* (*lm*) na de swastika. Weer 8 maten later vindt men een gong onder een *e* (*dd*). En zoo voort: om de 8 maten, beurtelings, een kěnong- en een gongslag. Van die indeelingsslagen in No. 6 nu, correspondeert de *bm-kěnong* bij het eind van den tweeden balk met de N2 van No. 161; en de *lm-kěnong* bij de (eerste) swastika met de N3 van die sléndro-lezing. Uitgaande van de eerste der twee correspondentieplaatsen, zal men althans in de eene maat er vóór, plus de vier er na de wederzijdsche identiteit der contouren wel herkennen; ondanks alle verfomfaaiing en deuken. Zooóok in de vijf

maten vóór en de drie, ja de zeven, ná het tweede punt. Aanvankelijk, d.w.z. tot dat tweede correspondentiepunt, vinden de pélog-tonen a, cis, d, (fis) hun afspiegeling in de sléndro-tonen d, f, g, a. Later de pélog-tonen gis, a, cis, d, e in de sléndro-tonen g, a, c, d, f. Deze laatste correspondentie wordt gauw minder zuiver, om nog eens tamelijk streng op te duiken in de drie maten vóór de laatste, op den zesden balk van No. 6 ∞ de laatste drie op den zesden van No. 161. De eerste dezer aequivalenties beduidt: nm, bm, gl, pl is gelijk aan dd, lm, nm, br. Andersgezegd, met (voor dit geval onzekere!) afgrenzing als in onze Aanteeken. 6), en absolute ligging als bij Land, een nieuwe overdracht, namelijk: (8) Pélog Limá lm, nm, bm, gl, (pl) = Sléndro Sângá gl, dd, lm, nm, br. (Of: b, c, e, f, (a) = d, f, g, a, c. Vervangt men in deze formule Sl. 9 door Sl. 6, dat naar men weet twee trappen lager ligt, dan krijgt men niet de overdracht (7), die hier dus geen bevestiging vindt. Maar de overdracht (8) is ook niet gewoon, daar het tweede lid eer op Sl. Měnj. schijnt te duiden. — De tweede aequivalentie is: (9) Pélog Limá lm, nm, bm, gl, dd = Sléndro Sângá lm, nm, br, gl, dd. (Of: Pélog 5 b, c, e, f, g = Sl. 9 g, a, c, d, f.) Deze nieuwe evenwijdigheden kunnen nauwelijks principiële betekenis hebben. Daar in Seelig's No. 6 gedurende enkele maten vóór, en enkele maten ná het tweede correspondentiepunt precies hetzelfde staat en toch in het eerste geval (8), in het tweede (9) toepassing vindt, schijnt het tot op zekere hoogte onverschillig of de weergave in Sângá een quint lager belandt. Maar de verhouding tusschen No. 6 en No. 161 is nu eenmaal allesbehalve eenvoudig. Van het eerste dier melodisch corresponderende punten naar het tweede schijnt ons de pélog-lezing idealiter een quint omhoog te schuiven. De sléndro-lezing bereikt een overeenkomstig cadence-toppunt pas acht maten ná dat tweede moment.

„Wāngsā gunā dawah Huluk huluk”, Seelig's No. 37, blz. 36. (Wāngsāgoenā = Volk + kunst. Tezamen een persoonsnaam?) De dawah-gong staat sub 2. (Ult. volta) onder die f, lm. In den ladrang om de 2 maten der notatie een kěnong, om de 8 een gong. De dubbele-streep en het herhalingsteeken na de eerste 8 maten van den ladrang moeten vervallen. De vier gongan's worden sámen herhaald. Dus aan het eind had er wél een herhaling moeten worden aangekondigd. — Het eerste gedeelte van het samenstel corrigeere men, waar noodig, naar Seelig's No. 168, blz. 124, „Wongsāgunā”, dat identiek is met Djak. & Wignjá., No. 65, blz. 111. De transcriptie bij Seelig is in No. 168 correct; den slotgong vult men wel aan, en we zijn er niet zeker van, — Djak. & Wignjá.'s schrift legt noten, sneller dan de norm, maar gebrekkig vast, — dat in die maat met de 16den niet de eerste noot kort en de zesde een 8ste zijn moet. Maar wat No. 37 betreft, daarin ontbreken ná de zesde maat op den derden balk er vier. Men kan hier eenvoudig de tweede tot-en-met vijfde maat van den vierden balk uit No. 168 inlasschen. (Er is simpelweg overgesprongen van de eene lange a op de volgende!) Twee maten ná die inlassching leest, naar men ziet, No. 168 niet, gelijk No. 37, c, d (gl, dd), met op deze laatste den 3den kěnong, doch a, c, (br, gl).

De verdere in het voorbijgaan genoemde gěnding's heeft Seelig niet; op Srikaton na; en wel in zijn No. 9 blz. 13, „Puspitā rěntah dawah Srikaton”. Aan de notatie van den ladrang ontbreekt niets. De dawahgong valt onder die g (nm), een maat voor de dubbele-streep. Seelig's lezing is, zooals gewoonlijk gefiguureerd, maar klopt overigens goed met die bij Soelardi (blz. 20, 21). Andere notaties van Poespitā rěntah hebben we niet kunnen vinden. En zoo zullen we haar moeten recenseeren uit het abstracte. Tusschen herhalings-teekens staan 32 maten. Dat kan dus in orde zijn. Daarna

komen er 30. Dáár valt dus een tekort te vermoeden. Maar de laatste 8 maten ervan zijn onverdacht; ze blijken eenzijdig wezenlijk identiek met den tweede gongan van den ladrang („auftaktig”; wél zijn ze in hun bloemen en krullen anders gedraaid dan die), maar voorts praktisch gelijk aan de laatste 8 vóór de terugwijzende dubbeleherhalingsstreep. Dit maakt het ook wel zeker dat die g (nēm) kórt voor die streep een noot-met-gong is, (immers correspondeerend met den dawahgong). En de noot 32 maten eerder, kort voor de eerste dubbele-streep, de bēboekāgong. Aan dit laatste hebben we nog wel even getwijfeld en overwogen, of deze soms 2 maten later moest vallen, en dus het herhalingsteeken 2 maten verplaatst zou moeten worden, zoodat de bēboekā die maten zou winnen, en het te repeteeren deel zélf een tweetal maten te kort komen, dat dan nader ware op te sporen. De héele aanhef van het complex, namelijk de bēboekā maar óók het begin van de gěnding zélf, bevat niets anders dan een karakteristieke tetratonie, vier maal in dalende richting doorloopen, (waarbij we van een paar bindingsnoten, en het initiale ornamentje, dat de tetratonie oploopt, afzien); en nu is het tamelijk moeilijk, te beslissen, op wélk moment daarvan de inleiding tuit is. Elders, verspreid door het stuk, komt die aflopende tetratonie dan nog verschillende malen voor, maar niet in successie. D.w.z., ze zou wél wederzijds van den gong vóór het herhalingsteeken staan: eerst als equivalent van het einde der bēboekā, daarna als equivalent van het begin der gěnding zélf. Maar de nieuwe gongan correspondeert in veel opzichten met den eersten gongan van de gěnding; en nu zou het wel wonder zijn, dat dié aan zijn begin twee maal die neerdaling had, en deze hier maar één maal; met dan nog bovendien het finale resultaat, dat er 2 maten aan het totaal mankeeren! M.a.w.: men voege de tetratonie op deze plaats, dus onmiddellijk na den herhalingsgong, nog één keer in, andersgezegd twee maten, „auftaktig”, tezamen inhoudende de vier kwartnoten: dd, gl, br, nm, (d, c, a, g). — Hiermede is dan wel ten ruwste de opbouw van het stuk aangewezen en geordend. Maar we durven volstrekt niet belooven, dat alles thans deugt: We verdenken de notatie, zooals ze er nu ligt, sterk van, behept te zijn, met een aantal elkander compenserende fouten! Daarop kan men het gemakkelijkst controle oefenen door alle elkander-aequivalente punten met lijnen te verbinden. Men vindt dan dat de eerste plus de tweede maat van den vijfden balk nauwkeurig overeenstemmen met de eerste plus tweede van den tweeden; maar de derde, vierde, vijfde en zesde maat van den vijfden balk met de vijfde, zesde, zevende en achtste van den tweeden balk. Hier kunnen dus 2 maten zijn weggevallen. Daarentegen ziet men, dat van den zesden balk de tweede tot de zesde maat (inclus) correspondeeren met de derde tot en met zevende maat van den derden balk, maar de negende maat van den zesden balk komt overeen met de achtste maat van den derden. Op den zesden balk kunnen de zevende en de achtste maat dus een invoegsel zijn, — waarvan men het prototype overigens vindt in de laatste maat van den eersten plus de eerste van den tweeden balk. — Wat ons betreft volgt men op de plaatsen van die twee divergenties de eerste lezingen; want hoe vernuftig de verschuivingen in Javaansche muziek ook kunnen zijn, (Dj. XIV. 245, 247, 146,) — déze incongruenties lijken ons toch eer aan het speelsch vernuft van den Heer Seelig ontsproten. — En als men dan in de 3de maat van den 2den balk voor de 1ste der 16den nog a (br) leest, dan krijgt men daar ook niet zoo'n kinderachtige C-duur smaak in de mond. (Maar het middel om daar af te komen was puur arbitrair; dat zij toegeven! . . .)

De betekenis van den naam Poespitā rěntah nagaande, bemerken we, dat die zijn moet: De gevallen bloem. En dat brengt ons te binnen, dat er ook een gěnding bestaat, die, — heel wat minder gewild litterair, — Kěmbang tibā heet; wat precies hetzelfde beduidt.

We vinden haar bij Djak. & Wignjá., (blz. 47, No. 24), en bevinden vervolgens, dat ze... met Poespitá rěntah identiek is; zoodat we dus tòch over een tweede lezing van dat gamělanstuk beschikken; — als over monsterd, ná het maal. Maar we beklagen ons over het extra werk niet; de inwendige, al dan niet juiste, correspondenties van Seelig's No. 9 hadden we ons, en den Lezer, tòch moeten duidelijk maken. De achterafschce controle toont, dat het stuk inderdaad wel zoo in elkander moet zitten, als wij hebben aangewezen.

Maar die nieuwopgedoken lezing opent nog een nieuwe questie. D.w.z. we hadden al wel opgemerkt, dat volgens Soelardi de ladrang Srikaton in Měnjorá staat, — en daaraan leek ons ook geen twijfel mogelijk, — maar dat Seelig in zijn register het complex No. 9 bij Sléndro Nēm onder dak bracht, zoodat een combinatie van Sl. Měnj. en Sl. 6 aan te nemen ware; een quasi-modulatie dus; — dáaraan twijfelden wij echter nu weer wèl, want wij zouden zelf de gěnding Poespitá rěntah óók voor Měnjorá gehouden hebben, en vergissingen komen in dat register meer voor. Maar nu heeft ook de bundel Djak. & Wignjá. zijn Kěmbang tibá onder Sl. 6 staan. Dat dit de traditie is, lijdt hierna dus werkelijk géén verderen twijfel. In hoe verre is echter een oppositie tegen haar gewettigd?

Wanneer we in het onderstaande de karakteristieke kernquint van iedere patět met de twee letters T. (tonica) en D. (dominant) merken, van welke de eerste dus den grondtoon à la Déwantará aanwijst, en de andere den gewichtigsten toon die daar een quint bóven ligt, (onze repercussa), dan is het allerminst de bedoeling daar de beteekenis aan te hechten, die de Westersche muziektheorie met die termen verbindt. En nog veel minder, wanneer we, verder stijgend of dalend langs den quintencyclus, de overige tonen merken met (S.) of (D.²), (hetgeen dus aan subdominant en aan dominant van den dominant doet denken), of zelfs met (s.²) danwel (d.³). Ook mag men, wanneer we eenzelfde sléndrotoon den eenen keer weergeven met a, en den anderen keer met bes, daar geen verschil van toonhoogte achter zoeken, doch er alleen een aanduiding in zien, of de toon is bereikt door opdan wel door af-klimming van de quintenreeks. Een aanwijzing of ook maar benadering van de precieze ligging kan het niet zijn, omdat immers de gemiddelde sléndroquinten in grootte verschillen van onze zuivere zoowel als van onze getemperde quint. — Geheel daargelaten wordt de vraag, of wellicht het verschil in de richting van nadering ook, somtijds, door een verschillende intonatie wordt weerspiegeld. Hoe dit zij, de tonen, in onze gěnding voorkomende, laten zich naar quintensuccessie rangschikken als: br — lm — gl — nm — dd — br — lm. Daarmede komt dan overeen in een transscriptie à la Land: c — g — d — a — e — b — fis; in een transscriptie à la Seelig echter: bes — f — c — g — d — a — e. Hier een notatie Seelig besprekende, houden we ons dus verder aan laatstbedoelde. Naar hun functie, d.w.z. naar hun verhouding tot de hoofdtönen, tot de kernquint der toonsoort, zou die reeks nu in Sléndro Nēm beduiden: (s.²) — (S.) — T. — D. — (D.²) — (d.³) — (d.⁴). In Sléndro Měnjorá echter: (s.³) — (s.²) — (S.) — T. — D. — (D.²) — (d.³). Opgemerkt moet worden, dat het voor de beslissing, welke positie een gegeven toon op een gegeven moment inneemt, geheel onverschillig is, of Seelig hem als a, danwel als bes; als e, of als f noteert, (en wat Land heeft: b of c, fis of g, en ook: e of fl). Voorts, dat er hier niet wordt vooruitgelopen op de vraag, of zulke extreme „functies” als (d.⁴), en (s.³)! realiter voorkomen. — Maar welke der twee tonale functie-reeksen is voor het geval in questie aannemelijker? Van groot belang, ofschoon ze de vraag niet kunnen

beantwoorden zonder het meespreken van andere instanties, is, als eerder gezegd, de slotkracht der onderscheiden tonen, hun frequentie en gewicht op eindpunten, en op secundaire zwaartepunten; — want het ware ongetwijfeld een onjuistheid alleen de gongmomenten en niet óók, b.v., die van de kěnong's in aanmerking te nemen. Ja ook de middens der kěnongan's, de typische punten voor het vallen van eventuele kěmpoelslagen, hebben stellig voldoende metrisch gewicht om het wenschelijk te maken na te gaan, of wellicht b paalde toontrappen bij voorkeur deze punten „bezetten”. (Of er in de te onderzoeken gěnding wèrkelijk kěmpoel's geslagen worden is daarbij echter van geen principieel belang; ofschoon een obstinaat op die plaats terugkerende toon wel practisch veel meer in de aandacht zou vallen, door een, hem ook melodisch onderstrependen kěmpoelslag.) In de onderhavige gěnding krijgen we, als we alle „Schlüsse”, „Halbschlüsse”, en, om het maar zoo te zeggen, „Viertelschlüsse” van de mērong van Kěmbang tibá in aanmerking nemen dus: nm./nm, br; nm, br; nm, br; dd, nm./nm, lm; nm, lm; nm, br; br, nm./ Men ziet dus, de gróóste concluderende kracht bezit de nm. Niet alleen houdt ze alle gongplaatsen bezet, maar buitendien die potentieele kěmpoelplaatsen. Dáarna komt de br, met de primaire kěnongplaatsen. Tenslotte de lm met de secundaire, d.w.z. de kěnong's die een quint hooger zijn komen te liggen door de tonale verschuiving, die een gěnding verderop, of er nu een formeel „ngěliq” is of niet, vaak vertoont. Andere dingen, die voor het bepalen van het totale tonaal agewicht der tonen van belang zijn: De nm is de aanvankelijke culminatietoon van de melodische lijn: in den hóófdgongan ligt twee maal een nm-top. In den quint-gongan neemt de — twee quinten hooger! — br die functie over, en legt daarmee beslag op de absolute toppen der gěnding. In de kleinere guirlanden ligt veelal de nm in de benedenbocht; in de gróóte echter de gl, en is danook de láágste toon, (waar niet aan afdoet dat ze dat, als de laagste toon van de rěbab, allicht zijn kan!). Wat valt er nog meer voor de gl te zeggen? Ze is wat men den rusttoon, (of voor ons part ook den zéúrtoon) der gěnding kan noemen, die, waarop de lijn komt te hangen in de gebruikelijke, een weinig stoplappige, toonrepetities, als er niéts anders gebeurt. Iets vulselachtigs, pantjërachtigs, heeft ook haar frequente voorkomen in bepaalde deelen van de moenggah bij Dj. & W. Die vultoonpositie liet ze in den Iden gongan aan de nm over. — Rest om te beschouwen nog de dd, die we één maal in kěmpoelpositie hebben aangetroffen. Vél gewichtiger is ongetwijfeld haar hebbelijkheid van aldoor weer te keeren als begintoon. Bij Dj. & W. en van de bēboeká, en van de mērong, en van de moenggah; (bij Seelig No. 9 begint de bēboeká met een nm). Dit ware opzichzelf zoo belangrijk niet, maar wel het, haast onophoudelijke, beginnen van de tweemaats-elementen waaruit de gěnding is opgebouwd met juist dezen toon dd. De lezing van Dj. & W. is ook in dit opzicht zuiverder dan die van Seelig. Na den eersten en den tweeden kěnong kort deze laatste den „Auftakt” een 8ste in, en snijdt zoodoende de begin-dd der andere lezing weg. Maar is de aanhef van zoo'n tweemaats-groep bij Dj. & W. zelf reeds afgestompt en begint „volltaktig”, dan geschiedt dat veelal toch weer met een dd. — Het blijkt, daar hieromtrent niets theoretisch is vastgesteld, moeilijk het belang van al deze bijzonderheden in het gebruik der onderscheiden tonen tegen elkander af te wegen. Maar het wil ons toch voorkomen, dat die eigenaardige aanheffunctie op zichzelf voldoende ware om een toon tot repercussa te maken. Ze hangt trouwens samen met haar qualiteit van hóógsten toon van de karakteristieke tetratonie

dezer gënding, (niet hoogste in den quintencyclus doch als toontrap; mits de tetratonie, gelijk hier in de gënding, zelf in haar natuurlijke positie ligt, dus zonder breuk). Overigens moge de Lezer ons secuur op de vingers zien, of we ons aan geen clandestiene petitio principii schuldig maken; (wät zegt hij van de slinksche maskeering dezer captatio benevolentiae? !). We hebben n.l. al eerder dëze tetratonie, waar de lm in ontbreekt, als karakteristiek voor Sl. Mën.j., (en niët voor Sl. Nëm!) genoemd. En dat is immers nu juist in geding, òf deze gënding Mënjoerâ is. We hebben óók gesteld, dat tetratonieën binnen Sléndro wel altijd een successie van drie opéénvolgende quintschreden zouden beduiden, en niet een gróóteren „Ausschnitt” daaruit met een weggefallen toon, een gat erin. Vooropgesteld natuurlijk, dat elk der quintschreden gelijkwaardig, dus in principe, en van dit oogpunt uit beschouwd, gelijk is, en dus afgezien van de kans, dat door reëaliter ongelijke toontrappen op een bepaalden gamelan, een andere opvatting wordt geforceerd. Dit buitengesloten zijnde, is het in een zoo eenvoudig en zuiver geval als onze gënding hier geeft, niet in te zien, wät den hoorder er toe zou kunnen brengen die vier tonen dd, gl, br, nm, als méér dan drie quinten bestrijkende, op te vatten. De natuurlijke oeconomie der geesteswerkzaamheid, het verloop via het punt van minsten weerstand, zal, (gesteld dat er geen gepraemediteerde wilswerking ingrijpt), die eenvoudigste opvatting met zich brengen. Dat wil dus zeggen, dat de notatie door Seelig van die toonreeks. n.l.: d, c, a, g, in dit geval júst is. Ook zullen de meeste andere denkbaarheden, waarbij de quasi kleine-tertsen anders gehanteerd worden dan hier is gebeurd, de natuurlijke, zich weer van-zelf opleggende constructie van dit initiale tweemaats-motief uit, niet slechts metrisch, maar ook tonaal gelijkwaardige, helften contrariëeren. Symmetrische vormen als es, c, bes, g, laten echter weer geen opvatting als drie-quinten-reeks toe. De vier tonen zullen dus gedacht moeten worden in deze opeenvolging: br — dd — nm — gl. M.a.w., de br kan niet, als „bes”, aan den subdominantkant liggen; en de, voorloopig afwezige, lm, die door de ontwikkeling der gënding zelf duidelijk wordt gekenmerkt als de bóvenquint van de br, óók niet; ze is „e”, en niet „f”. Door nu deze gënding, wier toonfuncties we zoöven hebben geïnventariseerd, tot Sl. 6 te rekenen, krijgen we, dat ze een „Dominant” zou hebben, die al uiterst overheerschend ware, met allerlei belangrijke functies overladen. Dáártegen opzichzelf bestaat uiteraard geen bezwaar. Maar er zou een „Tonica” tegenover haar staan, die naar conclusieve functie niëts, en ook overigens maar weinig heeft in te brengen. En verder naar beneden? Alreeds een „Subdominant” ontbreekt. Daarentegen ware de (D.²) drager eener wezenlijk belangrijke functie van melodischen aard, en de (d.³) met een belangrijke sluitfunctie bedeeld, jzelfs de (d.⁴) zou daar nog deel aan krijgen, zij het ook eerst ingevolge een uitwijking; — (waarschijnlijk is het juist om, gelijk we hiervoren al enkele keeren gedaan hebben, dit soort van verschuivingen op te vatten als het natuurlijke *cadenseeren* van den harmonischen ondergrond der gënding's). — De toonsoort van het stuk beschouwende als Sl. Mën.j. vinden we een, inderdaad, óvermachtige „Tonica”, een „Dominant”, die wel niet het gewicht krijgt, dat men haar zou toewenschen, maar die niettemin een aanmerkelijke melódische kracht bezit, een „Subdominant”, die niet véél heeft te vertellen, maar toch wel féts, en er indergeval is. Voorts een (D.²) en (d.³) met belangrijke, resp. niet-onbelangrijke, sluitkracht, hetzij dan uit de eerste of uit de tweede hand. Kortom, alles bijeen genomen, ligt de gënding in Mënjoerâ aanzienlijk natuurlijker dan in Sléndro Nëm,

zij het dan, dat men haar Mënjoerâ-dominant wel meer poid, en speciaal slotkracht zou toewenschen. Wij voor ons zijn danook geneigd, het voegen (in de lezing Seelig) van een Mënjoerâ-ladrang bij deze gënding niet als een wezenlijke „modulatie” te beschouwen, doch als een achteraf verduidelijken van de tonaal ietwat onzekere positie van Poespá rëntah. Dat dit geschiedt naar haar intrinsieke, en niet naar haar nominale positie, (en er dus niet een stevig in Sléndro Nëm staande ladrang aan wordt toegevoegd), achten we slechts prijzenswaardig. Voor òns was echter, naar men weet, de tonale identiteit van deze gënding en dezen ladrang niet twijfelachtig, gegeven het feit, dat beide de zelfde tetratonie vooropzetten, zij het danook de ladrang zich beperkende tot drie dezer tonen.

Naar aanleiding van den blijkbaar ietwat onzekeren tonalen zin dezer nominale sléndro-6-gënding, moge er aan herinnerd worden, dat Walter Spies die toonsoort over het algemeen een ietwat hybridische positie scheen toe te kennen. (Zie het begin van deze zelfde Aanteekening.) We vonden van dergelijke opvatting ook wel aanduidingen bij anderen; in den bundel van Radèn Soelardi met name. Het ziet er namelijk naar uit, dat hij daarin égenlijk een aanloop neemt om de drie sléndro-paťt's uiteen te houden door aan elk hunner een anderen, karakteriseerenden, aanhef van de bëboekâ toe te kennen. We doelen hier op het figuurtje van drie noten, ondervangen door een boog. Dat duidt ongetwijfeld op enkele snellere noten. We zouden zoo zeggen, op een groepje van twee „16den”, en één „8ste”; de volgorde niet ómgekeerd; want dan wordt er niet aan de psychologische conditie voldaan, waardoor het figuurtje kon beschouwd worden als een stel van drie gelijkwaardige noten: de gelijkheid der onderlinge afstanden. (Zie ook Dj. XV, 176.) Deze figuurtjes nu, bestaan, zoo schijnt het, typisch uit de onderste drie tonen (d.w.z. onderste trappen, niet quinten), van wat wij de karakteristieke *tetratonie* der *patet* i.q. achten. D.w.z., in Mënjoerâ maakt hij van zoo'n figuurtje gebruik bij acht onder twintig gënding's, en wel zeven keer in de ligging (dd), gl, br, nm. Eén keer ligt het dalende figuurtje echter als volgt: (nm), lm, dd, gl; dus een quint „te laag”. — In Sléndro Sângâ gebruikt hij het onder der tien gënding's acht maal, waarvan zes maal „goed”, d.w.z. als (gl), br, nm, lm. De twee andere keeren ligt het één trap hooger, wat misschien mag opgevat worden als bestrijkende de bóvenste drie tonen van onze tetratonie, dus als gl, br, nm, (lm). — Voor Sléndro Nëm, een quint lager in den cyclus liggende dan Mënjoerâ, zou de normale correspondentie zijn (nm), lm, dd, gl; (vgl. sub Mënjoerâ). Onder acht gënding's zijn er vijf met een quasi etiketfiguurtje. Maar het is maar in twee gevallen „goed”. Dan is er een, dat geïnterpreteerd kan worden als nm, lm, dd, (gl). En dan nog twee met de ligging (gl), br, nm, lm. Een quint „te laag”; in de ligging van Sléndro Sângâ dus.

12) Deze Taroe pá lá-lezing staat op de vitale punten, (de gong- en de kénong-momenten), maar ook overigens gedurende aanzienlijke deelen van het thema, eerlijk ééne tonale trap lager dan de Mënjoerâ-vorm bij Land. — Van de zangwijze waar de Heer Soelardi naar verwijst, bezitten we geen notaties.

13) Weliswaar wil Seelig, blijkens zijn register, en het opschrift van het nummer i.q., als No. 117 op blz. 95 een complex Muntjar dawah Pryâ bádâ hebben staan. Maar het tweede lid van dien titel moet een vergissing beduiden. Immers het heele nummer bevat niet méér dan een bëboekâ en twee,

practisch identieke, gongan's, en de andere bronnen toonen duidelijk, dat die de gënding Moentjar, (wat beteekent: Opflikkerend; luisterrijk e.d.) vormen; zoodat er voor Prijābādā niets overschiet.

Moentjar is bij Seelig weer uit het lid, blijkbaar; want het zou gongan's hebben van 18 maten lang. Overtollig zijn op den tweeden balk de derde en vierde maat; op den vierden balk, de vierde en vijfde, („vollaktig“). Dat bewijst de R.schr.-lezing. Wie bezwaar heeft die maten eenvoudig te schrappen, aangezien de Heer Seelig toch wel een aanleiding moet hebben gehad om ze neer te schrijven, zou in beide gevallen die twee maten, plüs telkens één maat er vóór, en één er ná, dubbel zoo vlug kunnen nemen.

14) Gunung sari, Seelig, No. 102, blz. 88. Het Sléndro (Mënjoerā) is in dit stuk niet op hetzelfde (absolute) niveau gelegd als in dezen bundel meestal, doch in hóóge ligging: Van br tot br wordt ditmaal de schaal geschreven: c, d, f, g, bes, c. De kēnongan duurt hier 2 maten, de gongan 4. De boekā-gong valt onder de noot na de eerste dubbele-streep. We hebben géén wezenlijke bezwaren, al vinden we het geheel wel wat gecompliceerd van architectuur. Maar die schijnt bij dit stuk nogal variabel. De gongan's kenmerkend door een kapitalen letter, en daaraan toevoegend hun noot met kēnong, dien met gong, en een aanduiding, welke notentypen er in zijn gebruikt, krijgen we:

Mardi Raras: A (br, nm; 1/2). A (br, nm; 1/2). B (lm, nm; 1/4). B (lm, nm; 1/4). C (dd, nm; 1/4 1/2).

Land: A (br, nm; 1/2). A* (br, br; 1/2 1/4). B° (lm, gl; 1/8). B (lm, nm; 1/8). C (dd, nm; 1/8).

R.schr.: A (br, nm; 1/2). A (br, nm; 1/4 1/8). A (br, nm; 1/8). A* (br, br; 1/8). B° (lm, br, 1/8). B (lm, nm; 1/8). C (dd, nm; 1/8).

Seelig: A (br, nm; 1/2 1/4). A (br, nm; 1/4 1/8). A (br, nm; 1/2 1/4). A (br, nm; 1/4 1/8). B° (lm, br; 1/4). B' (lm, lm; 1/4). C' (lm, nm; 1/4). C (dd, nm; 1/4). A (br, nm; 1/2 1/4). A (br, nm; 1/4 1/8). C' (lm, nm; 1/4). C (dd, nm; 1/4). A (br, nm; 1/2 1/8). A (br, nm; 1/2 1/8).

Aesthetisch te verantwoorden lijkt een dergelijke uitbreiding van den vorm zeker wel. Het eventueel niet weer mee terugkomen van de B-strophen zou uit hun ngëliq-karakter kunnen worden verklaard. (Zie den hoogen, of door ngëntjot's gemerkten aanhef ervan.) Dergelijke vormen maken het begrijpelijk, dat van oudsher Westersche auteurs bij het hooren van Javaansche muziek gaarne over een (onregelmatige) rondo-constructie hebben gesproken. En die, gangbare, indruk waarborgt wel, dat de Heer Seelig niet bij vergissing zulk een vorm heeft geïmproviseerd. (Vgl. ook, hier vóór in dit opstel, het over de postmoenggah van Djēlāgrā, A.27, opgemerkte.) —

Goenoengsari, letterlijk: Bloemberg, is voorts de naam van een bekende maar geheimzinnige mythische figuur, een hoofddanser in het oude topèngspel.)

15) Op zich zelf ware de snèlheid van ngëntjot's met 32sten geen bezwaar. Onlangs hier te Jogja gedurende een wajangan dicht-genoeg bij een saron(baroeng)-speler zittend om hem op de vingers te zien, en om kleine nuances in het oor te houden, werden we getroffen door aardige details van het uitdooven der srépēgan's, waar er eensklaps zacht spel op zoo'n gevechtsmuziek had te volgen. Tempo 36 (40) „achtsten" per m.; met een, kort, morendo. Er werd druk gebruik gemaakt van afdempingen, en daar waren dan vaak twee opeenvolgende ngëntjot's bij, die sámen vier van zijn figuratiepartikels (één „8ste" teltijd) vulden. Dat waren dus ngëntjot's met „64sten". Maar ook liep zijn partij weleens dóór in 32sten, of gaf een tel

lang gladdé 64sten; echter met van elke 16de-waarde ngëntjotachtig, alléén de laatste noot òngedempt, (dus òm de twee of òm de vier noten één). Vaak ook de laatste, vertraagde, 32sten féder voor zich halverwege gedempt; dus een effectvolle doorrijging, afwisseling van („64"ste) noten met reële („64"ste) rústen. Iets heel apart!

16) Seelig's lezing van Gondjang, zijn No. 46, (blz. 44), „Gondjang [sic] anombédjā", is een tamelijk eenvoudige variant, heeft niet, als de Ruitjesschr.-lezing na de moenggah nog zoo'n derde, n.l. een ladrang-deel, maar ook niet de interessant ineengevlochten, sterk rondoachtige structuur, onder meer blijkende uit de zeer variabele slotvallen der gongan's die Land met het Ruitjesschr. geméén heeft. Er vallen daar gong's onder lm, dd, bm en nm. Bij Seelig misschien alléén onder lm en dd. En toch zat zijn lezing bij allen eenvoud nog weer in de knoop; in een knoop, die we hebben moeten dóórhakken zelfs! — Maar kunnen is óók wat. Erg tevreden met het resultaat zijn we ditmaal níét. We weten namelijk niet goed weg met Seelig's, een over te slane, of overgeslagen element aanwijzende, swastika. Gaat men er van uit, dat ze wel niet van haar plaats zal geraakt zijn, maar alleen haar wederhelft mankeert, (wat in dezen bundel váák uitkomt, maar toch niet altijd), dan zal men het, bij de Ultima Volta weg te laten, fragment moeten schatten op de vier maten van de swastika tot aan de dubbele-streep. Deze zouden dan dus wanneer men wil „moenggah", worden vervangen door de vier dadelijk ná die streep. De daarbij ontstaande septiem-sprong g—fis (nm—lm) is geen wezenlijk bezwaar; die vindt men even later in deze lezing herhaaldelijk. De overgangsgong komt nu te liggen op een b (bm). Dáártegen ware ook allerminst bezwaar. Immers Land en het R.schr. hebben eveneens een gongan met bm-slot; echter in de mérong, en zijn den-anderen-kant-uit-gebogen-slotstuk heeft niet den melodischen zin van die vier maten hier. Ook bewerkstelligen zijlieden den eigenlijken overgang niet door vervorming van het slot van den dd-gongan. Dat zijn overigens geen afwijkingen, die de redelijke variatiebreedte te buiten gaan. Maar dit alles vaststellende hebben we de postmoenggah nog volstrekt niet in orde! Telt men bij Seelig van den slotgong af vier maal 8 maten terug, („auftaktig"), dan heeft men heel normale kēnongan's en een heel goeden gongan omgrensd. Door die handelwijze te herhalen, vindt men er nóg een. Ze nader beschouwende, zal men voorts gewaar worden, dat ze niet slechts beide op een lm eindigen, maar in wezen identiek zijn. Wel trekken ze een verschillend gezicht. Maar bekijkt men de voorstukken, hun eersten halve-kēnongan góéd, dan bespeurt men ook daarin de diepere verwantschap. Die halve-kēnongan's worden in beide gevallen drie maal achtereens gespeeld, en zoodoende een in Javaansche gënding's váák toegepast constructieschema gevolgd, — hier trouwens óók waar te nemen in den Isten méronggongan, en waarvan, naar men, de architectuur van Land's en van de R.schr.-lezing nagaande, ongetwijfeld zal opmerken, in de uitvoerigere Gondjang-varianten al buitengewoon veel profijt is getrokken: men vindt daar dat schema vijf malen met onderscheiden melodisch materiaal gevuld. Maar om ons thans te bepalen tot die halve-kēnongan's in de twee moenggah-gongan's volgens Seelig, het is aardig om te zien, hoe in den Iden al het haast uitbundige élan dier eerste versie daar systematisch wordt uitgehaald en er quasi inerte nonchalance voor in de plaats komt, en wat een effectrijke, en zeker wel aldus gewilde, tegenstelling er zoo is bereikt. Maar wat we nog opmerken wilden, deze halve-kēnongan's zijn nu juist níét als zoodanig weer

te vinden bij het in die breedere vormen der gēṅḍing gebezigde thematisch materiaal; ze worden dus níet gewaarborgd door de lezing van Land, wat met de rest van Seelig's moenggah-gongan's wél het geval is. Toch is dat fragment ónverdacht. Want wat Land er voor in de plaats stelt is zeker nog véél interessanter, maar vooral ook veel minder normaal. We willen het eene en het andere hier naast elkaar zetten. Seelig: lm / pl gl pl lm / nm lm pl gl / pl gl bm nm / lm, (de laatste nm is de éénige toon die in het lagere octaaf ligt). Land: nm dd / lm nm br gl / dd pl dd gl / br nm lm nm / dd. Over dat abnormale en interessante zoo aanstonds. Maar wat het samenstel van Seelig's postmoenggah aangaat, vóór het begin van den gongan, dien we den Isten moenggahgongan hebben genoemd, liggen er nog een 8tal maten, éér men, achteruitlopende, de 4 van dat veronderstelde laschutuk bereikt. En die 8 blijken gelijk aan den laatsten kēnongan der postmoenggah gongan's. M. a. w., het moment dat we hebben gebruikt voor den moenggahgong, zou éígenlijk, zooals het er staat, een, derden, kēnongslag gekregen hebben, en die lasch ware een gewijzigde vorm der twééde helft van den derden kēnongan van een postmoenggahgongan. En we weten er, om den overgang sluitend te krijgen, niets anders op, dan de kēnongan ná de tot overgangsgongnoot gemaakte noot te schrappen. Dat zijn dus vijf en een halve maat op den achtsten, en twee en een halve op den negenden balk. Maar bevallen, dat doet dat procédé ons niet.— Wil men níets schrappen dan zou men naar de maten, direct ná de dubbele-streep i.q. moeten overspringen van een punt dat anderhalven kēnongan (of nog een gongan méér) er vóór ligt, en dus zelf halverwege een derden kēnongan valt. Dan zou dus de voorlaatste maat van den zesden, óf de zesde maat van den derden balk de maat vlak vóór den sprong zijn. De laatstbedoelde plaats lijkt ons een weinig geschikter. Overigens , — Of het kán? Men weet dat de Hollandsche volksmond wel-is-waar beweert, dat álles kan, máár daarbij z'n uitzonderingen maakt. En, naar Schumann eens heeft geschreven, kunnen er in composities van die dingen staan, waar de componist blijkbaar den juisten kijk op is kwijt geraakt, het objectief hoorende oor voor heeft verloren, door ze zich te váák voor te spelen. — Of dat óók geldt voor reconstructies door musicologen, en voor voorflúten ?

We hebben reeds gewezen op het váák voorkomen in de notatie door den Heer Seelig van den *septiem-sprong* nm — lm, (hier: g — fis). Een andere sprong van hetzelfde formaat, namelijk van bm naar br, die drie maal staat in Land's Ilden gongan, (daar als e — d geschreven, bij Seelig zou het worden b — a), heeft Seelig heelemaal niet; de br ontbreekt trouwens bij hem totaal. Dat is jammer genoeg. Want ofschoon de successie bm — br als secunde, en gespeeld uit onverschilligheid en gebrek aan onderscheidingsvermogen, afschuw wekt, is ze, als septiem en met den opzet en de nadrukkelijkheid, die ze híér vertoont, van een pràchtig effect. — Wat Seelig óók niet heeft en de Jogjasche Kratonlezingen, (Land plus Ruitjesschriftlegger), wél, dat is de opeenvolging, — in dit pélog-bēm-stuk!, — van de tonen (gl) dd — pl. Men zie hierboven den geciteerden halve-kēnongan. D. w. z., Seelig zou dan toch één maal wél pl — dd (e - d) schrijven; n.l. bij het terugkeeren, na den Ilden gongan, naar het begin. Maar die pl (e) dáár, zal eenvoudig 'n verschrijving zijn voor gl („fis”); men zie het slot der bēboeká. — Nóg een curiositeit van tonalen aard geeft dit stuk in de notatie van Seelig waar te nemen. Namelijk die noot f (naturel) ééne maat voor het slot. Maar daarover zoo-meteen. — Wat dat ontbreken van den toon br in deze lezing betreft, dat doet de gēṅḍing werkelijk

géén goed. De twee Jogjasche (Kraton-)lezingen laten drie identieke halve-kēnongan's-op-een-rij-naast-elkander in br's culmineeren. Dat had niet gehóefd. Het hadden ook gewone nm's kunnen wezen. Maar nu het br's zijn, maken ze in hun successie een effect van een rééks van architectonische siertoppen op een monument. Bij Seelig echter staan er zóómin br's als nm's, doch hóóge bm's. We twijfelen er volstrekt niet aan, of ze werden bij deze gelegenheid aldus gespeeld. We houden echter niet van dien variant. Het effect van tóppen is behouden. Maar ze hebben nu iets onechts, iets loos' gekregen. Alsof organieke ornamenten van natuursteen afgebroken, en vervolgens door, inderdaad nog hóógere, maar uit pleister bestaande, vervangen zijn. Hun vitále rijzigheid, hun harmonischen zin, zijn ze kwijt. Want de spanning in die melodietoppen bij Land en in de R.sch.-lezing, is van harmonischen aard, ze laten de melodielyn een oogenblik in de sfeer der tonaliteit van den dominant reiken. Hiervoren en ook al eerder, (Dj. XIV, 152), hebben we nadruk gelegd op de quintverhouding, die er tusschen pélog-bēm- en pélog-barang-gēṅḍing's bestaat of althans bestaan kan. En het moet duidelijk zijn, dat door in een pélog-bēm-gēṅḍing den daarin éígenlijk niet thuis hoorenden, immers feitelijk tot Pélog Barang behoorenden toon br te spelen, die gēṅḍing voor dat oogenblik hóóger in den quintencyclus wordt geschoven. De pélog-tonsoorten mogen als naar-hun-wezen pentatonisch, en alleen maar accidenteel een of twee extratonen krijsende, worden beschouwd. En in hun zuiveren staat moeten ze, anders dan het, betrékkelijk, aequigrade Sléndro, duidelijk geleed zijn in een groep van twéé, en eene van drié tonen; of omgekeerd; en tusschen de twee groepen een gaping hebben, waarin eventueel een extratoon kan opduiken. Denkt men zich de toonsoorten niet binnen een octaaf geperkt, maar daaroverheen dóórlopende, dan zijn er twéé onderscheiden gappingen, en wisselen groepen-van drie en groepen-van-twee regelmatig af. Houdt men Pélog Bēm en Pélog Barang, gelijk de saroninstrumenten dat doen, samen binnen één octaaf, dan ligt bij het eerste de groep van drie onder, en bij het laatste die van twee. Máákt men een oorspronkelijk dríetonige groep twéétonig dan laat men op de heerschende tonaliteit een middelpuntvliedende kracht inwerken; hetzelfde gebeurt als de twéétonige dríetonig wordt. Tot werkelijk *moduleeren* pleegt het daarbij in de Javaansche muziek niet te komen; maar wel kan dat de gewaarwording geven, dat de tonaliteit aan het zweven raakt. Vaak gaan beide verschijnselen samen: In gedeelten eener pélog-bēm-gēṅḍing, waar de extratoon br wordt geïntroduceerd en min-of-meer gaat overheerschen, laat de gēṅḍing dikwijls ook tijdenlang haar bm ontbreken. Men kan dan de neiging voelen om in haar tijdelijke groep-van-twee, gl, dd, nu ook die gl te herinterpreteeren, haar hóóg te hooren en intoneeren, wat het Pélog Bēm gehéél in Pélog Barang zou doen overgaan. Met de nieuw ontstane groep-van-drie, lm, nm, br, die, als positiever verschijnsel, aanvankelijk zeker stérker de aandacht trekt, is het eenigszins anders gesteld. Die heeft binnen zich geen toon, die als zoodanig omhoog wil. Maar in haar gehéél stelt ze zich als gelijkvormige afspiegeling van de óude groep-van-drie, bm, gl, dd, daar tegen-over, en daar bóven; en wel een quint, zoo-doende den afstand tusschen het originee en het secundaire tonale peil precies afteekenend. Overigens voelt men zich, speciaal díé groepen-van-drie in het oor houdende, niet zoo zeer opschuiven van Pélog Bēm naar Pélog Barang als naar een nieuw Pélog Bēm, dat abnormaal hoog in den quintencyclus ligt; éven hoog trouwens, als Pélog Barang normaliter doet. (Vgl. Dj. XIV, 153.) —

Niet slechts verschuivingen van het eene tonale peil naar het andere kan men in Javaansche pélog-gëndjng's te hooren krijgen, doch ook hun antithetische oppositie. En dáárvan geeft onze gëndjng een fraai voorbeeld in haar aanhef. Zie Land. Immers in de signaleerde reeks van congruente halve-kënongan's aldaar, bestaat elke eenheid uit twee tweemaatsmotieven, die niet slechts elkanders omkeering zijn, maar óók ieder in een andere tonale sfeer leven: bm, gl, dd, /lm contra br, nm, lm, /dd. En men kan hun conflict niet fraaier op den spits drijven, dan daar in den illden gongan der gëndjng gebeurt, waar men het hoort concentreren in dien ééne septiëmsprong: bm — br! De Ruitjes-schrift-collectie heeft dat trouwens nóg iets mooier dan Land, daar ze dat moment zuiver binnen haar (weergekeerde) lambâ houdt, er dus meer breedte, meer gewicht aan geeft. Of, dat wéten we nog niet. Dat ómslaan óók van de spoed der beweging in dien sprong zélf, is toch eigenlijk wel prachtig! — Aesthetisch staat dit lang tevoren voorbereide tonale conflict in deze pélog-nëm-gëndjng hiér, geheel op één lijn met de, zorgvuldig geprepareerde, tonale synthese in die merkwaardige pélog-limâ-gëndjng Pëngrawit, waar we indertijd uitvoerig over hebben geschreven. Het, zooëven besproken, kortbeurtige afwisselen van twee tonale beginselen vindt men in béide gëndjng's. Stelt de aanhef van Gondjang, als gezegd, op die manier tegenover elkander: bm, gl, dd, lm, en: dd, lm, nm, br, ieder dezer principia belichamend in een tetratonisch tweemaatsmotief, in Pëngrawit, in zijn llden postmoenggah-gongan, zijn de „beurten" minder gelijkwichtig, de scheidingslijnen tusschen de tonale tegengestelden vallen nu niet steeds samen met een („auftaktig") metrische caesuur; en bovendien wordt er nu niet met tetra- doch met tri-tonische toonschaal-fragmenten gewerkt, wat echter de tegenstelling, i.c. pl, lm, nm, contra bm, gl, dd, vooral niet minder belangwekkend maakt! (Vgl. Dj. XIV, 143, 150.) Men zie het zooëven opgemerkte over de beteekenis van dergelijke trichorden, en speciaal over het (quasi) modulatorische vermogen van de ongewone onder hen. En zoo is er alle reden om het al wel zéér ongewone trichord, — in Gondjang, naar we reeds even hebben aangestipt, voorkomende: namelijk: gl, dd, pl, — nader te beschouwen. Ongewoon voor een pélog-bëm-gëndjng. In Pélog Barang zou de zóó aangebrachte pl immers maar een heel normale extratoon zijn. Maar toch geen zinlooze. Wanneer een gëndjng in Pélog Barang, — zelf dus een quint hooger in den cyclus liggende dan eene in Pélog Bëm (zeg: Pélog Nëm), — met behulp van haar pl-toon dat trichord gl, dd, pl naast haar normale lm, nm, br stelt, dan duidt dat een poging aan, zichzelf tebutten te gaan naar de positieve zijde, (Westersch uitgedrukt: er een tweede kruis bij te krijgen). Deze pélog-nëm-gëndjng echter, die ná den toon br te hebben opgenomen, vervolgens een toon pl introduceert op dié manier, tracht op dat curieuze oogenblik langs den quintencyclus twee quinten boven zichzelf uit te stijgen! Van het omgekeerde geval: dat een pélog-barang-gëndjng den toon pl zou introducereen op de voor Pélog Bëm typische manier, hem n.l. bindende aan de lm, zoodat het trichord pl, lm, nm ontstaan zou dat we in Pëngrawit het normale bm, gl, dd hebben hooren afwisselen, daarvan kennen we geen gevallen. Alreeds de toon bm is in Pélog Barang véél zeldzamer dan de toon br in Pélog Bëm. Ongetwijfeld moet zijn optreden het ómgekeerde effect hebben van hetgeen die, volstrekt niet erg uitzonderlijke br in Pélog Bëm bewerkt, en dus een néérdrucken van het niveau in den quintencyclus te weeg brengen. Hier schijnt te blijken, dat de Javaansche muziek, juist als de Westersche, aan de bewegingen, uitwijkingen, cadensen in positieven zin, primair de voorkeur geeft boven negatieve. (Voor andere Oostersche muziekken dan de direct met de Javaansche verwante, zal dit vermoedelijk

heelemaal niet gelden!) Éérder hebben we al opgemerkt, (Dj. XIV, 154), dat, indiën er in Pélog Barang een bm voorkomt, die eenzelde positie kan hebben als de toon pl in Pélog Bëm. En waar de bm in Pélog Barang, dus bm-gl-dd in concurrentie met lm-nm-br, het peil tracht te verlagen (zeg: van één kruis tot de naturel-toonsoort), mag men voor dien toon pl en de successie pl-lm-nm naast bm-gl-dd, zoo'n neertrekkend effect óók aannemen. Uit een blanco toonsoort, zou men komen in die met één mol, en dus pl-lm-nm de kracht krijgen van a-bes-c! Een aardige bevestiging daarvan nu geeft dat curieuze extra chroma daar vlak voor het einde van Seelig's lezing, die al signaleerde „f". Éen gongan eerder staat alles precies net zoo, maar met een „e" in plaats van die merkwaardige noot. Dáár heeft de situatie niets onduidelijks of twijfelachtigs; daar staat zeker: pl, gl, bm, nm, lm, en die pl, gl zijn een, min-of-meer emphatische, herhaling van het slot der vorige maat, (nm, lm, pl, gl). Maar wat dien laatsten keer betreft, men veronderstelt daar niet een verschrijving, die „f" is blijkbaar als zoodanig bedoeld; anders had ze niet uitdrukkelijk door dat kruis voor die slotnoot „fis" kunnen hersteld, en daardoor meteen gewaarborgd, kunnen worden! Wel kan men echter vragen of er niet een fout tegen de muzikale orthographie is begaan, en die „f" eigenlijk een „eis" had moeten zijn, en dus zélf een toon pl, echter een aangezette, hóóg geïntoneerde. Men mag die vraag zelfs stellen met zekeren klem omdat er gevallen zijn, waarin men, (dus i.c. wij), haar inderdaad hoort als „hoog", jazels bij bepaalde gamelan's geneigd is de successie pl, lm, nm chromatisch, als twee op-een-volgende semitonen te verstaan. (Vgl. Dj. XIV, 153.) Dat klinkt dan, alsof de pl, door wat er boven haar ligt, wordt áán-, en omhoog-getrokken; een leitooneffect dat dus meer speciaal haar relatie tot de lm betreft. Dit maakt het ook, om alles in aanmerking te nemen, toch wel wéinig waarschijnlijk, dat we hier met een toon pl hebben te doen, die, in de onmiddellijke opeenvolging de aantrekkingskracht van nm en lm weerstaan hebbende, nu, los van dat direct contact, alsnog chromatisch verkleurt. De toon zal dus wèrkelijk een „f" moeten zijn, en niet een toon pl doch een lm moeten voorstellen, die daar optreedt, zeg, omdat de speler aan die láátste afdaling van het stuk gróótere extentie heeft willen verleenen, haar niet uitstreckende van pl tot lm, doch van lm tot lm, waarbij dan verwezen kan worden naar de, door ons als eenigszins voos gewraakte, uitrekking van de eerste tweemaatsgroep der gëndjng om van bm tot bm te reiken, wat juist alleen in deze lezing van Seelig voorkomt. Maar op het thans beschouwde moment ware dan den rêbab-speler, althans aan zijn hoorder, gebleken, dat in dit geval de afstand van lm tot lm géén octaaf was: één máát vóór het einde zou de gëndjng nog door die tonen pl in subdominant-sfeer (met, om het zoo te zeggen, één, tot op dat moment verwaarloosde, „mol") gehouden worden, om pas in en door haar láátste maat tonaal t h u i s te komen. De hier gefixeerde observatie ware van bizondere beteekenis. Immers, wéé ook er toe mocht neigen, zich te laten overheerschen door de theorie, en te hooren wat deze verwachten doet, — de ooren van dézen belangstellende, van den Heer Seelig, zijn zéker niet door de nevels van grijze theorema's beslagen, noch is de onbevangenheid van zijn observatievermogen „von des Gedankens Blässe angekränkelt"! — Elders dan op de eerder signaleerde, zéér ongewone, plaatsen, waar deze pélog-nëm-gëndjng het, naar pélog-barang-trant, met haar toon pl hoog in den quintencyclus zocht, zal men dus de momenten dat die toon optreedt, als het, i.c. normalere, áfdalen in subdominant-richting mogen beschouwen. Toch zijn die onderling nog niet gelijkwaardig. Het normaalste treedt bij Land de pl eigenlijk op in den laatsten halven kënongan voor den moenggah-gong, trouwens naar wezen gelijk aan die slotmaten bij Seelig, welke

op hun beurt weer met de uiteindelijke slotmaten volgens Land corresponderen, ja zich daarop zouden kunnen beroepen voor de extensie van de slotdaling tot „octaaf“-wijdte. Het, verborgen, terugmoduleeren of -cadenceeren van subdominant naar tonicapeil zal dus ook hier verondersteld mogen worden. De dominantzijde is hier echter buiten spel gebleven, terwijl overigens bij Land niet lang na, ofwel vóór een toon pl, er ook een br is opgedoken; d. w. z. vaker er vóór. Waarschijnlijk beduiden ze dan elkanders contrepoid, waardoor de tonaliteit wel veerkrachtig om haar middelstand héenschommelt, gewoonlijk het éerst naar de dominantzijde, (dit dus in tegenstelling met het cadenseeren van Westersche muziek), maar haar as in het lood blijft. Bij deze gelegenheid komt het ook vaak tot een successie van drie secundenschreden, dus vier secundentonen (i. c. : br, nm, lm, pl), die overigens in deze muziek met van nature een gaping in haar schalen na tenhoogste drie tonen, een groote en gevaarlijke abnormaliteit is, welke de tonaliteit dreigt te ontwrichten. Men zie het eerder, (Dj. XIV, 152), opgemerkte over de opeenvolging nm, lm, pl, dd, in Pélog Běm. Een heel eigenaardigen indruk maakt ook nog de eerste kēnongan van den liden gongan volgens de lezing van den R s c h r. l. en van Land; na twee-en-een-halve maat pl, (in lange noten of in ngěntjot's), staat er: / lm nm pl lm / nm pl lm nm / br lm nm br / nm gl lm nm / lm dd gl dd / gl. Hoofdzakelijk zal dat wel komen doordat dat viersportige toonladderfragment in dit geval naarbóven wordt beklommen. Maar óók, doordat die toon pl daar aan het begin zoo koppig wordt aangestampt tot een, in den grond toch al wel heel ónsolide, schijnfundament. En doordat de amplitude der melodiebeweging zoo curieus beperkt wordt gehouden, terwijl anders de themalijn in de br-pl-momenten eer stout, ja stormachtig van beweging is. Maar nu zijn tonaal belangrijke tonen daaromtrent tijden-lang absent, de bm gedurende 15, de gl gedurende 9, de dd gedurende 7 maten. Zoodat dat tonale conflict zich daar in een half luchtledig afspeelt, zijn vuur niet uitvlamt doch smeult en walmt. — Hoe dit zij, als wat we hierboven allemaal opgemerkt hebben juist is, dan zou de gěnding Gondjang met haar verholen harmoniebeweging niet minder dan vier tonale niveau's bestrijken. Wanneer haar naam dus iets als „Tuitelig“ mócht beduiden, en op haar gebrek aan tonale stabiliteit doelen, dan ware dat niet om zich over te verwonderen! Die vier toonpeilen zou men dan in hun onderlinge verhouding kunnen karakteriseeren door de volgende, analoge reeksen: (I) pl, lm, nm, —, bm, gl, —, (pl, lm, nm); (II) bm, gl, dd, —, lm, nm, —, (bm, gl, dd); (III) lm, nm, br, —, gl, dd, —, (lm, nm, bp); (IV) gl, dd, pl, —, nm, br, —, (gl, dd, pl). Een-en-ander overzettend in Westersche toonnamen, (absolute ligging als bij Land), en volgens Westersche methode de quintrelaties duidelijk makend door het aanbrengen van kruizen en mollen, krijgen we: (I) a, bes, c, —, e, f, —, (a, bes, c). (II) e, f, g, —, b, c, —, (e, f, g). (III) b, c, d, —, fis, g, —, (b, c, d). (IV) fis, g, a, —, cis, d, —, (fis, g, a). De reeksen zijn hier zoo ver doorgezet, dat men ze, naar keuze, kan aflezen met de groep van drie, óf met die van twee tonen beginnende. Pélog Běm wordt dus gerepresenteerd door de éérste positie van (II). Pélog Barang door de tweede positie van (III). De tweede positie van (I) levert de bij-tonaliteit van Pélog Běm, gelijk we haar vooral in Pélog Limá hooren optreden. (Zie ook nog Dj. XIV, 163). De eerste positie van (IV) ontstaat wanneer in Pélog Barang de toon pl optreedt. — Wat de realiteit der kruizen en mollen aangaat, het onderscheid tusschen Pélog Barang en Pélog Běm hooren we nagenoeg steeds aldus, d.w.z. als een verkleuring van de gl meebrengende, of daardoor veroorzaakt. Echter niet bij sommige gamělan's, die de gl objectief aan den lagen kant hebben liggen; mits er ook geen zangstemmen of rébab zijn, die haar naar boven trekken. (Vgl. Dj. XIV,

246.) Den toon lm hooren we nooit als „bes“, weleens het interval pl — lm semitoonachtig maar dan geïnterpreteerd als „ais“ — b. (Vgl. Dj. XIV, 153.) De bij-tonaliteit in Pélog Běm, — die in stukken als Pěngrawit zich met een zoodanige positiviteit tegenover de gewone kan stellen, dat men bij oogenblikken weleens kan vragen: welke is het die nu eigenlijk de tonaliteit (pațet) van het stuk determinéert?, — (op een dergelijke manier als we weleens binnen slěndro-stukken hebben gevonden voor de pațet's Něm en Měnjoerá), — in de mērong van de pélog-limá-gěnding Lārā d j ā l ā (zie Dj. XIV, 149) heerscht die „bij-tonaliteit“ ónvermengd, — krijgt voor onze ooren juist zijn bizondere bekooring door wel op Barang te lijken, maar er niet heelemaal aan gelijk te zijn; óók niet naar innerlijke structuur. M.a.w. we blijven die lm hooren als b, en niet als bes. Wat die „cis“ betreft, daarvan meenen we er wel soms enkele als een aparte intonatie van zangeressen gehoord te hebben.

Belangrijk in verband met het hier aangevoerde zijn ook de opmerkingen van den Heer Mohamad, (men zie in Dj. XVI, op blz. 235, het einde van onze Aanteekening, 6), over de pațet's in Pélog. Hij laat zich niet uit over de begrenzing hunner toonladders, maar brengt een themafragment achtereenvolgens in de met hen corresponderende liggingen. En wel zoodanig, dat een successie, die zou luiden in Pélog Limá: bm, gl, dd, lm, nm, zou worden in Pélog-Barang: lm, nm, br, gl, dd; daarentegen in Pélog-Něm: dd, lm, nm, bm, gl. Maar hij heeft zelf nogal bezwaar tegen het resultaat der laatstbedoelde overzetting. D.w.z. factisch is hij van Pélog Limá naar Pélog Něm gegaan, en zegt dan: „Wanneer de toon bem [uit] pațet lima getransponeerd wordt [naar] pațet nem, dan moet men eigēlijk, om de harmonie in de getransponeerde stamnooten te behouden, den toon pelog nemen, in plaats van den toon đada, zooals practisch gedaan wordt“. M.a.w.: Hij krijgt als „pațet nem, doch met gebruikmaking van den toon pelog“: pl, lm, nm, bm, gl. Want, merkt hij nog op, anders zal het fragment [van Měgatroeh — dezen naam hoorden we afleiden van pēgat: scheiden + roeh: ziel, —] „niet zoo harmonisch klinken“. En hij heeft stellig gelijk. Immers kan bij de, volgens hem door de praktijk gevolgde, overzetting, die er een is van modalen aard, door de gróóte ongelijkheid der toonschreden in een pentatonisch pélog, een melodische lijn nogal leelijk uit haar evenredigheden raken. En hij vangt die overzetting door een feitelijk tonale, die géén, of nagenoeg geen verandering der proporties ten gevolge heeft. — De Heer Mohamad eindigt zijn opmerkingen over de pélog-pațet's als volgt: „Volledigheidshalve is hieronder nog een pațet bijgevoegd, die, hoewel niet in gebruik, m.i. geen wanklank doet hooren. Deze pațet, waarbij men de twee (. . .) tonen pelog en barang moet gebruiken, wordt verkregen door een muziekstuk in pațet lima, dat met den toon bem inzet één (pelog)toon hooger te spelen en dus met goeloe [in te zetten]“. De toonladder wordt dus thans: gl, dd, pl, nm, br. En zoo heeft dus deze Javaansche briefschrijver juist al de vier tonaliteiten opgesteld, waartoe we óók zijn gekomen, en die alle, hetzij als hoofdtoonsoorten, hetzij als bijkomstige, werkelijk voorkomen in de Javaansche muziek. Zijn Pațet-Lima en zijn Pațet-Něm-vande-praktijk hooren thuis in (II). Zijn Pațet-Barang in (III), zijn herziene Pațet-Něm in (I), en zijn nieuwgevonden pațet in (IV). De reesterende drie mogelijkheden, althans denkbaarheden: br, bm, gl, — pl, lm (2 mollen); dd, pl, lm, —, br, bm (3 mollen); en: nm, br, bm, — dd, pl („3“ kruizen), hebben in de Javaansche muziek geen werkelijke beteekenis, komen er niet in voor; óók niet als bij-tonaliteit. Het interval br — bm zou er in hebben te beduiden niét een onverzonden conflict, doch iets normááls. Dát zal overigens wel niet van het gebruik dezer toonschalen terughouden. Het Javaansche Pélog

heeft echter blijkbaar aan vier quintniveau's, aan drie quintschreden, een voldoende uitgebreid harmonisch palet. Vgl. ook Aanteeken. 25) slot!

Wat we nog zeggen wilden, Ki Adjar Déwan-târâ, die vroeger, (zie Dj. XIV. 152, waar we notities hebben verwerkt, gemaakt bij een onderhoud met den Hr. D.), in Pélog de patêt Barang noteerde met den toon lm als uigangstoon, als 1 van zijn cijfertoon-schrijft, maar voor de beide pélog-bēm-patêt's: Nēm en Limâ den toon bēm als uitgangspunt had, heeft dit notatiesysteem niet gehandhaafd. In de patêt Limâ schrijft hij thans de reeks bm, gl, dd, / lm, nm / met de cijfers 1 tot 5. In patêt Nēm de reeks nm, /bm, gl, dd, /lm. In patêt Barang: lm, nm, br, /gl, dd. Hoofdtönen steeds de 1 en de 4. Dus in Limâ de quint bm-lm; in Nēm de quint nm-dd; in Barang de quint lm-gl.

Limâ en Barang zouden dus gedomineerd worden door wat ons hun leitonenguint lijkt. Nēm door de hoogste zijner beide andere quinten. M.a.w., in het eene, en in het andere geval zijn de reeksen van 1 tot 5 volstrekt niet functioneel gelijkwaardig. (Men zie de plaats der groote intervallen, aangeduid door die schuine streepjes.) Een niet zeer gelukkige incongruentie!

17) De gëndjng, bij Seelig voorkomende onder het No. 130, op blz. 100, noemt hij Ladrangan Gondjang seren. We lezen dit laatste woord als sërèn; maar de Ruitjesschrift-legger schrijft Gondjang sërèt. In ieder geval zijn beide lezingen nauw verwant en veroorloven dus controle op de eerste van hen, die hevig aan metrische disproporties lijdt. — We zullen, van dit moment af aan, onze voorstellen tot wijziging in receptenstijl geven. De uitvoerige motiveeringen hebben reeds al te veel plaatsruimte gekost. Men nummere de maten tusschen het paar dubbele-strepen „volltaktiv“. Men neme m.13 — m.20 (incl.) tweemaal zoo vlug. Ook m.31 — m.42 (stéeds incl.) dubbel zoo snel. (Te vergelijken: m.64 — m.69!) Men schrappe of m.49, of m.50. (Vgl. m.47 — m.50 met m.25 — m.27.) Men lassche tusschen m.55 en m.56 twee maten in een „quint“ hooger dan m.66 en m.67, dus: / bes (punt) g bes c / rust c bes g /. Men neme m.58 — m.61 half zoo vlug. (Vgl. m.21 — m.28!) Nā m.69 voege men een dubbele-streep plus herhalingssteeken in.

Daar niet alle geleidingspunten van de lezing Seelig na deze orthopaedische operaties samenvallen met die van de lezing R.schr.-legger, zijn onze emandaties niet volkomen zeker. De verschillen hebben echter niets bedenkelijks. Gong's vallen er in m.1, m.21, m.43, m.58, m.70. Kënonng's in m.5, m.9, m.13; m.25, m.29, m.35; m.47, m.52, de nieuwe maat onmiddellijk na m.55; m.60, m.62, m.66. Daarvan divergeeren het 2de kënonnganslot llden gongan: bij R.schr.l. gl, bij Seelig lm. Het 1ste kënonnganslot lVden gongan: bij R.schr.l. nm, bij Seelig dd. Het 2de kënonnganslot lVden gongan: bij R.schr.l. gl, bij Seelig lm. — Seelig heeft déze gëndjng niét in de lage ligging genoteerd: de toonladder van br tot en met nm luidt ditmaal bij hem: c, d, f, g, bes. Hóófdinterval nm — dd, bes — f. De gl, (S.), ware liever te lezen als: es. Wat de lm betreft nog het volgende: Zoowel de R.schr.l. als Seelig schrijven de bēboekâ en den aanhef der gëndjng tetra-tonisch, zonder lm. Maar Seelig valt wat dat betreft al te gauw uit zijn rol; reeds in het begin van den 2den kënonngan duikt er een g (lm) op. De andere lezing is wat dat betreft veel aardiger. Die komt pas op de lm kort voor het eind van gongan I. Om het effect dat zoo ontstaat na te gaan met zijn gevoel, leze men voor de éérdere g's van Seelig gl (d, resp. es) in de plaats. Maar onverschillig waar precies in het verloop van gongan I de lm intreedt, het is uit het melodisch verband duidelijk, dat ze dat doet als de normale ondersecunde van de nm, bes, en onderquint van de gl, (dus

ten rechte van den es). Ze is m.a.w. een as, een (s.²). Nu moet men echter eens nagaan, hoe het met de lm is gesteld tegen het einde der gëndjng. De laatste lm's waar het zooëven opgemerkte min-of-meer van geldt, liggen in m.51 en m.52. Maar die van m.54 en m.55 en van onze twee geïntercalleerde maten zijn, althans blijken achteraf, de bovenquinten van noten br in m.64, m.65, m.66, m.67, en dus zelf réchtens te lezen als „g“! De lm's in m.58, m.59 en m.62, quinteeren br's uit m.44, m.46, m.49. Daarna zijn er een vijftal maten géén lm's aan de lucht. En dáár na en ten slotte staan er nog twee, in m.68 en 69. Maar dát zijn de onderquinten van noten gl, (ten rechte „es“), in m.56 en m.57, en dus zelf weer „as“! M.a.w., de gëndjng die geruimen tijd in méér-dan-slëndro-sfeeren verkeerd heeft, daalt weer tot haar eigenlijke niveau. En daarmee wordt de lm, die gedurende dat uitwijken of cadenseeren naar de tonaliteit van de dominant, met zeer hooge functies is bekleed geweest, als „g“ de (d.³) van de origineele en de (d.²) van de nieuwe toonsoort was, als as gedegradeerd tot niet meer dan de (s.²) der hoofdtoonsoort, een baantje welks drager zoo weinig van belang schijnt, dat men hem eigenlijk liefst maar ziet ontbreken. Aldus, aan den lagen kant, aan de achterdeur van de toonsoort maar weinig in tel, ja daar liefst heelmaal buiten gelaten, en aan de vóórdeur een geziene en opzienbarende gast, heeft de toon lm in Mënjoerâ wél een dubieus karakter!

18) Seelig's No. 181, blz. 132, „Gëndjong“. Correcte transscriptie. Den slotgong heeft men al ingevuld. Genoteerd naar lage stemming: de a is een br.

Seelig's No. 56, blz. 54, Gindjong. Pélog Nēm is hier genoteerd met b, c, d, f(l), fis, g, voor de reeks bm, gl, dd, pl, lm, nm. De Heer Seelig zal op de plaatsen waar hij zoo onmiddellijk f en fis (plus g) naast elkander heeft genoteerd, niet aan bepaald trappen van de pélogtoonschaal gedacht hebben, doch eer aan toonflexies, zooals die op een instrument als de rêbab inderdaad gemakkelijk en tot tamelijk willekeurige en vage „bedragen“ optreden. Het kan echter geen toeval zijn, dat ze in dit stuk alléén precies op dát niveau vallen aan te treffen. Die „f“ is dus o.i. op te vatten als een pl en te schrijven als „eis“. Dat de questieuze toon werkelijk de kwaliteit van zelfstandige, zij het danook ongewone, toonsoort heeft, kan nog blijken door m. 9 plus m. 10 te vergelijken met m. 25 plus m. 26; — U heeft toch, hopen we, de maten van het stuk genummerd, („volltaktiv“ en te beginnen na de eerste dubbele-streep)? — Hier wijken de 1ste en de 11de gongan van deze lezing een weinig uitéén, varieeren elkander, waarbij c, eis, fis in de bovenquint wordt weergegeven met g, b, c; andersgezegd: gl, pl, lm met nm, bm, gl. Het ware móóier geweest zoo die pl-lm daar hadden willen klinken als e-f. Men vergelijkte het in het laatste deel van Aanteek. 16) terzake opgemerkte; maar we hebben daar ook reeds verteld, dat dat praktisch (meestal) niet lukt, óndanks den theoretischen zin van dat interval. Daarentegen is het géén zeldzaamheid, dat de reële toon-hoogten of -intonaties een opvatting der successie pl, lm, nm als chromatisch suggereeren. (Vgl. ook Dj. XIV. 246, 153.)

Wat de architectuur van Gindjong in deze lezing betreft, zouden we het volgende willen voorstellen: In m. 1 vervalt het herhalingssteeken. Vóór m. 13 (dus voor een n3), zette men een dubbele-streep en opene een herhalingssteeken. De verwijzingswastika voor m. 17, (vóór de slotnoot 1sten gongan dus), vervalle. In m. 33 vindt men de 11de gongan slotnoot; evenals de 1ste een lm, fis. De swastika voor m. 37 (vóór een n1) blijft, maar sluit nu niet een over te springen passage af doch ópent er een. De 11de gongan eindigt met de bm, b in m. 49. De sluit-swastika valt samen met het sluit-herhalingssteeken na m. 60, (en staat dus, idealiter vóór een n3-plaats). De dubbele-streep voor m. 61 opent géén herhaling. De noot er onmiddellijk na, (fis, lm), is een

n1-noot. M. 68 schrappe men! Vóór m. 74 komt een dubbele streep, die tevens een herhaling opent. De noot dadelijk na die dubbele-streep, (hooge fis, lm), sluit den gongan. M. 83 schrappe men. M. 86 schrappe men. — Mocht men als (post)moenggah niet één gongan der notatie willen herhalen doch twéé, — (noodzakelijk is dat zéker niet), — dan voege men ná m. 91 en vóór m. 61 in: m. 33 tot-en-met m. 36. — De normale méronggongan's (de 1ste en 11de) van No. 56 kloppen nu in alle hoofdzaken goed met die van No. 181 (en de vele andere, correspondenten, notaties). Ook met den postmoenggah-gongan ééner-, en ándererzijds is dat het geval. Maar alle notaties, naast Seelig's No. 56 in ons bezit, laten de gongan's zonder uitzondering eindigen op eenzélfdén toon. Zulk een uitwijkenden of cadenceerden gongan als deze eene lezing van Seelig bezit, — die, zooals dat meer voorkomt, deels een quint hóóger in den cyclüs ligt dan de hoofdgongan, maar een quint láger dan deze eindigt, — heeft er geen enkele. Vandaar ook dat onze voorslag ter reconstructie een gissende hypothese heeft moeten blijven. Wat de tonale sfeer van No. 56 aangaat, óndanks zijn grapjes met dat *chroma* omtrent den toon pl, toont het zeer duidelijk, dat het uit Sléndro (9) naar Pélog (6) is overgezet. Deze pélog-l-vorm blijft zélfs veel langer en braver tetra-tonisch dan No. 181, laat volle drie kénongan's den toon dd ontbreken wier afwezigheid in sléndro-sângâ-géñding's een sieraad is. — De éénige sléndromenjoerâ-lezing van Géñdjong, die we bezitten, (eene in den Ruitjesschrift-legger), vertoont 'n eigenaardige verhouding tot de (vele) sléndro-sângâ-notaties. Deels ligt ze behoorlijk één trap, dus twéé quinten hooger, grootendeels echter ook een trap láger, wat neerkomt op drie quinten hooger. Inderdaad is ze dan ook van héél hoogten quintenadel. Al haar tonen lm hebben den zin van (d.³). Aardig is, dat ze die hooge positie ook demonstreert door haar blazoen, door den aanhef der béboekâ n.l. Daarin immers blijkt de *gl* ontbrekend. De zoo gevormde tetratonie ligt een quint hooger dan die van de hoogste der „bestánde“ patét's, Mënjoerâ. Haar éigen aanhef wordt vervolgens gevormd door een tetratonie met ontbrekende nm! D.w.z. de Dominant-tetratonie van dat Meer-dan-Mënjoerâ. (Zie ook het laatste deel van de volgende Aanteekening.)

19) In de notatie van Géñdjong goling bij Djak. & Wignjá., (No. 59, blz. 103), zal het noten-cijfer 2 aan het eind van den vierden regel zoo'n rond haakje boven en onder, (overspringteekenen) moeten hebben, en de twééde 5 op den volgende regel géénerlei haken.

Het No. 80, blz. 75 van Seelig, „Gedjong (sic) goling“, staat, gelijk het register ook opgeeft, in Pélog Barang. De absolute hoogte der notatie is lager, dan bij Land. De overdracht, van Pélog-Bëm uit gerekend, is normaal, d.w.z. bereikt door van de ééne, pentatonisch genomen, toonsoort, naar de andere, idem idem, één trap omhoog te schuiven. Dus bm, gl, dd, lm, nm, wordt: gl, dd, lm, nm, br. Of, aangezien onze pélog-bëm-lezingen op het niveau van Land liggen: e f, g, b, c, wordt: Seelig e(s), f, a, bes, c. Land heeft géén, de anderen enkele tonen pl. — Verzoeken ditmaal de maten bij Seelig („vollaktig“) te nummeren, de béboekâ inbegrepen. (Men krijgt er dan 45.) Gong's vallen er onmiddellijk na iedere dubbele-indeelingsstreep. Het slotheralingsteeken moet vervallen. Men schrappe m.20, m.21; m.38, m.39; m.42, m.43. Ofwel, als men dat liever ziet, neme men m.19 — m.22 (inclusi), en voorts m.37 — m.44 (idem) dubbel zoo vlug. Dit maakt den ingreep minder gewelddadig, maar wij aanvaarden de verantwoordelijkheid voor die zachtheid niét! Denkt men zich de notatie Seelig dubbel zoo breed geschreven, — wat vaak wenschelijk is, — en neemt men voor de teltijden, (dàn kwarten,) een spoed

van 32 per min. aan, dan worden de snélste der rêbab-nootjes dus 16den; bij zùlk een tempo! En zelfs als men aan een mouvement denkt om op te dansen en het dus zestienden worden bij een, andante, tempo van 64, dan ware dat in absoluten zin volstrekt niet zoo érg vlug. Maar voor rêbabfiguraties wordt de zaak ons dan toch heelemaal wat te vliegerig. En we kénnen het ook niet van dat instrument, het in den laatsten kénongan zoo extra op haren en snaren te zetten! Het is óók niets voor haar, om een eventueel slotritardando-zónder-voorafgaand-accelerando tot extra acrobatië op het slappe koord harer snaren te gebruiken; ze sterft dan fatsoenlijk méé met het algemééne morendo. — We hechten er bepaaldeijk aan, ditmaal een lezing, waarmede we die van den Heer Seelig hebben vergeleken, hier mede te deelen, opdat de Lezer zien kan, dat we niet met willekeur tegen diens notaties zijn te keer gegaan. doch ze, integendeel, behandeld hebben met redelijk overleg. Hier volge dus een notaat naar het spel van Mardi-Raras, dat de géñding gaf als kêtawang, en dus den 16-matigen gongan, gelijk die b.v. genoteerd is door de Heeren Lëbdâpradânggâ en Djatiswârâ, verknippte tot vier 4-matige. Overigens kloppen die twee pélog-bëm-lezingen zoo nauwkeurig als men maar wenschen mag. — In het volgende notaat, dat overigens geen toelichting behoeft, beteekent np (napas) eene rust, of, váker, de verlenging der voorgaande noot, ter lengte van een teltijd, (dus 8ste à la Seelig). Ziehier dus Géñdjong goling (Pélog Nëm): gl np / bm np gl np / Nm np dd np / gl np nm np / LM np np lm / lm lm lm dd / Lm nm nm dd / lm dd gl bm / GL nm nm np / np nm lm pl / Lm bm gl bm / nm dd lm dd / GL dd lm nm / lm gl bm gl / Nm dd lm dd / gl np bm nm / LM.

Men vergunne ons thans ook nog twee, eenvoudige, sléndro-sângâ-lezingen te geven. De toonnamen met één hoofdletter beduiden, evenals zooëven, de plaatsen van een kénong-, die met twéé hoofdletters, van een gongslag. Teneinde de natuurlijke ontplooiing van het thema te kunnen aanduiden, hebben we accenten aangebracht ter onderscheiding der octaafslippen. Het laagste octaaf, — ditmaal loopend van lm tot inclusi dd, (lm, nm ligt dus ónder br, gl, dd!) — heeft er géén; de tonen daar bóven wél een. Bij de lezing Ruitjesschrift-legger zijn die accenten echter aangebracht naar het voorbeeld van de lezing Djak. & Wignjá., en, waar die ons, door divergenties, geen zekerheid bood, naar onzen eigen smaak. We hebben n.l., ingevolge den beperkten tijd dat de legger tot onze beschikking stond, niet óók van die octaafteekens kunnen nota nemen. Of-schoon de octaafpositie der tonen hier dus niet op authenticiteit kan bogen, zal er niet veel aan ontbreken: Javaansch en Westersch muziekinstinct en aesthetische smaak blijken eenstemmig tenopzichte van de eischen der groote contouren van gamélanthema's; ontvouwt men zoo'n géñding-cantusfirmus volgens eigen inzicht, en vergelijk dan achteraf een Javaansche van octaafteekens voorzien notatie, dan blijkt het verschil van geen belang, en niet principieel.

Aangezien de thema's door zulk een uiteenlegging enorm winnen, en het dus ook allesbehalve waar blijkt, wat we indertijd hebben verondersteld, dat ze eigenlijk geen bepaalde contouren hadden, begrijpen we niet goed, hoe de Javanen het buiten een gamélaninstrument kunnen stellen, dat het thema speelt in zijn eenvoudigen vorm maar mèt behoud zijner natuurlijke contouren. In de parafraseerende stemmen raken die onder de verbloemen te zeer bedolven om duidelijk te spreken, en de rêbab heeft een te zwak geluid en een te bedeesde voordracht om een duidelijke uitspraak te waarborgen. Ook al houdt ze zich, — vooral te Jogja, — in haar partij dicht bij de themalijn, ze gaat zich toch nogal te buiten aan tamelijk frunnekerige, en door de weinig concieze intonaties nogal vale, fiorituren; men moet die stem dus liever niét met

opzettelijke aandacht gadeslaan. Het opgesloten houden geeft aan dat geraamte-der-gēnding (baloengan-ing-gēnding) zeker een groote, compacte, nadrukkelijkheid, maar schaadt de, in wezen vaak aanzienlijke, melodieuzeheid der thema's enorm. Om ze uit hun positie van in een te kort koffer-tje gepakte jasjes te helpen (vgl. Dj. VIII, 39, 38), en af te helpen van de daardoor ontstaande valsche plooiën, zou de gamēlan dus een, laag liggend, instrument van saron-, of nog liever van slēntēm-type moeten rijk zijn met, zeg, twee octaven omvang. Men mag wel vragen, wáárom dan eigenlijk de *gambang-gangsa*, die een voldoende omvang had, zoo buiten gebruik is geraakt? Maar dat was, voor zoover we weten, ook geen werkelijk thematisch, doch een quasi-paraphraseerend instrument, d.w.z., bij zijn bijlage **G** teekent **L** and aan, dat „de *gambang-gangsa* dezelfde octaven speelt als de houten *gambang*, doch met dit onderscheid, dat de hoogere noot eerst na de lagere wordt aangeslagen”. En dat meenen we ons ook wel van de Sālāsche gēnding *Tjālāpitā* te herinneren. (Het, vlugge, thema daarvan zou zelf vier noten per teltijd (van zeg 36 in de minuut) hebben, en de metalen *gambang* door dit náklappen in octaven nog dubbel zooveel onder-deelen. En, zoo het klankkarakter van het instrument in den Sālāschen *Kraton* typisch is, ook door dat timbre, door zijn eigenaardige glazen helderheid, voor het spelen eener partij als hooger bedoeld, niet zeer geschikt zijn; men kijkt er werkelijk van op, met de gedachte: Hé, wat is dát. Een in zijn soort fráái geluid. Maar te excentrisch voor melodischen kern der gēnding's. — Van de oude *Tjirbonsche gamelan-pelag*, „*Mega-mendoeng*”, („Regen-wolk”), onlangs door het Java-Instituut aangekocht voor het Museum „Sānā-Boedāja”, heeft die *gambang* níét dat helle geluid als we goed gehoord hebben. Maar zijn klankkleur sprak maar weinig door de manier, waarop het instrument bij de eerste bespeling geslagen werd. De nijgā's (of liefhebbers?) i.q., blijkbaar niet aan het instrument gewend, bezetten het of getweeën, ieder de helft voor zijn rekening nemend, en den cantusfirmus samen in eenvoudige, níét-naklappende octaven mééslande; of alléén de bovenhelft was bezet. Zoo diende het voor niet meer dan het simpele versterken van de saroninstru-ment-groep.

Hier volge nu het thema, d.w.z. de postmoenggah-gongan, (die gelijk is aan den lāmbā-vorm van de mé-rong). der Ruitjesschrift-lezing, in Sléndro Sāngā, van Gēndjong golving:

dd np / gl np br np / nm np, dd np / gl np nm' np /
Lm' np, nm' np / lm' np dd np / lm' np, nm' np / lm,
np dd np / Gl np, br np / nm np br np / lm np, br
np / nm' np dd np / Gl np, nm' np / lm' np br np /
nm np, dd np / gl np nm np / LM np.

Gēndjong golving, Sléndro Sāngā, lezing
Djak. & Wignjā:

br np / gl np br np / nm np, dd np / gl np nm' np /
Lm' np, dd np / lm' np br' np / nm' np, dd np / lm,
np dd np / Gl np, lm' np / nm' np dd np / lm' np, br
np / nm' np dd np / Gl np, dd np / lm' np br np /
nm np, dd np / gl np nm np / LM np.

Men ziet, dat de verschillen tusschen deze *Jogjasche* en deze Sālāsche lezing niet groot zijn. Maar toch geens-zins onbelangrijk. Dat wordt men dadelijk gewaar, letten-de op de immanente harmoniebeweging, welke dit thema, naast de manifeste melodische beweging, draagt en inhoudt. Voor de waarneming van bedoelde harmonieverschui-vingen, andersgezegd van het cadenseeren der gēnding's, zijn zulke kalme, langnotige varianten heel geschikt. We kunnen in gevallen als deze de, hierboven door komma's van elkander gescheiden, quasi tweemaats-groepen, (juis-ter: gróóte viertēlsmaten), als de eigenlijke eenheden be-schouwen, die dus de op-een-volgende harmoniemomenten belichamen, zoodat de harmoniebeweging voortschrijdt van groep tot groep. Daar zoo'n groep (of maat) maar vier

themanoten bevat, kán ze nooit anders inhouden dan een, al dan niet volledige, tetratonie. Alleen de waardeschatting van een defect viertal kan dus eenige onzekerheid geven: overigens ligt de „verholten” harmoniebeweging in zulke eenvoudige varianten eigenlijk klaar aan den dag. — We hebben al eerder de ieder der patēt's karakteriseerende, *overheerschende quint* opgegeven. Trouwens ook al wel de hen successievelijk kenmerkende *tetratonieën*. Deze bevatten de kenmerkende quint der toonsoort, plus ééne er boven, en eene er onder in den quintencyclus gelegene, brengen die (3 quintenschreden, dus) 4 quintentonen ech-ter in zoo compact mogelijken vorm. Men kan dus ook zeggen, dat ze de twee hóófdquintonen van de toon-soort geven, plús de twee daartusschen gelegen toon-schaaltrappen. (Nog anders gezegd: de hóófdquint met de twee tonen die ze omvat.) De hóófdtetratonie van Sléndro patēt Sāngā is andersgezegd: LM, nm, br, GL. Dit is dus de tonica-tetratonie, die we willen aanduiden met **T!**. Van Sléndro patēt Nēm is de **T!**: GL, dd, lm, NM. In een stuk, dat in patēt Sāngā staat, heeft dit echter de beteekenis van Domi-nant-tetratonie, dus: **D!**. Van Sléndro patēt Mēnjoerā is de **T!**: NM, br, gl, DD; in patēt Sāngā heeft dit viertal tonen echter den zin van tetratonie van den dominant van den dominant, dus: **D2!**. Een nóg hooger in den cyclus gelegen tetra-tonie: DD, lm, nm, BR, zou alleen als tijdelijke tonica, door „modulatie” van Mēnjoerā uit bereikt, in aan-merking komen, beteekent echter, van Sāngā uit gezien: een **D3!**. Een tetratonie BR, gl, dd, LM — vgl. ook het slot van Aanteeken. 18). — kan bijvoorbeeld de **D2**-tetratonie zijn van Mēnjoerā; maar in andere omstandigheden ook worden opgevat als lāger in den cyclus liggende dan de **T!** van Sāngā, en dus als de Subdominant-tetratonie van die toonsoort zijnde; de **S!** van Sāngā dus. — Een tetratonie welks laagste trap ontbreekt geven we een accent vóór-, en een met mankerende hoogste trap, een accent achter-aan, (dus: **T!**; **D2!**). — Wanneer we nu eerst de harmonie-beweging in de hooger gegeven laatste lezing in be-schouwing nemen, dan zal het duidelijk zijn, dat de éérste, defecte, tetratonie van de gēnding opgevat moet worden in **T**-zin. (De noot-ervóór, slotnoot bēboekā, doet zijn invloed gelden; hetzelfde geldt m.m. voor de vierde 4tonie.) Zoo krijgt men dus als cadence van dit the-ma: **T!** **D!**; **D3!**, **D!**; **'D!**, **D2!**; **D3!**, **D!**. — Bij de *Jogjasche* echter vindt men: **D2!**, **D!**; **'D!**, **D!**; **T!**, **D2!**; **T!**, **D!**. — Men ziet, bij niet zeer groote afwijkingen in de melodische gedaante van het thema, — meestal betreffen ze maar een enkelen toon, alleen in het derde grootemaat-motief zijn ze belangrijk, — is de invloed op de inhaerente harmoniebeweging aanzienlijk. Maar ook bij Westersche muziek kán een verregaande verandering van het harmoniegehalte door veranderingen van maar enkele tonen worden uitgelokt. Alleen ware nog weleens te overdenken, of in deze Oostersche misschien iets dergelijks mogelijk is als *Hug o Riemann* voor de Westersche heeft aangetoond, waarin bepaalde accoorden of liever „Klanken” kunnen voor-komen, vermónd in de gedaante van andere, (zijn „Paral-lel-” en zijn „Wechsel-klänge”), wat hier dan zou moeten gelden van tetratonieën. Hoe dit nu echter zij, en de cadencen der twee vormen nemende als inderdaad te beduiden wat ze lijken, mogen we zeggen, dat we de Sālāsche aanzienlijk veel mooier, koener en veerkrachtiger vinden, dan de *Jogjasche*, wat trouwens voor deze twee lezingen óók geldt bij vergelijking van de zuiver melo-dische welvingen en spanningen. Bij de waardeering der harmoniebewegingen, houde men er rekening mee, dat b.v. de successie **D!**, **D!** een, niet groote, maar wel merkbare beweging in positieve richting beteekent; mo-gelijk zou b.v. ook reeds de opeenvolging **D!**, **D!** als een, zwakke, beweging, in negatieve richting mogen worden beschouwd. —

Seelig, No. 125, blz. 98, „Ladrangan Surung dajung”. Van deze pélog-nēm-gēnding is de bm genoteerd als d, de pl als g. In den 1sten gongan, halverwege de voorlaatste („volltaktige”) maat eersten balk, der notatie, ontbreekt een („aufaktige”) maat. Men voege daar het volgende tusschen: nm bm, /lm nm. (Men vergelijkte den laatsten gongan.) De laatste maat, tweede balk, moet worden geschrapt. Van de slotnoot liden gongan, (de herhaling ongerekend) af, (eene maat eerder dan die geschrapte), is de notatie dubbel zoo breed als eerst. Het beste zal zijn, men noteere de eerste twee gongan's óók zoo breed. — Of die eerste gongan werkelijk herhaald moet worden? Naar de notatie bij Atmā. & Wirā. gerekend, is de volgorde wellicht ook overigens niet onberispelijk.

20) We hebben nog overwogen, of er, hetzij in de eene, hetzij in de andere richting, een verwisseling kan zijn gevallen tusschen dēṇḍang, (dat volgens de woordenboeken o.a. de naam van een Maleische gangwijze is, en ook een klanknabootsing voor geneurie), en dēṇḍā, (dat boete, maar ook: knods beduiden kan, en i.c., te oordeelen naar samengestelde gēnding-namen als daar zijn Dēṇḍā sari en Dēṇḍā sēkar: bloemenknods!, wel eer het laatst bedoelde zal willen beteekenen). De gēnding Dēṇḍā, — zie Seelig, No. 92, blz. 83 — lijkt echter in-het-geheel-niet op Land's Dēndang. — Terloops gezegd, komt de notatie van het daarnet genoemde No. 92 in Seelig's bundel ons correct voor. De boekā-gong is de kwartnoot g (vermoedelijk lm l) vóór die dubbele-streep. Wilde men er een volwassen gēnding, met uitgegroeide ledematen of geledingen aan hebben, dan zou men de laatste acht maten („aufaktig”) als overbodig moeten schrappen, en had dan twee gongan's. Waarschijnlijk is het, even-goed als die reeds (entre parenthèses) genoemde verre verwanten met hun dubbele namen, een kortledige kētawang. Naar de trekken van gelijkenis daarmede (notatie R. schr. l.) te oordeelen, zouden zelfs reeds twee van Seelig's maten hier een kēnongan, en dus vier een gongan zijn, waarvan we er dus tien zouden hebben. Een notatie in bredere noten dan Seelig ze gebruikt, ware dus te verkiezen geweest.

21) Seelig, No. 32, blz. 32, Tēlutur. We kunnen niet anders dan zeggen, — en we doen dat met plezier! — deze notatie is feilloos. Staat blijkbaar in Pélog Nēm, met de bm op b, en zonder tonen pl of br. De boekā-gong valt op de eerste noot van de zesde („volltaktige”) maat. De moenggah-gong 72 maten later. De mérong omvat dus négen gongan's à twee kēnongan's, d.w.z.: eigenlijk heeft de mérong drie gongan's, en wordt volgens deze notatie drie maal gespeeld, den laatsten keer met een kleine ngēliq-variantie in de tweede helft van zijn eersten gongan, maar een ultima-volta-slotvariant geeft de lezing niet. Resten daarna nog twee maal twee post-moenggah-, d.w.z. in dit geval: ladrang-gongan's, van, ieder, 8 maten; (de twee paren zijn wezenlijk identiek). Een charme der lezing ligt in haar metrische dubbelzinnigheden. Vermoedelijk zou het den Lezer, had hij haar zonder voorafgaand gerēken aangepakt net zoo zijn vergaan, als ons, en hij gongplaatsen gezocht waar ze niet liggen, met name op die halve-noten (bm, b)! Maar eigenlijk is dat in de mérong hier overal zoo: Telkens komt er, omtrent een maat ná de werkelijke caesuur, een schijnbare, in de gedaante van een lange noot of rust. De rēbabspeler gaat zich op een aardige manier tebuiten aan quasi vrouwelijke slotverlengingen, waar de lezing bij Land maar zwakke vingerwijzingen voor geeft. Laatstebedoelde notatie heeft óók een mérong van drie gongan's; die variant uit den Ruitjesschr. l, (Tloetoer bēlang²) een van vier. Om zoo te zeggen is er een gongan bijgekomen tusschen den eersten, en den tweeden. Om te moenggah vervormt deze lezing niet z'n vierden gongan doch zijn tweeden.

De sléndro-sāngā-notatie bij Seelig, No. 174, blz. 128, Tloetoer, overgaand in een ladrang, (voor zoover we zien is dit bij de andere lezingen ook het geval), geeft een correcte transcriptie, (lage ligging: br is a); alleen is de eerste Nl vergeten. De ladrang had, (ook bij Djak. & Wignjā.), o.i. béter dubbel zoo breed kunnen worden genoteerd.

Voor de juiste bepaling der positie eener gēnding gelijk „Tloetoer lārā nangis”, die we thans niet zullen beproeven, zal een vergelijking met de eenvoudige „Lārā nangis” genoemde stukken, stellig noodzakelijk zijn. Seelig heeft als No 29, blz. 30, een gēnding „Laranangis” in Sléndro Nēm. Voorts als No. 126, op blz. 98, een „Ladrangan Lārā nangis” [sic], waarvan de paṭē niet is opgegeven. Eindelijk als No. 147, blz. 109, een complex „Larananges” [sic] dawah Ladrang Ling wēling”, staande in Sléndro Nēm. Dit laatste is identiek met No. 15, blz. 34 van Djak. & Wignjā., die echter „... Ladrang Wēling” schrijven. (Dat woord zou: opdracht, boodschap beteekenen; maar ook: zekere giftige, wit-en-zwart-geringde, slang.) De transcriptie is in Seelig's No. 147 geheel in orde. Onder de laatste noot zette men een G, onder de eerste noot op blz. 110 een N3. Het stuk is getranscribeerd in een lage ligging of stemming, gelijk meestal; de a is een barang. — Hetzelfde is ook in Seelig's No. 29 het geval, welke lezing trouwens heelemaal dicht bij die van No. 147 blijft. Ook op No. 29 hebben we geen aanmerkingen. Dien eersten gongan allēen herhalen, zouden we niet doen. Na vier gongan's begint, met een „Aufakt” vóór de dunne dubbele-streep, duidelijk een tweede deel. Bij vergelijking zal men vinden, dat dit deel identiek is met het tweede gedeelte van No. 147; daár echter is van een vier gongan's duren ladrang de kale baloengan gegeven; hier een doorgefigureerde vorm. Ook in No. 29 moet dat tweede gedeelte dus wel de ladrangan Wēling zijn. Geheel overeenstemmen doen de twee lezingen, ook afgezien van den graad van versiering, niet; zoo ligt er weleens van een kēnongan het slot op een andere noot. Maar dat wil niet zeggen, dat de wending van een dier beide lezingen daar minder mogelijk of waarschijnlijk is dan de andere. — Merkwaardig genoeg heeft Seelig's No. 126, die ladrangan Lārā nangis, voorzoover we zien, géén verwantschap met het hóó ddeel van zijn No. 29, of No. 147, maar alleen met het tweede gedeelte dier complexen. Misschien moet men den titel dus opvatten als: De ladrangan, behóórende bij Laranangis, en zou het dus wel weer de ladrang Wēling kunnen zijn. Om hem daarmee te kunnen vergelijken, moet men No. 126, dat in een hooge stemming is genoteerd, op hetzelfde peil brengen als die andere nummers, zijn reeks c, d, f, g, bes, voor br, gl, dd, lm, nm, transponeren naar a, c, d, e, g. Dan zal men de overeenkomst wel gewaar worden. Maar No. 126 is simpeler, ook pooverder, heeft maar twee onderscheiden gongan's en niet vier. Hoewel het in het eene, en het in het andere geval gebruikte thematische materiaal wezenlijk identiek is, verschilt No. 126 van de beide andere lezingen niet onaanzienlijk. O.a. wat betreft harmonische positie. Met zijn ééne gonganslot op lm en het tweede op gl, contra de gl- en nm-slotvallen van de andere vormen, ligt het lager in den quintencyclus; sommige themelementen zijn danook werkelijk verbogen naar de onderquint. Er valt dus te overwegen of die, niet genoemde, paṭē van No. 126 niet, mogelijk, Sāngā moet zijn in-plaats-van Nēm. Maar daar No. 126 ééngelijk maar twee tetratoneēn gebruikt, lm, nm, br, gl, en gl, dd, lm, nm, is het betrekkelijk om-het-even, of men die wil opvatten als Tonica en Dominant van Sāngā, of als Subdominant en Tonica van Nēm. De conventioneel Javaansche opvatting is ons voor dit geval niet bekend.

22) Wat die, al dan niet zoete, weemoed betreft, See-
lig's No. 178, blz. 131, Onang-onang, is impec-
cabel van transcriptie, en staat in lage stemming geno-
teerd. Men zal zien, het verband tusschen mérong en
moenggah is normaal en nauw, mits men er op let, dat
de twee verschillende gongan's in beide van plaats ver-
wisseld zijn. daar de mérong zijn Isten gongan en niet
zijn Ilden vervormt om de moenggah te bereiken, en dus
de constructie X) Y) X), en de moenggah die van
Y) X) vertoont. Seelig's andere Onang-onang,
No. 55, blz. 53, staat in zijn mérong bijzonder dicht bij
No. 178. Men schrijve de G- en N-teekens onder de
bijbehorende noten, — de moenggah-gong komt hier
maar één maat na de tweede swastika. Dan ziet men
verder, dat in No. 55 de (post)moenggah niet
slechts door haar figureering, maar ook door haar con-
structie veel gecompliceerder is dan in No. 178. Tegen-
over de twee gongan's daár, resp. eindigend op lm, en
op gl, staan er nu vier, met (sauf erreur!) als eindnoot:
lm, lm, dd, en lm. De figuratieve uitwerking ziet er hier
nogal inconsequent, willekeurig, quasi rhapsodisch uit. is
stellig niet arm aan phantasie. Maar . . . men weet,
. . . zulke eigenschappen aan een lezing in dezen
bundel waardeerende, blijven we eenigszins huiverig, of
het niet eer het vakmanschap van den Heer Seelig,
dan dat van zijn onbekenden Javaanschen medewerker,
den dicteerenden nijgâ, rêbabspeler is, dat we prijzen!
Toch zijn we in dit geval geneigd aan het notaat geloof
te hechten. Een detail als die rêbab-rust boven den der-
den kénongslag van den Ilden p.m.-gongan, (vermoedelijk
zal dat wel een verzwegen slot op gl (c) zijn op te
vatten; men zie een maat later!), mag evenzeer een indi-
catie van authenticiteit geacht worden, als andere kleine
dubbelzinnigheden, het, alshetware in een vrouwelijken
eindval, van de eerst op een knooppunt aangegeven noot
afglijden. (Maar voorzichtig! De boogjes van Seelig
zullen wel niets anders aanduiden, dan dat er twee noten
worden gespeeld in één streek, en dat bewijst niet, dat ze
ook voor de ideële articulatie bijeenhooren!). Het zóu
zelfs wel kunnen zijn, dat die nanoot dd (d), hangende
aan de lm (f) boven de slotnoot van den Ilden p.m.-
gongan, reeds, onbewust, de kénong- en gong-vallen op
dd in den Ilden voorbereidt. Deze zijn overigens momen-
ten, die twijfel kunnen opwekken, daar men er geen
aequivalent van vindt in andere lezingen; althans niet in
Sléndro, — de Pélog Nēm vormen hebben een en-
kelen kénong op dd. En omdat immers de dd de zwakke,
minst organieke toon van Sléndro Sângâ is. Ze
zou dus in die positie alvast een opschuiving van het
tonaliteitscentrum naar hooger in den quintencyclus met
zich brengen, en treedt i.c. dan ook duidelijk op als bo-
venquint van de, te zelfde tijd meer naar voren komende
nm (g). Men weet overigens dat „cadenseerende” tonali-
teitsverschuivingen niets ongewoons zijn. Béide lezingen
zijn trouwens een tijd lang, van enkele maten vóór den
moenggah-gong tot twee of drie kénongan's later, streng
tetratonisch, maar níét in de tetratonie van de Tonica
doch in die van den Dominant! Nagaande, of in No. 55
die gongval op dd niet mogelijk tóch irreëel is, — óók
al omdat in No. 55 de, normale, slotval (van No. 178)
op gl (c) ontbréékt, — en daartoe de kénongan, die in
No. 178 aan het moenggahpunt gl voorafgaat, leggende
op den kénongan in No. 55, die eindigt met een gong
onder een dd, bevindt men, dat hun wezenlijke identiek-
heid zich zeer wel zou laten verdedigen; maar, gerekend
van de, gelijke, N3, loopt No. 55 om-het-zoo-te zeggen
ná, laat de hoofdpunten later vallen, globaal een kwartnoot,
en zou dan ook „te laat” op de gl (c) belanden! Curieus
is, dat men de op de gl-met-gong volgende themanoten van
No. 178 óók nog kan weervinden in wat er bij No. 55
verder volgt; maar die komen daar dan op dubbele breedte
te liggen. Maar al is het waar, dat nóch het eene, nóch het
andere: het te laat raken, evenmin als het te breed schrij-
ven, bij Seelig een ongebeurlijke vergissing is, toch

gelooven we hier níét aan vergissingen. Deze *verschoven
overeenkomstigheden* zullen puur toeval zijn. Of liever,
. . . ze zijn heelemaál geen tóeval, doch uitingen van
de, onbewust werkende, groei- en vormkracht, die aan
een Javaansche gënding haar *organieken samenhang* en
eenheid verleent. (Vgl. nog Dj. XIV, 245, 247.)

23) Seelig's Larasati, No. 150, blz. 111, is
onberispelijk getranscribeerd in lage stemming.

24) Seelig's Sawoeng galing, No. 137, blz.
103, is curieus als het éénige, dien naam voerende stuk,
dat in Barang staan zou. (Ook mënjoerâ-lezing-
en ontbreken. Trouwens zekerheid dat No. 137 Barang
is, bestaat er niet. Men kan fis-g ook opvatten niet als lm-nm
maar als bm-gl. Den is men in Pélog Bēm. Ook nu slui-
ten zoomin de absolute ligging als de slottonen twijfel bui-
ten! Zie Dj. XVI, 241.) Maar zijn tonale positie is waarlijk
niet al zijn merkwaardigheid. Immers de metrische eigenaar-
digheden der lezing zijn het, die in den indruk die zij maakt
overheerschen, Maar, allereerst, — wát is haar themati-
sche of motivische relatie tot de andere gënding Sawoeng
galing, tot de in Limâ staande lezingen? Strak of sterk kunnen we dat verband niet vin-
den. Daar is het slot van dien ldrang in Barang:
gl / br nm / lm dd / gl dd / lm, dat, op zijn manier,
wel klopt met het eind der gënding bij Land: nm / br
nm / lm pl / gl nm / lm. Maar overigens vinden we
eigenlijk niet veel anders dan zeker element uit de bëboekâ
van de Sâlâsche lezing in Limâ (dus van het Gamē-
lanleerboekje) weer bij Seelig en zijn, ook
Sâlâsche, lezing in Barang. Bëboekâ volgens
het Leerboekje: / lm np lm np / nm pl lm nm / lm np
pl np / pl np pl np / pl np lm np / nm np lm pl / LM
np. Het element waar het op aankomt, dat is de, „voll-
taktige”, tweede maat der bëboekâ. Deze is in die, —
nogal ongewone, immers slechts *drie tonen*, waaronder de
pl, aanrakende!, — inleiding natuurlijk terecht gekomen
uit de gënding zelf: Men vindt dit motief in de tweede
helft van den derden kénongan der éven mérong-gongan's,
en ook op dezelfde plaats in den postmoenggah-gongan,
(den éénigen van de Sâlâsche lezing; de Jogjasche hebben
er twee onderscheidene). Die halve mérong-kénongan
luit: / gl pl lm nm / np pl lm nm / LM; die uit de
moenggah: / np lm nm / np pl lm nm / LM. En
wanneer men nu de bëboekâ van Seelig beschouwt,
welke luidt: / lm gl / dd lm / np br / br lm / nm br /
br nm / br nm / lm dd / LM, dan hervindt men dat
motief dus twee maal: op verschillend niveau in
den pélog-barang-toonladder-zónder-pl. De laagste
ligging vertoont het in m. 1 plus m. 2 („volltaktig”),
de hoogste in m. 4 plus m. 5 van de bëboekâ. (Men
lette op de verschuiving met een óneven aantal maten!)
In den ldrang zelf, (genummerd dus te beginnen na de
dubbele-streep), treft men het vervolgens, al dan niet
vervormd, maar láág aan: in m. 1—m. 2; in m. 5—
m. 6; in m. 9—10. Hóóg: in m. 4—m. 5; in m.
8—m. 9; in m. 12—m. 13. Nogal merkwaardig is
de behandeling van den lagen vorm van dit hoofdmotief.
Namelijk zijn streng „volltaktig” binnen de maat gehouden
uiteinde. Daardoor wordt driemaal achtereen een metrisch
zwaartepunt van tamelijk hooge orde, het midden van
een kénongan, door de rêbab open gelaten. D.w.z. aller-
waarschijnlijkst zullen de bij deze rêbablijn te denken
saron's daar wel een slag hebben. Bovendien zou toch
daar op die plekken, d.w.z. in de 7de en de 11de maat,
(niet in de 3de), effectvol de kēmpoel slaan. De lezing
van den Heer Seelig is in dit geval wel werkelijk „ècht”:
Dat sforzato van de rêbab, dat haar nalatigheid, haar
achterwege laten van een noot op dat zwaartepunt quasi
uitdagend onderstrept. (Maar men moet zich dat accent
niet al te sterk denken.) Het open, onbezet laten van
het zwaartepunt maakt natuurlijk, dat men geneigd wordt
het heele motief i.q. te verstaan als een vrouwelijken

uitgang, een nasleep van het vorige hóófdzwaartepunt, kénong- of gong-moment. Maar de natuurlijke, gewone verhoudingen kan men gemakkelijk reconstrueeren, door in die rusten een noot, zeg een d, (bij de door den Heer Seelig hier gekozen toonhoogte dus, naar we aannemen, een dd), in te vullen. Zekere, niet principiele doch secundair-aesthetische bezwaren hebben we tegen bepaalde elementen in den twééden gongan. Zoo zouden we m. 27 gelijk willen gemaakt hebben aan m. 23. Anders vormt die m. 27 maar een, ongemotiveerde, lamme plek, al heeft ze dan een kempoel. Niet heelemaal tevreden zijn we ook met den overgang van den Isten naar den IIden gongan. Overigens weten we óók niet, waar eigenlijk het thematisch materiaal van den IIden vandaan komt. Behalve dan het, reeds besproken, slot, lukt het ons niet dit materiaal weer te vinden in of te herleiden tot dat der andere lezingen. Dat is te zeggen, m. 19 — m. 20 vormen de omkeering van dat motief uit m. 1 — m. 2. (Motiefomkeering is een gangbaar constructiemiddel der Javaansche muziek. Zie Dj. XIV, 159, 160. Nogal jammer, dat die tweede helft van m. 20 is gebroken, waardoor de scherpe gelijkenis wat wordt verborgen.) Te beginnen met m. 21 is dan verder die neiging tot „volltaktige” vormingen overwonnen. Maar de manier, waarop ze zich nog uit in m. 18, door die lange noot, daar hebben wiets op tegen. Tenonrechte? De inhoud van die m. 19 — m. 20 schijnen haar te wettigen: Misschien wil die stilstand in m. 17, — die overigens, zoo vlak na den gong, geen aanleiding tot metrisch misverstand kan geven, den, „volltaktigen”, inzet van dat motief-in-de-omkeering alleen maar scherp duidelijk houden.

25) Seelig's No. 8, blz. 12, Tělutur bě-dájā, moet een pélog-limā-gěnding zijn, met haar bm genoteerd als cis. Wij-voor-ons zouden de lm dan liever niet met een g weergeven, doch met een gis. Maar wil men aannemen, dat ze omlaag getrokken is door de, in deze lezing zeer frequente toon pl, fis, dan zou dat eerder geopperde mogelijkheden bevestigen. (Vgl. het op blz. 217 opgemerkte over het pélog-niveau I.) Metname in den ladrang is de dd (e), na de eerste vijf of zes maten, vrijwel volledig door de pl verdrongen. — De běboekā-gong valt in de achtste maat van het heele complex. En, te beginnen met dat punt, telkens vier maten aftellende, vindt men om beurten een kénong-, en een gong-plaats. De negende gongan heeft zijn slotnoot één maat vóór de eerste dubbele-streep. Resten vervolgens precies 64 maten voor den ladrangan, dus acht gongan's van vier maal twee maten, (de éérste gongan te herhalen). Maar op die manier de ladrang-kénongan's en -gongan's afsnijdende, zijn we met het resultaat wel grootendeels, maar toch niet heelemaal tevreden. In den Isten, (te herhalen), en in de laatste vier ladrang-gongan's spreekt het resultaat voor zich zelf, en wordt bovendien bevestigd door de Trappenschrift-lezing. Want Seelig's ladrangan blijkt met het Plajon limā van laatstbedoelde bron identiek. Maar in de ladrangongan's van II-IV zijn er dingen, die ons wat onbehaaglijk aandoen, en waar we ook geen bevestiging voor kunnen vinden elders: Van den IVden gongan zou het éérste maatmotief („volltaktig”) corresponderen met het láátste; dus een correspondentie op een afstand van 7 maten, terwijl 8 maten wel zoo natuurlijk ware, dat éérste motief dus beter zělf láátste (van den vorigen gongan) zijn kon. Van den IIden gongan is die fis, pl! als slotnoot niet zoo héél waarschijnlijk, ofschoon niet heelemaal zonder antecedent, en al zou dat abnormale slot in deze gěnding, die door dat loslaten van haar dd voor pl zoo heelemaal naar de subdominantzijde is opgeschoven, (vgl. Aanteeken. 16), niet zonder zin, noch zonder piquantheid zijn. Voor die pl acht maten later geldt hetzelfde. Daar tusschen

vindt men dan twee maten, de vierde, („volltaktig”), van den voorlaatsten balk op blz. 12, die gevuld is met bm (cis), en de zesde, met die lange lm (g), welke, zóó als ze nu, op metrisch irrevelante momenten, liggen, de beweging van het thema onplezierig verlammen. Men vergis zich ook niet, ze hebben níét de charme der schijnbaar analoge suspencies der beweging in Seelig's Tloetoer-patět-něm-lezing, (No. 32), die we op blz. 221 geprezen hebben. Val-lende in maten-met-kénong, de natuurlijke caesuren bekrachtigende, zouden ze echter onbedenklijk zijn, maar, zooals het nu is, schijnt in beide gevallen de kénong inderdaad ééne maat later te vallen. Men ziet, door een opschuiving ten bedrage van een maat te bewerkstelligen, slaat men vier vliegen in een klap. Zoo willen we, — overigens onder alle voorbehoud, daar we zuiver gissen! — voorslaan, de eerste maat van dien voorlaatsten balk („volltaktig”) te schrappen. Het slot van den IIden gongan valt dan, (evenals in de Trappenschrift-lezing), op een nm (a). Dat van den IIIden op een bm (cis). Maar nu heeft de IVde gongan natuurlijk een maat te weinig. We veroorloven ons dus voor te stellen, — met, zoo mogelijk nóg meer voorbehoud, — het midden van den IVden gongan in metrisch opzicht te vervormen naar hetgeen thans het midden van den IIden gongan is geworden, d.w.z. de vierde maat („volltaktig”) van den laatsten balk tot twéé te maken door die eerste noot nm (a) tot een „halve” noot te rekken, en daarop éérst een 8ste rust en vervolgens nóg een 8ste nm te laten volgen, en dáárna pas de 8sten nm, lm, (a, en g of gis), die er staan. Als kleine rhythmische assimilaties zou men voorts op den derden balk van onderen de eerste helft van de derde maat („volltaktig”) nog net zoo kunnen lezen als die van de zevende, en in de nieuwe eerste maat van den voorlaatsten balk die kwart kunnen vervangen door twee 8sten nm (a). — Wat het hóófddeel van Tloetoer en zijn architectuur betreft, de beide Sálásche lezingen hebben de eigenaardigheid, dat bij hen, — in tegenstelling met de Jogjasche, de groote bouwblokken van het thema, die men er verderop als zoodanig in weer-vindt, niet samenvallen met de gongan's, en óók niet, — wat eveneens vaak voorkomt, — de laatste drie verrels van één gongan, plus nog één (eerste) vierde-deel van den volgende beslaan, — doch, circa, één láátste verrel, plus nog de éérste drie van den volgende gongan. (Ook „Lokāntā”, — Land B. 13, — vertoont deze structuur.) Grenst men zulke constructieblokken af bij Seelig, dan vindt men, de eerste drie blokken nu A, B en C noemende, (A grijpt dus nog terug op het slot van de běboekā), deze verderop als zevende, achtste en negende blok terug, echter in de volgorde B, A, C. Thematisch met de bedoelde drie van Seelig's lezing identieke, elementen vindt men terug in de Trappenschrift-lezing. Daar worden de eerste vier plaatsen ingenomen door A en B en C in de volgorde A, B, A, C, en voorts vindt men C nog als zesde, en B nog als negende, (waarna A als eerste terugkomt). De opbouw van kětawang's of quasi-kětawang's schijnt nogal vrijheid te laten aan willekeur. — Wat we nog zeggen wilden, in dit Tloetoer zelf is de toon dd nauwelijks van meer belang dan in zijn ladrang. Die „blokken” hebben tot hoofdmotief successievelijk, A: / bm gl nm bm / Gl; — B: / nm bm lm nm / Bm; — C: / pl lm gl pl / Lm. Deze gebruiken ieder drie der tonen van een pentatonisch Pélog mèt pl-toon en zonder dd. Alsvolgt: A: nm, bm, gl; C: gl, pl, lm; B: lm, nm, bm. (Buitendien raken ze, een of twee maten tevoren, als viéerden toon aan, A: die dd, — C: de nm, — B: de gl.) Overgezet naar de ligging van Land worden die tritsen, A: c, e, f; C: f, a, b; B: b, c, e. Deze correspondenties zien er veel meer modaal dan tonaal uit. Weliswaar zijn A en C zuiver gelijkvormig

als men de *lm* van *C* als bes opvat, zoodat *C* hier tenvolle het *Iste* en *A* het *IIde* *pélog-niveau* komt te representeren. En daar *C* onmiskenbaar centrale positie heeft zou men *B* weer werkelijk een quint lager wenschen. Op een nieuw, een „*O'de niveau*, met naast bes een *es* (*bm*)! Maar dan had de mid-dentoon niet *nm* (*c*) moeten zijn doch *br* (*d*)!

26) Seelig's No. 1, blz. 5, *Krawitan*, is een heel goede *rëbab*-vorm van de *Sâlâsche* lezingen. De *bëboekâ-gong* valt op de *nm* (*g*) na de vijfde maat-streep. Men kan dan verder om de acht maten beurtelings een *kënon*g schrijven, of een *gong*. De *moeng-gah-gong* valt twee maten voor het eind van den vijfden balk van benee. (Onder een *nm*.) Daarna komen dan nog zeven *gongan's*, die eene herhaalde inclus. De andere lezingen eindigen niet met een *gongan* op *lm* (*e*), doch op *nm*.

In *Djak. & Wignjâ's Krawitan*, No. 16, blz. 26, ontbreken, om dit terloops aan te teekenen, op blz. 27, op den derden regel v.o., d.w.z. vóór de *N1*, van die verlengingsstreepjes na de, op een noot na laatste drie notencijfers. Verder moeten vervallen aan het begin van dezen zelfden regel die horizontale haakjes, en die letters *B.A.*. Onder de laatste 5 van deze blz. moet een punt staan. Aan het begin van blz. 28 ontbreekt de aanwijzing *AC*.

27) We hebben vroeger eens opgemerkt, — zie *Dj. XIII*, 229, 230, — dat in een bepaald geval, d.w.z. bij het stelselmatige ná-slaan der *slëntëm*, (waarschijnlijk heet dit *noetnoet* of *noenoet*, van een woord (*ë*)toet: volgen) — de incisislagen van hun plaats schenen te geraken, maar dan vervróegd, en niet verlaát, en ze lágén factisch correct. Bovendien lijkt het wel buitengesloten, dat we in het onderhavige geval met een poging hebben te maken om bedoelde finesse weer te geven. De heele opzet der *Pakoalamansche* partituurpartijen is daar veel te simpel voor.

28) Seelig, No. 170, blz. 126, *Elâ-ëlâ*. De maat na den *bëboekâ-gong* spele men twee maal. Overigens is de transcriptie correct. D.w.z., *Djak. & Wignjâ*. hebben níét, dat den laatsten keer de slotgongan van den ldrang op *lm* (*f*) zou sluiten, inplaats van op *br* (*a*). Maar het is niet onmogelijk of leelijk. En heelemaal is de positie der *gongan's* en dus ook van de gongslotvallen nogal variabel bij dit stuk. Zoo begint deze lezing met een *gongan*, sluitende op een (*c*) *gl*, maar zijn andere lezing met eene, eindigend op een *lm* (*f*). — *Dj. & W.* hebben bovenaan blz. 116, op den tweeden regel, de *këtoeq*-teekens een plaats te laat staan.

Seelig, No. 33, blz. 33, *Elâ-ëlâ*. Deelt men dezen vorm in *gongan's* van acht en *kënon*gan's van vier maten, — de *bëboekâ-gong* valt één maat vóór een dubbele-streep en de *moeng-gah-gong* ook, dan blijkt er een tekort te zijn. Immers telt men drie-en-vijftig maten. Drie te weinig voor zeven *gongan's*. De *gaping* ligt vermoedelijk tusschen de laatste en de voorlaatste maat op blz. 33. Die *nm* (*g*) zal een *kënon*g, die *lm* (*f*) een *gong* hebben. Aanvullend uit den *II*den *gongan* volgens *Land*, krijgt men: / *nm lm lm nm* / *br nm lm dd* / *lm nm br nm* /. Als tweede deel vindt men drie ldrang-*gongan's* ad vier maal twee maten.

29) Seelig, No. 13, blz. 17, *Lârâdjâlâ*. De *cis* is *bm*, de *fis* *pl*, de *g* (of, liever, *gis*) *lm*. De *boekâ-gong* ligt één maat vóór de dubbele-streep. Het aantal maten is juist, maar er dient toch nogal wat te veranderen. In den eersten *kënon*gan moet een maat geschrapt, liggende voor de helft op den eersten, en

voor de helft op den tweeden balk. Daarentegen moeten er twee 8sten, n.l. *gl* en *dd*, (*d*, *e*) worden ingelascht tusschen de derde en de tweede maat van achteraf op den derden balk, en geheel aan het eind van dien balk voor de twee 8sten *pl*, *nm* er vier in de plaats komen, te weten: *pl, lm, nm, pl*, (*fis, gis, a, fis*). Hierna liggen van den eersten *gongan* de interpunctieslagen uitstekend. En ook in den tweeden *gongan*, die, op den laatsten *kënon*gan na, geheel aan den *Isten* gelijk wordt. — Van de *post-moeng-gah* zouden we den tweeden *kënon*gan, óók in zijn slot, aan den eersten willen gelijk maken, en dus laten sluiten op een *bm* (*cis*), niet op een *br* (*b*). Als éénige *br* van de *hééle gëpding* vrouwen we dien slotval niet. Daarentegen kan dat tweede deel héél goed in een solitaire *br* culminéeren, en er dus, met den *Trappenschrift*-bundel, als laatste noot der derde („*volltak-tige*”) maat op den ondersten balk een *b* gelezen worden, en geen *lm* (*gis*).

30) Deze *R.schr.-lezing* van *Laras drijâ* is identiek met *Land A 11*. Laatstbedoelde kan o.i. beter óók als *Sléndro Sângâ* dan als *Nëm* beschouwd worden. Daarentegen is de vorm bij *Djak. & Wignjâ*, en bij Seelig, (No. 150, een feillooze transcriptie, lage stemming), duidelijk *Sléndro Nëm*.

31) Seelig, No. 78, blz. 74, *Bandil ori*. Voor de *gl* liever een *e* dan de *es*, die er staat. Herhalings-teeken aan het einde der *bëboekâ* schrappen. We hebben overigens géén bezwaren. Men ziet, er staat, de herhalings-teekens nu daargelaten, eigenlijk vier keer achtereenvolgende *gongan* van vier maal vier maten. Deze *gongan* zou bovendien uit twee wezenlijk identieke helften bestaan. Bij de *Jogjasche* lezingen is dit laatste niet het geval, daar de derde *kënon*gan's niet aan de eerste gelijk zijn, op *nm* sluiten, en niet op *br*.

32) Seelig, No. 103, blz. 88, *Rëdjoenâ* (= *Ardjoenâ*) *mangsa*h. We zien geen zwarigheden, hoewel hier de rangschikking, ordening der, in totaal acht, *gongan's* nogal sterk afwijkt van die bij *Land* (*Jogja'sch*) of in den *Ruitjesschrift-legger* (*id.*). Maar daarvoor is het danook een *Sâlâsche* lezing, die op haar beurt nogal dicht nadert tot ons notaat naar het spel van het, eveneens *Sâlâsche*, *Mardi Raras*. Te *Sâlâ* zijn er *gongan's* die op *lm*, en andere die op *gl* eindigen. Te *Jogja* wordt dat *lm* of *nm*.

33) De *Lokânântâ-lezing* bij *Land* stemt, hoewel *Pakoalamansche*, met de *Jogjasche-Kraton-lezing* van den *R.schr.-legger* overeen. Het is dus niet goed mogelijk, dat de eerste in *Sléndro Nëm*, en de laatste in *Mënjoerâ* staan zou. We houden het op *Mënjoerâ*. Daarentegen is het verschil met de lezing volgens *Djak. & Wignjâ*, No. 40 geenszins gering, en deze zal danook werkelijk wel *Sléndro Nëm* zijn. Overigens is de tegenstelling allesbehalve eenvoudig. De *Jogjasche* vorm begint factisch in de *tetratonie* zonder *lm*, die dus de *Tonica* van *Mënjoerâ* zal representeren. De *br* zou dus de betekenis van een „*b*” hebben, en de aan het eind der *bëboekâ* opduikende vijfde toon, die *lm*, als quasi „*fis*” zijn op te vatten. Met dien toon, *lm*, worden zelfs in deze lezing de eerste twee *kënon*gan's van de oneven *gongan's* besloten, waar de *Sâlâsche* een *nm* heeft. Dat aldus daar reeds optreden van de *lm* *kân* ook wel aanleiding hebben gegeven tot twijfel of men in *Mënjoerâ* verkeerde, (indien althans het heele geval méér is dan een gewone verschrijving). De opvatting dat men zich niet op het *D2-peil* van *Mënjoerâ*

bevindt, doch op S-peil in N ě m (dus met lm = „g”), is niet onmogelijk. De analoge elementen van het thema bevinden zich overigens bij den Jogjaschen en bij den Sălăschen vorm in de zělfde ligging; het verschil der tonaliteit moet het gevolg zijn van de anders neerkomende slotvallen. Wanneer de vierde kěnongan van den oneven gongan bij L a n d luidt: dđ lm gl / dđ nm br nm / lm gl dđ lm / dđ gl br gl / NM, maar bij D j a k. & W i g n j á.: np np nm / br nm lm dđ / lm gl dđ lm / nm dđ lm dđ / GL, dan is men, naar behooren, in het laatste geval een quint lăger beland. Maar wanneer daarentegen het R. s c h r. heeft

gl gl np / ** gl gl np / dđ lm nm lm / dđ gl br gl / Br, en D j a k. & W i g n j á.: gl gl np / np gl gl np / dđ lm nm lm / dđ gl br nm / Lm, beide voor den derden kěnongan van even gongan's, dan is men in den laatsten vorm, mirabile dictu, een quint hóóger. D.w.z., men reikt òf in M ě n j o e r á něér tot den (s.³) (l), òf in N ě m òp tot den (d.³). Maar in de Javaansche muziek is nu eenmaal de schroeflijn van den quintencyclus tot een ring gesoldeerd, zij het ook gebrekkig.

Sălă Jogjakartă, 1935 1936.

ERRATA.

Op blz. 430, regel 32 rechterkolom, vorigen jaargang van „Djăwă”, moet niet a r d j a worden gelezen, doch g a m b o e h ! —

Blz. 358, rechts, r. 16, 17. Balisch „loetoeng” schijnt, ànders dan het Javaansche woord, te beduiden: jonge aap.

BOEKBESPREKING.

Hoe Koeroepati zich zijn vrouw verwerft.
Proefschrift Rijks-Universiteit te Leiden, 1938,
door TJAN TJOE SIEM, geboren te Soerakarta.
Drukkerij „Luctor et Emergo”, Leiden.

De deelen XLIII en XLIV van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, gedrukt te Leiden bij E. J. Brill in 1882 en 1884, het laatste verschenen te 's Gravenhage bij Martinus Nijhoff, ontstaan op initiatief van Te Mechelen, ingeleid respectievelijk door de hoogleraren Kern en Vreede, bevatten zoogenaamde lange-lakonteksten. Terwijl een ervaren *dalang* een hem voordien onbekend stuk kan opvoeren, negen uren lang, aan de hand van een inhoudsopgave van een bladzijde of vier, vijf, beslaan de volledige woorden zijner personen, de beschrijvingen van kratons en helden, en de omstreeks honderd vierregelige verzen die hij zingt (soeloek) honderd kwarto-bladzijden; de vertaling van Dr. Tjan Tjoe Siem 200 bladzijden octavo. Die zes teksten, eigenlijk van inhoud niets langer dan elke andere lakon, maar omstandiger meegegeeld, waren druk bestudeerd en zelfs uitverkocht geraakt, maar nu voor het eerst na ruim een halve eeuw is er één als specimen vertaald, nl. de middelste van de tweede reeks: Koeroepati rabi. Wel zijn alle zes deze teksten van één hand, nl. den Soerakartaschen hofdalang Rēdi Tanājä en vertoonen dus zelfde recitatieven en soeloeks, terwijl er uitgebreide aantekeningen zijn verschenen op twee ervan. Prof. C. Poensen gaf deze op de lakon Kartā-Wijogā in T. B. G. deel 29, 1884, pag. 101-190 en op de lakon Djālādārā-rabi in deel 31, 1886, pag. 387-476, bij elkaar dus 180 bladzijden. Ook was hij een goed kenner van de wajang poerwā, tot de kennis waarvan in bredere kring hij bijdroeg door zijn verhelderende opstellen in de Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendelingen Genootschap, deel 16 en 17, 1872 en 1873, resp. pag. 59-116, 204-222, 233-280, 353-367; 138-164. Maar pas van na dien tijd dateeren de werken van Serurier, Hazeu, Kats, Rassers e.a., die den bodem hielpen voorbereiden om te komen tot de complete vertaling van Dr. Tjan Tjoe Siem.

Stellen we ons de vraag, of er behoefte bestond aan zijn vertaling, dan zou ik daarop aarzelend antwoorden ja wel. Het is zoo makkelijk en prettig om nu eens de heele zaak in een apart boek bij elkaar te hebben, want menigeen beschikt niet over Humme's Abiāsā (van 1878), Poensen's gedeeltelijke Pālāsārā (M. N. Z. G. 16, 1872, 247-280), van

der Vliet's Pandoe (B. K. I 4de volgrees 3 = deel 27, 1879, 273-329), Kats' Het Javaansche Tooneel (deel 1 Wajang Poerwa 1923, i. h. b. pag. 70-84), altemaal zaken die nu eenmaal niet meer in den boekhandel te krijgen zijn en niet eens gemakkelijk in de antiquariaten. Anderzijds kan niet ontkend worden, dat wetenschappelijk gesproken we sinds tientallen jaren voldoende bekend zijn met vrij volledig vertaalde en redelijk betrouwbare fragmenten van lange lakons, terwijl het algemeen beloop van een lakon door Rassers zoowel incidenteel in vertaling is gegeven als principeel naar het wezen is verklaard. De volledige vertaling van Dr. Tjan Tjoe Siem kan hieraan niets wezenlijks meer toevoegen. Hetgeen niet wegneemt dat ik de verschijning van zijn dissertatie zachtken toejuich, en dit luider zou doen, als er niet zooveel andere teksten waren, wier vertaling mij noodiger, en voor een in de Vorstenlanden opgegroeid Javaansch-sprekende ook bevredigender voorkomen.

De tweede vraag die men zich stelt, is deze, Dr. Tjan Tjoe Siem in zijn opzet is geslaagd. Hierop kan het antwoord luiden: ja maar. Dit maar erkent hij zelf volmondig in zijn inleiding. Lag het oorspronkelijk in zijn bedoeling, de inleidende opmerkingen tot een omvangrijker en diepgaander verhandeling uit te werken, omstandigheden buiten zijn schuld hebben hem hierin verhinderd. Om dezelfde reden zijn ook de noten niet zóó geacheveerd als hij zelf wel gewild had, terwijl het onderzoek naar de soeloek's helaas eveneens is blijven steken. Vooral dit laatste betreur ik zeer; deze honderd vierregelige verzen staan nu tusschen den geheel Nederlandschen tekst nog in het Javaansch, onvertaald. Gemiddeld kan men dus nergens het boek van 200 bladzijden openslaan zonder zoo'n brok tegen te komen. Het effect is even storend als wanneer men een muziekstuk speelt, wanneer een toets vastzit; deze omissie het geheele boek door moet den vertaler zelf in de eerste plaats wel zeer verdrotten hebben.

Toch was dit niet noodig geweest, daar men zonder eenige belesenheid in Javaansche literatuur gemakkelijk de helft omstreeks terecht kan brengen, en in vertaling weergeven kan. Vertaler wist ze ook best te vinden, deelt ons op pag. 251 mede, waar ze staan, doch heeft

ervan afgezien de vertaalbare nu ook te geven in zijn verder geheel vertaalden tekst. Het wil mij voorkomen dat Systemzwang hem hier parten speelde, al geef ik graag toe dat de adaequate weergave óók zeer groote moeilijkheden zou meegebracht hebben. Immers het is te Leiden moeilijk na te gaan, hoeveel een *dalang* weet en gist van de beteekenis dier *soeloeks*. Nu de bewerker van dit proefschrift evenwel het voorrecht geniet gevestigd te zijn in een brandpunt van het Javaansche cultuurleven, mag van hem verwacht worden, dat hij het begrip der *dalangs* ten dezen nader onderzoekt, en den tijd vindt, om door lectuur in de Javaansche heldendichten de meeste der nog niet geïdentificeerde *soeloeks* te localiseeren. Hoe onmisbaar studie ter plaatse is blijkt wel uit een der noten waar Dr. Tjan zich afvraagt of inplaats van *prajagoeng* niet *prijagoeng* moet gelezen worden. Zelf heb ik nooit te Soerakarta gewoond, maar van uiterst deskundige en gezaghebbende zijde vernam ik, dat dit goed-Salâsch is, terwijl de teksten ook uit Salâ stammen. Ik twijfel dan ook niet of vernieuwde en verdiepte kennismaking met het land van geboorte en inwoning zal Dr. Tjan ertoe brengen, nog menige toevoeging op zijn proefschrift te leveren. Werkten de omstandigheden bij zijn overhaaste promotie in den vreemde niet mee, nu werkt hij wel onder uitzonderlijk gunstige omstandigheden.

Dat van schrijver waardevolle verrijking van onze kennis en ons inzicht mag verwacht worden, blijkt uit zijn bekendheid met de literatuur in de Aanteekeningen, en uit de beheersching van het Nederlandsch der vertaling.

Menige Hollandsche weergave van een Javaanschen tekst door een Hollander is minder goed, terwijl wellicht geen onzer in staat is zijn moedertaal zoo goed over te brengen in de aangeleerde taal Javaansch. Alleen in den titel van het geheele geschrift heeft schrijver, meen ik, zich laten meeslepen door een mode in de hedendaagsche Europeesche literatuur bij titels van boeken. Althans Koeroepati rabi ware m.i. beter weer te geven met eenvoudigweg Het huwelijk van Koeroepati. Dit is ook beter in overeenstemming met de feitelijke inhoud.

Wanneer ik op nog een kleine slip de aandacht vestig, dan dient dit slechts om een motie van vertrouwen uit te spreken. Op pag. XX spreekt Dr. Tjan van Koeroepati als een werk der Javaansche bellettrie. Dit lijkt me minder juist; deze tekst behoort eerder tot de technische literatuur. Dergelijke werken werden evenwel nauwelijks of niet door en voor Javanen vervaardigd, hetgeen ook blijkt uit de onverkooptbaarheid dezer teksten als uitgave van Volkslectuur, welk kantoor ze al spoedig na het verschijnen tegen sterk gereduceerde prijs trachtte van de hand te doen. Bellettrie zijn de wajanggedichten als bv. Soembâdrâ laroeng en Srikandi magoeroe manah, nog juist dezer dagen als wajang-wong-voorstelling geënsceeneerd aan het Jogjasche sultanshof. Ik kan mij niet herinneren dat een Nieuw-Javaansch gedicht van dit springlevende genre der Javaansche literatuur ooit in vertaling bekend gemaakt is; zou hierin ook niet een aantrekkelijke taak gelegen zijn voor een zoo kundig vertaler als Dr. Tjan zich betoond heeft?

C. HOOYKAAS.

In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 14 Mei 1938 vonden we de volgende bespreking door Dr. Th. Pigeaud.

Dr. C. Hooykaas. Over Maleische Literatuur. Leiden, E. J. Brill, 1937.

Dr. Th. Pigeaud schrijft ons:

Dr. Hooykaas, leeraar in het Maleisch aan de algemeene middelbare school, een soort van Indisch lyceum, te Jogjakarta, heeft met de samenstelling van dit boek de Nederlandsche letterkunde over Oost-Indië verrijkt en de belangstellenden in de Inheemsche talen en litteraturen aan zich verplicht. Zooals op zoovele gebieden van de Nederlandsche wetenschap betreffende den Archipel waren er wel vrij wat kleinere boeken, academische proefschriften en opstellen in tijdschriften, die gedeelten van

de Maleische letterkunde behandelden, beschikbaar, een samenvatting, op de hoogte van haar tijd staande, en voor een grooter publiek genietbaar, ontbrak echter tot nu toe. Dr. Hooykaas' boek voorziet in dit gebrek op bevredigende wijze.

Zooals de schrijver ook blijkbaar met den titel „Over Maleische Literatuur” heeft willen zeggen, bevat het boek niet een volledig overzicht geschiedkundig of naar de onderwerpen gerangschikt, van alles wat tot de Maleische letteren gerekend kan worden. Dat is ook niet

te verwachten; daarvoor zouden langdurige afzonderlijke onderzoekingen van noode zijn geweest op verschillende gebieden, tot nu toe nog nauwelijks betreden, en in nieuwe richtingen nog nauwelijks verkend. Dr. Hooykaas heeft grootendeels slechts nagewerkt en samengevat wat onderzoekers vóór hem hebben geschreven; het is zijn niet geringe verdienste, dat te hebben geordend, en er een leesbaar geheel van te hebben gemaakt.

Bij de ordening van de stof heeft de gedachte voorgezet een ontwikkelingsgang te schetsen. Zoo handelen de eerste van de 22 hoofdstukken, waarin het boek verdeeld is, over spreekwoorden en rechtsspreuken, volksgeloof, dierenverhalen e.d., en de laatste over onderwerpen en figuren, door de Maleische schrijvers aan den internationalen Zuid-Aziatischen verhalenschat van den Islam ontleend, zooals over Amir Hamzah, den ridder zonder vrees of blaam, en over Iskandar, den wereldveroveraar, d.i. Alexander de Groote. De middenmoot van het boek bestaat uit hoofdstukken, handelende over typisch-Maleische verhalen, zooals die betreffende den populairen held Hang Toeah, over Maleische geschiedschrijving, en over leengoed van Voor- en Achter-Indische litteraturen, zooals Pantjatantra- en Rama-verhalen.

Het slot, het 22ste hoofdstuk, dat wel, zooals trouwens ook groote stukken van de latere hoofdstukken, op eigen onderzoekingen van den schrijver berust, behandelt de nieuwste, d.w.z. de moderne Maleische letterkunde, de journalistiek, de romans en de lyrische dichtkunst. Deze moderne letterkunde, die geheel onder Europeeschen invloed staat, wordt voor een belangrijk deel uitgegeven door het Kantoor voor de Volkslectuur te Batavia, een met kapitaal van het Indische gouvernement gedreven uitgeverij, die daarmede cultureel werk van groote betekenis verricht. Dit 22ste hoofdstuk is zeker een van de lezenswaardigste van dr. Hooykaas' boek.

Het boek bevat ook nog, als aanhangsels, een uitvoerige toelichting tot of commentaar op een Maleisch geschiedkundig werk uit de 17de eeuw, de Sadjarah Malajoe voor dr. Hooykaas' Jogja'sche leerlingen en nauwgezette lezers van dien tekst van belang, maar voor anderen niet zeer interessant, en litteratuuropgaven, over bloemlezingen, volledige tekstuitgaven en oudere boeken over de Maleische letteren, welke zeer nuttig zijn. Een alfabetische klapper op de vele in het boek voorkomende namen ontbreekt helaas.

Naar het mij voorkomt had dr. Hooykaas zijn boek, behalve voor den niet-deskundigen belangstellende en den scholier, ook voor een wetenschappelijke onderzoeker van de talen en litteratuur der Archipel-volken nog nuttiger kunnen maken, dan het nu reeds is. Dat het bij den niet-deskundige een waarschijnlijk niet bij iedereen te vinden hoeveelheid parate kennis omtrent den Archipel en zijn volken als aanwezig veronderstelt, dat het voor den scholier hier en daar vrij moeilijk te begrijpen moet wezen, tengevolge van schrijver's eigenaardigen ietwat gekunstelden stijl, zijn betrekkelijk gemakkelijk te overkomen bezwaren. Bij den wetenschappelijken onderzoeker evenwel wordt het verlangen naar dieper inzicht in den samenhang tusschen letterkunde, maatschappelijke toestanden, geschiedenis en religieuze of mythische voorstellingen uit den ouden tijd door dit boek helaas niet bevredigd. In welke landen en in welke maatschappelijke omgeving werd en wordt de Maleische letterkunde geschreven en gelezen, wat is de verhouding tusschen wat in dit boek Maleische letterkunde genoemd wordt en de litteraturen van de groote Maleische volken van Sumatra, in de eerste plaats de Menangkabauers, de Batakkers en de Atjeher? Is er in de geschreven Maleische letterkunde niet wat meer aan te wijzen, dat ons nader brengt tot den diepen grond van het geestelijk leven van een volk, zijn er, in tegenstelling tot bijna alle andere groote en kleine, Moslimsche en heidensche litteraturen van den Archipel, in de eerste plaats de Javaansche inderdaad zoo weinig teksten die oude oorsprongsmythen, mythen omtrent het ontstaan van de wereld en de menschenmaatschappij en omtrent den landbouw, bevatten? En indien dit werkelijk het geval is. althans wat betreft de geschreven Maleische letterkunde, moet men den geen verklaring daarvoor trachten te vinden?

Gezien den opzet van het boek, is het niet te verwachten, dat dr. Hooykaas deze vragen heeft kunnen behandelen. We moeten dankbaar zijn voor den arbeid dien hij verricht heeft, en hopen, dat hij of anderen spoedig gelegenheid zullen vinden, dieper op allerlei zaken in te gaan. Intusschen mogen we verwachten, dat velen van de geboden gelegenheid, zich op de hoogte te stellen van wat er al zoo in het Maleisch geschreven is en wordt, gebruik zullen maken; hiervoor is het boek een aanname en volkomen betrouwbare gids.

BOEKAANKONDIGING.

Javaans - Nederlands Handwoordenboek, samengesteld door DR. TH. PIGEAUD, ambtenaar voor de beoefening der Indische Talen te Jogjakarta. Bij J. B. Wolters, Uitgevers-Maatschappij N. V. Groningen, Batavia. 1938. f 5.00.

Toen de redactie van Djâwâ mij uitnoodigde, een aankondiging te schrijven van Pigeaud's Javaansch Handwoordenboek, plaatste ze mij voor verscheidene moeilijkheden. Toch heb ik mij er niet aan willen onttrekken, noch tegenover Djâwâ dat beter verdient dan bedankjes, noch tegenover den schrijver die met dit werk zoo velen zoo zeer aan zich verplicht heeft. Het verschijnen van dit uiterlijk onaanzienlijke handwoordenboek, dat bepaald dun genoemd kan worden, vooral in vergelijking met zijn uniforme broederen-in-de-rij, stemt tot zeer groote vreugde. Het zal voldoen in een diepgevoelde behoefte van honderden, wat waarlijk niet gezegd kan worden van ieder boek, ook niet van elk studiewerk. Een werk van studie is dit woordenboek wel in de eerste plaats, vrucht van een onafgebroken verblijf in de Vorstenlanden gedurende een twaalftal jaren.

Reeds lang had zich een nijpend gebrek doen gevoelen, want Gericke-Roorda had bij zijn verschijnen in 1847, 90 jaar geleden, wel groote verdienste gehad, maar was ook bij de herdrukken van 1875, 1886 en 1901 zijn gebreken nooit te boven gekomen. Met zijn omslachtigheid en zijn tallooze synoniemen, zijn veelvuldig van-het-kastje-naar-de-muursturen over-en-weer in twee deelen van een paar kilo, was het misschien een goede oefening voor een aankomend kampioen in het halteren, maar een crime voor den beginnenden Javanicus. Voor een handwoordenboek was het te onhanteerbaar en zwaar van uitvoering, te omslachtig en weinig practisch van inrichting. Als studiewerk geraakte het verouderd.

Jansz' Practisch Woordenboek was wel redelijk practisch en handzaam, maar te weinig ingeschoten op de Javaansche litteratuur. Bij het lezen hiervan schoot het zoozeer te kort, dat het tijdverknoeien moest geacht worden hierin een woord op te zoeken wanneer men in het bezit was van Gericke-Roorda. Hoezeer de eerste druk van 1876, ruim 60 jaar geleden, voor velen een gemak moet beteekend hebben, de tweede van 1913 werd ontsierd door een appendix van Bijvoegsels en Verbeteringen tot niet minder dan 1/7 van den oorspronkelijken omvang; een ongehoorde toestand. Wel is dit bij den 3den druk van 1932 verholpen, maar de radicale fout bleef.

Inmiddels was de Regeering tot het inzicht gekomen, dat de lexicografie van een taal als het Javaansch een taak was, die te hooge eischen stelde en van te groot belang was dan dat ze kon overgelaten worden aan toevallig particulier initiatief. Schriftelijke overblijfselen van de Javaansche taal strekken zich uit over een periode van ruim 10 eeuwen, terwijl de taal door eenige tientallen millioenen menschen gesproken wordt; geen wonder dat er een zeer groot aantal woorden is, die menigmaal slechts in een bepaalde streek, een zekeren tijd, een enkele techniek of kring van beoefenaars begrepen worden. En juist deze woorden behoeven het meest in een woordenboek verklaard te worden. Dergelijk werk moest geschieden door een volkomen deskundige, en niet in zijn vrijen tijd, maar door iemand met geen andere taak daarnaast. Als we bedenken dat het Nederlandsch Woordenboek, dat sinds tientallen jaren in afleveringen verschijnt, door een staf van geleerden wordt samengesteld, waaronder er zijn, die nog op de schoolbanken zaten toen het werk begon, en vergrijsd in het harnas stierven vóór de voltooiing, dan zien we wel in dat deze opzet voor het Javaansche Woordenboek de eenig mogelijke is.

Aanvankelijk zocht de Regeering den meest bekenden Javanicus destijds aan, Dr. G. A. J. Hazeu, hoogleeraar te Leiden. Met het oog op zijn gezondheidstoestand zag deze zich genoodzaakt te bedanken; de keus viel toen op zijn leerling Pigeaud, die kort voor dien cum laude was gepromoveerd. 29 December 1925 besloot Z. Exc. de Gouverneur-Generaal, hem opdracht te geven een nieuwe uitgave te bewerken van het Javaansch-Nederlandsch woordenboek van Gericke en Roorda.

Dát woordenboek . . . hebben we nog lang niet. Immers — en hier citeer ik Pigeaud, zij het niet naar de spelling — „na eenige jaren „bleek intusschen, dat er voor het onderwijs „zowel als voor het practische leven behoefte „bestond aan een gemakkelijk te hanteeren „Javaansch - Nederlandsch handwoordenboek, „daar de bestaande woordenboeken in dit op- „zicht niet geheel voldeden. Nu vervaardigde „ik voor de nieuwe uitgave van het groote „Javaansch-Nederlandsche woordenboek, waar- „van de bewerking mijn eigenlijke taak vormde,

„een legger, om die als stramien te gebruiken „bij de uiteindelijke redactie. Daar het mij „bleek, dat deze legger met eenig bijwerken „dienst zou kunnen doen als handwoordenboek, „gaat, met goedvinden van den Directeur van „Onderwijs en Eeredienst te Batavia, de uit- „gave van dit nieuwe Javaansch-Nederlandsche „Handwoordenboek vooraf aan de nieuwe „uitgave van het groote Javaansch-Nederland- „sche Woordenboek.”

Dit wat betreft de reden tot ontstaan van dit werk en de wordingsgeschiedenis; nu blijft de vraag: is Pigeaud geslaagd in zijn opzet, en hebben wij gekregen wat we behoeften? Wie Pigeaud kent uit zijn werken, weet hoe groot zijn kennis en hoe wel overwogen en zorgvuldig geformuleerd zijn uitspraken zijn. Het is hem bekend hoe hij dag aan dag, maand na maand, jaar in jaar uit verzamelde en inventariseerde, verwerkte en formuleerde. Orde en regelmaat, methode en systeem, inzicht door overzicht was zijn tweede natuur geworden, zoo niet altijd de eerste geweest. In het voorbijgaan inventariseerde hij Djâwâ en Poesâkâ Djawi, Poesaka Soenda en Posaka Madhoera, de Tjëntini en Tjabolang, alsmede zijn eigen handschriften — dit alles door de pers toegankelijk gemaakt — en wie weet hoeveel daarnaast! Deze gestâge arbeid dwingt de hoogste bewondering af en vervult de tallozen die ermee gebaat zijn van dankbaarheid.

Het werk dat vóór ons ligt is van een beknoptheid en overzichtelijkheid, van een raakheid in vertaling die in het schooljargon als „shot” wordt gekenschetst. Slechts intieme vertrouwdheid met het Javaansch en gevoel voor het Nederlandsch stellen hiertoe in staat. Een uiterst gelukkig samengaan van de wetenschap met de techniek heeft deze schat van kennis gemakkelijk hanteerbaar gemaakt. Een zoo ervaren uitgever als Wolters vervalt niet in de fout die Salavopoulos en Kinderlis te Mytilene van Wilkinson's Malay-English Dictionary een turf van kilo's en kilo's hebben doen maken. En Pigeaud heeft een aantal afkortingen gebruikt, ten deele nieuw gevormd, waaraan men wel eerst wennen moet, maar die althans voor den geregelden gebruiker best te aanvaarden en dan handig zijn. Overigens heeft Pigeaud iederen gebruiker zeer aan zich verplicht door verscheidene afleidingen van een zelfden woordstam op verschillende plaatsen op te nemen en te vertalen. Aan leerzame verwijzingen ontbreekt het heelemaal niet, maar allereerst krijgen we helder en uiterst beknopt antwoord op de vraag: wat beteekent dit

woord? In der Beschränkung zeigt sich der Meister.

In één enkel opzicht ben ik een andere opvatting toegedaan als welke Pigeaud blijkbaar huldigt. Het lijkt wel of hij heeft willen toonen, in hoe kort bestek ook een zoo rijke taal als het Javaansch lexicografisch kan voorgesteld worden. Dat hij hierin grootendeels geslaagd is, zal op den duur meer en meer blijken. In dezen is mijn standpunt echter: hoe dik en hoe klein gedrukt mag een handwoordenboek zijn om nog dezen naam te verdienen? Kleiner gedrukt had het niet mogen zijn; met zijn 74 regels per bladzijde is het uiterste voorloopig wel bereikt; de letter is zóó mooi, dat de leesbaarheid veel beter is dan bij het Duitsch-Nederlandsche woordenboek van dezelfde firma dat 73 regels per pagina bevat, en voldoende genoemd kan worden. Maar de omvang had gerust twee keer zoo groot kunnen zijn, daar ook een 1000 à 1200 bladzijden nog een handwoordenboek uitmaken, ja, de meeste deze dikte hebben. De alsdan opgenomen woorden zouden zeker veel minder voorkomen, maar anderzijds niemand ooit hinderen. Het is natuurlijk ondanikbaar en onredelijk tegenover het vele wat wel en goed gegeven wordt, als we stilstaan bij wat nog niet in het handwoordenboek staat. Maar ik ben er van overtuigd mij tot tolk te maken van menig gebruiker, wanneer ik er bij vervaardiger en uitgeversfirma op aandrang, in de twee druk aanzienlijk veel meer op te nemen.

Het groote woordenboek, waarnaar we nog steeds met verlangen uitzien, blijft dan nog even noodig, én door zijn uitputtend én door zijn wetenschappelijk-toelichtend karakter. Moge te zijner tijd deze thesaurus het licht zien; immers dit wetenschappelijke standaardwerk der Javanistiek blijft nationaal en internationaal dezelfde betekenis houden. Nu aan de lexicografie van het Javaansch reeds omstreeks een ton gouds ten koste gelegd is, zou het te bejammeren zijn wanneer een tienduizend gulden drukkosten zouden beletten om de vruchten te plukken van deze arbeid. Het zij Pigeaud vergund zoowel het Nederlandsch-Javaansch handwoordenboek als de Thesaurus omnis Javanitatis te voltooiën en in druk te zien, tot eer van hem zelf en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, ten profijte van de gebruikers, ten bate van het onderling begrip en de wederzijdsche waardeering van Javanen en Nederlanders.

C. HOOYKAAS.

Toen in het midden van de crisis Kern promoveerde op een proefschrift dat niet af was en slechts in een zeer beperkt aantal exemplaren werd gestencild, kon men nog van hem hopen dat hij tegelegenertijd zijn dissertatie in een meer definitieven vorm zou gieten. Nu hij binnenkort het ambtenarenbestaan te Batavia zal verwisselen voor het veelomvattend en sjouwig taalonderzoek van Borneo, kan dit niet meer verwacht worden. Dus is de tijd aangebroken, voor zijn dissertatie de aandacht te vragen, temeer daar men die nooit zal tegenkomen in de boekhandel of het antiquariaat, aucties of *lélangs*. Werd zijn proefschrift niet eenigszins breedvoerig gerefereerd, dan zou het slechts hem gediend hebben om den doctorsgraad te behalen, maar zou voor anderen zijn wetenschappelijk werk niet bestaan. Daar de velden van onderzoek zoo ruim zijn en ook zooveel bodemschatten nog bevatten, terwijl er handen te kort zijn om de oogst binnen te halen en de schatten te delven, mag niets verloren gaan van wat juist aan den dag treedt. Ook omdat Tjan Tjoe Siem in zijn dissertatie herhaaldelijk naar Kern verwijst, en Prijono op het punt staat te promoveeren op de *Çri Tañjung*, een van Kern's bronnen.

De Inleiding — Kern schrijft nieuwe spelling, hier voor de uniformiteit overgebracht in De Vries en Te Winkel — luidt als volgt: Gezien den grooten invloed, dien Voor-Indische godsdienstige denkbelden op de Javaansche hebben uitgeoefend, is a priori te verwachten, dat ook de voorstellingen omtrent het lot van den mensch na den dood, voorzoover men die uit de Javaansche litteratuur kan leeren kennen, de sporen van Hindoeïstische beïnvloeding dragen. Naar wat wij door verschillende onderzoekers weten over uitgewerkte opvattingen omtrent het hiernamaals bij „primitieve” Indonesische volken als *Toradja's*, *Dajaks* e.d., mogen wij tevens veronderstellen, dat ook de Javanen van vóór het Hindoe-tijdperk dergelijke voorstellingen gekend hebben. Bij andere uitingen van den Javaanschen geest blijkt telkens, dat naar mate de Hindoe-invloed afneemt, het inheemsche element meer op den voorgrond treedt, en opvattingen aan den dag komen, die weliswaar in de oudere litteratuur niet worden aangetroffen, maar toch tot het oude cultuurbezit moeten hebben behoord. Deze kunnen ons dus kostbare gegevens verschaffen voor de kennis van de oorspronkelijke Javaansche voorstellingen en het kader, waarin deze thuis-

hooren, waarbij vergelijking met parallelle voorstellingen elders in Indonesië het inzicht aanzienlijk kunnen verhelderen. Evenzoo zal dit het geval wezen bij de voorstellingen omtrent het hiernamaals.

Deze in hun geheel te onderzoeken was mij wegens den omvang van het materiaal en door omstandigheden niet mogelijk. Daarom heb ik mij beperkt tot een behandeling van een onderdeel van die voorstellingen, die betrekking hebben op de „hel”, d.i. de plaats, waar boosdoeners in het hiernamaals geacht worden de straf te ontvangen voor hun op aarde bedreven zonden — in tegenstelling tot den hemel, het oord, dat de braven ter belooning voor hun goeden wandel deelachtig worden. Van de vele daarmee samenhangende voorstellingen heb ik voornamelijk die ter behandeling uitgekozen, die aanknoopingspunten met de zeer uitvoerige Indische hellevoorstellingen bieden. Het leek mij vooral van belang na te gaan, of de veelheid der hellen, die wij in de Indische litteratuur aantreffen, ook op Java te vinden is, en in hoeverre de verschillende Sanskrit namen, die men in de Javaansche litteratuur aantreft, daarop wijzen. Aan het onderzoek hiervan, waarbij een bespreking van het woord *k a w a h* niet achterwege kon blijven, en aan de kwestie in welk deel van de kosmos verschillende teksten de hel plaatsen, zijn het tweede en derde hoofdstuk gewijd. In het vierde worden eenige belangrijke punten in de hel nader beschouwd. Daarbij wordt uitgegaan van den Sanskrit naam en de Indische voorstellingen, wanneer die in de Javaansche litteratuur worden aangetroffen.

De verwijzingen in dit hoofdstuk en elders naar voorstellingen bij andere Indonesische volken dragen slechts een incidenteel karakter en hebben hoofdzakelijk ten doel den nadruk, die bij deze wijze van behandeling al te zeer op de Indische voorstellingen valt, wat te verzachten. Het laatste hoofdstuk over de hellebeesten is voornamelijk bedoeld als een verzameling van het in de teksten door mij tot nu toe aangetroffen materiaal.

Hoofdstuk I: De teksten, pag. 4-20.

- a) Putrupasaji, Leiden Cod. 5132, 5174 (2), 3958 (6), Batavia Cod. 867 en 888, beschreven door Brandes en Juynboll, wordt vrij uitvoerig nagegaan van pag. 4-11.
- b) Putru Sangaskara, Leiden Cod. 5348, Batavia „Poetra” zie Jaarboek Kon. Bat. Gen. (1933), bl. 345.

- c) Swargârohanaparwa, Leiden Cod. 3908 (2) en 5034 (4).
 - d) Atmapraçangsā, Leiden Cod. 4079 en 5100 (4).
 - e) Bhimaswarga, Leiden Cod. 4132, 3974 (2) en 4136.
 - f) Kuñjarakarna, Leiden Cod. 3974 (1) en H. Kern's verhandeling in Verspreide Geschriften deel X.
 - g) Çrī Tañjung, Leiden Cod. 4499.
 - h) Leiden Codex 5344.
 - i) Sewadharma, Leiden Cod. 3983.
 - j) Pulutuk I, Leiden Cod. 5346, 4430, 5199(1) en 5377.
Pulutuk II, Leiden Cod. 3947(1) pag. 2 - 6.
Pulutuk III, Leiden Cod. 3947(1) pag. 7 - 8.
 - k) Crucq's tekst Leiden Cod. 5169, met vertaling en commentaar uitgegeven in zijn Bijdrage tot de kennis van het Balisch doodenritueel, proefschrift Rijksuniversiteit te Leiden 1928.
- b-k worden kort beschreven op pag. 11 - 20.

Hoofdstuk II. De naam van de hel, pag. 21 - 30.

Voor de Voor-Indische hellevoorstellingen wordt kortheidshalve verwezen naar de literatuur: L. Féer, *L'enfer indien. I Bouddhisme*, Journal Asiatique VIII, 20 (1892), bl. 185vv.; II Brahmanisme, JA IX, 1(1893), bl. 112vv. Over de Brahmanistische hellen zeer uitvoerig. W. Kirfel, *Die Kosmographie der Inder nach den Quellen dargestellt*, bl. 147vv. De gegevens uit het epos vindt men bijeen bij E.W. Hopkins, *Epic Mythology*, bl. 109vv. De Buddhistische voorstellingen zijn overzichtelijk behandeld door Krom, *Beschrijving van Barabudur*, bl. 58vv. Zie ook de daar aangehaalde literatuur. Tenslotte zijn ook van belang artikelen van de la Vallée Poussin en Jacobi in *Encyclopaedia of Religion and Ethics* edited by James Hastings, sv. *Cosmogony and Cosmology* (Buddhist-, Indian-).

Vergeleken met het groote aantal hellenamen bekend uit het Sanskrit blijken die uit de Javaansche en Balische literatuur slechts een schrale oogst te zijn. Deze wordt nu in de volgende pagina's bijeengegaaard; tenslotte wijst Kern erop, dat zoowel *Kawah* als *narakā* en *aweci* ook overdrachtelijk de beteekenis hebben van slecht, ellendig, het kwaad, slechte dingen edg.

Hoofdstuk III. De plaats van de hel ten opzichte van aarde en hemel, pag. 31 - 37.

Volgens de meest gangbare Indische voorstelling ligt de hel of het hellecomplex onder de zeven pātāla's en wel in het Zuiden, de

windstreek waarvan Yama ook de beheerscher (lokapāla) is, maar het spreekt wel vanzelf, dat de teksten, die over de (hel)len handelen, dikwijls zwijgen over de plaats ervan of zich daaromtrent slechts vaag uitlaten. In de Oud-javaansche literatuur vindt men het Zuiden wel als richting aangegeven, doch ook het Oosten en het Noorden.

Terwijl in Voor-Indië de hel gedacht wordt in de onderwereld onder de zeven pātāla's, en we dit juist zoo terugvinden in Tantri Kāmandaka, duikt Kuñjarakarna in het gelijknamig geschrift in den oceaan en passeert een poort. Veelvuldig blijkt dat men zich hemel en hel in hetzelfde gebied moet denken. Uit verscheidene teksten krijgt men den indruk, dat men zich de hel ergens op deze aarde denkt. Elders moet de gestorvene langs bepaalde helsche verschrikkingen gaan, die een grootere overeenkomst vertoonen met de voorstellingen van andere Indonesische volken omtrent hindernissen, die de doode op weg naar het doodenland ontmoet, dan met helsche folterwerktuigen. Schrijver vermoedt, dat de eigenlijke hellevoorstellingen in de Javaansche en Balische literatuur op deze hindernissen teruggaan of voor zoover zij uit Indië komen, daaraan vastgeknoot zijn. Deze kwestie verdient z. i. een nader onderzoek. Inderdaad.

Hoofdstuk IV. Eenige belangrijke punten in de hel, pag. 37 - 62.

- a) *Asipatrawana*, een vreeselijk bosch, en alles wat ongeveer van dezen aard is, pag. 37 - 45.
- b) *Samghāta*, de tegen elkaar slaande bergen, pag. 45-49.
- c) *Waitaraṇī*, de helsche rivier, pag. 49-52.
- d) *Walukārṇawa*, zandwoestijn of ander walgelijk oord, pag. 52 - 54.
- e) *De schommelende brug*, pag. 54 - 59. Een onderzoek naar de wijze, waarop de elkaar zeer dicht naderende Indonesische en Moslimsche voorstellingen ten aanzien van de brug elkaar beïnvloeden hebben, achtte schrijver buiten het bestek van zijn proefschrift te liggen.
- f) *Tegal panangsaran*, de meest voorkomende naam van de vlakte in de hel waar de zielen in een ondragelijke hitte en door honger en dorst gekweld vertoeven, koelte zoekend zelfs onder bladerlooze boomen, pag. 59-61.

Hoofdstuk V. Hellebeesten.

- a) Honden, pag. 64 - 65.
- b) Varkens, pag. 65-68.
- c) Vogels, pag. 68 - 70.
- d) De Mier, pag. 70-71.

- e) Andere dieren, nl. kēbo rāja, sapi rāja, en banteng rāja, sapi gumarang; olifant, olifant met rākṣasa-kop, krokodil (bajul); het hellewicht yakṣa-met-het-vuurgezicht; pag. 71-73 = finis.

Ziehier het materiaal, dat Kern bijeengelezen en geordend heeft. Hij is zich bewust, niet volledig geweest te zijn bij het navorschen der literaire bronnen, die op hun beurt nog weer de resten zijn van een omvangrijker litteratuur. Nu zijn de hellevoorstellingen zoo materieel gedacht, dat ze ook veelvuldig picturaal voorgesteld zijn; hieraan is een artikel gewijd door Dr. H. H. Juynboll in het Baessler Archiv van 1913, band IV, Heft 2, pag.

78-86, gevolgd door Nachträge in denzelfden jaargang van hetzelfde jaar, Heft 6, pag. 293-294, samen met tenminste 6 illustraties. Deze eerste aanloop zou nog door heel wat meer gevolgd kunnen worden; als men alleen al denkt aan de Kerta-ghosa te Kloengkoeng! Zoo zou het onderwerp dat reeds H. Kern en H.H. Juynboll vervulde nog veel uitgebreider behandeld kunnen worden. En dieper. Hier is—op een opmerking terloops na—niet ingegaan op ethnologische en godsdiensthistorische gezichtspunten, welke de zaak nu juist belangwekkend maken.

Moge ook hiertoe nog eens kracht gevonden worden!

C. HOOYKAAS.

NOTA DER MUSEUM-COMMISSIE VAN HET JAVA-INSTITUUT.*)

I. Inleiding.

Vanaf zijn eerste congres te Bandoeng in Juni 1921 heeft het Bestuur van het Java-Instituut tentoonstellingen georganiseerd op het gebied van kunst en kunstnijverheid. Reeds in de catalogus van de tentoonstelling van dit Bandoengsche congres, de eerste houtsnijwerk-tentoonstelling, heeft de toenmalige organisator in zijn inleiding geschreven:

„Een studie van de ontwikkeling der Javaansche woning en van de invloeden, die daarop hebben gewerkt, of welke van oudsher, zij het in gewijzigden vorm, zijn gebleven, zou, niettegenstaande de moeite en uitgebreiden arbeid, die er aan gepaard gaan, zeker meer dan loonend zijn door de resultaten, die ongetwijfeld voor de cultuurgeschiedenis dezer landen van groot belang zouden zijn. Want niet alleen uit een kunst-, doch ook uit volkenkundig en sociologisch oogpunt zou deze studie haar groote waarde kunnen hebben”.

„Wij hebben getracht op deze, aan het congres van het Java-Instituut verbonden tentoonstelling, een overzichtelijk geheel te geven van die voorwerpen, welke van hout vervaardigd, bewerkt en besneden, niet alleen als voorwerp van kunst, doch ook als verschijnsel van tijd van belang zijn. Met dit te samen kunnen wij dan trachten ons een beeld te vormen van de cultuur dezer landen in betrekking tot het verleden en het heden, opdat de ontwikkeling in de toekomst ons duidelijker en beter voor den geest kan komen te staan. De tijd van voorbereiding voor den arbeid, die het Instituut zich op de schouders heeft gelegd, doch welke omvangrijkheid wellicht niet ten volle werd overzien, was niet voldoende om de bijeengebrachte verzameling zoo overzichtelijk te kunnen samenstellen als wel gaarne was gewild; doch blijven er in dit opzicht nog wenschen, een collectie van dien omvang en van zulk een belangrijkheid was wel nimmer te voren bijeen. Aan het doel, dat er mede wordt beoogd, beantwoordt zij dan ook voldoende”.

Deze arbeid is voortgezet in de gehouden tentoonstelling der Javaansche bouwkunst en huisinrichting gehouden te Jogjakarta van

*) Deze Nota wordt eerst thans in Djawa afgedrukt, omdat enkele instellingen om een afdruk hiervan verzochten, alsmede in verband met de hierachter afgedrukte stukken omtrent de nieuw-bouw van het museum Sana Boedaja en de stichting van de kunstambacht-school te Jogjakarta.

24 t/m 27 December 1924. In zijn openingsrede (opgenomen in de catalogus dier tentoonstelling), sprak de Voorzitter, de Heer P.H.W. Sitsen:

„De bedoeling dezer tentoonstelling is belangstelling op te wekken voor reeds bestaande Javaansche architectuur en meubelkunst; belangstelling, die steeds oorzaak is van verder onderzoek, en waarvan de resultaten weer de fundering kunnen zijn voor een verder opbouw.

De verschillende Javaansche modellen, van gebouwen op deze tentoonstelling samengebracht, leggen, zooals trouwens de Javaansche namen ook aangeven, zeer sterk den nadruk op den dakvorm en de ondersteuningswijze van het dak, als de voornaamste constructieve elementen in de Javaansche huis architectuur. Het klimaat waarin deze vormen ontstaan zijn gaf aanleiding hiertoe, terwijl de veiligheid der bewoners in den onstaan-tijd blijkbaar de open bouwwijze kon verdragen — Wel had men later, bij gewijzigde toestanden, te voldoen aan den eisch, dat de woningen - zelf gesloten dienden te worden, hetgeen in het algemeen noch esthetisch noch hygiënisch een verbetering kan worden genoemd, doch diverse foto's op deze tentoonstelling aanwezig, toonen aan, dat door Javaansche architecten ook voor de wandbehandeling meermalen een behoorlijk esthetische oplossing werd bereikt.”

Tijdens dit congres van het Java-Instituut te Jogjakarta van 24 t/m 27 December 1924 werd, in een in-officieele Bestuursvergadering, gehouden in de Kraton van Z. H. den Sultan, besloten, om naar aanleiding van de bij die gelegenheid georganiseerde tentoonstelling der Javaansche bouwkunst en huisinrichting, tot het oprichten van een Museum te Jogjakarta te komen. In opdracht van deze vergadering zou de Heer P. H. W. Sitsen de mogelijkheden om tot oprichting van zulk een museum te geraken, in overweging nemen, en hiervan verslag uitbrengen aan het Hoofdbestuur van het Java-Instituut. Door omstandigheden kon hiervan in lang niets komen.

Bij de opening van de tentoonstelling voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Oost-Java en Madoera gehouden tijdens het Derde Congres van 25 September t/m 10 October 1926 te Soerabaja, sprak de toenmalige Voorzitter, de Heer C. Citroen:

„Dames en Heeren, wanneer U straks het vele, dat U deze tentoonstelling biedt, zult bewonderen, houtsnijwerk, van de onderdeelen der Javaansche en Madoereesche interieurkunst,

als achterwanden, bovenlichten van deuren, enz. tot kleiner, vaak minitieuwer bewerkte voorwerpen als kastjes, kisjes, spiegeltjes, dakonspelen, enz. enz., batik- en weefkunst, de schitterende wajangspelen, zooals de wajang-koelit, wajang klitik, de topéng, enz., wanneer U Uwe wandeling vervolgend langs de afdeeling wapens, in de afdeeling prauwen belandt en tenslotte na bezichtiging der afdeeling gouden zilversmidkunst en oude bronzen Uw rondwandeling hebt voltooid, zal bij velen Uwer vooral na mijn toelichting, ongetwijfeld de vraag rijzen, of het niet mogelijk zou zijn het hier geexposeerde in Soerabaja te houden als kern van een museum, dat onze stad, de grootste handelsstad van Nederlandsch-Indië, waardig zou zijn.

Deze gelegenheid is te schoon om er geen gebruik van te maken, daar het hier tentoon-gestelde, zooals reeds gezegd, voornamelijk uit Oost-Java en Madoera afkomstig is, en dus bij uitstek op zijn plaats is in Soerabaja, de hoofdstad van Oost-Java".

Deze poging had succes. Het Gemeentebestuur stelde bij besluit van 1 October 1926 een bedrag van f 7500.— beschikbaar tot aankoop van voorwerpen van de tentoonstelling van het Java-Instituut. Een Commissie werd gevormd uit belangstellenden te Soerabaja, vormend het Bestuur der te Soerabaja gevestigde, als rechtspersoon erkende, Museum-Vereeniging.

Bovengenoemde vereeniging, opgericht op 11 September 1929, stelt zich volgens artikel 2 harer Statuten ten doel de ontwikkeling van den schoonheidszin der bevolking, in het bijzonder dien der Inheemsche, en tracht dit doel in de eerste plaats te bereiken door deze bevolking bekend te maken met de goede overblijfselen van kunstnijverheid uit vroegere tijden, door de collectie kunst- en kunstnijverheidsartikelen van Oost-Java en Madoera en de modellen van prauwen, zooals deze van de Gemeente Soerabaja verkregen zijn, ten toon te stellen en deze collectie uit te breiden.

De vereeniging heeft in het begin van haar bestaan hare werkzaamheden nog niet kunnen aanvangen, zij kon daartoe eerst in het jaar 1931 overgaan toen:

- 1e. haar door de Gemeente Soerabaja feitelijk ter beschikking werd gesteld de bovenbedoelde collectie kunst- en kunstnijverheidsvoorwerpen en prauwmodellen;
- 2e. haar door de Gemeente Soerabaja ter beschikking was gesteld de afbraak der loodsen staande op het Missigitplein en tevoren als kantoor voor de waterleiding gebezigd;
- 3e. haar door het Bestuur van de Vereeniging Soerabajasche planten- en Dierentuin een

gedeelte van het terrein ter beschikking was gesteld;

- 4e. zij van de Gemeente Soerabaja een bedrag van ongeveer f 10.000.— had ontvangen ter tegemoetkoming in de kosten van verplaatsing der bovengenoemde loodsen, den nieuwen opbouw daarvan en de inrichting van het Museum.

In aansluiting aan de vroegere Jogjasche Museum-plannen heeft inmiddels het Dagselijksch Bestuur van het Java-Instituut zich met het ondervolgend rekest tot den Directeur van Justitie gewend op den 16 December 1929.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van de te Soerakarta gevestigde, bij Gouvernementsbesluit dd. 17 December 1919 No. 75 als rechtspersoon erkende vereeniging „Java-Instituut”,

dat naar aanleiding van het in deze maand te herdenken tienjarig bestaan van het Instituut het voornemen bestaat om, door samenwerking van de vier Javaansche Zelfbesturen, te Soerakarta een museum voor Javaansche cultuur op te richten, en dat museum, ter bevordering van bedoelde samenwerking en ter verzekering van doelmatig beheer, onder de directie of het toezicht van het Java-Instituut te stellen;

dat een der Javaansche Zelfbestuurders reeds de toezegging gedaan heeft, zijn archeologische en ethnologische verzameling alsmede zijn bibliotheek aan het op te richten museum in bruikleen te zullen afstaan, terwijl er ook kans bestaat op verwerving door aankoop van een belangrijke particuliere archeologische collectie;

dat het geen betoog behoeft, dat zulk een museum met bibliotheek zeer ten goede zal komen aan de bestudeering en de ontwikkeling van de Javaansche cultuur;

dat het Java-Instituut krachtens Art. 3 van zijn Statuten, welke hierbij worden overgelegd, zich ten doel stelt de ontwikkeling van de Inheemsche cultuur, in den meest uitgebreiden zin van het woord, van Java, Madoera en Bali te bevorderen;

dat het echter niet de middelen bezit om aan de gemelde museum-plannen de noodige financieele bijdrage te leveren, waar zijn inkomsten bestaande uit subsidies en contributies slechts even toereikend zijn voor de kosten van de drie door het Java-Instituut in het Nederlandsch, het Javaansch, en het Soendaneesch uitgegeven periodieken en van de noodige administratie, gelijk uit het hierbij overgelegde verslag over het laatste jaar moge blijken;

dat het Java-Instituut ook buiten die museumplannen kapitaal behoeft om afzonderlijke, gewenscht geachte publicaties van eenigen omvang te kunnen bezorgen waarvoor het tot

dusver te voren gelijk b. v. voor de uitgave van Dr. W. F. Stutterheim, Cultuur geschiedenis van Java in beeld, speciale subsidies in den een of anderen vorm en waarborgsommen in verschillende richtingen moest vragen ;

dat het Bestuur van het Java-Instituut meent, dat de boven vermelde en verder in het algemeen door het Java-Instituut voorgestane belangen van voldoende wetenschappelijke en cultureele beteekenis zijn om daarvoor een aandeel in de opbrengst van een geldloterij te mogen vragen ;

Redenen, waarom het UHoogEdelGestrenge beleefd verzoekt het daarheen te willen leiden dat aan het Java-Instituut een aandeel in de opbrengst van de eerstvolgende geldloterij wordt toegekend van f 25.000. (vijf en twintig duizend gulden) schoon".

Op dit rekest werd bij brief van dd. 21 Januari 1930 No. 029/4/11 door den huidige Directeur van Justitie Mr. J. J. Schrieke goedgegunstig beschikt. In de maand December 1931 werd dit aandeel uit de loterij groot f 25.143 ontvangen, welker belegging voorloopig in Obligaties N. I. Staatsleening plaats had.

Het Dagelijksch Bestuur benoemde evenwel onmiddellijk een voorloopige Museum-commissie bestaande uit de Heeren :

Ir. Th. Karsten, Ir. P. H. W. Sitsen en S. Koperberg, laatste tevens als lid-Secretaris.

Steun werd ook ontvangen, althans in uitzicht gesteld, door het Zelfbestuur, aangezien op initiatief, naar wij vernamen van den Directeur van het Departement van Onderwijs en Eeredienst Prof. Dr. B. Schrieke, door den Gouverneur van Jogjakarta, den Heer Van Gesseler Verschuier een post pro-memorie op de Sultanaats-begrooting van 1931 geplaatst.

Deze Commissie heeft thans de eer Uw Bestuur deze Nota over een te stichten museum te Jogjakarta aan te bieden.

II. Algemeen Karakter van het Museum.

Voor het algemeen karakter van het museum is in de eerste plaats bepalend het gebied dat het zal pogen te bestrijken: dit gebied zal zijn dat, waarop het Java-Instituut werkt, en dus omvatten de hedendaagsche beschaving van Java, Madoera en Bali, uiteraard slechts voor zoover zij op eenige wijze voor vastlegging in een museum geëigend is.

Het is dus niet gedacht als een provinciaal Vorstenlandsch of Midden-Javaansch museum, doch als een algemeene instelling, waarin het specifiek Vorstenlandsche wel uiteraard een

belangrijke, doch geen overheerschende plaats zal innemen. Het bestaande museum van de Vereeniging Radya Poesataka te Soerakarta, dat ook thans reeds meer in de Vorstenlandsche richting ontwikkeld is, zou door zulk een welbewuste arbeidsverdeling en specialisatie naast het Jogjasche een belangrijk en dankbaar arbeidsveld kunnen blijven behouden. Dit zelfde is het geval met het museum van de Kirtya Lieftrinck-Van der Tuuk te Singaradja en het museum te Den Pasar ten aanzien van het Balineesche beschavingsgebied.

Ten aanzien van oudere Javaansche kunst en beschaving, welke thans reeds op breede basis en in belangrijke mate in 't Bataviasche museum zijn vertegenwoordigd, te weten de pre-Mohammedaansche steenen en bronzen oudheden, zoomede de juweelen, zal het Jogjasche zich van het vormen eener algemeene collectie moeten onthouden, en zich dienen te beperken tot enkele stukken, die hetzij in het bijzonder in Jogja thuis behooren, hetzij voor het algemeene overzicht van belang zijn.

Aan deze onthouding ten aanzien van de oudere, vóór-Moslimsche kunst en beschaving, zal in het Jogjasche museum echter gepaard moeten worden het streven naar volledigheid op het gebied van de hedendaagsche kunst en beschaving, en van hunne ontwikkeling gedurende de laatste eeuwen. Het Jogjasche museum zou dan ook moeten nastreven: te geven een algemeen beeld van de hedendaagsche Soendaneesche, Javaansche, Madoereesche en Balineesche culturen in hun historische ontwikkeling en huidige toestand, en stelselmatig te verzamelen alle voorwerpen, afbeeldingen en andere gegevens die in onderling verband voor dit beeld noodig zijn; — en wel, om eenige voorbeelden te noemen, de wajang in al hare vormen, al wat met religieuze denkbeelden, maatschappelijke verhoudingen, volksgeloof en verschillende vormen van eeredienst samenhangt, alle takken van kunstnijverheid, de muziekinstrumenten, de bouwkunst, de stads- en dorpsaanleg, de kleding en levensgewoonten, de volksvermaken en kinderspelen, en zoo meer.

Het is dus allermint de bedoeling zich te beperken tot de gebieden van kunst en kunstnijverheid; al wat van belang is te achten voor de studie van de Land- en Volkenkunde dezer gewesten zal in dit museum op zijn plaats zijn. De behoefte aan zulk een algemeen ethnografisch Javaansch museum wordt voldoende geteekend door de woorden des huidige Voorzitters van het Java-Instituut, in de openingsrede van het Kongres voor Javaansche Taal-, Land- & Volkenkunde in 1919, waar hij de

oude uitspraak aanhaalde: dat eigenlijk een ethnografische expeditie naar Java bitter noodig is. Inderdaad geeft geen enkele openbare of bijzondere collectie een bij benadering volledig, of zelfs maar algemeen oriënteerend, overzicht over de cultuur-gebieden. Na het boek van Prof. Veth (laatste uitgave: 1912) is er geen samenvattend werk van wetenschappelijke waarde over Taal, Land en Volk van Java meer geproduceerd. En dat terwijl de moderne ontwikkeling, juist van de Inheemschen zelf, in deze landen steeds meer gaat vragen naar wetenschappelijk betrouwbare voorlichting op het gebied der beschavingsgeschiedenis. Voor het samenstellen van een nieuwe Beschrijving van Land en Volk van Java is het bestaan van een ethnografisch museum van de hoogste waarde te achten.

Waar de wetenschappelijke bewerking van het materiaal, al zal zij slechts voor een klein deel (bv. voor goede catalogiseering) door het museum-zelf kunnen geschieden, toch een der uitgesproken doeleinden van zijn oprichting is, zal de verzameling langs systematische lijnen moeten geschieden, gezorgd moeten worden voor het bijeenbrengen van vergelijkingsmateriaal uit opeenvolgende perioden, uit verschillende gebieden, op den duur zoo compleet mogelijk, al zal dit van zelf eerst langzaam-aan verwezenlijkt kunnen worden.

Naast de bestudéering echter is krachtige bevordering van de ontwikkeling der cultuur dezer eilanden hoofddoel van Java-Instituut, en dit doel kan slechts gedeeltelijk door wetenschappelijk werk bereikt worden, doch eischt tevens levend contact met de huidige maatschappijen en hare evolutie. Het museum mag dan ook niet worden een doode verzamelplaats van vergane grootheid, schoonheid en merkwaardigheid,—het moet integendeel alles, wat van deze cultuur waard is nu nog in breede kring gekend, gewaardeerd en ontwikkeld te worden, systematisch verbreiden en naar buiten uitdragen. Het moderne museumbeheer in Amerika en Europa. (bv. dat van het Gemeente-museum in Den Haag) wijst in dezen den weg, hoe het publiek in al zijn geledingen te bereiken, al zal men zich daarbij vanzelf geheel naar de behoeften van eigen land en volk moeten richten. Het museum moet daartoe niet passief blijven, bezoek afwachten, kennisname mogelijk maken,—het moet actief zijn, bezoek organiseren en propageeren, kennisname uitlokken en bevorderen. Bv. zijn hiertoe noodig: exposeeren der objecten, zoodat zij zoo suggestief mogelijk werken, dus in de goede sfeer, in onderling verband, in een beperkt aantal doch sprekende exemplaren,—geregeld wisselende, in ruimen

kring aangekondigde exposities,—organisatie van 't museumbezoek door rondleidingen, toelichtingen en dg., —bevordering van museumbezoek en cultuurinzicht door lezingen, demonstraties, voorstellingen, met de noodige propaganda naar buiten,—bizar contact tusschen het museum en allerlei onderwijsinstellingen, om daardoor de jeugd te bereiken,—omlijsting van het museum door samenwerking of combinatie met instellingen, die direct of indirect, aan een en ander bevordelijk kunnen zijn hetzelfde doel nastreven of de collecties als onderwijsmateriaal gebruiken: dus bv. met bibliotheek en openbare leeszaal, met oudheidkundig onderzoek, met nijverheidsbevordering, met wajang-, muziek- en danscursussen, enz.

Wel zou het daarbij aangewezen lijken zich in het algemeen te richten tot het publiek als geheel, dus tot den cultuurconsument; de opvoeding van den producent van kunst- en kunstnijverheid kan beter aan andere instellingen worden overgelaten,—zij 't ook dat contact daarmee van veel belang is.

Het is duidelijk dat het hier gegeven principiele programma voor het museum zijn opzet en aanleg in sterke mate zullen moeten beïnvloeden, nog afgezien van de niet geringe eischen, die hierdoor aan het beheer zullen worden gesteld.

Allereerst is de geschetste perspektief zoo veelomvattend, dat zij slechts in een breed raam zal kunnen worden uitgewerkt: het museum zal op den langen duur tot een gewichtige en omvangrijke instelling moeten kunnen uitgroeien, waarvoor thans de grondslagen reeds zijn te leggen.

Dan eischt enerzijds de wetenschappelijke materiaalbewerking systematisch geordende, zoo compleet mogelijke collecties, waarbij ruime plaatsing onnoodig is, doch rustige bestudeering mogelijk moet zijn. Anderzijds is het groote publiek, zoo goed als de meerderheid der vreemdelingen, gebaat met de boven reeds aangegeven sterk karakteriseerende doch veel beperkter en deels wisselende tentoonstellingen,—waardoor dus direct een scheiding noodig wordt tusschen wetenschappelijk en openbaar, tusschen studie- en opvoedingsmuseum.

Daarnaast zal men gelegenheid moeten hebben voor demonstraties van Javaansche kunst op verschillend gebied, waarvoor dus een voldoende groote pendapa niet kan worden gemist.

En ten slotte behoort de uitgesproken doelstelling der cultuurbevordering ertoe te leiden, dat die ook bij keuze en aanleg van het museum-zelve positief betracht worden; dat de instelling dus niet in eenig vreemd gebouw op een willekeurig punt worde ondergebracht, doch reeds door situatie en bouwwijze de inheemsche cultuur karakteriseert en propageert.

III. Keuze van situatie en gebouw.

Bij de reële keuze van een gebouw voor het museum, in verband met de plannen en midelen tot zijne onmiddellijke oprichting, moest eenerzijds worden uitgegaan van de in het vorige hoofdstuk uitgestippelde algemeene, doch in zekere zijn slechts ideeële richtlijnen, anderzijds echter van de praktische mogelijkheden bepaald door de verkrijgbare panden en de voorhanden gelden.

De wensch dat het museum reeds in zijn opzet en bouw doortrokken zou zijn van een typisch Javaansche sfeer, wordt zeker slechts behoorlijk vervuld, in dien het zou worden ondergebracht in eenig bestaand fraai oud-Javaansch gebouw. Om van de typische Europeesche musea in die richting te zwijgen (Museum Six, Fram Hals Museum, Haagsch Gemeente Museum, Huis Lambert v. Meester, Musée Cluny, enz.) toont de tegenstelling tusschen de nieuwe Indische musea te Soerabaja of te Malang, beide met een belangwekkende collectie doch gehuisvest in een neutraal gebouw zonder culturele waarde, en het jongste museum in Palembang met een nog kleine verzameling doch ondergebracht in een stemmingsvol mooi en curieus oud-Palembangsche huis, en daardoor als geheel bijzonder aantrekkelijk, van welk een suggestieve en opvoedende waarde zulk een mooie en passende omgeving is.

Te Jogja ware het aangewezen daarvoor te kiezen een der veelal zeer groote en fraaie priajiwoningen (meeren-deels pangeranswoningen), welke er nog in vrij groot aantal te vinden zijn, zij 't dat meerdere min of meer verwaarloosd of geschonden zijn. Zij omvatten bovendien alle ruimten die men behoeft: de pandapa voor de voorstellingen enz., en het eigenlijke huis, dus de dalem met bijbehooren, als kern van 't openbaar museum; de vele vleugels en bijgebouwen zouden gemakkelijk plaats bieden aan resp. kunnen verbouwd worden tot verdere openbare museumzalen, 't studie-museum, de boekerij, de kantoren van het Java-Instituut en alle verdere om deze kern nu of later te groepeeren instellingen (kantoren oud-heidekundige dienst, event. ook kunstnijverheidsschool enz.) En dat alles in een onbekrompen en karakteristieke, dikwijls zeer fraaie groepeerings, met veel ruimte buiten voor opstellingen in de openlucht, zelfs wellicht voor oprichting van kleine volkswoningen uit verschillende streken, voor verpoozing der museumbezoekers enz.

Onze Commissie heeft zich veel moeite gegeven, om op een dergelijk gebouw beslag te leggen, doch is daarin niet geslaagd. Tegen

wat in de betrekkelijk korte beschikbare tijd te vinden was, waren overwegende bezwaren aan te voeren; of de prijs was te hoog voor de beschikbare middelen, of de situatie ongunstig, of het complex te zeer vervallen of geschonden.

Hiernaast stond het pand, waarop ten slotte de keuze viel: een oud, door de B. O. W. gebouw politiekantoor aan de Aloon-Aloon. Het is in het bijzonder de situatie van dit gebouw, die die keus bepaalde. Juist de uitgesproken sociaal-pedagogische bedoelingen t.a. van de exploitatie van het museum maken een dergelijke ligging in het hart der stad, aan het plein dat in alle opzichten — cultureel, stedenbouwkundig, praktisch — haar middelpunt is, bijzonder aantrekkelijk: hier stroomt het vol samen bij feesten en op groote dagen, hier zoekt het dagelijks verpozing, hier beleeft het nog nimmer de hoogtepunten om zijn gemeenschappelijk leven.

Daarnaast was belangrijk, dat bij voorloopige onderhandelingen de verkrijging zeer geringe offers bleek te vergen; een verbouwing (waarbij de oprichting van een nieuwe groote pringitan voor de voorstellingen) is echter noodzakelijk, terwijl het verkrijgen van een Javaansch karakter van het bestaande gebouw uitgesloten is, en alleen — doch uiteraard slechts partieel en gebrekkig — in 't nieuwe gedeelte kan worden nagestreefd. De ruimte is voor een strikt beperkt programma (natuurlijk met eenige uitbreidingsmogelijkheid) juist voldoende; de aankoop van aansluitende perceelen is later in principe mogelijk.

Leiden als gezegd deze argumenten tot het advies het museum thans hier te vestigen, zoo beschouwt onze Commissie, dit als een tijdelijke oplossing. Noch aan de toekomstige ruimte-behoefte, noch aan de eisch van een gebouw van geheel passend karakter kan hier worden voldaan. Al zal het museum zich hier wel in eerste periode om tien a twintig jaar behoorlijk kunnen ontwikkelen, zoo dient voor de definitieve vestiging het oog gevestigd te blijven op een geschikte oud-Javaansche behuizing, die in die tijd zeker wel eens te krijgen zal zijn. Op de huidige, voorloopige plaats kan de instelling zich, door de goede situatie, makkelijker haar plaats in 't Jogjasche volksleven veroveren, en door de mindere kosten, die in 't gebouw gestoken worden, krachtiger aan de uitbreiding der collectie arbeiden.

Jogja, 14 Maart 1933.

De Museum-Commissie,

KARSTEN,
SISTEN,
KOPERBERG.

NOTA

Aangeboden aan de Commissie voor de besteding van de f 25 miljoen - bijdrage van Nederland voor welvaartzorg. ¹⁾

Nu, als gevolg van de genereuze ter beschikkingstelling door de Nederlandsche Regeering van vijf en twintig miljoen gulden voor de bevordering van het herstel der welvaart in Nederlandsch Indië, ongetwijfeld menigeen reeds zal hebben overwogen, in hoeverre, zonder dat aan zulk een eminent belangrijke doelstelling van allereerst stoffelijken aard ook maar in het minst te kort wordt gedaan, ze mede zou kunnen worden dienstbaar gemaakt aan de behartiging van ideële belangen, die evenzeer onder de ongunst der tijden hebben geleden, nu moge het Java-Instituut voor zijn deel een bescheiden poging doen tot het be- toog, dat de voorziening in sommige der nooden die het instituut bij zijn cultureelen arbeid belemmeren, volkomen verantwoord mag heeten, ook uit oeconomisch oogpunt.

Zoo hier van nooden mag worden gesproken, deze vinden hun oorsprong vóór alles in den staat der zaken van het Museum „Sânâ Boedâjâ”, het jongste, maar ook waarlijk wel eenigszins het zorgenkind van het Java Instituut. Niet alsof er zou te klagen vallen over zijn levenskracht. Reeds binnen het eerste halve jaar het tienduizendtal overschrijdend, is het bezoek door lieden van uiteenlopenden landaard en leeftijd iedere verwachting te boven gegaan. Een even heugelijke belangstelling bestaat er, nu eens bij het Inheemsch, dan weer bij het Europeesch element, in sommige gevallen ook bij beide, voor de lezingen en de kunstvoorstellingen, waar Sânâ Boedâjâ er een aantal van arrangeerde.

Hier echter beginnen de bezwaren reeds. De geldmiddelen, en de plaats in het museum beschikbaar, hebben tot aanzienlijke beperkingen gedwongen bij den opzet van die voorstellingen.

Hoewel er in de pendâpâ van Sânâ Boedâjâ een aantal malen demonstraties hebben plaats gevonden van Javaansche of Balische scenische danskunst, kan men niet zeggen, dat daar de meest noodige ruimte voor ter beschikking staat. Dat is te zeggen, een dansspel, waaraan meerdere spelers deelnemen, zou er niet kunnen worden vertoond en voor het opstellen der zitplaatsen van de toeschouwers blijven alleen de buitenste stroken van de pendopo beschikbaar en voorts de peringgitan. Maar deze laatste, noodgedwongen te bekrompen in zijn afmetingen, en daardoor feitelijk

in zijn architectonisch karakter geschaad, kan bij voorstellingen, die de medewerking van den uitgebreiden Javaanschen gamelan vereischen, dezen maar ten halve bevatten, is dan niet alleen als zitruimte uitgeschakeld, maar dwingt bovendien tot het plaatsen van ongeveer de helft van het orkest in het noordelijk gedeelte van de pendopo zelf. Zoo zien dan een groot deel der toeschouwers zich verwezen naar de niet overdekte ruimte vóór en terzijde van de pendopo, wat in den regentijd natuurlijk ernstige bezwaren kan opleveren.

Doet dus de behoefte aan een veel ruimere speel- en toeschouwersruimte zelfs voor de demonstraties der scenische kunsten op beperkte schaal zich reeds levendig gevoelen, ook in het eigenlijk museumbedrijf doen zich ernstige belemmeringen voor tengevolge van ruimtegebrek. Terwijl toch de bestaande verzameling nog nauwelijks de kern beduidt van de collectie, die mettertijd zal zijn te vormen, heeft haar omvang reeds tot een veel compactere opstelling gedwongen, dan met de moderne beginselen van goede, wezenlijk overzichtelijke, instructieve en aesthetisch te verantwoorden museuminrichting strookt. Ook is nu reeds een niet onaanzienlijk deel deel der collectie voor het publiek ontoegankelijk. Dit ware een gering bezwaar, zoo dit gedeelte gelijk in het voornemen lag, althans voor wetenschappelijke bezoekers beschikbaar gebleven was. Echter heeft het heerschende plaatsgebrek ertoe genoopt, dat de als studie-museum ontworpen vertrekken zijn moeten worden ingericht tot berging van de, deels in eigendom, deels in bruikleen verkregen Javaansche handschriften.

Het niet tentoongestelde gedeelte der algemeene verzameling is dus opgeslagen in voor studiedoeleinden niet geschikte en ook reeds overvulde bergruimten.

Voorts moest reeds de oorspronkelijke leeszaal, een lokaal van behoorlijke afmetingen, aan de museumruimte worden toegevoegd, zoodat er bij de binnenkort te verwachten opening der bibliotheek van Sânâ Boedâjâ voor de bezoekers geen eigenlijke leeszaal en nauwelijks een zitgelegenheid zal beschikbaar zijn. Dank zij de royale geste van Z. H. den Sultan van Jogjakata, werd, door de terbeschikkingstelling van een aansluitend perceel hieraan gedéeltelijk tegemoet gekomen.

Mag voorziening in het van vele kanten nijpende plaatsgebrek dus uiterst gewenscht heeten,

¹⁾ Deze Nota werd ter vergadering van de 25 miljoen - Commissie ingediend en verdedigd door den Gouverneur van Jogjakarta, den Heer J. Bijleveld.

juist op het tijdstip van het schrijven dezer nota wordt het duidelijk, dat dit gebrek ook nog van onverwachte zijde dreigt. Tot nu toe was aangenomen, dat de pendopo van het museum ruimschoots plaats bood voor de tijdelijke tentoonstellingen, die Sâna Boedâja zich voorstelde nu en dan betreffende bijzondere onderwerpen te organiseeren uit eigen en vreemd bezit.

De tentoonstelling, die op dit moment wordt georganiseerd ter gelegenheid van de a. s. Sekatèn, van ten eerste: klassieke en moderne Balische kunst, ten tweede: loerikweefsels en batik van Java, en ten derde: oud en nieuw goud- en zilverwerk van Java en Bali, leert dat ook voor dergelijke specifieke doeleinden de pendopo - ruimte ten eenenmale onvoldoende is. Zoo dwingt deze bijzondere tentoonstelling tot het tijdelijk wegruimen van een deel der permanent tentoongestelde voorwerpen, heeft dus een zekere desorganisatie ten gevolge.

Voor al op den duur, bij de te verwachten herhalingen van dergelijke exposities, moet dit, gegeven de onvoldoende geschikte berg ruimte, den staat van conserveering van het museum-bezit stellig niet ten goede komen.

Een speciaal voor wisselende tentoonstellingen beschikbaar blijvend ruim lokaal, buiten de tegenwoordige pendopo, blijkt dus voor een goede gang van zaken noodzakelijk.

Indien iets, dan heeft de ervaring in den tijd sinds Sâna-Boedâja's stichting afdoende bewezen, dat in een te beperkte opzet een der ernstigste gevaren schuilt, die het goede functioneeren eener dergelijke instelling bedreigen. Herhaling van de begane misrekeningen dient voorkomen te worden. Het is daarom, dat, nog ongerekend een groote nieuwe pendopo of anders in inheemschen trant op te trekken expositie-zaal, de totale, door een uitbreiding van Sâna Boedâja, aan het huidige complex toe te voegen ruimte minstens gelijk moet zijn aan de nu bestaande.

Daar hierbij in principe, meer dan bij de oprichting van Sâna Boedâja geschied is, tot nieuwbouw zal moeten worden besloten, zullen de kosten der uitbreiding die der oprichting ongetwijfeld overtreffen. De benodigde grond, aansluitend aan het thans bebouwde terrein, zal vermoedelijk zonder het besteden van belangrijke bedragen kunnen worden verkregen. Verreweg het grootste gedeelte van het benodigde bedrag zou aan dien bouw zelf besteed worden.

Ongetwijfeld ten rechte zijn argumenten ontvouwd ten betooge, dat het geoorloofd, ja geboden mag geacht worden, een gedeelte van de voor welvaartsbevordering beschikbare som te besteden aan de oprichting van niet of niet

in directen zin productieve bouwwerken, gelijk dat ook in Nederland zelf geschied is.

Immers onder de toekangs in de bouwvakken is de behoefte aan verruiming van werkgelegenheid zeer groot. Dat dit ook voor de stad Jogjakarta geldt, behoeft hier niet te worden betoogd.

Slechts zij hier opgemerkt, dat het in de bedoeling ligt bij een uitbreiding van Sâna Boedâja met nieuwe gebouwen naar verhouding een aanzienlijk grooter gedeelte van het te verloonen bedrag ten goede te doen komen aan Inheemsche kunstambachtslieden dan bij de oprichting van het tegenwoordig museum noodwendig is kunnen geschieden. Leende dit laatste, voor een aanzienlijk deel door verbouwing van een bestaand Europeesch gebouw ontstaan, zich niet zeer voor toepassingen van het Inheemsche kunstambacht, toch had in dit opzicht bij ruimere geldmiddelen wel iets meer kunnen worden verricht. De bestaande pendopo ware dan ook bij deze gelegenheid alsnog van houtsnijwerk te voorzien. Immers ligt een dergelijke bevordering van het speciale kunstambacht geheel in de lijn der actie van het Java-Instituut, en wordt de kwijnende toestand, waarin dit ambacht verkeert, gelukkig niet door gebrek aan bekwame kunsthandwerkers, maar helaas wel door het ontbreken van opdrachten verklaard.

Daar dit ontbreken zelf nauwelijks aan directe oeconomische oorzaken valt te wijten, — bij de lage loonen der betrokken kunstambachtslieden is het met snijwerk versieren van een pendopo een zaak van enkele honderden guldens, — doch grootendeels een gevolg van de financieele onmacht in de kringen van de, het allereerst tot bescherming der Inheemsche kunsten geroepenen, t.w. den hoogen Javaanschen adel, en den beter gesitueerden priajati — stand lijkt een Nederlandsche zijde te geven voorbeeld van liefde voor het schoone ambacht geschikt om een wezenlijken invloed ten goede uit te oefenen. En niet alleen wordt de bevoegdheid van het Java-Instituut om ten deze een voorbeeld te geven, — het zij zonder zelfverheffing gezegd — in de bedoelde kringen, die trouwens in de leiding van Sâna Boedâja zelf zijn betrokken, niet aangevochten, doch de eerste stappen in deze richting worden van het Java-Instituut verwacht.

Dat ook elders de wenschelijkheid, op zulk een ongezochte wijze in te grijpen ter bevordering van de opleving der Inheemsche kunsten en van de bestaansvoorwaarden der Inheemsche ambachtskunstenaars, gevoeld is, toont het gebouwencomplex aan, waarin de Dienst der Kunsten van het Koninkrijk Cambodja, het Kunsthistorisch Museum en de Ambachts-

kunstschool zijn gevestigd. Immers heeft inheemsche sierkunst van de hand der leeraren aan die school daar op ruime wijze toepassing aan gevonden.

Omtrent genoemde instelling van dit Achter-Indische Vorstenland onder Fransch régime kan men een leerzaam overzicht en vele details vinden in de desbetreffende, uit het Fransch vertaalde, nota, in het zelfde nummer van „Djâwâ,” het tijdschrift van het Java-Instituut, opgenomen als het verslag der opening van „Sânâ Boedâjâ.”

En zulks niet zonder een bepaalde bedoeling! Want bij de oprichting van dit kunst-en cultuur-historisch museum in de Javaansche Vorstenlanden heeft van het begin af aan het voornemen voorgezeten daar een Ambachtskunstschool aan te verbinden, zij het, dat om tactische redenen dit voornemen niet werd uitgesproken op een tijdstip, dat zich nog geen kansen van verwerkelijking voordeden. Ter voorbereiding en inleiding van deze school scheen deze afspiegeling van de, zoowel aesthetisch als economisch belangrijke resultaten, behaald door een zusterschool in een land, dat niet slechts door talrijke en oude banden van ethnischen, historischen, cultureelen aard met Java is verbonden, doch dat ook nu in een zeer analoge positie verkeert, ten zeerste dienstig.

Ook als voorbeeld van een, door welslagen bewezen, helder inzicht en van een wijze beperking in het nastreven van het ééne doeleinde: bevordering van het Inheemsche Kunstambacht.

Hoe anders de oude, welhaast in vergetelheid geraakte plannen tot het stichten hier te lande van een school te Batavia, door den Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen, maar die dan ook niet slechts dienstig zijn moest om het Inheemsche kunstambacht te doen herleven, doch evenzeer geschikt om krachten te leveren aan de Europeesche groot-industrie hier te lande

Met het Fransche voorbeeld voor oogen zal men bij het stichten eener aan het Museum Sânâ Boedâjâ te Jogjakarta te verbinden kunstambachtsschool veilig doen, dit in zijn hoofdtrekken te volgen, zonder de speciale eigenaardigheden van het door die school te bewerken terrein te veronachtzamen.

Sommige complicaties, die zich bij de inrichting van het onderwijs hier te lande voordoen, schijnt men in Cambodja niet of niet in die mate te kennen. Vermoedelijk vertoont de kunst van het land minder verschil van regionale stijluitingen dan voor Java het geval is, en zeker niet zoo typische tegenstellingen van aesthetischen aard als wanneer men het geheele door het Java-Instituut en Sânâ Boedâjâ

bestreken gebied: Java, Madoera en Bali, in aanmerking neemt.

In een bizonder geval geeft de Fransche Dienst der Kunsten in Cambodja toch alshetware een wenk terzake, en wel door niet slechts oude specimina der klassiek Cambodjische ikat-weefkunst, maar evenzeer een staal van het plangiwerk der in de hoofdstad ingeburgerde bevolkingsgroep van Maleiers ten voorbeeld te stellen.

Zoo ware het bij het zoeken van het toekomstige personeel van Inheemsche leermeesters, werkmeesters der school, zeker een te weinig ruime opvatting, zich daarbij alleen tot, aan de resten der overgeleverde hofkunst gebonden, Javanen te willen beperken. Een wederzijdsche beïnvloeding der, onder het belangstellingsgebied van het Java-Instituut ressorteerende, volken kan slechts heilzaam worden geacht. Zoo heeft het Java-Instituut onlangs zijn bemiddeling verleend om een Kota-Gedéschen zilverwerker tijdelijk op Bali te werk te stellen en den Balischen zilversmeden zekere technische vaardigheden bij te brengen. Maar omgekeerd ware stellig te overwegen op welke wijze van het krachtige individueele kunstenaarschap en geestelijke beweeglijkheid, waardoor de goeden onder de moderne Balische plastici en schilders zich kenmerken, en die hun Javaanschen kunstbroeders te zeer ontbreken, ware partij te trekken, ter stimulering van de, al te weinig leven en beweging vertoonende, Inheemsche kunst op Java.

Op dergelijke details kan echter in dit stadium der zaak, zonder nadere raadpleging van ter zake kundigen, niet worden ingegaan. Evenmin als het in dit stadium mogelijk is tot een eenigszins bindende of gedetailleerde raming van kosten te komen. Het is dus slechts om de gedachten te bepalen, dat hier, in aanmerking nemende het bedrag, dat met de stichting van het bestaande museum gemoeid geweest is, en de vroegere, maar thans ongetwijfeld verouderde, schattingen van de aan de stichting van zulk een school te besteden som, als vermoedelijk voor beide, hooger gekenteekende doeleinden: uitbreiding van het Museum „Sânâ Boedâjâ” en het daaraan verbinden eener Kunstambachtsschool, een som van f 75.000.— toereikend mag worden genoemd. Voor aankoop van grond en belendende gebouwen f 20.000.—, voor nieuwbouw en inrichting f 35.000.— en voor oprichting van een Kunstnijverheid-cursus f 20.000.—

Op slechts één punt moge hier nog de aandacht worden gevestigd. Hoezeer het ook wenschelijk moet heeten de zelfstandigheid van de aan de school te verbinden werkmeesters te ontzien en te bevorderen, toch zal een voorzichtige,

maar leiding gevende, Europeesche supervisie hier evenmin kunnen worden gemist als in het Cambodjasche of in zekeren zin ook in het Balische geval, waar de Westersche kunstenaars Walter Spies en Rudolf Bonnet zich bij de stichting der nieuwe vereniging „Pita Maha” een kritisch overwicht verzekerd hebben, dat ongetwijfeld noodzakelijk en hun ook wel toe- vertrouwd is.

Tegen ontsporingen dient te worden ge- waakt. En het moet onwaarschijnlijk heeten, dat er onder de Inheemsche kunstenaars zelve of onder de Inheemsche intellectueelen voors- hands iemand zal te vinden zijn, tot een diri- geerend toezicht bekwaam, als hier wordt bedoeld. Immers tegenover de netelige kwestie van het conflict, de wederzijdsche beïnvloeding, het eventueel samenvloeien van oud en nieuw, en het onderkennen van eigen en oneigen in de kunsten hier te lande, pleegt men in Inheemsche kringen in verreweg de meeste gevallen te reageeren, zoo niet met zekere ra- deloosheid, dan toch met een oncritisch con- servatisme, of met een even onnoodige loslating van het oude. Een, uit sympathie en begrip voor de Oostersche, zoowel als voor de Wes-

tersche kunst geboren, onpartijdigheid, zal men éérder bij een Westerling hier te lande kunnen aantreffen.

Maar daar de hier bedoelde geschiktheid ongetwijfeld zeldzaam is, blijft men voor het slagen van den opzet, als hier bedoeld, wel zeer van de gekozen personen afhankelijk.

Het is daarom, — dit zij hier als slot nog aangeteekend —, dat ondergeteekende zich ge- lukkig acht te kunnen melden, dat hier ter stede wel iemand te vinden is, die door paed- agogische bekwaamheden, kennis der Javaansche taal, liefde en begrip voor de Inheemsche kunsten en eigen kunstenaarschap, voor het geven van leiding aan een school voor de Inheemsche ambachtskunst bekwaam is.

Jogjakarta, Mei 1936.

De Secretaris van
het Java-Instituut en van het Museum
„Sānā - Boedāja”

S. KOPERBERG.

Bij den Volksraad (Zittingjaar 1936 — 1937' Onderwerp 143, Algemeen Gedeelte) werden aanvullende begrotingen betreffende de Af- deelingen : I, III, IV, Va, VI, VII en IX der Begrotingen van Nederlandsch Indië voor 1937, in verband met de besteding van de f 25.- Millioen-bijdrage van Nederland Welvaarts- zorg ingediend. Bij Afd. VII, Stukken 1 — 2, pag. 8, werd voor den bouw van nieuw Museum Sana Boedaja te Jogjakarta f 50.000.— uitgetrokken.

De Volksraadsleden de Heeren Thamrin, Verboom, Soetardjo en Kerstens, hebben een Amendement voorgesteld, om de onderhavige post (Nieuw-bouw museum Sana Boedaja) te verhoogen met f 50.000.— ten behoeve van de oprichting en inrichting van een Kunstnijverheidsschool door of vanwege het Java-Instituut te Jogja- karta, teneinde op deze wijze te voorkomen, dat de thans nog aanwezige kunstnijverheid in de toekomst zal verloren gaan.

Dit Amendement Thamrin werd in den Volksraadszitting van 19 Februari 1937, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Bij schrijven van den Directeur van Verkeer en Waterstaat van 6 April 1937, werd aan het

Bestuur van het Java-Instituut medegedeeld, dat „de Regeering ingestemd heeft met het in den Volksraad gedaan voorstel om ten laste der f 25.- millioen welvaartsbijdrage van Ne- derland, over te gaan tot oprichting van een kunstnijverheidsschool door of vanwege Uw Instituut.

Aan het verleen van de voor het boven- genoemde doel uitgetrokken subsidie van f 50.000.— zal echter nader overleg vooraf dienen te gaan. Voor Uw Instituut toch is reeds een be- drag van f 50.000.— uitgetrokken voor gron- daankoop en het bouwen van een grooter mu- seum. Indien nu tevens een kunstnijverheids- school wordt gebouwd, zal het werkplan, ook wat betreft den bouw van het museum, ongetwijfeld een wijziging ondergaan.

Het verdient derhalve aanbeveling deze beide plannen in onderling verband te bezien.

Daarom noodig ik Uw Bestuur uit een con- creet plan voor een grooter museum annex kunstnijverheidsschool door tusschenkomst van den Directeur van Economische Zaken bij dit Departement in te dienen”.

Het uiteindelijk antwoord van het Bestuur van het Java-Instituut bij schrijven van 2 Sep- tember 1937 wordt hierachter afgedrukt.

Onderwerp:

Oprichting Kunstambachtschool vanwege het Java-Instituut te Jogjakarta en uitbreiding van het Museum Sana Boedaja.

Aan

den Directeur van Verkeer en Waterstaat
(door tusschenkomst van den Directeur
van Economische Zaken)

te
Batavia - Centrum.

Met verwijzing naar Uwen brief van 14 Juli j.l. No. A/60/39/22, hebben wij de eer, naar aanleiding van de voorstellen der desbetreffende, door het Bestuur van het Java-Instituut ingestelde commissies, *) met welke voorstellen genoemd Bestuur zich heeft vereenigd. UHoog-EdelGestrenge het volgende mede te deelen.

De kunstambachtschool zal een tweejarigen cursus omvatten tot opleiding op den duur van circa 20 meester-toekangs 's jaars. Behalve vakkennis in de volgende technieken: metaal-, hout- en naderhand ook steen- en leerbewerking, zal den toekangs nog worden bijgebracht het lezen en schrijven in Latijnsche karakters (voor zoover nodig) en eenvoudige bedrijfsboekhouden.

De school zal voorloopig staan onder Europeesche leiding; de lessen worden door Inheemsche leerkrachten in de landstaal gegeven. Toezicht op het onderwijs in de schoolvakken zal worden uitgeoefend door den alhier bescheiden Inspecteur van Inlandsch-onderwijs. De Directeur van Onderwijs en Eeredienst heeft in principe toegezegd, dat een Europeesch leider voor deze school ter beschikking gesteld zal worden.

Ter vermindering van te hooge kosten aan leerkrachten zal geen nieuwe cursus aanvangen voordat de voorgaande geheel geëindigd is.

*) Commissie voor Kunstambachtschool bestaande uit: Z. H. P. A. A. Mangkoenagoro VII, Voorzitter; Ir. J. L. Moens; Ir. Th. Karsten; Ir. P. W. Lemei, van het Departement V. & W.; Ir. R. M. P. Soerachman Tjokrodisoerio, van het Departement E. Z.; Mevr. A. Brandts Buys-van Zijp; J. A. Mulder, van het Dep. van O. & E., Leden, en S. Koperberg, lid-Secretaris.

De Bouw-commissie bestaande uit: Voorzitter: Ir. J. L. Moens; Leden: P. H. Hadinegoro; Ir. P. W. Lemei; Ir. B. K. R. T. S. Poerbodiningrat; Ir. Th. Karsten; Ir. R. M. Notodhiningrat en S. Koperberg (laatste tevens Secretaris).

De leerlingen zooveel mogelijk te recruteeren uit door Locale ressorten en andere zelfstandige gemeenschappen aan te wijzen personen, worden op eenvoudige wijze gehuisvest; voor kleeding en kost zullen ze zelf hebben te zorgen en daarvoor f 100.— per leerling per jaar ontvangen, zooveel mogelijk ten laste van de autonome gemeenschappen, die hen ter opleiding zenden.

Schoolgebouw en verblijfplaats zullen komen in elkaars directe nabijheid, in de naaste omgeving van het Museum Sana Boedaja te Jogjakarta. Het daarvoor benoodigde terrein is reeds gevonden, en ligt naast het Museum aan de Kadasterstraat. Voor aankoop en verbouwing zal een bedrag van hoogstens f 15.000.— benoodigd zijn.

Voor het schoolgebouw zullen er zijn 6 á 8 lokalen t. b. v. werkplaatsen en leslokalen, het kantoor van den leider en verder de noodige bijgebouwen. Ten slotte een tijdelijk gebouw voor de huisvesting van de toekangs. Voor den aankoop en de verbouwing van evenvermeld perceel alsmede voor de uitrusting van de werkplaatsen en leslokalen zullen hoogstens f 20.000.— nodig zijn.

De rest van de beschikbare middelen of wel f 30.000.— zal voor de exploitatie der school worden gebruikt.

Het Bestuur van het Java-Instituut stelt zich voor een „stichting Kunstambachtschool te Jogjakarta” in het leven te roepen, ten einde bedoelde school financieel gescheiden te houden van het Java-Instituut, en het Bestuur der stichting samen te stellen:

- 1e. een vertegenwoordiger van ieder der vier Vorstenlandsche Zelfbesturen;
- 2e. een vertegenwoordiger van het Departement van Onderwijs en Eeredienst en van Economische Zaken;
- 3e. twee leden van het Bestuur van het Java-Instituut, waarvan één als Voorzitter zal optreden.

Ten aanzien van de museum-uitbreiding kan worden medegedeeld, dat het Java-Instituut besloten heeft het grootste gedeelte van het daarvoor toegestane bedrag ad f 50.000.— te besteden aan aankoop van grond en gebouwen nl. f 30.000.— en het overige te besteden aan nieuwbouw.

Uit de exploitatie van het op 1935 officieel geopende museum is gebleken, dat er een nijpend tekort bestaat aan:

- 1e. een nijverheidszaal voor de expositie van kunstnijverheidsproducten;
- 2e. een zaal voor de onderbrenging van de door het Sultanaat in bruikleen afgestane groote collectie archaeologica, die zich nog steeds uitbreidt en die bijzondere belang-

stelling geniet van het Inheemsche publiek; in het bestaande gebouw is slechts een zeer beperkte en slecht verlichte ruimte beschikbaar;

- 3e. een zaal voor de onderbrenging der Balische collectie; de bestaande ruimte is van den aanvang af te klein geweest;
- 4e. eenige zalen voor de systematische onderbrenging van studie-collecties die thans wegens ruimtegebrek onbereikbaar zijn;
- 5e. een werkplaats, tevens ontpakruimte en opslagplaats.

Voor een en ander heeft het Java-Instituut zich gedacht aan te koopen de boven reeds genoemde eigendomsperceelen A en B aan de Kadasterstraat en het complex gronden D, bebouwd met Inlandsche woningen (w. o. één steenen huis), ten Westen grenzend aan het tegenwoordige museumgebouw.

Het Westelijke deel der perceelen A en B n.l. zal moeten dienen voor uitbreiding van het voorerf van het museum, dat thans nagenoeg geheel wordt ingenomen door de nieuw gebouwde pendapa.

De nieuwbouw van de museumruimten hierboven bedoeld, zal moeten plaats hebben op het terrein op de kaart D aangeduid, circa 300 m² beslaan. Deze zullen in aansluiting aan de bestaande gebouwen worden opgericht.

Ten slotte zullen nog de noodige verbouwingen moeten plaats hebben aan de bestaande zalen.

Ten aanzien van de aan te koopen gronden kan worden medegedeeld, dat voor de boven genoemde perceelen A en B elk noodig zal zijn rond f 10.000.— terwijl het kampoengterrein D met inbegrip van opstallen voor hoogstens f 20.000.— kan worden verworven.

Met het oog op de stijgende prijzen en den korten optie-termijn, is het zeer urgent, dat zoo spoedig mogelijk de gelden voor den aankoop dier gronden zal worden toegestaan, in totaal ± f 40.000.—, ten einde te voorkomen, dat het Museum wordt ingesloten, doordat andere gegadigden bedoelde perceelen aankopen en deze practisch niet meer verkrijgbaar zullen zijn.

Namens het Bestuur van
het Java-Instituut,

HOESEIN DJAJADININGRAT,
Voorzitter.

S. KOPERBERG,
Secretaris.